

Förord

Genom beslut den 24 april 2012 gav Regeringskansliet hovrättspresidenten Fredrik Wersäll i uppdrag att från och med den 1 juni 2012 biträda Justitiedepartementet med att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens (Ju 2009:11) förslag i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34) leder till och föreslå de författningsändringar som befinns påkallade.

Som experter att biträda i arbetet förordnades från och med den 20 juni 2012 dåvarande ämnesrådet, numera departementsrådet, vid Justitiedepartementet Tobias Eriksson, lagmannen vid Solna tingsrätt Mari Heidenborg, biträdande chefsjuristen vid Rikspolisstyrelsen Björn Malmqvist, advokaten Tomas Nilsson, rådmannen vid Södertörns tingsrätt Marie-Louise Ollén och chefsåklagaren vid Norrorts åklagarkammare Eva Thunegard. Från och med den 30 augusti 2012 förordnades som ytterligare expert dåvarande rättssakkunniga, numera kanslirådet, vid Justitiedepartementet Eva Marie Hellstrand.

Linda Palmenäs, ämnessakkunnig vid Justitiedepartementet, har arbetat som sekreterare i uppdraget.

Härmed överlämnas departementspromemorian *Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag* (Ds 2012:54). Experterna har ställt sig bakom utredarens överväganden och förslag. Promemorian har därför formulerats i vi-form.

Uppdraget är med detta slutfört.

Stockholm i december 2012

Fredrik Wersäll

/Linda Palmenäs

Innehåll

Förord	3
Förkortningar.....	15
Sammanfattning.....	17
Författningsförslag	29
1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	29
2 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.....	43
3 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	45
4 Förslag till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott.....	49
5 Förslag till lag om ändring i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.....	50
6 Förslag till lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.....	56

7	Förslag till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.....	59
1	Uppdraget och dess genomförande.....	63
1.1	Inledning.....	63
1.2	Uppdraget.....	63
1.2.1	Bakgrund till uppdraget.....	63
1.2.2	Uppdragets innehåll.....	64
1.2.3	Analys av uppdraget.....	64
1.3	Uppdragets genomförande.....	65
2	Påföljdsutredningens förslag.....	67
2.1	Inledning.....	67
2.2	Påföljdsutredningens uppdrag.....	67
2.3	Påföljderna för vuxna lagöverträdare	68
2.3.1	Villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet.....	68
2.3.2	Innebörden av villkorligt fängelse.....	68
2.3.3	Tilläggsanktioner till villkorligt fängelse	69
2.3.4	Återfall i brott	70
2.4	Påföljderna för unga lagöverträdare	72
2.4.1	Nya påföljder för unga lagöverträdare.....	72
2.4.2	Varningsstraff.....	72
2.4.3	Kontaktskyldighet för unga	73
2.4.4	Ungdomsövervakning	73
2.4.5	Ungdomspåföljderna förbehålls lagöverträdare under 18 år.....	74
3	Allmänna utgångspunkter.....	75
3.1	Inledning.....	75

3.2	Utgångspunkten är att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras	75
3.3	Hur långtgående ändringar bör föreslås?	76
3.4	Beaktande av Straffprocessutredningens (Ju 2010:10) uppdrag	77
3.5	Beaktande av EMR-utredningens (Ju 2011:10) uppdrag	78
3.6	Beaktande av Utredningens om internationell straffverkställighet (Ju 2011:03) uppdrag.....	79
3.7	En enkel och lättillämpad reglering	80
4	Gripande, anhållande och häktning	81
4.1	Inledning.....	81
4.2	Nuvarande reglering	81
4.2.1	Förutsättningarna för häktning	81
4.2.2	Anhållande och gripande.....	84
4.2.3	Häktning efter dom.....	85
4.2.4	Särskilt om frihetsberövande av unga personer	87
4.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag	88
4.3.1	Vuxna lagöverträdare	88
4.3.2	Unga lagöverträdare	89
4.4	Överväganden och förslag	90
4.4.1	Förutsättningarna för gripande, anhållande och häktning.....	90
4.4.2	Häktning efter dom.....	99
4.4.3	Frihetsberövande av unga lagöverträdare.....	106
4.4.4	Användningen av processuella tvångsmedel bör ses över	107

5	Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning..	111
5.1	Inledning.....	111
5.2	Nuvarande reglering.....	111
5.2.1	Allmänt om åtalsunderlåtelse	111
5.2.2	Åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalkens regler.....	112
5.2.3	Åtalsunderlåtelse enligt LUL	124
5.2.4	Förundersökningsbegränsning.....	126
5.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag	131
5.3.1	Vuxna lagöverträdare	131
5.3.2	Unga lagöverträdare.....	135
5.4	Överväganden och förslag	136
5.4.1	Villkorlig dom-fallen	136
5.4.2	Konkurrensfallen	141
5.4.3	Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval.....	143
5.4.4	Åtalsunderlåtelse enligt LUL	144
6	Strafföreläggande	147
6.1	Inledning.....	147
6.2	Nuvarande reglering.....	147
6.2.1	Strafföreläggande enligt rättegångsbalkens regler.....	147
6.2.2	Strafföreläggande enligt regleringen i LUL.....	155
6.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag	156
6.3.1	Strafföreläggande enligt rättegångsbalkens regler.....	156
6.3.2	Strafföreläggande enligt regleringen i LUL.....	158
6.4	Överväganden och förslag	158

6.4.1	Förutsättningarna för strafföreläggande enligt RB	158
6.4.2	Godkännande av strafföreläggande genom ombud.....	173
6.4.3	Klagan på strafföreläggande	174
6.4.4	Förutsättningarna för strafföreläggande enligt LUL	175
7	Förordnande av offentlig försvarare	177
7.1	Inledning.....	177
7.2	Nuvarande reglering	177
7.2.1	Regleringen i rättegångsbalken	177
7.2.2	Offentlig försvarare för unga lagöverträdare	180
7.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag	181
7.4	Överväganden och förslag	181
8	Rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål	185
8.1	Inledning.....	185
8.2	Avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro	186
8.2.1	Nuvarande reglering	186
8.2.2	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	187
8.2.3	Överväganden och förslag.....	188
8.3	Avgörande utan huvudförhandling.....	195
8.3.1	Nuvarande reglering	195
8.3.2	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	199
8.3.3	Överväganden och förslag.....	200
8.4	Dom i förenklad form	207
8.4.1	Nuvarande reglering	207

8.4.2	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	209
8.4.3	Överväganden och förslag.....	210
8.5	Omröstning.....	211
8.5.1	Nuvarande reglering.....	211
8.5.2	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	216
8.5.3	Överväganden och förslag.....	218
8.6	Förbudet mot reformatio in pejus.....	234
8.6.1	Nuvarande reglering.....	234
8.6.2	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	236
8.6.3	Överväganden och förslag.....	238
9	Bestämmelser om rättegången i LUL.....	247
9.1	Inledning.....	247
9.2	Nuvarande reglering.....	247
9.2.1	Inledning.....	247
9.2.2	Domare i ungdomsmål.....	248
9.2.3	Offentlighet vid förhandling, m.m.....	249
9.2.4	Yttrande från socialnämnden.....	251
9.2.5	Tidsfrister och krav på skyndsam handläggning...252	
9.2.6	Avkunnande av dom.....	253
9.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag.....	255
9.4	Överväganden och förslag.....	257
9.4.1	Utgångspunkter.....	257
9.4.2	Domare i ungdomsmål.....	260
9.4.3	Offentlighet vid förhandling, m.m.....	262
9.4.4	Yttrande från socialnämnden.....	265
9.4.5	Tidsfrister och krav på skyndsam handläggning...267	
9.4.6	Avkunnande av dom.....	268
10	Lagstiftning om internationell straffverkställighet, m.m.....	271

10.1	Inledning.....	271
10.2	Nuvarande reglering	271
10.2.1	Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)	272
10.2.2	Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL).....	275
10.2.3	Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet	279
10.2.4	Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder	282
10.3	Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag	290
10.3.1	Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)	290
10.3.2	Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL).....	290
10.3.3	Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet	291
10.3.4	Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder	292
10.4	Överväganden och förslag	293
10.4.1	Utgångspunkter.....	293
10.4.2	Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)	295
10.4.3	Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL).....	306
10.4.4	Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet	308
10.4.5	Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder	314

11	Konsekvenser	317
11.1	Inledning.....	317
11.2	Författningsenliga krav på utredning av konsekvenserna av förslagen i en departementspromemoria.....	317
11.3	Problembeskrivning och målsättning	319
11.4	Alternativa lösningar.....	320
11.5	Vilka berörs av de föreslagna ändringarna?	321
11.5.1	Personer som misstänks, åtalas och döms för brott	321
11.5.2	Polismyndigheterna	323
11.5.3	Åklagarmyndigheten.....	324
11.5.4	Försvarsadvokater	324
11.5.5	De allmänna domstolarna.....	324
11.5.6	Kriminalvården.....	325
11.6	Ekonomiska konsekvenser	325
11.6.1	Inledning	325
11.6.2	Konsekvenser för staten	325
11.6.3	Konsekvenser för företag eller andra enskilda	332
11.7	Konsekvenser för Sveriges anslutning till Europeiska unionen	332
11.8	Ikraftträdande och informationsinsatser	333
11.8.1	Ikraftträdande	333
11.8.2	Informationsinsatser.....	333
11.9	Konsekvenser som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning	334
12	Ikraftträdande och övergångsbestämmelser	335
12.1	Inledning.....	335

12.2	Dag för ikraftträdande	335
12.3	Övergångsbestämmelser.....	336
13	Författningskommentar.....	343
13.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	343
13.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken.....	357
13.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare	357
13.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott	360
13.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.....	361
13.6	Förslaget till lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.....	365
13.7	Förslaget till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet	365
	Bilaga - Uppdraget.....	369

Förkortningar

a.	anförd, anförda
a.a.	anfört arbete
BrB	brottsbalken
dir.	direktiv
Ds	promemoria i departementsserien
DVFS	Domstolsverkets författningssamling
EU	Europeiska unionen
f.	och följande sida
ff.	och flera följande sidor
IVL	lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom
IÖV	intensivövervakning med elektronisk kontroll (elektronisk fotboja)
JK	Justitiekanslern

JO	Justitieombudsmannen
JuU	Justitieutskottet
LUL	lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avdelning II
NVL	lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken
RF	regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	riksåklagaren
RåR	riksåklagarens riktlinjer
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

Sammanfattning

Inledning

Regeringskansliet gav i april 2012 hovrättspresidenten Fredrik Wersäll i uppdrag att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens (Ju 2009:11) förslag leder till. I denna promemoria redovisas de överväganden som gjorts inom ramen för uppdraget och lämnas förslag till författningsändringar.

Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningen hade i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. Utredningens överväganden och förslag har presenterats i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34), som överlämnades till regeringen den 31 maj 2012.

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Påföljdsutredningen har föreslagit att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Villkorligt fängelse innebär att domstolen mäter ut ett fängelsestraff av viss längd, men att den dömda inte behöver verkställa

fängelsestraffet i anstalt om han eller hon fullgör ett eller flera villkor. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska villkoren bestå av att den dömda under en prövotid dels avhåller sig från fortsatt brottslighet, dels fullgör en tilläggssanktion. Tilläggssanktionen kan bestå av dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontrollsanktion, hemarrest, vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård. Sanktionen ska vara mer ingripande ju längre det villkorliga fängelsestraffet är.

Enligt utredningens förslag ska det råda en presumtion för villkorligt fängelse när fängelsestraffets längd är kortare än ett år. Presumtionen kan brytas, om det är fråga om återfall i brott eller om det saknas möjlighet att förena ett villkorligt fängelsestraff med en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Det förhållandet att brottet är av viss art eller karaktär ska däremot inte utgöra hinder mot villkorligt fängelse.

Om den dömda återfaller i brott, ska domstolen i första hand döma ut ett nytt villkorligt fängelsestraff och förena detta med en mer ingripande tilläggssanktion än vad som annars hade kommit ifråga. Om det inte finns någon mer ingripande tilläggssanktion att ta till, ska det dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Om inte heller detta är tillräckligt för att möta återfallet, ska det vara möjligt att besluta att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt.

Påföljderna för unga lagöverträdare

Påföljdsutredningen har bl.a. föreslagit tre nya påföljder för unga lagöverträdare – varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Påföljderna ska – liksom övriga ungdomspåföljder – endast användas för lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.¹

¹ Den som har fyllt 18 men inte 21 år ska dock kunna dömas till ungdomsvård, om det finns särskilda skäl.

Våra utgångspunkter

Vi har vid våra överväganden utgått från att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras fullt ut. Våra förslag innebär att straffprocessrätten anpassas till det påföljdssystem som utredningen föreslår. I den mån det har behövts materiella förändringar har vi haft som utgångspunkt att de förslag som lämnas ska grundas på vad som ur ett kriminalpolitiskt och processekonomiskt perspektiv är den rimligaste och mest hållbara lösningen.

Vi har, så långt möjligt, utformat våra förslag så att de inte hindrar en utveckling i den riktning som anges i direktiven för Straffprocessutredningen (Ju 2010:10), EMR-utredningen (Ju 2011:10) och Utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen (Ju 2011:03).

Våra överväganden och förslag

Gripande, anhållande och häktning

I 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB finns bestämmelser som reglerar förutsättningarna för att gripa, anhålla och häkta den som är misstänkt för brott. Vi föreslår ingen ändring av dessa bestämmelser. Enligt vår bedömning utesluter inte nuvarande reglering att frihetsberövande beslutas, även om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten.

Vi anser inte heller att bestämmelserna i 24 kap. 21 § RB, som reglerar förutsättningarna för att besluta att den som döms för brott ska vara häktad efter domen, bör ändras. Undantagsvis kan det uppstå situationer där skälen för häktning är så starka att de motiverar ett beslut om att den dömd ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft, trots att påföljden bestäms till ett villkorligt fängelsestraff. Enligt vår bedömning hindrar inte nuvarande reglering en sådan tillämpning.

Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning

Åtalsunderlåtelse när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 2 RB får åklagare besluta om åtalsunderlåtelse, om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vi föreslår att bestämmelsen ändras, så att åtalsunderlåtelse får meddelas om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vid återfall i brott ska åtalsunderlåtelse dock kunna meddelas endast om det finns synnerliga skäl.

Ändringarna innebär, mot bakgrund av regleringen i 23 kap. 4 a § RB, att även förundersökningsbegränsning får beslutas när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl – eller vid återfall i brott synnerliga skäl – för åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse i konkurrensfall

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 3 RB får åtalsunderlåtelse meddelas om den misstänkte har begått annat brott och det utöver påföljden för det brottet inte krävs någon ytterligare påföljd, s.k. konkurrensfall. Vi föreslår inte någon ändring av bestämmelsen.

Påföljdsutredningen har föreslagit att det vid återfall i brott inte ska vara möjligt att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även den nya brottsligheten. Den förändringen innebär att utrymmet för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i konkurrensfall begränsas något. Regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB ger dock ett visst utrymme för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning även i situat-

ioner där det kan antas att domstolen inte skulle besluta om en sådan s.k. konsumtionsdom. Därmed kan åklagaren undantagsvis besluta om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning även vid återfall i brott av mindre allvarligt slag.

Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval

En förutsättning för att åklagare ska få meddela åtalsunderlåtelse är att beslutet inte innebär att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts. I dag anses det förhållandet att brottet är av sådan art att det finns skäl för ett strängare påföljdsval än vad straffvärdet motiverar vara ett sådant väsentligt allmänt intresse som utgör hinder mot åtalsunderlåtelse.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska brottslighetens art inte längre utgöra skäl för ett strängare påföljdsval. Vid ett genomförande av utredningens förslag kan därför inte det förhållandet att brottet är av viss typ eller karaktär utgöra hinder mot åtalsunderlåtelse.

Åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare

I 17 § LUL finns bestämmelser om åtalsunderlåtelse för unga lagöverträdare. Dessa bestämmelser bör inte ändras utöver vad Påföljdsutredningen har föreslagit.

Strafföreläggande

Enligt 48 kap. 4 § andra stycket RB får villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter föreläggas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Strafföreläggande avseende villkorlig dom får dock inte

utfärdas om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

Dessa bestämmelser måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att strafföreläggande ska kunna utfärdas avseende villkorligt fängelse i högst sex månader, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Förordnande av offentlig försvarare

Enligt 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ska offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för brott, om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslagit. Vi föreslår att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Förslaget innebär att offentlig försvarare ska förordnas om påföljdsfrågan är tveksam och det finns anledning att döma till fängelse, oavsett om det kan antas att fängelsestraffet kommer att dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Tveksamheten i påföljdsvalet kan avse frågan om det ska dömas ut ett bötesstraff eller ett fängelsestraff, om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt eller vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.

Rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål

Avgörande av efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro

Enligt 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB får ett brottmål avgöras trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandling endast genom ombud eller har uteblivit från förhandlingen, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening.

Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att det ska vara möjligt att avgöra ett brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande av målet ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande.

Avgörande utan huvudförhandling

Enligt 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB får tingsrätt meddela dom i brottmål utan att hålla huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Vi föreslår att denna bestämmelse utvidgas något. Enligt vårt förslag får tingsrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som åklagare får meddela strafföreläggande, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Som förutsättningar för att målet ska få avgöras utan huvudförhandling ska alltså gälla att ingen av parterna begär huvudförhandling och att huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Enligt 51 kap. 13 § andra stycket 3 RB får hovrätt avgöra ett brottmål utan huvudförhandling, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma honom eller henne till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Huvudförhandling ska dock hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövt. Vi föreslår att regleringen ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Enligt vårt förslag får hovrätten avgöra brottmål utan huvudförhandling i samma utsträckning som tingsrätt ges möjlighet att avgöra ett brott efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro, dvs. om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för avgörande utan huvudförhandling i hovrätten ska alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande. Vidare ska huvudförhandling hållas om en part begär det, om det inte är uppenbart obehövt.

Liksom enligt nuvarande reglering ska det inte finnas möjlighet att avgöra ett mål utan huvudförhandling om den tilltalade inte har fyllt 18 år. Det gäller både vid tingsrätt och i hovrätt.

Dom i förenklad form

Enligt 30 kap. 6 § RB får en brottmålsdom utfärdas i förenklad form, om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Denna bestämmelse måste ändras och anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Vi föreslår att domen ska få utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller om påföljden bestäms till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

Omröstning

I 29 kap. 2 och 3 §§ RB finns bestämmelser om hur omröstning i brottmål ska gå till.

Regleringen i 29 kap. 2 § RB innebär bl.a. att det ska röstas i ett sammanhang angående de flesta frågor som rör påföljd för brottet. Vi föreslår att regleringen ändras, så att det framgår att det vid bestämmandet av påföljd först ska röstas om valet av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt, och därefter om vilken sanktion ett eventuellt villkorligt fängelsestraff ska förenas med. Vidare föreslår vi att ungdomspåföljderna, som enligt nuvarande reglering i stor utsträckning undantas från omröstningsreglerna, ska omfattas av samma omröstningsregler som de påföljder som i första hand ska tillämpas för vuxna lagöverträdare.

I 29 kap. 3 § RB regleras själva omröstningsförfarandet och rösträkningen. Vi föreslår att bestämmelserna ändras endast på så sätt att det nuvarande undantaget för bl.a. ungdomspåföljder upphävs.

Förbudet mot reformatio in pejus

I 51 kap. 25 § första stycket RB regleras förbudet mot s.k. reformatio in pejus. Bestämmelserna innebär att högre rätt inte får döma ut en påföljd som är svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den påföljd som lägre rätt har dömt ut, om det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Undantag görs dock såvitt avser påföljder som innebär överlämnande till särskild vård. Högre rätt får överlämna den tilltalade till särskild vård även om lägre rätt inte har gjort det och om lägre rätt har överlämnat den tilltalade till särskild vård, får högre rätt döma till annan påföljd.

Vi föreslår förändringar som innebär att förbudet mot reformatio in pejus anpassas till det påföljdssystem som Påföljds-

utredningen har föreslagit. Då det enligt utredningens förslag inte ska finnas möjlighet att som påföljd för brott överlämna den tilltalade till särskild vård, föreslår vi att undantaget för sådana överlämnanden upphävs. Därmed kommer förbudet mot reformatio in pejus, till skillnad från i dag, att omfatta även ungdomspåföljderna.

Bestämmelser om rättegången i LUL

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) innehåller bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. I 25-30 a §§ LUL finns bestämmelser om rättegången i mål mot unga lagöverträdare. Till skillnad från övriga bestämmelser i lagen, som så gott som utslutande avser mål och ärenden där den misstänkte inte har fyllt 18 år, avser flertalet av bestämmelserna om rättegången mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år.

Påföljdsutredningen har föreslagit att lagöverträdare mellan 18 och 20 år inte längre ska särbehandlas vid påföljdsvalet. Enligt vår bedömning framstår det som rimligt att de behandlas som vuxna även under rättegången. Vi föreslår därför att samtliga bestämmelser i LUL om rättegången ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Lagstiftning om internationell straffverkställighet

Vi föreslår vissa förändringar i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom, lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet samt lagen (1957:668) om utlämning för brott. Ändringarna innebär att regleringen i lagstiftningen om internationell straffverkställighet

anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår.

Konsekvenser av våra förslag

Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria kommer i olika avseenden att påverka personer som misstänks, åtalas och döms för brott, polismyndigheterna, Åklagarmyndigheten, personer som anlitas som försvarsadvokater, de allmänna domstolarna och Kriminalvården.

Enligt vår bedömning kommer ett genomförande av förslagen inte att medföra några kostnadsökningar för det allmänna utöver vissa initiala omställningskostnader. Förslagen förväntas inte heller medföra några ekonomiska konsekvenser för företag eller andra enskilda.

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 20 kap. 7 §, 21 kap. 3 a §, 29 kap. 2 och 3 §§, 30 kap. 6 §, 45 kap. 10 a §, 46 kap. 15 a §, 48 kap. 2, 4 och 10 §§, 51 kap. 13 och 25 §§ samt 59 kap. 7 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.

7 §¹

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse *ej* åsidosätts:

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,

2. om det kan antas att *påföljden* skulle *bli villkorlig dom* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,

Åklagare får besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse *inte* åsidosätts:

2. om det kan antas att *det* skulle *dömas ut ett villkorligt fängelsestraff* och det finns särskilda skäl för åtalsunderlå-

¹ Senaste lydelse 1997:726.

telse,

3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller

4. om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Vid återfall i brott får åtalsunderlåtelse enligt första stycket 2 beslutas endast om det finns synnerliga skäl.

Åtal får underlätas i andra fall än som nämns i första stycket, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

21 kap.

3 a §²

Är den misstänkte anhållen eller häktad *skall* offentlig försvarare förordnas för honom, om han begär det. Offentlig försvarare *skall* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare *skall* därutöver förordnas

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,

2. om försvarare behövs

Är den misstänkte anhållen eller häktad *ska* offentlig försvarare förordnas för honom *eller henne*, om han *eller hon* begär det. Offentlig försvarare *ska* också på begäran förordnas för den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader.

Offentlig försvarare *ska* därutöver förordnas

2. om försvarare behövs

² Senaste lydelse 1983:920.

med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *skall* väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter *eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller*

med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som *ska* väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter, eller

3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han själv har utsett, *skall* inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare förordnas.

Om den misstänkte biträds av försvarare som han *eller hon* själv har utsett, *ska* inte vid sidan av denne någon offentlig försvarare förordnas.

29 kap.

2 §³

Över fråga, som hör till rättegången, *skall* röstas särskilt.

Över fråga, som hör till rättegången, *ska* röstas särskilt.

Över frågor som avser ansvar *skall* röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, *skall* dock röstas särskilt angående

Över frågor som avser ansvar *ska* röstas i ett sammanhang. Om det kan påverka utgången i målet, *ska* dock röstas särskilt angående

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall *skall* bedömas,

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådant fall *ska* bedömas,

2. frågor om åtgärder, som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,

3. *frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövo-*

3. *val av påföljd, innefattande frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt,*

³ Senaste lydelse 2006:890.

tid eller verkställighet av påföljd,

4. återstående frågor som avser ansvar.

Anser någon ledamot att den tilltalade skall överlämnas till särskild vård av annat slag än som avses i 32 kap. 5 § brottsbalken, skall före omröstning enligt andra stycket 3 röstas särskilt angående denna mening.

4. frågan om vilken sanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med,

5. återstående frågor som avser ansvar.

3 §⁴

Vid omröstning *skall* den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har fått hälften av rösterna och denna är den lindrigaste eller minst ingripande för den tilltalade, *skall* den meningen gälla. Kan ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande, gäller den mening som fått hälften av rösterna, bland dem ordförandens.

Om det framförs flera meningar än två utan att någon av dem *skall* gälla, *skall* de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst

Vid omröstning *ska* den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har fått hälften av rösterna och denna är den lindrigaste eller minst ingripande för den tilltalade, *ska* den meningen gälla. Kan ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande, gäller den mening som fått hälften av rösterna, bland dem ordförandens.

Om det framförs flera meningar än två utan att någon av dem *ska* gälla, *ska* de röster som är ogynnsammast för den tilltalade läggas samman med de röster som är därefter minst

⁴ Senaste lydelse 1988:1369.

förmånliga för honom. Om det behövs, *skall* sammanläggningen fortsätta till dess någon mening *skall* gälla. Kan inte någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, *skall* den mening gälla som har fått flest röster. Har flera meningar fått lika många röster, gäller den som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

Ingen mening skall anses lindrigare eller mindre ingripande än någon annan mening vid omröstning enligt 2 § tredje stycket.

förmånliga för honom *eller henne*. Om det behövs, *ska* sammanläggningen fortsätta till dess någon mening *ska* gälla. Kan inte någon mening anses som ogynnsammare för den tilltalade, *ska* den mening gälla som har fått flest röster. Har flera meningar fått lika många röster, gäller den som biträts av den främste bland dem som röstat för någon av dessa meningar.

30 kap.

6 §⁵

Har den tilltalade erkänt gärningen och bestäms brottspåföljden till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader, får domen utfärdas i förenklad form. Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad form.

Domen får utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och

1. påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård, eller

2. påföljden bestäms till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

Dom, varigenom högre rätt fastställer lägre rätts dom, får också utfärdas i förenklad

⁵ Senaste lydelse 1998:605.

form.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket *första meningen* endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Förs i målet talan om enskilt anspråk i anledning av brott, gäller vad som sägs i första stycket endast om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

45 kap.

10 a §⁶

Ett mål *skall* avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

Ett mål *ska* avgöras efter huvudförhandling. Utan en sådan förhandling får rätten dock

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket, och
3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter *eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst*, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3 *skall*

Innan ett mål avgörs med stöd av första stycket 3 *ska*

1. den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till en sådan förhandling, och

⁶ Senaste lydelse 2005:683.

2. parterna, om de inte kan anses redan ha slutfört sin talan, ges tillfälle till detta.

46 kap.

15 a §⁷

Kan saken utredas tillfredsställande, får målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, *villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,*

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter *eller* fängelse, *där fängelsestraffet uppgår till* högst tre månader *eller döms ut villkorligt,*

2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller

3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Med de påföljder som anges i första stycket 1 *skall* likställas *förordnande* enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 brottsbalken. Det gäller dock inte, om i samband med *förordnandet* villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff *skall* förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

Med de påföljder som anges i första stycket 1 *ska* likställas *beslut* enligt 34 kap. 2 § 1 brottsbalken. Det gäller dock inte, om i samband med *beslutet* villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff *ska* förklaras förverkad i fråga om en strafftid som överstiger tre månader.

I de fall som avses i första stycket 2 får målet avgöras även om den tilltalade inte har delgetts kallelse till förhandlingen.

Rättegångsfrågor får avgöras trots att den tilltalade har uteblivit.

⁷ Senaste lydelse 2001:235.

48 kap.

2 §⁸

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Under förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter*. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Under förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse *villkorligt fängelse*. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad som bestämts enligt 14 §.

Är brott förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också denna föreläggas den misstänkte till godkännande. Detsamma gäller kostnad för blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Är brott förenat med företagsbot ska också denna genom strafföreläggande föreläggas den misstänkte till godkännande.

⁸ Senaste lydelse 2010:575.

4 §⁹

Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande beträffande brott, för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år. *Bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket 2 brottbalken är tillämplig vid föreläggande av bötesstraff.*

Villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter får föreläggas genom strafföreläggande i fall då det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Detta gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med en föreskrift om samhällstjänst.

Bötesstraff får föreläggas genom strafföreläggande beträffande brott, för vilket böter ingår i straffskalan, dock inte normerade böter. Det finns särskilda bestämmelser om föreläggande av bötesstraff för brott som har begåtts av någon som är under arton år.

Villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst får föreläggas genom strafföreläggande i fall då det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Bestämmelsen i 34 kap. 1 § brottbalken är tillämplig när bötesstraff eller villkorligt fängelse föreläggs genom strafföreläggande.

Företagsbot får föreläggas genom strafföreläggande i fall då boten inte överstiger 500 000 kr.

⁹ Senaste lydelse 2006:284.

10 §¹⁰

Skriftligt godkännande av strafföreläggande, som inte avser *villkorlig dom*, får i den misstänktes ställe lämnas av den som är ombud för honom, om det till åklagaren *inges* fullmakt i original. Fullmakten *skall*, utöver vad som följer av 12 kap., innehålla

Skriftligt godkännande av strafföreläggande, som inte avser *villkorligt fängelse*, får i den misstänktes ställe lämnas av den som är ombud för honom *eller henne*, om det till åklagaren *ges in* fullmakt i original. Fullmakten *ska*, utöver vad som följer av 12 kap., innehålla

1. förklaring att ombudet har rätt att godkänna strafföreläggande på den misstänktes vägnar,

2. uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid *skall* anges brottets art samt tid och plats för dess begående, samt

2. uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid *ska* anges brottets art samt tid och plats för dess begående, samt

3. uppgift om den högsta bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte är villig att godta.

Har sådan fullmakt getts in till åklagaren, får ombudet *motta* handlingar i saken på den misstänktes vägnar.

Har sådan fullmakt getts in till åklagaren, får ombudet *ta emot* handlingar i saken på den misstänktes vägnar.

51 kap.

13 §¹¹

Hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det är uppenbart att överklagandet är ogrundat.

Kan saken utredas tillfredsställande får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling,

¹⁰ Senaste lydelse 1996:1462.

¹¹ Senaste lydelse 1999:84.

1. om åklagaren har överklagat endast till den tilltalades för-
mån,

2. om endast den tilltalade
överklagat och hans ändrings-
yrkande godtas av motparten,

3. om det inte finns anled-
ning att döma den tilltalade till
ansvar eller *ådöma* honom på-
följd eller döma *honom* till
annan påföljd än böter eller
villkorlig dom eller *sådana på-
följder i förening*,

4. om parterna har begärt
att målet *skall* avgöras utan
huvudförhandling eller

5. om ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande
utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.

Har i fall som avses i andra
stycket 1-3 en part begärt hu-
vudförhandling, *skall* sådan
hållas, om det inte är uppen-
bart obehövligt.

Med de påföljder som anges
i andra stycket 3 likställs vite
och, om det inte samtidigt är
fråga om förverkande av vill-
korligt medgiven frihet från
fängelsestraff, förordnande
enligt 34 kap. 1 § *första stycket*
1 brottsbalken. *Det som sägs i
andra stycket 3 om villkorlig
dom gäller inte villkorlig dom
som förenas med föreskrift om
sambällstjänst.*

2. om endast den tilltalade
överklagat och hans *eller hen-
nes* ändringsyrkande godtas av
motparten,

3. om det inte finns anled-
ning att döma den tilltalade till
ansvar eller *döma* honom *eller
henne till* påföljd eller döma till
annan påföljd än böter eller
*fängelse, där fängelsestraffet
uppgår till högst tre månader*
eller *döms ut villkorligt*,

4. om parterna har begärt
att målet *ska* avgöras utan hu-
vudförhandling eller

Har i fall som avses i andra
stycket 1-3 en part begärt hu-
vudförhandling, *ska* sådan hål-
las, om det inte är uppenbart
obehövligt.

Med de påföljder som anges
i andra stycket 3 likställs vite
och, om det inte samtidigt är
fråga om förverkande av vill-
korligt medgiven frihet från
fängelsestraff, förordnande
enligt 34 kap. 2 § 1 brottsbal-
ken.

Avser överklagandet även annat än ansvar, får målet avgöras utan huvudförhandling endast om denna talan enligt 50 kap. 13 § får prövas utan huvudförhandling.

För prövning som inte avser själva saken behöver huvudförhandling inte hållas.

25 §¹²

Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till hans eller hennes förmån döma till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. *Hovrätten får dock överlämna till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. brottsbalken eller, om tingsrätten beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd.*

Vid tillämpningen av första stycket *skall* slutna ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken jämföras med fängelse.

Har tingsrätten förenat villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och samtycker den dömda inte längre till föreskriften, får hovrätten trots första stycket döma till en svårare eller mer ingripande påföljd.

Hovrätten får inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till hans eller hennes förmån döma till en brottspåföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till.

Vid tillämpningen av första stycket *ska* slutna ungdomsvård jämföras med fängelse som inte är villkorligt.

Har tingsrätten dömt till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård och är den dömda inte längre villig att följa planen för kontraktsvården, får hovrätten trots första stycket döma till en svårare eller mer ingripande påföljd. *Detsamma gäller när tingsrätten*

¹² Senaste lydelse 2006:890.

har dömt till villkorligt fängelse i förening med hemarrest, om hovrätten gör bedömningen att hemarrest inte är en lämplig sanktion med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter och det inte heller finns förutsättningar att förena det villkorliga fängelsestraffet med en vård- eller påverkanssanktion.

Hovrätten får inte med anledning av ett överklagande som anges i första stycket besluta om utvisning, om tingsrätten inte har meddelat sådant beslut, eller bestämma längre tid än tingsrätten gjort för förbud för den tilltalade att återvända till Sverige.

59 kap.

7 §¹³

Den som vill klaga på straffföreläggande *skall* göra detta skriftligen. Skrivelsen *skall* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.

Skrivelsen *skall* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet *inte* avser *någon annan brottspåföljd än villkorlig dom* räknas tiden från provotidens början. I fråga om handläggningen *skall* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Be-

Den som vill klaga på straffföreläggande *ska* göra detta skriftligen. Skrivelsen *ska* ges in till tingsrätt som kunnat ta upp åtal för brottet.

Skrivelsen *ska* ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet avser *villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst* räknas tiden från provotidens början. I fråga om handläggningen *ska* 52 kap. 2, 3 och 5–12 §§ tillämpas. Bestämmelse

¹³ Senaste lydelse 1996:1462.

stämmelse som avser hovrätt som avser hovrätt gäller därvid gäller därvid i stället tingsrät- i stället tingsrätten.
ten.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.
 2. Bestämmelserna i 51 kap. 25 § tredje stycket i dess äldre lydelse ska tillämpas om den överklagade domen har meddelats före ikraftträdandet.
 3. Bestämmelserna i 59 kap. 7 § i dess äldre lydelse ska tillämpas såvitt avser strafförelägganden som utfärdats före ikraftträdandet.

2 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han eller hon för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken, *skall* han eller hon vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål *skall*, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och

Föreslagen lydelse

19 §¹⁴

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han eller hon för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 11 § brottsbalken, *ska* han eller hon vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 27 kap. 13 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål *ska*, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och *utdö-*

¹⁴ Senaste lydelse 2006:893.

ådomande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om *ådomd* påföljd; är han eller hon för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, *skall* han eller hon anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, *skall* ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

mande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om *utdömd* påföljd; är han eller hon för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, *ska* han eller hon anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, *ska* ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.

3 Förslag till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

Härigenom föreskrivs att 25 och 27–30 a §§ lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *skall* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

I mål som rör brott på vilket

Föreslagen lydelse

25 §¹⁵

Mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma *ska* gälla i fråga om nämndemän som anlitas för tjänstgöring i sådana mål.

endast böter kan följa får andra

än dem som avses i första stycket anlitas.

27 §¹⁶

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sätts ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid för-

Mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sätts ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Om offentlighet vid för-

¹⁵ Senaste lydelse 2001:152.

¹⁶ Senaste lydelse 2005:691.

handling i mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *förordna* att målet *skall* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *förordnande* bör meddelas och är också någon som har fyllt *tjuogoett* år tilltalad i målet *skall rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga* åtalet mot den som är under *tjuogoett* år som ett särskilt mål.

Även om beslut meddelas enligt andra stycket får rätten medge att den tilltalades anhöriga, liksom annan vars närvaro kan väntas bli till nytta, får närvara vid handläggningen.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *skall* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

handling i mål mot den som inte har fyllt *arton* år är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får rätten *besluta* att målet *ska* handläggas inom stängda dörrar. Anser rätten att ett sådant *beslut* bör meddelas och är också någon som har fyllt *arton* år tilltalad i målet, *får* åtalet mot den som är under *arton* år *handläggas* som ett särskilt mål.

I mål mot den som inte har fyllt arton år *ska* tingsrätten hålla huvudförhandling även om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

28 §¹⁷

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §. *Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten skall få*

Rätten får döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande av nämnden med det innehåll som avses i 11 §.

¹⁷ Senaste lydelse 2006:894.

döma den som inte har fyllt tjuogoett år till fängelse i mer än tre månader.

29 §¹⁸

Mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år ska alltid behandlas skyndsamt. Mål mot den som inte har fyllt *arton* år ska alltid behandlas skyndsamt.

Väcks allmänt åtal mot den som inte har fyllt arton år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad.

Inhämtar rätten yttrande från socialnämnden enligt 28 §, ska nämnden yttra sig inom sådan tid att rätten kan hålla huvudförhandling enligt reglerna i andra stycket. Om ärendets beskaffenhet föranleder det, får yttrandet med rättens medgivande lämnas senare.

30 §¹⁹

I mål mot den som inte har fyllt *tjuogoett* år *skall*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken. I mål mot den som inte har fyllt *arton* år *ska*, om det inte möter synnerliga hinder, domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen. I övrigt gäller 30 kap. 7 § rättegångsbalken.

¹⁸ Senaste lydelse 2010:577.

¹⁹ Senaste lydelse 1994:1760.

30 a §²⁰

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 4 § brottsbalken *skall* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvudförhandling *skall* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

I mål om undanröjande av påföljd enligt 32 kap. 10 § brottsbalken *ska* 26 och 30 §§ tillämpas, varvid vad som i dessa paragrafer sägs om huvudförhandling *ska* tillämpas på sammanträde som hålls i målet om undanröjande av påföljd.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2015.

²⁰ Senaste lydelse 2006:894.

4 Förslag till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott

Härigenom föreskrivs att 11 § lagen (1957:668) om utlämning för brott ska ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §²¹

Den som *här i riket* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *skall* undergå fängelse eller *eljest* omhändertagas på anstalt, *må ej* utlämnas så länge hindret består. *Samma lag vare*, om förundersökning inletts för brott som nyss nämnts.

Utan hinder av vad i första stycket *sägs må* utlämning *äga rum* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.

Den som i *Sverige* är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom mot honom *eller henne ska* undergå fängelse *som inte är villkorligt* eller *annars* omhändertagas på anstalt, *får inte* utlämnas så länge hindret består. *Detsamma gäller*, om förundersökning *har* inletts för brott som nyss nämnts.

Utan hinder av vad *som sägs* i första stycket *får* utlämning *ske* för rättegång om den gärning som avses med den främmande statens begäran, på villkor att den utlämnade senare överlämnas till svensk myndighet enligt vad regeringen bestämmer.

Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

²¹ Senaste lydelse 1975:292.

5 Förslag till lag om ändring i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.

Härigenom föreskrivs att 6, 8, 9, 12, 14, 15 och 16 §§ lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Bifalles framställning om verkställighet *här i riket, skall* i beslutet *därom* det *å dömda* straffet omvandlas till fängelse på lika lång tid.

Här i riket meddelad dom, varigenom dömts till fängelse, *må* verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömda när verkställighet *skall* ske är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Uppehåller han sig i någon av nämnda stater, *må* även *eljest* domen verkställas där, om det med hänsyn till omständighet-

Föreslagen lydelse

6 §²²
Bifalls framställning om verkställighet i *Sverige, ska* i beslutet *om detta* det *utdömda* straffet omvandlas till fängelse på lika lång tid. *Det får inte beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.*

8 §²³
En i Sverige meddelad dom, varigenom dömts till fängelse *som inte är villkorligt, får* verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömda när verkställighet *ska* ske är medborgare eller har hemvist i den andra staten. Uppehåller han *eller hon* sig i någon av nämnda stater, *får* även *annars* domen verkställas

²² Senaste lydelse 1964:548.

²³ Senaste lydelse 2005:968.

erna *finnes* lämpligast.

Bifalls en framställning om verkställighet av domen i den andra staten, *skall* Kriminalvården vid behov ombesörja att den dömda överförs till den staten. Kriminalvården får därvid begära hjälp av polismyndigheten i den ort där den dömda uppehåller sig.

Påträffas den dömda *här* i riket före frigivningen, får polismyndigheten på begäran av myndighet i den andra staten eller med anledning av där utfärdad efterlysning ombesörja att han överförs till den staten för verkställighet av straffet.

Skall den dömda enligt vad som nu har sagts överföras från Sverige till den andra staten, anses den tid, under vilken han för ändamålet har varit omhändertagen av svensk myndighet, *såsom* strafftid.

där, om det med hänsyn till omständigheterna *anses* lämpligast.

Bifalls en framställning om verkställighet av domen i den andra staten, *ska* Kriminalvården vid behov ombesörja att den dömda överförs till den staten. Kriminalvården får därvid begära hjälp av polismyndigheten i den ort där den dömda uppehåller sig.

Påträffas den dömda i Sverige före frigivningen, får polismyndigheten på begäran av myndighet i den andra staten eller med anledning av där utfärdad efterlysning ombesörja att han *eller hon* överförs till den staten för verkställighet av straffet.

Ska den dömda enligt vad som nu har sagts överföras från Sverige till den andra staten, anses den tid, under vilken han *eller hon* för ändamålet har varit omhändertagen av svensk myndighet, *som* strafftid.

9 §²⁴

Om någon, som i Sverige har dömts till fängelse, ska överföras till Danmark, Finland, Island eller Norge för

Om någon, som i Sverige har dömts till fängelse *som inte är villkorligt*, ska överföras till Danmark, Finland, Island eller

²⁴ Senaste lydelse 2011:1167.

verkställighet av domen, ska som villkor uppställas att han eller hon dels inte får åtalas eller straffas för något annat brott som begåtts före överförandet, dels inte får vidareöverlämnas eller vidareutlämnas till en stat utanför Norden. Det gäller dock inte om den dömde har samtyckt till åtgärden eller haft möjlighet att lämna den mottagande nordiska staten men inte gjort detta inom 45 dagar efter sitt slutliga frigivande eller har återvänt dit efter att ha lämnat landet.

Norge för verkställighet av domen, ska som villkor uppställas att han eller hon dels inte får åtalas eller straffas för något annat brott som begåtts före överförandet, dels inte får vidareöverlämnas eller vidareutlämnas till en stat utanför Norden. Det gäller dock inte om den dömde har samtyckt till åtgärden eller haft möjlighet att lämna den mottagande nordiska staten men inte gjort detta inom 45 dagar efter sitt slutliga frigivande eller har återvänt dit efter att ha lämnat landet.

På framställning av den mottagande nordiska staten kan avsteg från villkoret beviljas. Om framställningen gäller åtal eller straff för något annat brott som begåtts före överförandet, ska 5 kap. 7 § lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder tillämpas. Prövningen ska även omfatta om ett överlämnande för gärningen hade kunnat beviljas enligt 2 kap. 5 § 1–3 samma lag. Om framställningen gäller vidareöverlämnande eller vidareutlämning till en stat utanför Norden, ska 6 kap. 8 § lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder eller 24 § lagen (1957:668) om utlämning för brott tillämpas. Behörig tingsrätt vid prövning enligt arresteringsorderlagen är Stockholms tingsrätt.

Första och andra styckena gäller inte om den dömde enligt vad därom är föreskrivet ska utvisas från Sverige och därvid får befordras till den andra staten.

12 §²⁵

Vad för den dömda är bestämt angående prøvotid och övervakningstid i den stat där domen meddelats *skall* gälla såsom om domen *givits* här i riket. Föreskrifter angående den dömdes åligganden, som meddelats i anslutning till domen, *skola*, om *ej* övervakningsnämnden *förordnar* annat, *äga tillämpning*. I övrigt *skall* vad i svensk lag är stadgat om skyddstillsyn *äga motsvarande tillämpning*.

Meddelas i Danmark, Finland, Island eller Norge beslut om ändrade bestämmelser *med* avseende *å* domen eller om förverkande av anståndet, *skall* beslutet *äga giltighet* här i riket.

Det som för den dömda är bestämt angående prøvotid och övervakningstid i den stat där domen meddelats *ska* gälla som om domen *getts* här. Föreskrifter angående den dömdes åligganden, som meddelats i anslutning till domen, *ska tillämpas*, om *inte* övervakningsnämnden *beslutar* annat. I övrigt *tillämpas* vad i svensk lag är stadgat om *villkorligt fängelse i förening med övervaknings- och kontrollstraff*. Bestämmelserna i 3 kap. 3–6 §§ lagen (20xx:xxx) om *villkorligt fängelse ska dock inte tillämpas*.

Meddelas i Danmark, Finland, Island eller Norge beslut om ändrade bestämmelser *avseende* domen eller om förverkande av anståndet, *ska* beslutet *gälla* här.

14 §²⁶

Om någon, som *villkorligt dömts* i Danmark, Finland, Island eller Norge, *här i riket* övertygas om annat brott som begåtts under prøvotiden eller före dess början, *må* rätten, *ändå att* övervakning i anled-

Om någon, som *dömts villkorligt* i Danmark, Finland, Island eller Norge, i *Sverige* övertygas om annat brott som begåtts under prøvotiden eller före dess början, *får* rätten, *även om* övervakning i anled-

²⁵ Senaste lydelse 1979:683.

²⁶ Senaste lydelse 1964:548.

ning av den tidigare domen *ej* anordnats här, undanröja den *å dömda* påföljden och för brotten döma till gemensam påföljd. Därvid *skall* den tidigare domen anses som dom *å skyddstillsyn*.

ning av den tidigare domen *inte har* anordnats här, undanröja den *ut dömda* påföljden och för brotten döma till gemensam påföljd. Därvid *ska* den tidigare domen anses som *en dom på villkorligt fängelse*.

15 §²⁷

Övervakning av den, som här i riket dömts till *skyddstillsyn*, *må överflyttas* till Danmark, Finland, Island eller Norge.

Övervakning av den, som i Sverige dömts till *villkorligt fängelse i förening med övervaknings- och kontrollstraff* eller med *en vård- eller påverkansstraff* eller *en kontraktsvård* som enligt domen omfattar skyldighet att ha kontakt med en övervakare, *får flyttas över* till Danmark, Finland, Island eller Norge.

Beslutas i den andra staten ändrade bestämmelser med avseende *å skyddstillsynen*, *skall* beslutet *äga giltighet* här i riket.

Beslutas i den andra staten ändrade bestämmelser med avseende *på övervakningen*, *ska* beslutet *gälla* här.

Ändå att övervakningen *överflyttats*, *må* åtgärd i fråga om *skyddstillsynen* beslutas här i riket, *såframt* den dömda här övertygas om annat brott eller behörig myndighet i Danmark, Finland, Island eller Norge till svensk myndighet hänskjuter ärende om sådan åtgärd. *Sålunda* hänskjutet ärende

Även om övervakningen *flyttats över*, *får* åtgärd i fråga om *det villkorliga fängelsestraffet* beslutas i Sverige, *för det fall* den dömda här övertygas om annat brott eller behörig myndighet i Danmark, Finland, Island eller Norge till svensk myndighet hänskjuter ärende om sådan åtgärd. *Ett sådant*

²⁷ Senaste lydelse 1983:245.

upptages av den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde övervakningen bedrevs vid tiden för överflyttningen.

hänskjutet ärende *tas upp* av den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde övervakningen bedrevs vid tiden för överflyttningen.

16 §²⁸

Har i Danmark, Finland, Island eller Norge *beslutats undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn, som ådömts här i riket, skall beslutet äga giltighet* här.

Ett i Danmark, Finland, Island eller Norge *meddelat beslut om att ett villkorligt fängelsestraff som dömts ut i Sverige ska undanröjas eller verkställas i kriminalvårdsanstalt, ska gälla* här.

-
1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.
 2. Bestämmelserna i 8, 9, 15 och 16 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som har dömts ut före den 1 juli 2015.

²⁸ Senaste lydelse 1964:548.

6 Förslag till lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom

Härigenom föreskrivs att 1 och 3 §§ lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §²⁹

I den mån det påkallas av överenskommelse som Sverige ingått med främmande stat får regeringen förordna, att frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande som i den främmande staten ådömts eller beslutats efter rättegång i brottmål, eller böter eller förverkande som i den staten ålagts eller beslutats av annan myndighet än domstol, får verkställas i Sverige enligt denna lag.

I samband med förordnande enligt första stycket får regeringen, i den mån det påkallas eller *eljest* föranleds av överenskommelsen, förordna att verkställighet av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande, som *ådömts* eller beslutats genom dom meddelad av svensk domstol eller ålagts någon av annan svensk myndighet genom godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot, får anförtros åt myndighet i

I samband med förordnande enligt första stycket får regeringen, i den mån det påkallas eller *annars* föranleds av överenskommelsen, förordna att verkställighet av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande, som *dömts ut* eller beslutats genom dom meddelad av svensk domstol eller ålagts någon av annan svensk myndighet genom godkänt strafföreläggande eller godkänt föreläggande av ordningsbot, får anförtros åt myndighet i

²⁹ Senaste lydelse 2011:425.

den främmande staten. *Vad som har sagts nu gäller dock inte verkställighet av något annat beslut om överlämnande till särskild vård än överlämnande till rättspsykiatrisk vård.*

I lagen (2009:1427) om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen finns bestämmelser om verkställighet av bötesstraff i vissa fall.

I lagen (2011:423) om erkännande och verkställighet av beslut om förverkande inom Europeiska unionen finns bestämmelser om verkställighet av beslut om förverkande i vissa fall.

3 §³⁰

Om synnerliga skäl föreligger, kan regeringen, även om förordnande som avses i 1 § ej meddelats, för visst fall förordna, att frihetsberövande påföljd som ådömts svensk medborgare eller utlänning med hemvist i Sverige genom dom eller annat avgörande meddelat av domstol eller annan behörig myndighet i främmande stat får verkställas i Sverige enligt denna lag, eller att verkställighet av frihetsberövande påföljd som här i landet ådömts eller ålagts medborgare eller någon som har hemvist i viss främmande stat, får anförtros myndighet i den främmande staten. *Det sist-*

Om *det finns* synnerliga skäl, kan regeringen, även om förordnande som avses i 1 § *inte* meddelats, för visst fall förordna, att frihetsberövande påföljd som ådömts svensk medborgare eller utlänning med hemvist i Sverige genom dom eller annat avgörande meddelat av domstol eller annan behörig myndighet i främmande stat får verkställas i Sverige enligt denna lag, eller att verkställighet av frihetsberövande påföljd som här i landet ådömts eller ålagts medborgare eller någon som har hemvist i viss främmande stat, får anförtros myndighet i den främmande staten.

³⁰ Senaste lydelse 2000:460.

nämnda gäller dock inte verkställighet av något annat beslut om överlämnande till särskild vård än överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

I fall som avses i första stycket äger 2 § fjärde stycket motsvarande tillämpning.

-
1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.
 2. Bestämmelserna ska tillämpas i sina äldre lydelseer beträffande påföljder som har dömts ut före den 1 juli 2015.

7 Förslag till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Härigenom föreskrivs att 2, 13 och 20 §§ lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §³¹

Samarbete enligt denna lag avser

1. verkställighet i Sverige av

a) utländsk brottmålsdom, varigenom den dömden har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en prøvotid undergå kriminalvård i frihet,

b) utländsk brottmålsdom avseende frihetsberövande påföljd, sedan den dömden enligt beslut i den främmande staten har frigivits villkorligt eller annars överförs till kriminalvård utom anstalt,

2. verkställighet i främmande stat av

a) svensk dom på *skyddstill-
syn*,

a) svensk dom på *fängelse,
där det har beslutats att fängelse-
straffet ska vara villkorligt,*

b) svensk dom på fängelse, sedan den dömden enligt beslut här i landet har frigivits villkorligt.

b) svensk dom på fängelse *som inte är villkorligt*, sedan den dömden enligt beslut här i landet har frigivits villkorligt.

Vad som föreskrivs i denna lag om utländsk brottmålsdom gäller även i fråga om annat avgörande i främmande stat som har meddelats efter rättegång i brottmål.

³¹ Senaste lydelse 1981:222.

13 §³²

I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas i övrigt 26 kap. 12–18 §§ brottsbalken.

I fråga om kriminalvården under prövotiden tillämpas i övrigt

1. såvitt avser verkställighet enligt 2 § första stycket 1 a) vad som föreskrivs i 27 kap. 8–13 §§ brottsbalken och i lagen (20xx:xxx) om villkorligt fängelse samt

2. såvitt avser verkställighet enligt 2 § första stycket 1 b) vad som föreskrivs i 26 kap. 12–18 §§ brottsbalken.

Föreskrift enligt 26 kap. 15 § brottsbalken får dock *ej* innebära skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.

Föreskrift enligt 26 kap. 15 § brottsbalken får dock *inte* innebära skärpning i förhållande till vad som bestämts i den främmande staten.

20 §

Undanröjs villkorlig dom eller skyddstillsyn, som har ådömts enligt 18 §, och döms i stället till fängelse på viss tid, skall den dömden, i den mån det med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt, räknas till godo dels vad han kan ha utstått av frihetsberövande påföljd som ådömts genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid va-

Om det beslutas att ett villkorligt fängelsestraff som har dömts ut enligt 18 § ska verkställas i kriminalvårdsanstalt, ska den dömden, i den mån det med hänsyn till omständigheterna bedöms som skäligt, räknas till godo dels vad han eller hon kan ha utstått av frihetsberövande påföljd som dömts ut genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkstäl-

³² Senaste lydelse 1983:247.

runder han med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. Därvid får bestämmas lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen.

lighet, dels tid *under vilken* han *eller hon* med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. Därvid får bestämmas lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen.

-
1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.
 2. Bestämmelserna i 13 och 20 §§ i sina äldre lydelse ska tillämpas beträffande påföljder som har dömts ut före den 1 juli 2015.

1 Uppdraget och dess genomförande

1.1 Inledning

I detta kapitel redovisas innehållet i uppdraget och hur utredningsarbetet har bedrivits (avsnitten 1.2.1 och 1.2.2 samt 1.3). Kapitlet innehåller också en analys av uppdragets omfattning (avsnitt 1.2.3).

Till grund för uppdraget ligger Påföljdsutredningens (Ju 2009:11) förslag i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34). En kortare redogörelse för huvuddragen i Påföljdsutredningens förslag finns i kapitel 2.

1.2 Uppdraget

1.2.1 Bakgrund till uppdraget

Påföljdsutredningen (Ju 2009:11) överlämnade sitt betänkande Nya påföljder (SOU 2012:34) till regeringen den 31 maj 2012. Utredningen hade i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. I uppdraget ingick bl.a. att ta ställning till om villkorligt fängelse bör införas i påföljdssystemet och om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpliga för unga lagöverträdare. Huvuddragen i Påföljdsutredningens förslag presenteras i kapitel 2.

1.2.2 Uppdragets innehåll

I beslut den 24 april 2012 (Ju2012/3351/P) gav regeringskansliet mig i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå de författningsändringar som finns påkallade. Uppdragsbeskrivningen finns fogad till denna promemoria som bilaga 1.

1.2.3 Analys av uppdraget

Uppdragsbeskrivningen är mycket kortfattad. Den anger i princip endast att utredaren ska utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå de författningsändringar som finns påkallade.

En första fråga att ta ställning till har därför varit vad som omfattas av begreppet ”processrättsliga konsekvenser”.

Det torde inte råda något tvivel om att begreppet omfattar konsekvenser av sådant slag som föranleder ändringar i rättegångsbalken (RB) och andra lagar på processrättens område, som lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL).

Som framgår av Påföljdsutredningens betänkande (avsnitt 2.4.2, del 1 s. 461) har utredningen dock gjort bedömningen att även konsekvenser för lagstiftning som reglerar internationell straffverkställighet utgör processrättsliga konsekvenser. En analys av dessa frågor har också förutsatts under beredningen av nuvarande uppdrag. Även sådana frågor får därmed anses vara omfattade av uppdraget.

Slutsatsen blir därmed att det i uppdraget ingår att utreda vilka konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till när det gäller dels regleringen i RB och LUL samt därmed sammanhängande lagstiftning, dels den lagstiftning som reglerar internationell straffverkställighet.

1.3 Uppdragets genomförande

Arbetet med de frågor som omfattas av uppdraget inleddes i juni 2012. Den expertgrupp som har tillsatts i anledning av uppdraget har sammanträtt vid fem tillfällen.

Under arbetet med uppdraget har samrått skett med Straffprocessutredningen (Ju 2010:10), utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen (Ju 2011:03) och EMR-utredningen (Ju 2011:10) samt med den utredare som fått i uppdrag att ta ställning till frågor om skyndsamhetskrav och tidsfrister i ungdomsmål (Ju 2012:L).

2 Påföljdsutredningens förslag

2.1 Inledning

I detta kapitel lämnas en kortare redogörelse för huvuddragen i de förslag som Påföljdsutredningen lämnat i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34). För en mer fyllig redogörelse av utredningens förslag hänvisas till betänkandet, där det också finns en sammanfattning av förslagen, och till skriften Nya påföljder – En kort presentation av Påföljdsutredningens förslag.

2.2 Påföljdsutredningens uppdrag

Påföljdsutredningen hade i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för såväl vuxna som unga lagöverträdare. I uppdraget ingick bl.a. att ta ställning till om villkorligt fängelse bör införas i påföljdssystemet och om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpade för unga lagöverträdare. Betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34) lämnades till regeringen den 31 maj 2012.

2.3 Påföljderna för vuxna lagöverträdare

2.3.1 Villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet

Tyngdpunkten i Påföljdsutredningens förslag såvitt avser vuxna lagöverträdare är att villkorligt fängelse ska införas i påföljdssystemet. Utredningens förslag innebär att nuvarande alternativ till fängelse för vuxna lagöverträdare, villkorlig dom och skyddstillsyn, utmönstras ur systemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Utredningen har också föreslagit att överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall inte längre ska utgöra en särskild påföljd för brott.

Sammantaget innebär utredningens förslag att påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare ska bestå av två påföljder: böter och fängelse, där det under vissa förutsättningar kan beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.¹

2.3.2 Innebörden av villkorligt fängelse

Villkorligt fängelse innebär att den dömda inte behöver verkställa det utdömda fängelsestraffet i anstalt, om han eller hon uppfyller vissa villkor. Enligt utredningens förslag ska ett villkor vara att den dömda inte återfaller i brott under en prövotid. Prövotidens längd ska enligt huvudregeln vara två år. Om det villkorliga fängelsestraffets är längre än två år, vilket kan bli aktuellt i undantagsfall, ska prövotiden motsvara fängelsestraffets längd. Ytterligare ett villkor ska vara att den dömda fullgör den tilläggs-sanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenas med.

¹ Påföljdsutredningens uppdrag omfattade inte straffansvar och påföljdsbestämning för allvarligt psykiskt störda lagöverträdare. Vid sina överväganden utgick utredningen från att en reform av det slag som Psykansvarskommittén och Psykiatrilagsutredningen har föreslagit i SOU 2002:3 och SOU 2012:17 kommer att genomföras. De förslagen innebär att påföljden överlämnande till rättspsykiatrisk vård utmönstras ur påföljdssystemet och att fängelseförbudet i 30 kap. 6 § BrB avskaffas.

2.3.3 Tilläggsanktioner till villkorligt fängelse

Enligt förslaget ska villkorligt fängelse i princip alltid förenas med en tilläggsanktion. De tilläggsanktioner som kan komma i fråga är dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontroll-sanktion, hemarrest, vård- eller påverkanssanktion samt kontraktsvård. Valet av tilläggsanktion ska grundas på fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet.

Som utgångspunkt ska gälla att påföljden för den som är tidigare ostraffad (eller endast dömts till böter) och döms för ett brott vars straffmättningsvärde motsvarar fängelse i högst tre månader ska bestämmas till villkorligt fängelse med *dagsböter*. Antalet dagsböter ska bestämmas till mellan 50 och 200.

Om brottets straffmättningsvärde motsvarar fängelse i mer än tre månader men mindre än ett år, ska påföljden som utgångspunkt bestämmas till villkorligt fängelse med *samhällstjänst*. Antalet timmar samhällstjänst ska bestämmas till mellan 40 och 240. Straffmätning av samhällstjänsten ska ske på samma sätt som vid dagens skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst, vilket innebär att t.ex. villkorligt fängelse sex månader förenas med 140 timmar samhällstjänst. Samhällstjänst ska inte – som i dag – förutsätta samtycke från den tilltalades sida. En förutsättning för att förena ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst ska dock vara att samhällstjänst bedöms vara en lämplig sanktion.

Om samhällstjänst inte är lämpligt, t.ex. för att den tilltalade inte kan utföra samhällstjänstarbete, ska det villkorliga fängelsestraffet i stället förenas med en *övervaknings- och kontroll-sanktion*. Övervaknings- och kontroll-sanktionen ska bestå av skyldighet för den dömda att hålla tät kontakt med en av Kriminalvården utsedd övervakare. Om fängelsestraffets längd överstiger två månader ska den dömda också vara skyldig att regelbundet anmäla sig till Kriminalvården eller någon annan myndighet eller person som Kriminalvården bestämmer. Sanktionen ska pågå under lika lång tid som det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst tre månader. Om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer, ska sanktionen utöver kontakt-

och anmälningsskyldighet innefatta vissa frihetsinskränkande inslag. Det kan vara fråga om förbud att lämna bostaden under veckosluten (helghemarrest), förbud att vistas på en viss plats eller skyldighet att uppehålla sig inom ett visst område. De frihetsinskränkande inslagen ska kunna kontrolleras med elektroniska hjälpmedel, som t.ex. elektronisk fotboja.

Dagsböter, samhällstjänst och övervaknings- och kontroll-sanktion ska kunna ersättas av en *vård- eller påverkanssanktion*. Vård- eller påverkanssanktionen ska innebära skyldighet för den dömda att underkasta sig vård, behandling eller påverkansåtgärder i enlighet med vad Kriminalvården har föreslagit i ett yttrande till domstolen. Åtgärderna ska vara i huvudsak lika ingripande som det antal dagsböter eller det antal timmar samhällstjänst som annars skulle ha valts som tilläggs-sanktion. Om det är uppenbart att det förslag som Kriminalvården lämnat inte är tillräckligt ingripande, ska rätten kunna kombinera vård- eller påverkanssanktionen med dagsböter, samhällstjänst eller övervaknings- och kontroll-sanktion.

2.3.4 Återfall i brott

Återfall i brott efter en dom på villkorligt fängelse ska i princip alltid leda till en skärpning av påföljden. I första hand ska det prövas om det kan dömas ut ett nytt villkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Det förutsätter att det villkorliga fängelsestraffet kan förenas med en mer ingripande tilläggs-sanktion än den som annars skulle ha valts.

Om återfallet har ägt rum under prövotiden för ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff, krävs att det nya villkorliga fängelsestraffet förenas med en tilläggs-sanktion av mer ingripande slag. Det räcker då inte att döma ut fler dagsböter eller ett större antal timmar samhällstjänst än vad som annars skulle ha dömts ut, utan det villkorliga fängelsestraffet måste förenas med en tilläggs-sanktion på högre ingripandenivå (t.ex. samhällstjänst i stället för dagsböter). Om det inte finns någon tilläggs-sanktion

av mer ingripande slag att ta till, ska ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut.

I återfallssituationer ska även hemarrest och kontraktsvård kunna utgöra tilläggsstraff. Dessa båda sanktioner ska alltså kunna användas för att undvika ovillkorligt fängelse i återfallssituationer.

Hemarrest är enligt utredningens förslag ett intensivövervakat förbud för den dömda att lämna bostaden, motsvarande dagens möjlighet att verkställa kortare fängelsestraff i bostaden med s.k. fotboja. Hemarresten ska pågå under en tid som motsvarar två tredjedelar av det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst 14 dagar. Förbudet att lämna bostaden ska kunna övervakas elektroniskt.

Hemarrest ska, på samma sätt som dagsböter, samhällstjänst och övervaknings- och kontrollstraff, kunna ersättas av en vård- eller påverkansstraff. En förutsättning är att de åtgärder som vård- eller påverkansstraffen omfattar är i huvudsak lika ingripande som det antal dagar eller månader hemarrest som annars skulle ha dömts ut. Om det är uppenbart att det förslag som Kriminalvården lämnat inte är tillräckligt ingripande, ska rätten kunna kombinera vård- eller påverkansstraffen med dagsböter, samhällstjänst eller övervaknings- och kontrollstraff. En vård- eller påverkansstraff ska dock inte kunna kombineras med hemarrest.

Kontraktsvård ska – liksom i dag – pågå under den tid och på det sätt som framgår av en särskilt upprättad kontraktsvårdsplan. Som anförts ovan kan kontraktsvård användas som tilläggsstraff vid återfall i brott. Att kontraktsvård väljs som tilläggsstraff kan dock även utgöra ett särskilt skäl att besluta att ett fängelsestraff som uppgår till ett år eller mer ska vara villkorligt.

Om ett villkorligt fängelsestraff förenas med kontraktsvård och den tilltalade är häktad i målet, ska rätten kunna besluta att han eller hon i stället ska omhändertas i avvaktan på att överföras till det behandlingshem eller den vårdgivare som anges i behandlingsplanen. Motsvarande möjlighet har inte föreslagits såvitt avser någon annan tilläggsstraff.

Tidigare utdömda villkorliga fängelsestraff ska inte kunna undanröjas om den dömden på nytt gör sig skyldig till brott, utan det ska i stället dömas ut ett särskilt fängelsestraff – villkorligt eller ovillkorligt – för den nya brottsligheten. Undantag görs dock i vissa fall för s.k. nyupptäckt brottslighet, dvs. brott som är begångna före det att den tidigare domen meddelades och som därmed inte utgör återfall. Om nyupptäckt brottslighet är utan nämnvärd betydelse i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen, ska rätten kunna besluta att det tidigare utdömda fängelsestraffet ska omfatta även den nyupptäckta brottsligheten.

Om det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten, men detta inte anses tillräckligt för att möta återfallssituationen, ska det vara möjligt att besluta att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt.

2.4 Påföljderna för unga lagöverträdare

2.4.1 Nya påföljder för unga lagöverträdare

Påföljdsutredningen har föreslagit tre nya påföljder för unga lagöverträdare – varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Påföljderna ska kunna tillämpas för lagöverträdare som inte har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.

2.4.2 Varningsstraff

Varningsstraff fungerar som en ren varning och ska kunna ersätta ett lägre dagsbotsstraff (som riktlinje lägre än 60 dagsböter) för tidigare ostraffade ungdomar. Den unge ska alltid vara personligen närvarande i domstolen när varningsstraffet meddelas. Om brottsligheten är sådan att det kan förväntas att den unge kommer att dömas till varningsstraff om åtal väcks, ska åklagaren kunna meddela åtalsunderlåtelse.

2.4.3 Kontaktskyldighet för unga

Kontaktskyldighet för unga innebär skyldighet för den unge att hålla kontakt med en av socialnämnden utsedd kontaktperson och att delta i annan särskilt anordnad verksamhet, som t.ex. brottsförebyggande programverksamhet.

Kontaktskyldighet för unga ska väljas som påföljd om brottslighetens allvar och den unges tidigare brottslighet påkallar en mer ingripande påföljd än låga böter eller varningsstraff, men det inte finns förutsättningar för ungdomsvård eller ungdomstjänst. Påföljden ska inte föregås av någon behovs- eller lämplighetsbedömning och förutsätter inte samtycke från den unge. Den ska straffmätas mellan två och sex månader.

2.4.4 Ungdomsövervakning

Ungdomsövervakning ska ligga mellan de nuvarande ungdomspåföljderna ungdomsvård och sluten ungdomsvård i ingripandegrad. Påföljden ska tillämpas i situationer där inte ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga anses vara tillräckligt ingripande, men det inte finns synnerliga skäl för sluten ungdomsvård.

Ungdomsövervakning ska bl.a. innefatta skyldighet för den unge att hålla kontakt med en särskilt utsedd koordinator och att underkasta sig vissa frihetsinskränkande inslag, som t.ex. förbud att lämna bostaden under helkvällar och helgnätter eller förbud att vistas på vissa platser. De frihetsinskränkande inslagen ska kunna kontrolleras med elektroniska hjälpmedel. Påföljden ska straffmätas mellan sex månader och ett år.

2.4.5 Ungdomspåföljderna förbehålls lagöverträdare under 18 år

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska ungdomspåföljderna – dvs. varningsstraff, ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård – vara förbehållna lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet.² Lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år ska behandlas som vuxna vid påföljdsvalet, vilket innebär att de ska dömas till fängelse, villkorligt eller ovillkorligt, om inte böter är en tillräckligt ingripande påföljd. Om brottslighetens straffvärde är sådant att fängelse kan följa på brottet, ska dock den tilltalades ungdom alltjämt beaktas vid straffmätningen upp till 21 års ålder.

² Den som har fyllt 18 men inte 21 år ska dock kunna dömas till ungdomsvård, om det finns särskilda skäl.

3 Allmänna utgångspunkter

3.1 Inledning

I detta kapitel anges de allmänna utgångspunkterna för de överväganden som görs och de förslag som lämnas i denna promemoria.

3.2 Utgångspunkten är att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras

Vårt uppdrag har varit att utreda de processrättsliga konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag. En utgångspunkt för en sådan analys måste vara att påföljdssystemet kommer att förändras på det sätt som Påföljdsutredningen föreslagit. I denna promemoria förutsätts alltså att Påföljdsutredningens förslag kommer att genomföras fullt ut. För det fall endast en del av utredningens förslag genomförs, eller om förslagen modifieras före genomförandet, är det något som måste beaktas vid den fortsatta behandlingen av de överväganden som görs och de förslag som lämnas i promemorian.

3.3 Hur långtgående ändringar bör föreslås?

Uppdraget är utformat på ett sådant sätt att det är tillräckligt att det lämnas förslag till sådana konsekvensändringar i den processrättsliga lagstiftningen (innefattande även lagstiftningen om internationell straffverkställighet, se avsnitt 1.2.3) som är nödvändiga för att Påföljdsutredningens förslag ska kunna genomföras. Uppdragsbeskrivningen hindrar dock inte att mer långtgående ändringar föreslås, så länge de kan anses utgöra en följd av de förslag som utredningen har lämnat.

Förändringar av straffprocessrätten kan vara motiverade av flera olika skäl. Det kan t.ex. handla om vad som är lämpligast ur ett rättssäkerhetsperspektiv eller vad som är rimligast utifrån processekonomiska synpunkter. Vi har dock sett som vårt uppdrag att i första hand föreslå förändringar som innebär en teknisk anpassning av straffprocessrätten till Påföljdsutredningens förslag. Vi har därför i de flesta fall valt att lämna förslag som innebär en så liten materiell förändring som möjligt i förhållande till nuvarande ordning.

Ett genomförande av de förslag som Påföljdsutredningen lämnat innebär dock att påföljdssystemet får en helt ny struktur med nya påföljder och ändrade förutsättningar för val av påföljd. Detta gäller särskilt påföljderna för vuxna lagöverträdare, men även ungdomspåföljderna kommer att bli föremål för omfattande förändringar om utredningens förslag genomförs. Ändringarna är sådana att det sällan går att göra en direkt "översättning" av dagens påföljder till de påföljder som föreslås i det nya systemet. Det gäller även såvitt avser de processrättsliga konsekvenserna av förslagen. En anpassning av straffprocessrätten till Påföljdsutredningens förslag innebär därför med nödvändighet att en del materiella förändringar måste göras. I den mån sådana förändringar behövs, har vi haft som utgångspunkt att de förslag som lämnas ska grundas på vad som ur ett kriminalpolitiskt och processekonomiskt perspektiv är den rimligaste och mest hållbara lösningen inom respektive område.

3.4 Beaktande av Straffprocessutredningens (Ju 2010:10) uppdrag

I juli 2010 gav regeringen en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av brottmålsprocessen i syfte att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande. Utredningen, som tagit sig namnet Straffprocessutredningen, ska enligt sina direktiv (dir. 2010:78) överväga bl.a. följande frågor.

- Om ansvarsfördelningen mellan åklagare och domstol samt deras roller och funktioner kan tydliggöras och utvecklas.
- Om parternas inflytande över brottmålsprocessen och deras ansvar för att mål förs framåt mot ett avgörande kan öka.
- Hur förberedelsen i brottmål kan förbättras, bl.a. i syfte att skapa en effektivare handläggning och tillförsäkra rätten tillgång till ett fullständigt underlag vid avgörandet.
- Hur handläggningen av brottmål i högre grad kan anpassas till vad som behövs för sakens prövning i det enskilda fallet, t.ex. genom att skapa mer flexibla regler och alternativa former för handläggning och avgörande av mål i tingsrätt och hovrätt.
- Hur risken för inställda förhandlingar kan minska.
- Hur stödpersoners och åklagares roll och funktion i förhållande till målsägandens behov av stöd kan utvecklas.

Uppdraget ska redovisas till regeringen senast den 28 mars 2013.¹

Flera av de frågor som Straffprocessutredningen har att överväga har betydelse för våra överväganden. Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kommer också att påverka de förslag som Straffprocessutredningen lämnar. Det är därför av vikt att de förslag som vi lämnar i så stor utsträckning som möjligt kan samordnas med Straffprocessutredningens kommande förslag.

¹ Se dir. 2012:47.

Enligt vad Straffprocessutredningen har uppgett för oss kommer man vid sina överväganden att utgå från dagens påföljdssystem, men föra resonemang kring hur ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kan komma att påverka de bestämmelser som övervägs. Detta ökar förutsättningarna för en samordning av förslagen.

Straffprocessutredningen har ännu inte redovisat sitt uppdrag. Vi har därför vid våra överväganden utgått från straffprocessen såsom den är utformad och reglerad i dag. Som angetts i avsnitt 3.3 ovan innebär våra förslag i första hand en teknisk anpassning av straffprocessen till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. En sådan anpassning bör inte utgöra något hinder mot att straffprocessen förändras och utvecklas utifrån andra utgångspunkter, t.ex. i den riktning som anges i Straffprocessutredningens direktiv. Vi har, så långt möjligt, försökt utforma våra förslag så att de inte hindrar en sådan utveckling.

3.5 Beaktande av EMR-utredningens (Ju 2011:10) uppdrag

I september 2011 tillsatte regeringen en utredning med uppdrag att utvärdera reformen En modernare rättegång. Enligt utredningens direktiv (dir. 2011:79) är syftet med utvärderingen att, utifrån kraven på en rättssäker, effektiv och ändamålsenlig handläggning av mål och ärenden i allmän domstol, undersöka hur reglerna har fungerat i praktiken och om målsättningen med reformen har uppnåtts. I uppdraget ingår bl.a. att kartlägga och analysera hur reglerna som syftar till att göra handläggningen av mål och ärenden mer flexibel har tillämpats. Mot bakgrund av utvärderingen ska utredningen överväga om det finns behov av förändringar i regelverket eller av att vidta andra åtgärder.

EMR-utredningen ska redovisa sitt uppdrag senast den 31 december 2012.² Vid den tidpunkt då denna promemoria går i

² Se dir. 2012:45.

tryck har uppdraget ännu inte redovisats. Vid samråd med EMR-utredningen har vi dock kunnat konstatera att de förslag som vi lämnar inte torde stå i strid med de slutsatser som utredningen drar från utvärderingen.

3.6 Beaktande av Utredningens om internationell straffverkställighet (Ju 2011:03) uppdrag

I mars 2011 tillsatte regeringen en utredning med uppdrag³ att

- göra en översyn av lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställigheten av brottmålsdom och föreslå en tydligare och mer ändamålsenlig reglering samt
- föreslå hur rambeslutet om överförande av frihetsberövande påföljder och rambeslutet om erkännande och övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder samt rambeslutet om utevarodomar, i aktuella delar, ska genomföras i svensk rätt.

Utredningen ska redovisa sitt uppdrag senast den 31 mars 2013.⁴

Som beskrivs närmare i avsnitt 1.2.3 ingår det i vårt uppdrag att överväga vilka konsekvenser ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag får för den lagstiftning som reglerar frågor om internationell straffverkställighet. De förslag som Utredningen om internationell straffverkställighet lämnar får därmed betydelse för de frågor vi överväger. Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kommer också att påverka de förslag som den utredningen lämnar. Det är därför av vikt att de förslag som vi lämnar så långt möjligt kan samordnas med Utredningens om internationell straffverkställighet förslag.

Som redovisas i avsnitt 1.3 har vi under vårt arbete samrått med Utredningen om internationell straffverkställighet. Vi har därvid kunnat konstatera att de förslag som vi lämnar inte bör utgöra något hinder mot ett genomförande av de förslag som

³ Se dir. 2011:28.

⁴ Se dir. 2012:62.

utredningen har för avsikt att lämna, i vart fall så som dessa såg ut vid tidpunkten för tryckning av denna promemoria. En annan sak är att de kommande förslagen från utredningen kommer att behöva anpassas till det nya påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår, för det fall att Påföljdsutredningens förslag genomförs. Det är emellertid en fråga som ligger utanför vårt uppdrag.

3.7 En enkel och lättillämpad reglering

En utgångspunkt för vårt arbete har varit att de förändringar som föreslås ska vara sådana att regleringen blir så enkel och lättillämpad som möjligt. Vi har strävat efter att skapa enkla och tydligt utformade bestämmelser, som är lätta att tillämpa för domstolar och myndigheter.

4 Gripande, anhållande och häktning

4.1 Inledning

I detta kapitel behandlas frågor om gripande, anhållande och häktning av personer som misstänks för brott. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 4.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för möjligheten att besluta om sådana frihetsberövanden (avsnitt 4.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag (avsnitt 4.4).

4.2 Nuvarande reglering

4.2.1 Förutsättningarna för häktning

Enligt 24 kap. 1 § första stycket RB får den som är på sannolika skäl misstänkt för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller mer häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han eller hon

1. avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff,

2. genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning, eller
3. fortsätter sin brottsliga verksamhet.

Om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, ska enligt paragrafens andra stycke häktning ske om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas.

Enligt tredje stycket får häktning endast ske om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse. Stycket infördes i paragrafen 1989. Redan dessförinnan gällde för häktning, liksom för all annan tvångsmedelsanvändning, att åtgärden skulle stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med den. Införandet av tredje stycket innebar att proportionalitetsprincipen lagfästes. Regeln ger enligt förarbetena uttryck för att minsta möjliga tvång ska användas för att nå det avsedda syftet med frihetsberövandet. Den innebär en erinran om att häktning endast får användas om syftet med åtgärden inte kan tillgodoses genom mindre ingripande åtgärder.¹ Exempel på sådana åtgärder är reseförbud eller anmälningsskyldighet enligt bestämmelserna i 25 kap. RB.

Proportionalitetsprincipen medför att häktningsskälens tyngd i varje enskilt fall måste vägas mot det men som frihetsberövandet innebär för den enskilde. Om inte häktningsskälerna är tillräckligt starka för att överväga det men som det innebär för den enskilde att hållas frihetsberövad, ska häktningssyrkandet avslås. Därutöver måste domstolen pröva om längden på frihetsberövandet är rimligt i förhållande till vad som står att vinna med åtgärden. I praxis tillämpas proportionalitetsprincipen på så sätt att ett frihetsberövande inte tillåts pågå under längre tid än vad som rimligen kan avräknas mot den påföljd som brottsligheten kan förväntas leda till vid en fällande dom.

¹ Prop. 1988/89:124 s. 27 och 65.

Av paragrafens fjärde stycke framgår att häktning inte får ske, om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter.

I rättsfallet NJA 1991 s. 374 avslog Högsta domstolen ett häktningsyrkande med tillämpning av grunderna för tredje och fjärde styckena. Målet avsåg en man som tidigare hade dömts till skyddstillsyn. I ett utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning i det mål i vilket skyddstillsynen dömdes ut uttalades att mannen hade begått de gärningar som det åtalet omfattade under inflytande av sinnessjukdom, men att han inte var oundgängligen i behov av sluten psykiatrisk vård. I det mål som rättsfallet avsåg var mannen enligt tingsrättens bedömning övertygad om olaga hot. Tingsrätten beslutade att en ny rättspsykiatrisk undersökning skulle hämtas in och att den tilltalade i avvaktan på utredningsresultatet skulle vara kvar i häkte på grund av risk för fortsatt brottslighet. Häktningsbeslutet fastställdes av hovrätten. Vid tidpunkten för Högsta domstolens beslut var den rättspsykiatriska undersökningen slutförd. Enligt ett utlåtande över undersökningen hade den tilltalade begått även den nya brottsligheten under inflytande av sinnessjukdom, men han var inte heller nu oundgängligen i behov av sluten psykiatrisk vård. Högsta domstolen fann att det på grundval av utredningen i målet måste antas att den tilltalade hade begått den aktuella brottsligheten under inflytande av sinnessjukdom och att det därmed inte kunde dömas ut någon annan påföljd än överlämnande till särskild vård, böter eller skyddstillsyn. Enligt utredningen kunde den tilltalade inte beredas vård med stöd av (den då gällande) lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Mot denna bakgrund gjorde Högsta domstolen med stöd av grunderna för 24 kap. 1 § tredje och fjärde styckena RB bedömningen att den tilltalade inte skulle hållas häktad.

Häktning kan också beslutas med stöd av bestämmelserna i 24 kap. 2 och 3 §§ RB. Enligt 24 kap. 2 § får den som är på sannolika skäl misstänkt för brott häktas oberoende av brottets beskaffenhet, om han eller hon är okänd och vägrar att uppge sitt namn och hemvist eller om hans eller hennes uppgift om detta

kan antas vara osann. Samma sak gäller om den misstänkte saknar hemvist i riket och det finns risk för att han eller hon genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff.

I 24 kap. 3 § RB ges möjlighet att häkta även den som endast är skäligen misstänkt för brott. Det förutsätter dock att förutsättningarna för häktning i övrigt är uppfyllda och att det är av synnerlig vikt att den misstänkte tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning om brottet.

I 24 kap. 4 § RB finns bestämmelser som i vissa fall begränsar möjligheten till häktning. I paragrafens första stycke anges bl.a. att om det på grund av den misstänktes ålder, hälsotillstånd eller någon annan omständighet kan befaras att häktning skulle komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, får häktning ske endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas. I andra stycket erinras om att det finns särskilda bestämmelser om ytterligare inskränkningar i fråga om häktning av den som är under 18 år. Bestämmelsen syftar på regleringen i 23 § LUL, se närmare om denna reglering i avsnitt 4.2.4 nedan.

4.2.2 Anhållande och gripande

Om det finns skäl att häkta någon, får han eller hon enligt 24 kap. 6 § första stycket RB anhållas i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. Enligt paragrafens andra stycke får anhållningsbeslut meddelas även om det inte finns tillräckliga skäl för häktning, om den misstänkte är skäligen misstänkt för brottet och det är av synnerlig vikt att han eller hon tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning. Anhållningsbeslut meddelas av åklagare.

I brådskande fall får en polisman enligt 24 kap. 7 § första stycket RB även utan anhållningsbeslut gripa den som det finns skäl att anhålla. Paragrafens andra stycke ger envar rätt att gripa den som har begått brott på vilket fängelse kan följa, om han

eller hon påträffas på bar gärning eller flyende fot. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott.

I och med att bestämmelserna om anhållande i 24 kap. 6 § första stycket anknyter till häktningsreglerna och att reglerna om gripande enligt 24 kap. 7 § första stycket anknyter till anhållningsreglerna, får proportionalitetsprincipen i 24 kap. 1 § tredje stycket RB betydelse också såvitt avser anhållande och gripande.² Gripande skiljer sig dock från anhållande och häktning, eftersom det är fråga om ett provisoriskt frihetsberövande som är tänkt att gälla endast under kort tid innan åklagaren prövar frågan om den misstänkte ska anhållas eller friges. Dessutom kan gripande i praktiken fungera som en förberedande åtgärd i förhållande till reseförbud och anmälningsskyldighet, som är konstruerade som alternativ till anhållande och häktning. Enligt vad JO har uttalat kan ett gripande därför i vissa fall vara förenligt med proportionalitetsprincipen, trots att man sedan gör bedömningen att en tillämpning av den principen utesluter anhållande eller häktning.³

4.2.3 Häktning efter dom

I 24 kap. 21 § RB anges förutsättningarna för att besluta att den som döms för brott ska vara häktad efter domen. Om den som är häktad döms för brottet ska rätten pröva om han eller hon ska stanna kvar i häkte till dess att domen vinner laga kraft. Prövningen ska ske enligt de grunder som anges i 24 kap. RB. Om den misstänkte inte är häktad vid tidpunkten för domen, får rätten besluta om häktning till dess att domen vinner laga kraft.

Av bestämmelserna följer att ett häktningsbeslut inte gäller längre än till dess att rätten meddelar dom i målet. Om den tilltalade är häktad, måste rätten därför göra en ny prövning av häktningsfrågan i samband med att målet avgörs. För att det i domen ska kunna beslutas att den tilltalade ska vara kvar i häkte eller häktas förutsätts att han eller hon döms för brottet. Vid en fri-

² A. prop. s. 66.

³ JO 1997/98 s. 147.

kännande dom kan häktning (eller fortsatt häktning) inte beslutas. Ett beslut om att den dömda ska vara häktad får inte heller avse tid efter det att domen har vunnit laga kraft.⁴ Ytterligare en förutsättning för häktning efter domen är att de rekvisit som anges i 24 kap. 1 § RB är uppfyllda. Som regel har de särskilda häktningsskälerna, i vart fall s.k. kollusionsfara enligt 24 kap. 1 § första stycket 2, minskat betydligt i styrka efter det att första instans har dömt i målet.⁵ Detta är något som måste beaktas vid tillämpning av proportionalitetsprincipen i paragrafens tredje stycke.

I kommentaren till rättegångsbalken anges att det vid bedömningen av om den dömda ska vara häktad efter domen ska tas hänsyn till strafflatituden för det brott för vilket ansvar har dömts ut. Rätten måste också göra en avvägning mellan den utdömda påföljden och den tid som den dömda redan har varit frihetsberövad. Regleringen i 24 kap. 1 § fjärde stycket RB innebär att häktning inte kan komma i fråga om den tilltalade döms endast till böter. I praktiken har dock möjligheten att besluta om häktning efter dom ansetts vara mer begränsad än så. JO har i ett ärende från 1990/91 uttalat att det, med undantag för det i 24 kap. 21 § andra stycket RB särskilt reglerade fallet om häktning för säkerställande av utvisning, inte är möjligt att besluta om fortsatt häktning efter domen när påföljden i det konkreta fallet bestämts till villkorlig dom eller någon form av skyddstillsyn.⁶ I ärendet hade tingsrätten beslutat om fortsatt häktning av en person som dömts till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård. Motsvarande bedömning gjordes av JK i ett liknande ärende från 1990. JK uttalade att behov av häktning inte föreligger när en omedelbart verkställbar påföljd som skyddstillsyn har valts.⁷ Det kan anmärkas att det vid tidpunkten för avgörande av de båda mål som JO:s respektive JK:s beslut avsåg inte fanns

⁴ Fitger m.fl., Rättegångsbalken – en kommentar på Internet, kommentaren till 24 kap. 21 §.

⁵ Se t.ex. JO 1996/97 s. 62.

⁶ JO 1990/91 s. 35.

⁷ JK 1990 s. 34.

någon möjlighet att besluta om omhändertagande av den som dömts till kontraktsvård till dess att han eller hon överförts till den vårdgivare som ansvarar för vården. Den möjligheten infördes 1992 (se 28 kap. 6 b § BrB), för att säkerställa att den som döms till skyddstillsyn med kontraktsvård kan hållas frihetsberövad fram till dess att han eller hon kan överföras till planerad behandling.⁸

4.2.4 Särskilt om frihetsberövande av unga personer

Som anförts i avsnitt 4.2.1 ovan finns det bestämmelser i 24 kap. 4 § RB som i vissa fall begränsar möjligheten till häktning. Regleringen i paragrafens första stycke innebär att häktning, om det bl.a. på grund av den misstänktes ålder kan befaras att åtgärden skulle komma att medföra allvarligt men för den misstänkte, endast får ske om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas.

Därutöver finns det, som anges i 24 kap. 4 § andra stycket RB, särskilda bestämmelser i LUL om ytterligare inskränkningar i fråga om häktning av den som är under 18 år. Enligt 23 § LUL får den som inte har fyllt 18 år häktas endast om det finns synnerliga skäl.

Sammantaget innebär regleringen i 24 kap. 4 § RB och 23 § LUL att den som är under 18 år får häktas endast om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas och det dessutom föreligger synnerliga skäl för häktning.⁹

Kravet på synnerliga skäl gäller även för anhållande och gripande av den som är under 18 år. I Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden (RÅR 2006:3) anges att det är omständigheterna i det enskilda fallet med avseende på brottslighetens beskaffenhet och anhållningsskälens styrka som utgör utgångspunkten för om det kan anses befogat att anhålla en person som är under 18 år. Enligt riktlinjerna måste det ställas högre

⁸ Se prop. 1991/92:109 s. 15.

⁹ Se rättsfallen NJA 1978 s. 471 och NJA 2008 s. 81.

krav i fråga om brottslighetens allvar för att frihetsberöva en ung lagöverträdare än vad som gäller för en vuxen. Det får inte förekomma att unga personer anhålls för brott som i och för sig är anhållningsgrundande men som framstår som mindre allvarliga. Vidare anges att utrymmet för kortvariga frihetsberövanden är betydligt större än för långvariga sådana och att det inte torde vara ovanligt att det finns starka anhållningsskäl i ett tidigt skede av en förundersökning, men att dessa klingar av relativt snabbt allt eftersom förhör genomförs och övrig bevisning säkras.

4.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

4.3.1 Vuxna lagöverträdare

Bestämmelserna om gripande, anhållande och häktning i 24 kap. RB förutsätter inte att någon särskild påföljd kan förutses för brottet. I stället är det i första hand brottets straffskala som avgör om frihetsberövande får ske. Möjligheten att besluta om häktning (och därmed även gripande och anhållande) anses dock vara mer begränsad, om brottet och den misstänktes tidigare brottslighet är sådan att det kan antas att det vid en fällande dom kommer att dömas ut en icke frihetsberövande påföljd. Om påföljden i det konkreta fallet bestäms till villkorlig dom eller skyddstillsyn anses det, enligt fast praxis och i enlighet med vad JO och JK har uttalat (se avsnitt 4.2.3 ovan), i princip vara utslutet att besluta att den dömde ska vara häktad efter domen. Valet av påföljd – och även det förväntade påföljdsvalet vid en kommande fällande dom – får därmed betydelse för möjligheten att gripa, anhålla eller häkta en person.

Påföljdsutredningens förslag innebär att det alltid ska dömas ut ett fängelsestraff, om påföljden inte kan stanna vid böter.¹⁰ Fängelsestraffet ska dock inte verkställas i kriminalvårdsanstalt, om det beslutas att det ska vara villkorligt. Villkorligt fängelse

¹⁰ Under förutsättning att överlämnande till rättspsykiatrisk vård avskaffas som påföljd, vilket Påföljdsutredningen utgått ifrån vid sina överväganden.

utgör därmed en icke frihetsberövande påföljd. Det villkorliga fängelsestraffet kan dock förenas med tilläggssanktioner som innefattar tydliga begränsningar i den dömdes frihet.

Det måste analyseras i vilken utsträckning nuvarande reglering i 24 kap. RB ger utrymme för att gripa, anhålla eller häkta någon, om det kan antas att han eller hon vid fällande dom kommer att dömas till villkorligt fängelse och om det finns anledning att överväga förändringar av lagstiftningen i något avseende.

En annan fråga som måste övervägas är om, och i så fall i vilken utsträckning, regleringen i 24 kap. 21 § RB ger utrymme för att besluta om fortsatt häktning eller någon annan form av frihetsberövande efter en dom där ett villkorligt fängelsestraff dömts ut och om det finns anledning att föreslå förändringar som utvidgar den möjligheten. I det sammanhanget bör det bl.a. beaktas att Påföljdsutredningen har föreslagit att det ska finnas möjlighet för rätten att besluta att den som döms till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård ska vara omhändertagen till dess att han eller hon överförs till det behandlingshem eller den vårdgivare som ska ansvara för vården (se förslaget till 27 kap. 7 § fjärde stycket BrB). Därigenom ges förutsättningar att – på samma sätt som i dag – hålla den som döms till kontraktsvård frihetsberövad i avvaktan på att vården kan inledas. Motsvarande reglering har inte föreslagits när villkorligt fängelse förenas med någon annan tilläggssanktion.

4.3.2 Unga lagöverträdare

Enligt gällande lagstiftning krävs synnerliga skäl för att gripa, anhålla eller häkta personer som är under 18 år. Påföljdsutredningens förslag torde inte innebära några konsekvenser för den regleringen.

Utredningens förslag får dock konsekvenser för möjligheten att frihetsberöva den som fyllt 18 men inte 21 år. Möjligheten att gripa, anhålla eller häkta personer i den åldersgruppen är inte

begränsad i lag. I praktiken torde dock kravet på särskilda skäl för att döma den som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse, som i dag finns i 30 kap. 5 § andra stycket BrB, innebära att det krävs starkare häktningsskäl för att frihetsberöva personer mellan 18 och 20 år än dem som fyllt 21 år.

Påföljdsutredningen föreslår att lagöverträdare som är 18 år eller äldre inte ska kunna dömas till ungdomspåföljder (ungdomsvård ska dock i vissa undantagssituationer kunna dömas ut till och med 20 års ålder). Vidare föreslås att kravet på särskilda skäl för att döma den som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse tas bort. För lagöverträdare mellan 18 och 20 år ska därmed, på samma sätt som för dem som är 21 år eller äldre, gälla att påföljden ska bestämmas till böter eller fängelse, där det kan beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Därmed torde förutsättningarna för häktning i den åldersgruppen öka något. Det bör övervägas om det är en rimlig konsekvens av utredningens förslag, eller om lagstiftningen bör ändras i något avseende.

4.4 Överväganden och förslag

4.4.1 Förutsättningarna för gripande, anhållande och häktning

Vår bedömning: Regleringen i 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB om förutsättningarna för gripande, anhållande och häktning bör inte ändras. Nu angivna bestämmelser utesluter inte att frihetsberövande sker även om det kan antas att ett villkorligt fängelsestraff kommer att dömas ut.

Inledning

Som anförts i avsnitt 4.3.1 väcker Påföljdsutredningens förslag frågan i vilken utsträckning bestämmelserna i 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB ger möjlighet att gripa, anhålla eller häkta någon för ett

brott, om det kan antas att det vid en fällande dom kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och om det finns anledning att överväga förändringar av regleringen i något avseende.

Det bör finnas möjlighet att frihetsberöva den som är misstänkt för brott, även om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten

Påföljdsutredningen föreslår att villkorligt fängelse ska ersätta de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Utredningens förslag innebär också att det inte längre ska finnas någon möjlighet att verkställa ett fängelsestraff utanför kriminalvårdsanstalt genom intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV, dvs. elektronisk fotboja). Ett intensivövervakat förbud att lämna bostaden ska i stället utgöra en särskild tilläggsstraff till villkorligt fängelse, benämnd hemarest.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska det inte göras någon påföljdsmissig särbehandling av något brott eller någon brottsyp till följd av dess art, utan alla brottstyper ska behandlas lika vid påföljdsbestämningen. Avgörande för påföljdsbestämningen ska vara brottslighetens straffvärde och den dömdes tidigare brottslighet samt förekomsten av sådana s.k. billighetsskäl som regleras i 29 kap. 5 § BrB. En effekt av detta är att det för brott med straffmättningsvärden motsvarande fängelse under ett år i stort sett alltid kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, om den tilltalade inte alls eller endast vid något enstaka tillfälle tidigare har gjort sig skyldig till brott som föranlett annan påföljd än böter.

Enligt vår bedömning bör inte ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag innebära att förutsättningarna för att gripa, anhålla och häkta personer som är misstänkta för brott förändras i någon mer avgörande omfattning i förhållande till vad som gäller i dag. Som utvecklas närmare nedan är syftet med processuella frihetsberövanden att se till att den som är misstänkt för

brott inte kan undanhålla sig lagföring eller straff, att skydda den pågående utredningen och att hindra den misstänkte från att begå nya brott innan lagföring sker. Dessa syften bör kunna tillgodoses även i situationer där det redan på förhand kan förutses att en fällande dom inte kommer att leda till ett fängelsestraff som ska avtjänas i anstalt. Det bör därför finnas möjlighet att besluta om frihetsberövande även om det kan antas att det vid fällande dom kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff.

Förutsättningarna för frihetsberövande enligt nuvarande reglering

Som framgår av beskrivningen i avsnitt 4.3.1 förutsätter inte nuvarande reglering i 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB att någon särskild påföljd kan förutses för brottet, utan avgörande för om gripande, anhållande eller häktning får ske är brottets straffskala – att det för brottet är föreskrivet fängelse i ett år eller mer. Den enda formella begränsningen när det gäller förväntad påföljd är att häktning inte får ske om det kan antas att den misstänkte endast kommer att dömas till böter. Rättegångsbalkens regler utesluter således inte att frihetsberövande sker om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff.

En förutsättning för häktning, gripande eller anhållande är dock att något av de särskilda häktningsskalen i 24 kap. 1 § första stycket 1-3 RB är uppfyllda. De tre skäl som anges fyller olika skyddssyften.

Enligt den *första punkten* får häktning beslutas om det finns risk för att den misstänkte avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff (s.k. flyktfara). Bestämmelsen syftar till att säkerställa att den som misstänks för brott kan lagföras och att den påföljd som döms ut blir verkställd. Även om risken för att den misstänkte försöker hålla sig undan från lagföringen och verkställigheten av den kommande påföljden normalt torde vara större om det är fråga om ett allvarligt brott som kan förväntas leda till ett fängelsestraff som ska verkställas i anstalt,

kan det ibland finnas en sådan risk även om det kan antas att han eller hon kommer att dömas till en icke frihetsberövande påföljd.

Den *andra punkten* innebär att häktning får ske om det finns risk för att den misstänkte försvårar sakens utredning (s.k. kollusionsfara). Bestämmelsen syftar till att skydda förundersökningen, så att den misstänkte inte ges möjlighet att förstöra eller gömma undan bevismaterial eller att kontakta andra personer som förekommer i utredningen och påverka dem på ett sådant sätt att de undanhåller information eller lämnar felaktiga uppgifter. Kollusionsfaran kan ibland vara hög även om brottet och den misstänktes tidigare brottslighet är sådan att en icke frihetsberövande påföljd kan förväntas. I vissa fall är kollusionsfaran stark i direkt anslutning till brottet, för att därefter avklinga successivt i takt med att tiden går. Det kan då vara motiverat att besluta om ett frihetsberövande under en kortare tid.

Enligt den *tredje punkten* får häktning ske om det finns risk för att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet (s.k. recidivfara). Punkten syftar till att skydda samhället och dess medborgare från fortsatt brottslighet från den misstänktes sida. Utgångspunkten för bedömningen av om det finns en risk för att den misstänkte kommer att fortsätta sin brottsliga verksamhet är hans eller hennes tidigare brottslighet. Om den misstänkte har gjort sig skyldig till brott vid flera tillfällen tidigare, anses risken för att han eller hon ska fortsätta att begå nya brott vara högre. Ibland kan också omständigheterna kring den misstänkta brottsligheten, som om misstänkarna avser flera brott (t.ex. ett stort antal fall av stöld eller rån) eller om brottet i sig är sådant att det innefattar ett upprepat beteende (t.ex. grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning), vägas in när recidivfaran bedöms. Även den misstänktes personliga situation, som t.ex. om det kan antas att han eller hon kommer att fortsätta att begå brott för att finansiera ett pågående missbruk, kan beaktas vid bedömningen av om det finns risk för fortsatt brottslighet.

Recidivfaran är inte alltid kopplad till den förväntade påföljden. Om risken för fortsatt brottslighet grundas på att den misstänkte tidigare har gjort sig skyldig till brott i stor utsträckning,

kan det visserligen ofta antas att en frihetsberövande påföljd kommer att dömas ut på grund av återfallssituationen. Det är dock inte uteslutet att det finns en risk för fortsatt brottslighet, trots att det kan antas att den misstänkte kommer att dömas till en icke frihetsberövande påföljd för den aktuella brottsligheten. På samma sätt som när det gäller kollusionsfara kan recidivfaran ibland vara stark i direkt anslutning till brottet, för att därefter avklinga successivt i takt med att tiden går. I sådana fall kan det vara motiverat att besluta om ett frihetsberövande under en kortare tid.

Samtliga de syften som de straffprocessuella frihetsberövandena avser att skydda kan alltså behöva skyddas även om det kan antas att den misstänkte vid en fällande dom kommer att dömas till en icke frihetsberövande påföljd. Det gäller även i ett påföljdssystem där de icke frihetsberövande alternativen till fängelse i anstalt inordnas under ett villkorligt fängelsestraff. Det förhållandet att det sannolikt kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för den aktuella brottsligheten behöver alltså inte utgöra hinder mot att den misstänkte frihetsberövas.

Skälen för häktning – flyktfaran, kollusionsfaran och/eller recidivfaran – måste dock alltid vägas mot det intrång och men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för någon annan som berörs av frihetsberövandet. Detta har kommit till uttryck genom proportionalitetsbestämmelsen i 24 kap. 1 § tredje stycket RB. Hänsyn måste således tas till den misstänktes personliga förhållanden och det intrång som frihetsberövandet skulle innebära för honom eller henne. Om ett frihetsberövande skulle leda till men för någon annan person, t.ex. barn eller andra nära anhöriga till den misstänkte, måste det också beaktas. I varje enskilt fall måste häktningsskälen vara så starka att skyddsbehovet överväger de olägenheter som frihetsberövandet kan innebära för den misstänkte eller för andra personer som påverkas negativt av att den misstänkte inte får vara på fri fot.

Ytterligare en aspekt som måste beaktas är risken för att den misstänkte hålls frihetsberövad under längre tid än vad som kan avräknas mot en förväntad kommande påföljd. I rättsfallet NJA

1984 s. 559 hade den misstänkte under en längre tid varit häktad på grund av risk för fortsatt brottslighet i avvaktan på genomförande av en rättspsykiatrisk undersökning. Högsta domstolen uttalade att det fanns en risk för att den misstänkte skulle berövas friheten under längre tid än vad som motsvarade verkställigheten av den frihetsberövande påföljd som skulle kunna ådömas honom. Enligt Högsta domstolen måste denna risk vägas mot risken för fortsatt brottslighet. Med hänsyn till att risken för fortsatt brottslighet inte ansågs vara till sin art eller intensitet mera allvarlig försattes den misstänkte på fri fot. Motsvarande bedömning gjordes i rättsfallen NJA 1985 s. 56 och NJA 1987 s. 878.

Risken för att den misstänkte hålls frihetsberövad längre tid än vad som kan avräknas mot en förväntad kommande påföljd kan också utgöra ett hinder mot häktning pga. flyktfara, i vart fall om flyktfaran grundas på att det finns risk för att den misstänkte undandrar sig verkställighet av påföljden. I rättsfallet NJA 1979 s. 261 hade den tilltalade av tingsrätten dömts till fängelse i sex månader. I domen beslutade tingsrätten att han skulle vara kvar i häkte till dess att domen i ansvarsfrågan vunnit laga kraft. Den tilltalade överklagade domen och yrkade att omedelbart bli försatt på fri fot. Vid tidpunkten för Högsta domstolens prövning hade han varit berövad friheten i över fyra månader. Högsta domstolen konstaterade att den tilltalade hade varit frihetsberövad under längre tid än den tid för verkställighet som utgör förutsättning för villkorlig frigivning, att fängelsestraffet inte kunde skärpas då det endast var den tilltalade som hade överklagat domen och det därmed inte kunde anses föreligga sådan risk för att den tilltalade undandrog sig straff som kunde motivera att han hölls kvar i häkte.

Nu angivna rättsfall avser häktning pga. recidivfara eller flyktfara. På motsvarande sätt måste risken för att den misstänkte hålls frihetsberövad under för lång tid beaktas även vid häktning pga. kollusionsfara.

Risken för ett alltför långt frihetsberövande i förhållande till förväntad påföljd måste givetvis beaktas även när en icke frihets-

berövande påföljd kan förutses. Om det kan antas att den misstänkte kommer att dömas till en icke frihetsberövande påföljd av mindre ingripande slag, måste således skälen för häktning väga särskilt tungt för att häktning ska kunna komma i fråga under en längre tid. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kan den som misstänks för ett brott för vilket det kan antas att påföljden kommer att bestämmas till ett kortare villkorligt fängelsestraff därmed hållas frihetsberövad under kortare tid än den som misstänks för ett brott för vilket ett längre villkorligt fängelsestraff kan förutses. Om det pga. den misstänktes tidigare brottslighet kan antas att ett villkorligt fängelsestraff kommer att förenas med en mer ingripande tilläggssanktion än vad som är motiverat enbart med hänsyn till straffvärdet, kan häktning beslutas under längre tid, naturligtvis under förutsättning att de särskilda häktningsgrunderna är uppfyllda. De skäl som talar för häktning måste således vägas mot det förväntade villkorliga fängelsestraffets längd och ingripandegraden i den tilläggssanktion som kan antas bli aktuell.

Sammantaget kan konstateras att nuvarande reglering i 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB ger möjlighet att gripa, anhålla och häkta den som är misstänkt för brott, även om det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten. I varje enskilt fall måste dock skälen för häktning (flyktfaran, kollusionsfaran och/eller recidivfaran) vägas mot dels det intrång eller men som ett frihetsberövande skulle innebära för den misstänkte eller något annat motstående intresse, dels risken för att den misstänkte hålls frihetsberövad under längre tid än vad som kan räknas av mot den förväntade påföljden.

Nuvarande reglering bör inte ändras

De nu beskrivna konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag är enligt vår bedömning rimliga. De bör leda till att häktning och andra frihetsberövanden kan beslutas i ungefär samma utsträck-

ning som i nuvarande påföljdssystem. Vi anser därför inte att ett genomförande av utredningens förslag bör föranleda någon ändring av regleringen i 24 kap. 1, 6 och 7 §§ RB.

Det skulle kunna invändas att den avskaffade särbehandlingen av vissa brott och brottstyper på grund av dess art kommer att leda till att förutsättningarna för att frihetsberöva personer som är misstänkta för sådana brott som i dag betraktas som ”artbrott” kommer att minska, och att det är en orimlig konsekvens av utredningens förslag som måste motverkas genom att bestämmelserna om frihetsberövande görs mer generösa. De brott som en sådan invändning kanske framför allt skulle kunna avse är grova fridskränkingsbrott och vissa typer av sexualbrott, där straffvärdet motsvarar fängelse mellan sex och tio månader. Sådan brottslighet leder i dag i de allra flesta fall till ett fängelsestraff i anstalt och ofta är den misstänkte häktad under utredningen av brottet. Det är fråga om brottslighet vid vilken målsäganden ofta har ett särskilt behov av skydd, särskilt i direkt anslutning till anmälan, och det kan därför framstå som orimligt och stötande om den misstänkte får vara på fri fot till dess att huvudförhandling har hållits i målet.

Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kommer brott av det nu angivna slaget i något mindre utsträckning än i dag att föranleda ovillkorliga fängelsestraff. Om den tilltalade är tidigare ostraffad kommer i första hand – om det finns förutsättningar för det – villkorligt fängelse med en vård- eller påverkanssanktion att dömas ut, men även samhällstjänst eller övervaknings- och kontrollsanktion kan komma i fråga som tilläggssanktioner. Enligt vår bedömning bör emellertid inte effekten av att brottstyper av nu nämnda slag mer sällan kommer att föranleda ett ovillkorligt fängelsestraff bli att möjligheten till häktning minskar på något mer avgörande sätt. Vid grova fridskränkingsbrott och sexualbrott torde de särskilda häktningsskälerna – framför allt risken för att den misstänkte försvårar sakens utredning genom att försöka påverka målsäganden och andra, men även risken för fortsatt brottslighet – många gånger vara så starka att häktning kan beslutas även om det kan antas att

den misstänkte kommer att dömas till ett villkorligt fängelsestraff. Den effekt som den ändrade påföljdsbestämmningsregleringen kan förväntas få är dock att den tid under vilken den misstänkte kan hållas frihetsberövad begränsas något, eftersom den misstänkte inte bör hållas frihetsberövad under längre tid än vad som kan räknas av mot den förväntade påföljden. Det är emellertid något som får ses som en rimlig konsekvens av Påföljdsutredningens förslag.

Omvänt kan ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag innebära något ökade förutsättningar för frihetsberövande av personer som är misstänkta för brott som i dag inte anses ha något s.k. artvärde. För brottstyper som t.ex. grov förskingring och grovt bedrägeri med straffvärden motsvarande fängelse mellan sex och tio månader bestäms påföljden i dag som regel till villkorlig dom och dagsböter, om inte den tilltalades tidigare brottslighet ger anledning till en strängare påföljd. Det förhållandevis lindriga påföljdsvalet innebär att det krävs starka häktningsskäl för att ett frihetsberövande ska kunna komma i fråga under utredningen av brottet och att den misstänkte inte kan hållas frihetsberövad under någon längre tid. I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår kommer påföljden för brottslighet av det nu angivna slaget att bestämmas till villkorligt fängelse med samhällstjänst eller med en övervaknings- och kontroll sanktion eller vård- eller påverkanssanktion av motsvarande ingripandegrad som den samhällstjänst som annars skulle ha dömts ut. Därmed skapas ett något större utrymme för häktning, och ett frihetsberövande kan tillåtas pågå under något längre tid utan proportionalitetsprincipen åsidosätts. Fortfarande kommer det dock att krävas att det finns häktningsskäl som väger tyngre än det intrång eller men som frihetsberövandet innebär för den enskilde.

4.4.2 Häktning efter dom

Vår bedömning: Regleringen i 24 kap. 21 § RB bör inte ändras.

Nästa fråga att överväga är om, och i så fall i vilken utsträckning, nuvarande reglering i 24 kap. 21 § RB ger möjlighet att besluta att den som döms till villkorligt fängelse ska vara häktad eller frihetsberövad på något annat sätt efter domen och om det finns anledning att föreslå förändringar som utvidgar den möjligheten.

Som beskrivits närmare i avsnitt 4.2.3 innehåller regleringen i 24 kap. 21 § RB inte något uttryckligt förbud mot att domstolen beslutar att den som döms till en icke frihetsberövande påföljd ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft. I praxis anses dock utrymmet för häktning efter en dom där påföljden har bestämts till villkorlig dom eller skyddstillsyn vara i princip obefintligt. Att så är fallet har kommit till uttryck genom de uttalanden som gjordes av JO och JK i början av 1990-talet, och som sedan bekräftades av regeringen i samband med införandet av möjligheten att besluta att den som döms till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård ska vara omhändertagen till dess att han eller hon överförs till den vårdgivare vid vilken vården ska inledas. Grunden för JO:s och JK:s ställningstaganden torde vara att de särskilda häktningsskälerna vid tidpunkten för domen som regel har klingat av i sådan utsträckning att de inte längre kan överväga det intrång eller men i övrigt som ett frihetsberövande innebär för den dömde.

Denna slutsats är måhända rimlig och riktig med nuvarande påföljdssystem. Det kan sällan hävdas att skälerna för häktning är tillräckligt starka efter en dom där påföljden bestämts till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Då avsikten är att påföljden ska verkställas i frihet, kan häktning efter domen knappast motiveras av att det finns risk för att den dömde undandrar sig lagföring eller straff (flyktfara enligt 24 kap. 1 § första stycket 1 RB). Lagföring har redan skett och om den dömde har för avsikt att undandra

sig verkställigheten av påföljden – vilket rimligen endast kan bli aktuellt om påföljden bestäms till skyddstillsyn eller till villkorlig dom i förening med samhällstjänst, då den villkorliga domen i sig saknar verkställighetsinnehåll – kan han eller hon lika gärna göra det när domen har vunnit laga kraft. Inte heller är det rimligt att den som döms till en påföljd som ska verkställas i frihet hålls häktad till dess att domen vinner laga kraft på grund av att det finns en risk för att han eller hon på fri fot gör sig skyldig till fortsatt brottslighet (recidivfara enligt 24 kap. 1 § första stycket 3 RB). Det kan visserligen även efter domen finnas en risk för att den dömda påverkar utredningen av brottet (kollusionsfara enligt 24 kap. 1 § första stycket 2 RB), då han eller hon kan försöka påverka målsäganden och vittnen att ändra sina uppgifter inför en prövning i högre instans. Den risken har dock som regel minskat betydligt efter det att bevisningen har tagits upp vid tingsrätten. I de situationer där det finns en bestående tydlig kollusionsfara även efter det att tingsrätten har dömt i målet är brottsligheten dessutom i de allra flesta fall sådan att påföljden bestäms till (ovillkorligt) fängelse.

Situationen blir dock något annorlunda vid ett införande av det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. Även om det i de allra flesta fall är rimligt att den som döms till villkorligt fängelse inte ska vara häktad efter domen, kan det uppstå situationer där de särskilda häktningsskälerna är tillräckligt starka för att ett frihetsberövande fram till dess att domen vinner laga kraft ska anses motiverat.

En anledning till att en sådan situation kan uppstå är att möjligheten att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt utredningens förslag inte ska påverkas av brottslighetens art. Därmed kommer det att dömas till villkorligt fängelse även för sådana brott som i dag regelmässigt leder till (ovillkorliga) fängelsestraff under ett år just pga. brottslighetens art. Vid sådan brottslighet kan omständigheterna undantagsvis vara sådana att det finns en påtaglig risk för att den tilltalade, genom att försöka påverka målsägande eller vittnen att ta tillbaka eller ändra sina uppgifter, försvårar utredningen av brottet även efter det att

första instans har dömt i målet. Det kan gälla t.ex. grova vapenbrott och narkotikabrott som begås inom ramen för den grova organiserade brottsligheten, där det ibland kan förekomma hårda påtryckningar mot vittnen, även om det i dessa fall ofta är fråga om återfall i brott. I dag förekommer det att rätten beslutar att den som döms (till fängelse) för sådan brottslighet ska vara kvar i häkte till dess att domen vinner laga kraft. Då häktningens beslut grundas på kollusionsfara kan rätten också ge åklagaren tillstånd att under häktningstiden meddela den dömde restriktioner enligt 24 kap. 5 a § RB. Enligt vår bedömning bör det i situationer av det nu angivna slaget inte vara uteslutet att besluta att den dömde ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft, även om ett villkorligt fängelsestraff döms ut. Vi kan inte heller se att gällande lagstiftning lägger något hinder mot en sådan tillämpning. Under förutsättning att behovet av att skydda utredningen och den fortsatta lagföringen av brottet är så starkt att det överväger det intrång eller men som ett beslut om fortsatt häktning innebär för den dömde eller för andra motstående intressen, bör således häktning kunna beslutas även om påföljden bestäms till villkorligt fängelse. Det bör dock betonas att det – på samma sätt som vid häktning efter dom pga. kollusionsfara i dag – ska vara fråga om undantagssituationer, där det finns särskilda omständigheter som medför att kollusionsfaran är mycket stark.

Ytterligare en situation där det kan vara motiverat att besluta om häktning till dess att domen vinner laga kraft trots att det döms ut ett villkorligt fängelsestraff är när det villkorliga fängelsestraffet förenas med hemarrest. Hemarrest är avsett att tillämpas som tilläggsstraff i återfallssituationer, där inte någon annan tilläggsstraff anses tillräckligt ingripande och alternativet därför är att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff. Det kan därmed antas att många av de personer som döms till villkorligt fängelse med hemarrest kommer att vara häktade under utredningen av brottet på grund av recidivfara. Till detta kommer att hemarrest är den tilläggsstraff som till sin karaktär är mest lik ett ovillkorligt fängelsestraff, då den dömde förhindras att röra sig fritt i samhället under större delen av den tid som hemarrest-

ten pågår. Även om hemarrest inte kan anses lika ingripande som ett ovillkorligt fängelsestraff, innebär den en tydlig begränsning i den dömdes rörelsefrihet. Möjligheten för den dömda att på nytt göra sig skyldig till brott under den period som hemarresten pågår är därmed begränsad. Med hänsyn till hemarrestens karaktär och den brottslighet den är avsedd att tillämpas för kan det enligt vår bedömning finnas skäl att hålla den som döms till villkorligt fängelse med hemarrest frihetsberövad till dess att domen har vunnit laga kraft och hemarresten således kan påbörjas.

Villkorligt fängelse i förening med hemarrest kan i någon mån jämföras med villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård. När det gäller kontraktsvård har Påföljdsutredningen föreslagit att det ska finnas möjlighet för rätten att besluta att den dömda ska vara omhändertagen till dess att han eller hon överförs till det behandlingshem eller den vårdgivare som ska ansvara för vården (se förslaget till 27 kap. 7 § fjärde stycket BrB). Därigenom ges förutsättningar att – på samma sätt som när det i dag döms till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård – hålla den som döms till villkorligt fängelse med kontraktsvård frihetsberövad i avvaktan på att vården kan inledas.

Påföljdsutredningens förslag innefattar inte någon bestämmelse som ger möjlighet till omhändertagande eller motsvarande frihetsberövande efter domen när villkorligt fängelse förenas med hemarrest. Vi har övervägt att komplettera utredningens förslag till 27 kap. 5 § BrB med en bestämmelse som ger möjlighet att besluta att den som döms till villkorligt fängelse med hemarrest ska vara omhändertagen till dess att hemarresten kan inledas. Enligt vår bedömning är det dock en mindre lämplig lösning. När villkorligt fängelse förenas med kontraktsvård räknas prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet från dagen för domen (se Påföljdsutredningens förslag till 27 kap. 7 § tredje stycket BrB). Möjligheten till omhändertagande efter domen motiveras således inte med att den dömda ska vara frihetsberövad i avvaktan på att domen vinner laga kraft. Avsikten med bestämmelsen om omhändertagande är i stället att se till att den beslutade vården kan komma igång så snart som möjligt efter

domen, men samtidigt ge utrymme för en viss marginal så att vårdgivaren ges möjlighet att förbereda mottagandet av den dömd. Det är då rimligt att formulera frihetsberövandet efter domen som ett omhändertagande. Motsvarande syfte finns inte när det gäller villkorligt fängelse med hemarrest, utan där motiveras behovet av ett frihetsberövande med att den dömd inte bör försättas på fri fot fram till dess att domen har vunnit laga kraft. Ett sådant frihetsberövande bör inte formuleras som ett omhändertagande, utan som häktning.

Ett annat alternativ för att tillgodose behovet av att kunna besluta om frihetsberövande efter domen av den som döms till villkorligt fängelse i förening med hemarrest skulle kunna vara att införa en särskild bestämmelse i 24 kap. 21 § RB som ger möjlighet att besluta att den som döms till villkorligt fängelse i förening med hemarrest ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft. Därmed skulle det tydligt stå klart att ett sådant beslut är möjligt. Risken med en sådan reglering är dock dels att den kan ge intryck av att häktning efter domen inte kan komma i fråga om villkorligt fängelse förenas med någon annan tilläggs-sanktion än hemarrest, dels att den kommer att uppfattas som att den som döms till villkorligt fängelse med hemarrest alltid ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft utan någon prövning av om de särskilda häktningsgrunderna är uppfyllda.

Enligt vår bedömning finns det inte något behov av en särskild bestämmelse som möjliggör frihetsberövande efter en dom till villkorligt fängelse i förening med hemarrest. I stället anser vi att behovet av häktning fram till det att domen har vunnit laga kraft kan tillgodoses inom ramen för nuvarande reglering. Som anförts ovan innebär inte regleringen i 24 kap. 21 § RB att det finns något formellt hinder mot att besluta att den som döms till ett villkorligt fängelsestraff ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft. Möjligheten till häktning efter domen begränsas i stället av att de särskilda häktningsskälerna i 24 kap. 1 § första stycket RB som regel inte anses tillräckligt starka om en icke frihetsberövande påföljd döms ut, eftersom den dömd kommer att vara på fri fot när påföljden verkställs. Hemarrest är avsett att

användas som tilläggssanktion när den tilltalade har återfallit brott på ett sådant sätt att ingen annan tilläggssanktion anses tillräckligt ingripande. I sådana situationer kan det ibland finnas en påtaglig risk för att den dömda återfaller i brott även efter domen. Därtill kommer att hemarrest – till skillnad från andra tilläggssanktioner – innebär att den dömdes möjligheter att vistas fritt under verkställigheten begränsas. Om den dömda är berövad friheten fram till dess att domen vinner laga kraft, och hemarresten därmed kan börja verkställas, minskar således risken för att han eller hon gör sig skyldig till fortsatt brottslighet under hela den period som fortgår från domen till dess att hemarresten är fullgjord. Det kan därmed finnas tillräckliga skäl att besluta att den som döms till villkorligt fängelse i förening med hemarrest ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft.

Ett beslut om att den dömda ska vara häktad i avvaktan på lagkraftvunnen dom innebär att Kriminalvården får tre veckor (eller fyra veckor efter en hovrättsdom) på sig att ordna de praktiska förutsättningarna för hemarresten innan den ska inledas. Det bör knappast innebära några problem. Det kan dock antas att den dömda i sådana situationer ofta kommer att lämna nöjdförklaring, för att på så sätt undvika att behöva stanna kvar i häkte och i stället direkt få påbörja verkställigheten av hemarresten. I sådana fall måste Kriminalvården omgående se till att den utrustning som krävs för den elektroniska övervakningen finns på plats i den dömdes bostad. Enligt uppgifter som företrädare för Kriminalvården har lämnat till oss kommer dock inte detta leda till alltför stora problem, eftersom Kriminalvården i de fall då hemarrest döms bör ha prövat lämpligheten för en sådan sanktion ut redan i samband med personutredning och därmed också har fått viss förvarning om att hemarrest kan komma att dömas ut.

I sammanhanget finns också anledning att påpeka att avsikten inte är att det alltid ska beslutas att den som döms till villkorligt fängelse i förening med hemarrest ska vara häktad i avvaktan på att domen ska vinna laga kraft. En förutsättning för att det ska kunna beslutas om häktning efter domen är att det finns häkt-

ningsskäl och att dessa väger tyngre än det intrång eller men som det innebär för den dömda att vara häktad till dess att domen vinner laga kraft. Vid denna bedömning kan vägledning hämtas från nuvarande praxis såvitt avser möjligheten att besluta att den som döms till ett kortare (ovillkorligt) fängelsestraff ska vara häktad efter domen. Vidare måste det beaktas att den sammanlagda tid som den dömda är frihetsberövad inte får bli längre än vad som kan avräknas mot det utdömda villkorliga fängelsestraffet. Det måste därvid beaktas att avräkningen mot ett villkorligt fängelsestraff inte kan ske på så sätt att en dags häktning eller annat avräkningsbart frihetsberövande ska anses motsvara en dags villkorligt fängelse. Även om hemarrest är en ingripande tilläggsanktion, måste en dags frihetsberövande genom häktning anses vara mer ingripande än en dags villkorligt fängelse.

Sammantaget kan konstateras att det i det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår kan finnas skäl att besluta att den som döms till villkorligt fängelse ska vara häktad till dess att domen vinner laga kraft och att nuvarande reglering i 24 kap. 21 § RB inte utgör något hinder mot en sådan tillämpning. En förutsättning för att det ska kunna beslutas att den dömda ska vara häktad efter domen är dock att de särskilda häktningsskälen är tillräckligt starka för att motivera ett frihetsberövande och att den sammanlagda tid som den dömda är frihetsberövad inte blir längre än vad som kan avräknas mot det utdömda villkorliga fängelsestraffet.

4.4.3 Frihetsberövande av unga lagöverträdare

Vår bedömning: Den lagstiftning som reglerar förutsättningarna för gripande, anhållande och häktning av unga lagöverträdare bör inte ändras.

Det förhållandet att det inte längre ska krävas särskilda skäl för att döma lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse innebär att förutsättningarna för frihetsberövande ökar något i den åldersgruppen.

Som beskrivits i avsnitt 4.2.4 krävs det synnerliga skäl för att gripa, anhålla eller häkta personer som är under 18 år. Som anförts i avsnitt 4.3.2 innebär inte Påföljdsutredningens förslag några konsekvenser för den regleringen.

Vad som däremot bör övervägas är vad ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag innebär för möjligheten att frihetsberöva den som fyllt 18 men inte 21 år. Möjligheten att gripa, anhålla eller häkta personer i den åldersgruppen är inte begränsad i lag. I praktiken torde dock nuvarande krav på särskilda skäl för att döma den som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse innebära att det krävs starkare häktningsskäl för att frihetsberöva en person som är mellan 18 och 20 år än den som fyllt 21 år. Sannolikt är det en tillämpning av den i 24 kap. 1 § tredje stycket RB reglerade proportionalitetsprincipen som föranleder denna bedömning. I och med att 18–20-åringar mer sällan döms till fängelse, även om brottets straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet talar för ett fängelsestraff, så krävs det starkare häktningsskäl för att frihetsberövande ska beslutas.

Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att slopa kravet på särskilda skäl för att döma personer som fyllt 18 men inte 21 år till fängelse innebär att förutsättningarna för att döma personer mellan 18 och 20 år till ovillkorligt fängelse ökar något. Därmed ökar också förutsättningarna för häktning av lagöverträdare i den åldersgruppen. Det är enligt vår bedömning en rimlig konsekvens av utredningens förslag att personer som har fyllt

18 år ska behandlas som vuxna vid påföljdsvalet. Ökningen bör bli begränsad, då den tilltalades ungdom enligt vad Påföljdsutredningen föreslår alltså ska beaktas vid straffmätningen om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottsligheten (se 29 kap. 7 § första stycket BrB). Ungdomar mellan 18 och 20 år kommer alltså att dömas till kortare fängelsestraff (såväl villkorliga som ovillkorliga) än personer som har fyllt 21 år. En tillämpning av proportionalitetsprincipen bör därmed leda till att förutsättningarna för häktning – även om de alltså är större än med dagens reglering – alltså kommer att vara något mindre när den misstänkte är mellan 18 och 20 år än när han eller hon har fyllt 21 år. Vad som ytterligare talar i den riktningen är att personer strax över 18 år, även om de inte ska särbehandlas vid påföljdsvalet, kan brista i mognad på ett sådant sätt att det skulle innebära särskilt stora men för dem att hållas häktade.

Sammantaget anser vi inte att det behövs några särskilda regler om gripande, anhållande och häktning av den som fyllt 18 men inte 21 år.

4.4.4 Användningen av processuella tvångsmedel bör ses över

Vår bedömning: Det finns anledning att göra en bredare översyn av användningen av straffprocessuella tvångsmedel och därvid överväga om det bör införas nya former av sådana tvångsmedel. Den frågan får emellertid anses ligga utanför vårt uppdrag.

Enligt nuvarande lagstiftning består de straffprocessuella tvångsmedel som kan tillgripas mot den som misstänks för brott av gripande, anhållande och häktning enligt 24 kap. RB, reseförbud och anmälningsskyldighet enligt 25 kap. RB samt kvarstad enligt 26 kap. RB.

Bestämmelserna om gripande, anhållande och häktning har beskrivits i avsnitt 4.2 ovan. Ett beslut om en sådan åtgärd innebär att den misstänkte hålls frihetsberövad under utredningen av brottet.

Reseförbud och anmälningsskyldighet får enligt 25 kap. 1 § RB meddelas den som är skäligen misstänkt för ett brott på vilket fängelse kan följa, om det finns risk för att han eller hon avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff men det inte i övrigt finns anledning att anhålla eller häkta honom eller henne. Reseförbud eller anmälningsskyldighet får också beslutas om det finns risk för att den misstänkte genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff eller om det annars finns skäl att häkta eller anhålla någon men det kan antas att syftet därmed kan tillgodoses genom reseförbud eller anmälningsskyldighet. Reseförbud innebär att den misstänkte förbjuds att utan tillstånd lämna den ort som han eller hon anvisats att vistas på, medan anmälningsskyldighet innebär att den misstänkte på vissa tider ska anmäla sig hos anvisad polismyndighet. Enligt 25 kap. 2 § RB får det i samband med ett beslut om reseförbud eller anmälningsskyldighet föreskrivas att den misstänkte på vissa tider ska vara tillgänglig i sin bostad eller på sin arbetsplats. Det får också ställas upp annat villkor som behövs för den misstänktes övervakande, som t.ex. att han eller hon ska vara skyldig att lämna ifrån sig sitt pass eller annan legitimationshandling.¹¹ Ett reseförbud får också förenas med anmälningsskyldighet.

Slutligen finns det enligt regleringen i 26 kap. RB möjlighet att besluta om kvarstad i brottmål. Denna möjlighet är dock begränsad till situationer där det kan befaras att den misstänkte kommer att undandra sig att betala böter eller vissa andra ekonomiska sanktioner som han eller hon kan antas bli ådömd på grund av brottet (se 26 kap. 1 § första stycket).

Skillnaden i ingripandegrad mellan å ena sidan gripande, anhållande och häktning samt å andra sidan reseförbud och anmäl-

¹¹ Rättegångsbalken – en kommentar på Internet, kommentaren till 25 kap. 2 §.

ningsskyldighet är påtaglig. Medan gripande, anhållande och häktning innebär att den misstänkte blir fullständigt frihetsberövad och förbjuds att vistas fritt i samhället under den tid som frihetsberövandet pågår, innebär reseförbud och anmälningsskyldighet att den misstänkte kan uppehålla sig i sin bostad samt fortsätta att arbeta och utöva eventuell fritidssysselsättning så länge han eller hon upprätthåller förbudet att lämna den i beslutet angivna orten och/eller anmäler sig till polisen i enlighet med de anvisningar som getts. Den stora skillnaden i ingripandegrad mellan dessa typer av tvångsåtgärder torde innebära att reseförbud eller anmälningsskyldighet många gånger inte är tillräckligt för att tillgodose det syfte som det straffprocessuella tvångsmedlet är avsett att uppnå och att det därför måste beslutas om anhållande eller häktning.

Enligt vår bedömning finns det anledning att överväga om det kan införas andra former av straffprocessuella tvångsmedel, som innebär en större inskränkning av den misstänktes frihet än vad reseförbud och anmälningsskyldighet gör men som inte är lika ingripande som anhållande och häktning. Exempel på sådana tvångsmedel skulle kunna vara ett elektroniskt övervakat förbud att lämna hemmet – motsvarande tilläggssanktionen hemarrest – eller en skyldighet att vistas på någon annan plats som är mer geografiskt angränsad än den vistelseort som ett reseförbud kan omfatta. I sammanhanget kan det finnas anledning att jämföra med de frihetsinskränkande inslag som enligt Påföljdsutredningens förslag ska kunna ingå i en övervaknings- och kontrollstraffsanktion.

En översyn av de straffprocessuella tvångsmedlen av detta slag är dock för omfattande för att rymmas inom ramen för vårt uppdrag.

5 Åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning

5.1 Inledning

I detta kapitel behandlas frågor om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 5.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning (avsnitt 5.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag såvitt avser dessa frågor (avsnitt 5.4).

5.2 Nuvarande reglering

5.2.1 Allmänt om åtalsunderlåtelse

Utgångspunkten i svensk rätt är att åklagare har obligatorisk åtalsplikt. I 20 kap. 6 § RB anges att åklagare, om inte annat är stadgat, ska åtala för brott som hör under allmänt åtal. Åtalsplikten kan dock begränsas genom andra bestämmelser. Sådana begränsningar har gjorts bl.a. genom bestämmelserna om åtalsunderlåtelse.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse har samma verkan som en dom. Det innebär bl.a. att beslutet antecknas i belastningsregistret.

5.2.2 Åtalsunderlåtelse enligt rättegångsbalkens regler

Regleringen i 20 kap. 7 § RB

Enligt 20 kap. 7 § första stycket RB får åklagare besluta att underlåta åtal för brott under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts

1. om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,
2. om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,
3. om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller
4. om psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Enligt paragrafens andra stycke får åtalsunderlåtelse beslutas även i andra fall, om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks.

Åtalsunderlåtelse får inte leda till att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts

När det gäller konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag är det i första hand 20 kap. 7 § första stycket punkterna 2 och 3 RB

som är av intresse. För åtalsunderlåtelse enligt båda dessa punkter (liksom för övriga punkter i första stycket) gäller dock att det s.k. grundrekvisitet i inledningen av paragrafen måste vara uppfyllt, dvs. att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte får åsidosättas.

När det gäller hänsynen till något *väsentligt allmänt intresse* anförs i förarbetena att en vägledande synpunkt bör vara att åtalsunderlåtelse inte får medföra att likartade fall bedöms olika. Som exempel på andra viktiga allmänna intressen som kan tala för att åtal väcks anges att den misstänkte förut har gjort sig skyldig till brott eller att förverkande av egendom av icke obetydligt värde kan komma i fråga. Enligt förarbetena är brottets svårhet och omständigheterna i övrigt kring detta av stor och ofta avgörande betydelse för om ett viktigt allmänt intresse kräver åtal. Allmänpreventiva synpunkter anses dock ibland kunna tala för att ett domstolsförfarande kommer till stånd även vid mycket lindriga brott, för att markera att en viss brottstyp inte accepteras av samhället. Som exempel nämns att en viss brottslighet har börjat förekomma i besvärande stor omfattning eller att det finns ett stort allmänt intresse av att domstol får bedöma en viss rättsfråga.¹

I Riksåklagarens riktlinjer om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse (RÅR 2008:2) anges att det normalt föreligger ett väsentligt allmänt intresse som hindrar åtalsunderlåtelse i situationer då ansvarstalan är en förutsättning för att ett beslut om förverkande, näringsförbud eller rådgivningsförbud ska kunna meddelas. Detsamma anses ofta gälla när brottet har betydelse för återkallelse av körkort, yrkeslegitimation eller liknande. Vidare anges att det i speciella fall kan vara så angeläget att få den straffrättsliga betydelsen av ett visst förfarande klarlagt, att det i sig kan utgöra ett allmänt intresse av tillräcklig tyngd att motivera ett åtal även då omständigheterna i övrigt talar emot.²

¹ Prop. 1984/85:3 s. 22.

² RÅR 2008:2 s. 31.

När det gäller vad som ska avses med något *väsentligt enskilt intresse* konstateras i förarbetena att endast väsentliga målsägandointressen bör beaktas. Omständigheter som anses kunna tala för att åtal väcks är storleken på den skada som målsäganden åsamkats och parternas ekonomiska förhållanden. Vidare anges att målsäganden vid en del brott som inneburit en grov kränkning kan ha ett inte enbart ekonomiskt intresse av att gärningsmannen fälls till ansvar. Som exempel nämns våldtäkt och andra sexualbrott liksom olika former av kvinnomisshandel. Det påpekas dock att frågan om åtalsunderlåtelse normalt inte aktualiseras vid brott av sådant slag.³

Åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen

Under förutsättning att grundrekvisitet är uppfyllt, får enligt 20 kap. 7 § första stycket 1 RB åtalsunderlåtelse meddelas om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter. Vid bötesbrottslighet ges alltså förhållandevis stora möjligheter till åtalsunderlåtelse. I 20 kap. 7 § första stycket 2 RB, som infördes i paragrafen 1985, ges möjlighet till åtalsunderlåtelse även i situationer där det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom. I sådana fall krävs dock att det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Bestämmelsen utesluter inte att åtalsunderlåtelse meddelas när det kan antas att den villkorliga domen skulle förenas med böter.⁴

I propositionen till 1985 års lagändring framhöll departementschefen att processekonomiska intressen gjorde det angeläget att noga pröva alla uppslag till att begränsa antalet lagföringar i fall av mindre allvarlig brottslighet. Åtalsrättskommittén, vars förslag reformen byggde på, hade föreslagit att åtalsunderlåtelse skulle kunna beslutas om det kunde antas att den misstänkte i händelse av lagföring skulle komma att ådömas villkorlig dom, utan något krav på särskilda skäl. Departementschefen ansåg

³ Prop. 1984/85:3 s. 22 f.

⁴ A. prop. s. 42 och 53.

dock att en sådan reglering skulle gå för långt, då den i förlängningen skulle kunna leda till att villkorlig dom skulle dömas ut mer sällan och att den villkorliga domens funktion på sikt skulle kunna bli urholkad. Följande uttalades i allmänmotiveringen såvitt avser innebörden av kravet på särskilda skäl:⁵

Särskilda skäl som kan motivera åtalsunderlåtelse kan vara att brottet relativt sett inte är så allvarligt och att det begåtts av obetänksamhet, tillfälligt förbiseende eller förhastande. Hänsyn bör också tas till om den misstänkte har vidtagit rättelse och till bristande kännedom om straffbudet.

Särpräglade personliga omständigheter bör också kunna beaktas. Det bör vidare krävas att brottet, liksom i princip när domstolen bestämmer påföljden till villkorlig dom, framstår som en engångshändelse. De förhållanden som motiverar villkorlig dom torde i allmänhet vara iögonenfallande. Några utredningssvårigheter torde därför inte behöva uppstå vid prövningen.

Vidare uttalades i specialmotiveringen:⁶

Avsikten med kravet på att särskilda skäl för åtalsunderlåtelse skall föreligga är att markera att det skall vara fråga om en undantagssituation där en lagföring inför domstol framstår som opåkallad med hänsyn till omständigheterna vid brottet och/eller den misstänktes åtgärder därefter. Av betydelse härvid är i första hand sådana omständigheter som gör brottet ursäktligt. Den misstänkte har t.ex. förbisett ett straffbud eller förhastat sig samtidigt som det uppenbarligen rör sig om en engångsföreteelse. Av betydelse kan också vara, när brottet har denna karaktär, att den misstänkte frivilligt har vidtagit rättelse innan någon skada har uppkommit. Rättsvillfarelse grundar straffrihet endast i undantagsfall. När i andra fall den misstänkte inte har känt till den bestämmelse som har överträtts och villkorlig dom kan förutses i händelse av åtal, bör emellertid villfarelsen kunna få inverka på bedömningen av om särskilda skäl att underlåta åtal föreligger. I förening med omständigheter av detta slag bör också hänsyn kunna tas till den misstänktes person. Denne är t.ex. mycket gammal eller företer psykiska särdrag som gör att humanitära skäl talar mot en lagföring inför domstol.

⁵ A. prop. s. 42.

⁶ A. prop. s. 53.

I Riksåklagarens riktlinjer om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse anges att utrymmet för åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen är som störst vid låga straffvärden och förmildrande omständigheter, men att utredning och lagföring kan vara mindre angeläget än de vinster som ligger i att avstå från åtal även vid gärningar som typiskt sett är mer allvarliga.⁷ Som exempel på brott som torde kunna aktualisera åtalsunderlåtelse anges i riktlinjerna förmögenhetsbrott såsom stöld, bedrägeri, häleri och förskingring, där det normalt ska röra sig om måttliga förmögenhetsvärden, samt lindrigare fall av misshandel i speciella fall.⁸

Följande särskilda omständigheter, som i första hand avser åtalsunderlåtelse för bötesbrott, anses enligt riktlinjerna kunna styra bedömningen även när det gäller åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen:⁹

Till stöd för åtalsunderlåtelse:

- Brottet framstår som en engångsföreteelse.
- Brottet beror mer på okunskap och oförstånd än nonchalans eller likgiltighet.
- Brottet kan ses i samband med att gärningsmannen provocerats eller förletts till gärningen.
- Gärningsmannen har sökt undanröja eller kompensera för brottets skadeverkningar.
- Gärningsmannen är förhållandevis gammal – kring 75 år eller däröver – eller lider av psykisk ohälsa eller har andra särdrag som inte beaktas på annat sätt.
- En i förhållande till brottets art ovanligt lång tid har förflutit sedan brottet begicks (i villkorlig dom-fallen kan två år gälla som riktmärke).

⁷ RÅR 2008:2 s. 23.

⁸ A.a. s. 30.

⁹ A.a. s. 28 och 30.

- Det föreligger andra förhållanden som upptas i 29 kap. 3 och 5 §§ BrB.

Som skäl mot åtalsunderlåtelse:

- Brottet innebär återfall i brott.
- Brottet framstår som planerat, systematiskt eller annars förslaget.
- Gärningsmannen har avsett eller medvetet riskerat större skadeeffekter än de skador som har realiserats.
- Det föreligger andra förhållanden som upptas i 29 kap. 2 § BrB.

I praktiken meddelas åtalsunderlåtelse med stöd av 20 kap. 7 § första stycket 2 RB mycket sällan. Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) meddelades under 2011 totalt drygt 24 000 beslut om åtalsunderlåtelse. Av dessa avsåg endast 50 villkorlig dom-fall.¹⁰

Åtalsunderlåtelse i konkurrensfall

Enligt 20 kap. 7 § första stycket 3 RB får åtalsunderlåtelse meddelas om den misstänkte har begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs någon påföljd med anledning av det föreliggande brottet, s.k. konkurrensfall.

Regleringen syftar på två grupper av fall, samtidigthetsfall och successivfall. Samtidigthetsfall föreligger när någon samtidigt misstänks för flera brott. Successivfall omfattar två situationer; dels när någon dömts för ett brott och det sedan upptäcks att han eller hon har begått ytterligare ett brott före domen (nyupptäckt brott), dels när den dömden begått ett nytt brott efter det att han eller hon dömts för något annat brott (nytt brott).

¹⁰ www.bra.se.

Punkten fick sin nuvarande lydelse genom 1985 års lagändringar. Dessförinnan gällde att åtalsunderlåtelse fick beslutas om brottet förövats innan den misstänkte dömts för något annat brott som han eller hon förövat eller till fullo undergått straff eller annan påföljd för och det är uppenbart att brottet i jämförelse med det andra brottet är utan nämnvärd betydelse för påföljden. I förarbetena till 1985 års ändringar uttalades att en avsevärd utvidgning av möjligheterna till åtalsunderlåtelse var befogad, bl. a. med hänsyn till starka processekonomiska skäl. En sådan utvidgning ansågs särskilt angelägen i fråga om seriebrottslighet och andra samtidigthetsfall. Utvidgningen borde enligt departementschefen möjliggöra att utredningen kunde inriktas på vissa typfall i en serie brott, vilka belyste brottsligheten i dess helhet. Även i successivfallen ansågs processekonomiska skäl tala för en utvidgning, särskilt såvitt avser nyupptäckt brottslighet. I återfallssituationerna (dvs. vid ny brottslighet) ansågs skälen för åtal väga tyngre. Om det nya brottet begåtts efter det att den tidigare påföljden har upphört torde det enligt departementschefen sällan finnas anledning till åtalsunderlåtelse.¹¹

I specialmotiveringen gavs följande riktlinjer för hur tredje punkten bör tillämpas.¹²

I allmänhet är utrymmet för åtalsunderlåtelse störst i samtidigthetsfallen och de successivfall som avser nyupptäckt brottslighet. I de fall där ett nytt brott har begåtts har det ju visat sig att den dömde inte har låtit sig påverkas av domen. Hänsynen till både allmänna och enskilda intressen kan då leda till att åtal bör väckas för det nya brottet.

I samtidigthetsfallen bör åklagaren eftersträva att låta åtalet avse ett representativt urval av brotten som kan beräknas medföra en ändamålsenlig och tillräckligt ingripande påföljd och underlåta åtal i övrigt. Åtal bör t.ex. kunna underlåtas i fråga om brott som kan antas föranleda bara någon eller några månaders tillägg på ett årslångt fängelsestraff som brottsligheten i övrigt kan beräknas leda till. Ett annat exempel där åtalsunderlåtelse bör vara möjlig beträffande ett av flera brott är när brottet i och för sig borde medföra att en ut-

¹¹ Prop. 1984/85:3 s. 30 f.

¹² A. prop. s. 50 f.

dömd skyddstillsyn förenas med böter. Är brottet i jämförelse med övrig brottslighet av lindrigt slag bör, oavsett vad det skulle ha för betydelse för påföljden, åtalsunderlåtelse normalt kunna meddelas. Ett viktigt allmänt intresse kan emellertid göra sig gällande i denna situation, om en särskild rättsverkan är förenad med det lindrigare brottet, t.ex. förlust av legitimation eller näringstillstånd m.m.

Som ett annat exempel på fall där de nya reglerna kan få betydelse kan nämnas att någon misstänks för flera olika skattebrott, varav ett medför utredningssvårigheter. För att åstadkomma ett snabbt avgörande av de klara fallen kan det vara befogat att besluta om förundersökningsbegränsning beträffande det svårutredda brottet (jfr prop. 1982/83: 134 s. 39). För förundersökningsbegränsning krävs nämligen inte att skuldfrågan är klarlagd. Andra praktiska fall är då misstanken gäller både relativt lättutredda skattebrott och komplicerade gäldenärsbrott eller då misstanken omfattar flera gäldenärsbrott, varav något kan utredas snabbt, t.ex. ett bokföringsbrott. Under förutsättning att den väntade påföljden för den lättutredda brottsligheten kan anses innefatta en med hänsyn till omständigheterna tillräcklig sanktion bör det vara möjligt att begränsa förundersökningen till den brottsligheten. Allmänpreventiva synpunkter kan dock i dessa situationer utgöra ett sådant viktigt allmänt intresse som gör en fullständig förundersökning befogad.

Även det fallet att den misstänkte dömts i en annan stat för det andra brottet eller att en dom i den andra staten kan påräknas omfattas av regeln i punkt 2. Om t.ex. ett utlämningsförfarande kan beräknas leda till att den misstänkte erhåller en adekvat påföljd även med beaktande av brott som i och för sig borde åtalas här, kan åtal för de senare brotten underlåtas.

Undergår den misstänkte påföljd när ett brott upptäcks eller begås, är åklagaren obunden av de regler i 34 kap. BrB som en domstol har att tillämpa vid sammanträffande av brott. Åklagarens bedömningar bör dock inte avvika alltför mycket från vad domstolen skulle kunna komma fram till. Har den misstänkte t.ex. begått ett brott under prövotiden efter villkorlig frigivning från fängelsestraff, brukar domstolen av naturliga skäl förhållandevis sällan låta påföljden omfatta det nyupptäckta eller nya brottet. Normalt bör åklagaren i detta fall väcka åtal. Om emellertid brottet kan anses ringa och – när det rör sig om ett nytt brott – dessutom ligger i början av prövotiden samt det inte finns några speciella omständigheter som talar

emot det, bör åklagaren med tillämpning av den nya bestämmelsen kunna underlåta åtal för brottet.

I Riksåklagarens riktlinjer om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse – vilka i denna del i första hand avser förundersökningsbegränsning (se avsnitt 5.2.4 nedan) – anges såvitt avser samtidigt brott och nyupptäckta brott att det är mera angeläget att man genom att begränsa utredningen kan få utredningsresurserna att räcka till för flera brottshärvor än att få fram en fullständig utredning av varje ärende. Som exempel anges att det sällan torde vara nödvändigt att utreda alla fall av försäljning i en serie narkotikabrott. Vidare anges att åklagaren bör pröva förutsättningarna för att endast utreda några av en serie inbrottsstöldar eller ett representativt urval av våld och hot mot tjänsteman, misshandel och olaga hot, inte minst om vissa av brottsmisstankarna avser förhållanden som är mer svårutredda än andra. Även om brotten är av olika slag anses det ofta finnas utrymme för en begränsning av utredningen, om den förutsedda eller redan utdömda påföljden vid en helhetsbedömning framstår som tillräcklig och adekvat även med beaktande av den brottslighet för vilken förundersökningsbegränsning övervägs. Enligt riktlinjerna är utrymmet för att begränsa utredningen betydande när enstaka fall av brott som grov misshandel, rån, grov stöld eller liknande föreligger till bedömning samtidigt som annan, mindre grov brottslighet. Särskilt uttalat anses detta förhållande vara när ett mycket allvarligt brott, exempelvis ett mord eller dråp, sammanträffar med lindriga brott. Ett annat exempel som nämns är då det i samband med mera omfattande kriminalitet av "normal" beskaffenhet även föreligger lindrigare gärningar, ofta i betydande antal, som från påföljdssynpunkt är mer eller mindre perifera.¹³

I riktlinjerna anges följande schema med hållpunkter för prövningen av om förundersökningsbegränsning (eller åtalsunderlåtelse) bör ske:¹⁴

¹³ RÅR 2008:2 s. 14 f.

¹⁴ A.a. s. 15.

1. Är förhållandet mellan det samlade straffvärdet för den brottslighet som ska utredas (redan har avdömts) och straffvärdet för den brottslighet som ska lämnas outredd/obeivrad sådant att det ger utrymme för ett beslut om förundersökningsbegränsning?
2. Medför en prognos om utredningstiden att utrymmet för förundersökningsbegränsning enligt 1 vidgas?
3. Innebär en förundersökningsbegränsning enligt ovan att den samlade brottsligheten kan antas föranleda ett annat val av påföljd än utan sådan begränsning?
4. Finns det några väsentliga intressen som hindrar ett annars motiverat beslut om förundersökningsbegränsning?

När det gäller den *första punkten* (bedömning av straffvärde) anses starka skäl tala för förundersökningsbegränsning (och således även åtalsunderlåtelse) om åklagaren kan förutse endast små skillnader i straffvärde mellan den brottslighet som ska utgöra bas för en begränsning och den samlade brottsligheten. Med små skillnader avses enligt riktlinjerna någon eller ett par månaders ytterligare straffvärde till ett ettårigt straff. Utrymmet för ytterligare koncentring beror enligt riktlinjerna i någon mån på vilka resursvinster som står att vinna med ett sådant beslut. Som en generell synpunkt anges att det ofta bör finnas utrymme för att koncentrera utredningen till den brottslighet som svarar för minst två tredjedelar av den samlade brottslighetens straffvärde. Vid särskilt komplex och svårutredd brottslighet kan det dock finnas skäl att ytterligare begränsa utredningen. När det gäller brottslighet med ett straffvärde på dagsbotsnivå, bör enligt riktlinjerna begränsning kunna ske på så sätt att straffvärdet avseende den brottslighet som utreds inte understiger hälften av det uppskattade straffvärdet för den samlade brottsligheten.¹⁵

Såvitt avser den *andra punkten* (bedömning av utredningstid) anges i riktlinjerna att den tid som utredningen av ett visst brott

¹⁵ A.a. s. 16.

kan ta i vissa fall kan vara av särskild betydelse. Som skäl för detta anges att det finns ett starkt allmänt intresse av att samhället reagerar rimligt snabbt på brott och att en snabb reaktion också är av värde för den misstänkte. Vidare anförs att det förhållandet att det vid tidpunkten för dom har gått osedvanligt lång tid sedan brottet begicks är en omständighet som kan beaktas vid straffmätningen, vilket innebär att en alltför lång utredningstid riskerar att urholka brottslighetens straffvärde. Därutöver anges att det med lång utredningstid följer ökade risker för att bevisningen försämras och att långa utredningstider är särskilt besvärande i ärenden med tvångsmedel. Enligt riktlinjerna bör det vara en naturlig utgångspunkt att åtal även för mer komplex och svårutredd brottslighet ska kunna väckas inom ett år från det att brottsligheten har anmälts.¹⁶ Punkten torde i första hand bli aktuell som stöd för beslut om förundersökningsbegränsning, då det för åtalsunderlåtelse krävs att skuldfrågan är klar.

När det gäller den *tredje punkten* (bedömning av påföljd) anges i riktlinjerna att kravet på en rimlig sanktion för den samlade brottsligheten gör att åklagaren måste göra en bedömning av om den övervägda förundersökningsbegränsningen skulle komma att medföra ett annat påföljdsval än vad som annars blir aktuellt. Utgångspunkten ska vara att ett beslut om förundersökningsbegränsning inte ska påverka det slutliga påföljdsvalet. Det innebär att brottslighetens straffvärde och art samt i förekommande fall återfall i brott måste beaktas. Som exempel anges att ett grovt rattfylleri med ett måttligt straffvärde redan av påföljdsskäl i normala fall inte kan bli föremål för förundersökningsbegränsning, om övrig brottslighet utgörs av förmögensbrott med ett straffvärde under ett år. Däremot har det enligt vad som anges i riktlinjerna inte någon betydelse om en frivårdspåföljd kombineras med böter eller inte eller om ett utdömt straff kan komma att avtjänas med fotboja.

¹⁶ A.a. s. 16 f.

Betydelsen av den *fjärde punkten* (hinder pga. väsentligt intresse) har beskrivits ovan.

Utrymmet för åtalsunderlåtelse anses enligt riktlinjerna vara väsentligt mer begränsat vid ny brottslighet än vid samtidiga brott och nyupptäckt brottslighet. Som skäl anges – i likhet med vad som anges i förarbetena – att den som gjort sig skyldig till ett nytt brott inte har tagit intryck av strafföreläggandet eller domen för den tidigare brottsligheten. Enligt riktlinjerna finns det dock visst utrymme för att avstå från utredning och lagföring även vid ny brottslighet. Tydligast anses detta vara då åklagaren kan förutse att det nya brottet – om det skulle föras till domstol – inte skulle medföra någon ytterligare påföljd. Vid uppenbara fall av lagtrots, t.ex. vid omedelbara återfall i grov olovlig körning, bör dock förundersökningsbegränsning inte komma ifråga.¹⁷ I riktlinjerna anges vidare att åklagaren alltid bör överväga förundersökningsbegränsning om det kan förutses att en domstol i händelse av utredning och åtal skulle låta tidigare utdömd påföljd omfatta även det nya brottet. Även i fall då ett åtal för det nya brottet kan förväntas medföra något tillägg till det gamla straffet anses det kunna finnas skäl att överväga förundersökningsbegränsning. Bedömningen ska då göras med särskild uppmärksamhet på de resursbesparingar som ett sådant beslut skulle medföra i det enskilda fallet. Enligt riktlinjerna bör tillägget också sättas i relation till det gamla straffet. Det anses därför ligga närmare till hands att besluta om förundersökningsbegränsning beträffande ett brott som kunde föranleda ett tilläggsstraff på dagsböter om den tidigare påföljden är fängelse än om den är böter eller en frivårdspåföljd. Vidare anses ett långvarigt fängelsestraff kunna utgöra grund för att inte utreda ett brott som skulle ha föranlett ett kortvarigt fängelsestraff.

Åtalsunderlåtelse med stöd av 20 kap. 7 § första stycket 3 RB är den i särklass vanligaste formen av åtalsunderlåtelse. Enligt statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) avsåg över 17 600

¹⁷ A.a. s. 21.

av de totalt drygt 24 000 beslut om åtalsunderlåtelse som meddelades 2011 konkurrensfall.¹⁸

5.2.3 Åtalsunderlåtelse enligt LUL

I 17 § LUL finns särskilda bestämmelser om åtalsunderlåtelse för personer som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet. För denna åldersgrupp blir det aktuellt att tillämpa de ovan beskrivna reglerna i 20 kap. 7 § RB först om bestämmelserna i LUL inte är tillämpliga.

Enligt 17 § första stycket LUL får åtalsunderlåtelse beslutas beträffande den som har begått ett brott innan han eller hon har fyllt 18 år, om han eller hon blir föremål för någon av följande åtgärder och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för honom eller henne.

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
3. annan åtgärd som innebär att den unge får stöd eller hjälp.

Enligt paragrafens andra stycke får åtalsunderlåtelse också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne och förhastande. I sådana fall får åtalsunderlåtelse meddelas oberoende av om någon åtgärd vidtas mot den unge. Åtalsunderlåtelse med stöd av andra stycket kan enligt förarbetena aktualiseras i de fall det uppenbarligen är fråga om en gärning som är en tillfällighet och polisens och åklagarens ingripande innebär en tillräcklig varning.¹⁹ I Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsären den anges bl.a. följande såvitt avser åtalsunderlåtelse med stöd av 17 § andra stycket LUL:²⁰

¹⁸ www.bra.se.

¹⁹ Prop. 1964:10 s. 160.

²⁰ RÅR 2006:3 s. 7 f.

Med okynne avses närmast utslag av retsamhet eller ungdomlig lust för så kallade pojkstreck. Med förhastande avses närmast obetänksamhet, en oförmåga att i stunden överblicka handlingen och dess konsekvenser. Förutsättningen för åtalsunderlåtelse enligt 17 § 2 st. LUL är att man utifrån de specifika omständigheterna kring den aktuella gärningen kan säga att brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. Att vid bedömningen endast ta hänsyn till brottsrubricering kan inte godtas. Vissa brott förutsätter rent typiskt planering, anskaffande av hjälpmedel, inhämtande av specifika kunskaper eller en hög grad av samarbete mellan flera gärningsmän. Exempel på sådana gärningar kan vara skadegörelse genom klotter, tillgrepp av fortskaffningsmedel och inbrottsstöld. I dessa fall talar tillvägagångssättet mot att beslut om åtalsunderlåtelse meddelas. Andra fall av skadegörelse eller tillgreppsbrott kan däremot många gånger ske av okynne eller förhastande. När brottsligheten innehåller inslag av planering eller systematik eller det är fråga om upprepad brottslighet begången under kortare eller längre tid, kan den sällan anses vara ett utslag av okynne eller förhastande. De omständigheter som ligger till grund för att åtalsunderlåtelse inte skall ges vid återfall i brott kan här tjäna som vägledning, se avsnitt 1.3.1. Åtalsunderlåtelse med hänvisning till okynne eller förhastande aktualiseras vanligtvis för brottslighet med ett relativt begränsat straffvärde. En sådan åtalsunderlåtelse kan under inga omständigheter komma i fråga i fall där brottslighetens straffvärde, utan beaktande av den unges ålder, överstiger sex månaders fängelse.

I Riksåklagarens riktlinjer anges i en katalog en kommenterad uppräknings till vägledning av under vilka omständigheter olika brott kan bli föremål för åtalsunderlåtelse på grundval av att brottet skett av okynne eller förhastande. I Påföljdsutredningens betänkande finns en sammanfattning av brottskatalogen såvitt avser vanligt förekommande brottstyper.²¹

Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse ska meddelas enligt 17 § LUL ska åklagaren, utöver vad som anges i första och andra styckena, enligt paragrafens tredje stycke särskilt beakta den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan, att på annat sätt gottgöra målsäganden eller att medverka till att medling kommer till stånd enligt lagen (2002:445) om medling med an-

²¹ SOU 2012:34 del 3 s. 487 f.

ledning av brott. Vidare får enligt fjärde stycket åtalsunderlåtelse inte beslutas om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts ska särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott.

År 2011 meddelades drygt 4 300 beslut om åtalsunderlåtelse med stöd av 17 § LUL.²²

Som beskrivs närmare i avsnitt 5.3.2 nedan har Påföljdsutredningen föreslagit en utvidgning av bestämmelsen i 17 § andra stycket LUL.

5.2.4 Förundersökningsbegränsning

Allmänt om förundersökningsbegränsning

Till den i 20 kap. 6 § RB reglerade obligatoriska åtalsplikten för åklagare hör en korresponderande förundersökningsplikt. Enligt 23 kap. 1 § RB ska förundersökning inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Förundersökning behöver dock inte inledas om det är uppenbart att brottet inte går att utreda.

I 23 kap. 4 § andra stycket RB anges att förundersökningen ska läggas ned om det inte längre finns anledning till dess fullföljande. Därutöver begränsas förundersökningsplikten av reglerna om förundersökningsbegränsning i 23 kap. 4 a § RB.

Enligt 23 kap. 4 a § första stycket 1 får åklagaren lägga ned en förundersökning, om han eller hon gör bedömningen att fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottet straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader (s.k. disproportionsfall). Vidare får en förundersökning enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 läggas ned om det kan antas att åtal för brottet

²² www.bra.se.

inte kommer att ske till följd av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. RB eller om särskild åtalsprövning och inte något allmänt eller enskilt intresse därmed åsidosätts (s.k. åtalsunderlåtelsefall). Det förhållandet att det kan antas att åtalsunderlåtelse kommer att meddelas med stöd av LUL utgör dock inte skäl för förundersökningsbegränsning. Om det kan konstateras att det finns förutsättningar att lägga ned en förundersökning redan innan den har inletts, får åklagaren enligt 23 kap. 4 a § andra stycket besluta att förundersökning inte ska inledas.

Till skillnad från när det gäller åtalsunderlåtelse kräver ett beslut om förundersökningsbegränsning inte att skuldfrågan är klar. Åklagaren behöver alltså inte konstatera att den misstänkte har begått brottet för att kunna besluta om förundersökningsbegränsning.

I Riksåklagarens riktlinjer om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse anges att syftet med förundersökningsbegränsning är att tillgängliga utredningsresurser ska kunna användas på ett för samhället så effektivt sätt som möjligt. Enligt riktlinjerna är det angeläget att möjligheterna konsekvent tas till vara och att beslut om förundersökningsbegränsning fattas så snart som förutsättningar för det föreligger.²³ Det område inom vilket förundersökningsbegränsning anses ha störst betydelse, och också vara mest resursbesparande, är i de s.k. konkurrensfallen enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 och 20 kap. 7 § första stycket 3 RB.²⁴

Lagändringar till följd av de förslag som Utredningen om förundersökningsbegränsning lämnat

Före den 1 mars 2012 gällde att förundersökningsbegränsning i disproportionsfallen (enligt 23 kap. 4 a § första stycket 1 RB) endast fick meddelas om det kunde antas att brottet inte skulle leda till någon svårare påföljd än böter. Till grund för 2012 års

²³ RÅR 2008:2 s. 7.

²⁴ A.a. s. 8.

lagändring låg ett förslag från Utredningen om förundersökningsbegränsning.

Utredningen om förundersökningsbegränsning hade i uppdrag att ta ställning till om åklagares behörighet att besluta om förundersökningsbegränsning i omfattande och komplicerade förundersökningar borde utökas och om polismyndigheterna borde ges behörighet att inom ramen för sitt förundersökningsledaransvar fatta beslut om förundersökningsbegränsning.

I betänkandet Förundersökningsbegränsning (SOU 2010:43) föreslog utredningen att bestämmelsen om förundersökningsbegränsning i disproportionsfallen (23 kap. 4 a § första stycket 1 RB) skulle ändras i enlighet med vad som sedan genomfördes genom 2012 års lagändring. Utredningen föreslog också att polismyndigheterna ska vara behöriga att besluta om förundersökningsbegränsning när förundersökningen leds av polisen och förundersökningsbegränsningen motiveras av

- att brottet kan antas föranleda böter (de s.k. bötesfallen enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 och 20 kap. 7 § första stycket 1 RB),
- att det är fråga om ett samtidigt fall
- att psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd (de s.k. vårdfallen enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 och 20 kap. 7 § första stycket 4 RB), eller
- att det krävs särskild åtalsprövning.

Slutligen föreslog utredningen en ny regel om förundersökningsbegränsning vid omfattande och komplicerad brottslighet. Bestämmelsen, som enligt förslaget skulle tas in som 23 kap. 4 b § RB, innebar att åklagaren, om det är nödvändigt för att utreda en omfattande och komplicerad brottslighet effektivt och inom rimlig tid, skulle få besluta att inrikta utredningen på en del av brottsligheten. Enligt förslaget skulle förundersökningen inriktas på den allvarligaste brottsligheten. Avseende andra brott

skulle förundersökningen få läggas ned eller beslut om att inte inleda förundersökning meddelas om

1. det kan antas att brottet inte skulle föranleda någon svårare påföljd än fängelse sex månader,
2. något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts, och
3. beslutet inte avser någon som inte har fyllt 18 år.

Utredningens förslag behandlades av regeringen i prop. 2011/12:10. I propositionen lämnades förslag till en utvidgad möjlighet till förundersökningsbegränsning i disproportionsfallen, i enlighet med den lagändring som trädde i kraft den 1 mars 2012. Vidare föreslogs att bestämmelsen om vem som har rätt att meddela beslut om förundersökningsbegränsning ändras, så att beslut om förundersökningsbegränsning i åtalsunderlåtelsefallen (enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 RB) ska meddelas av den polismyndighet eller åklagare som leder förundersökningen, medan andra beslut om förundersökningsbegränsning alltid ska meddelas av åklagare. Även detta förslag har lett till lagstiftning, som träder i kraft den 1 januari 2013. Utredningens förslag om en ny regel om förundersökningsbegränsning vid omfattande och komplicerad brottslighet behandlades inte i propositionen, då denna fråga ansågs behöva beredas vidare inom Justitiedepartementet.²⁵

Som utgångspunkter för 2012 och 2013 års lagändringar anges i propositionen att antalet ärenden vid polis- och åklagarmyndigheterna har ökat under den senaste tioårsperioden och att denna utveckling har tvingat de brottsutredande myndigheterna att göra prioriteringar som lett till att hanteringen av vissa brott, t.ex. s.k. mängdbrott, försämrats med längre handläggningstider och låg andel lagförda brott som följd. Vidare anförs att det för att uppnå goda resultat vid brottsbekämpningen är väsentligt att förundersökningarna är av hög kvalitet och slutförs inom rimlig

²⁵ Prop. 2011/12:10 s. 9.

tid. Det anses därför angeläget att de brottsutredande myndigheterna hanterar den samlade brottsligheten strategiskt genom ändamålsenliga prioriteringar och effektiva arbetsformer. Ett sådant strategiskt förhållningssätt förutsätter enligt regeringen bl.a. att kompetens och resurser utnyttjas i varje del av den brottsutredande verksamheten, så att den myndighet som leder en viss förundersökning också i största möjliga utsträckning tar fullt ansvar för denna. I propositionen hänvisas till budgetpropositionerna för 2010²⁶, 2011²⁷ och 2012²⁸, där det bl.a. anges att inriktningen för ansvars- och uppgiftsfördelningen mellan polis och åklagare bör vara att åklagarna ges större utrymme att utöva aktiv ledning av förundersökningar i komplicerade eller omfattande brottsutredningar samt att polisen betydligt oftare bör vara förundersökningsledare i brottmålsärenden som kan anses vara av enkel beskaffenhet.²⁹

Såvitt avser det utvidgade tillämpningsområdet för disproportionsbestämmelsen i 23 kap. 4 a § första stycket 2 RB uttalas följande i propositionen.³⁰

Som utredningen uppmärksammat förekommer det att personer som är inblandade i en infekterad civilrättslig tvist och anmäler varandra för brott anger en mer eller mindre omfattande bevisuppgift. Det finns i dessa situationer inte någon formell möjlighet att lägga ned en förundersökning utan att först vidta de utredningsåtgärder, t.ex. förhör med vittnen, som anmälaren har anvisat. Det är enligt regeringens mening inte självklart att samhället ska använda resurser avsatta för brottsutredning till att lösa konflikter av detta slag. Det bör vara möjligt att göra en prövning i det enskilda fallet utifrån processekonomiska hänsyn om utredningen ska fortgå. Det kan även finnas andra situationer då förundersökningen avser brott beträffande vilket en annan påföljd än böter kan antas följa och det av resursprioriteringsskäl är orimligt med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet att driva förundersökningen vidare. Det som även fortsättningsvis bör vara avgörande för bestämmelsens

²⁶ Prop. 2009/10:1, utgiftsområde 4, s. 26.

²⁷ Prop. 2010/11:1, utgiftsområde 4, s. 24.

²⁸ Prop. 2011/12:1, utgiftsområde 4, s. 23.

²⁹ Prop. 2011/12:10 s. 10 f.

³⁰ A. prop. s. 30 f.

tillämpning är om det rör sig om ett sådant undantagsfall då kostnaderna för utredningen i det enskilda fallet är till den grad opropor­tionerliga i förhållande till sakens betydelse att det inte är rimligt att fortsätta utredningen.

En utvidgning av disproportionsregelns tillämpningsområde syftar till att skapa en utökad möjlighet att förhindra en orimlig eller till och med stötande resursanvändning i den brottsutredande verksamheten. Som *Åklagarmyndigheten* och *Ekobrottsmyndigheten* påpekar är det emellertid angeläget att förändringen inte leder till att vissa brottstyper i praktiken avkriminaliseras. Därför är det väsentligt att en bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet görs inför varje beslut om förundersökningsbegränsning enligt disproportionsregeln och att, som anfördes vid bestämmelsens införande, de allmänna eller enskilda intressen som i det särskilda fallet talar emot att förundersökningen läggs ned uppmärksammas. *Lagrådet* har anfört att denna fråga förtjänar att belysas närmare. Som anförts i de tidigare förarbetena bör vid den bedömning av sakens betydelse som ska göras enligt disproportionsregeln hänsyn tas till bl.a. brottets art och omständigheterna vid brottets begående. Omständigheter som också ingår vid bedömningen av sakens betydelse och som kan tala emot nedläggning i ett enskilt fall är brottsoffrets ställning eller att det behövs ett klagörande av ett osäkert rättsläge (prop. 1981/82:41 s. 22 f. och 34 f.). Avsikten är att bestämmelsen även fortsättningsvis ska tillämpas restriktivt.

5.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

5.3.1 Vuxna lagöverträdare

Villkorlig dom-fallen

Påföljdsutredningens förslag innebär att villkorlig dom utmönstras ur påföljdssystemet. Därmed måste 20 kap. 7 § första stycket 2 RB, som ger möjlighet till åtalsunderlåtelse om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom, ändras. En ändring av bestämmelsen påverkar även möjligheten till förundersökningsbegränsning enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 RB.

Den fråga som bör övervägas är om – och i så fall i vilken utsträckning – det ska finnas möjlighet till åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning när det kan antas att påföljden skulle bli ett villkorligt fängelsestraff.

Konkurrensfallen

Även bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i s.k. konkurrensfall i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB påverkas av Påföljdsutredningens förslag.

Påföljdsutredningen föreslår att det ska göras en tydlig gränsdragning mellan nyupptäckt och ny brottslighet. Nyupptäckt brottslighet är brott som är begångna före en tidigare meddelad dom, medan ny brottslighet är brott som är begångna efter den tidigare domen men före det att påföljden är helt verkställd. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska rätten vid påföljdsbestämningen för nyupptäckt brottslighet beakta att den tidigare påföljden och den påföljd som döms ut för den tillkommande brottslighet tillsammans inte blir mer ingripande än den påföljd som skulle ha dömts ut för den samlade brottsligheten, om den hade prövats i ett sammanhang (se förslaget till 29 kap. 1 a § BrB). Motsvarande hänsyn ska inte tas vid ny brottslighet. Ny brottslighet utgör återfall i brott och ska därför regelmässigt föranleda en strängare påföljd än om den tilltalade varit tidigare ostraffad. Beslut om att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även brottslighet som prövas i en senare dom (s.k. konsumtionsdom) ska enligt vad utredningen föreslår endast kunna meddelas om det är fråga om nyupptäckt brottslighet. Vid ny brottslighet ska det i princip alltid dömas ut en särskild påföljd (se förslagen till ändringar i 34 kap. BrB).

I betänkandet anger Påföljdsutredningen följande såvitt avser vilken effekt förslagen har för möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning:³¹

³¹ SOU 2012:34 del 2 s. 351 f., se även s. 311 i samma del.

Regleringen i 20 kap. 7 § 3 RB omfattar bl.a. situationer där någon som tidigare dömts för brott gjort sig skyldig till ny brottslighet innan den tidigare påföljden helt har verkställts. Även om åklagare vid sin bedömning av huruvida åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning bör beslutas inte är formellt bundna av de bestämmelser i 34 kap. BrB som styr domstolarnas hantering, utan gör en egen bedömning grundad på behovet av ytterligare påföljd och frågan om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts, så bör bedömningen enligt förarbetena till 20 kap. 7 § RB inte avvika alltför mycket från vad domstolen skulle komma fram till. I propositionen anges som exempel att domstolen förhållandevis sällan brukar låta ett tidigare utdömt fängelsestraff omfatta ny eller nyupptäckt brottslighet om den tillkommande brottsligheten är begången under prövotid efter villkorlig frigivning från fängelse och att åklagaren i sådana fall normalt bör väcka åtal. Om brottet kan anses ringa och det dessutom ligger i början av prövotiden samtidigt som det inte finns några speciella omständigheter som talar emot den, bör dock åklagaren kunna underlåta åtal.³² I Riksåklagarens riktlinjer om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse (RÅR 2008:2) anges att utrymmet för att avstå från att utreda ett brott som en dömd person misstänks ha begått efter den tidigare domen är väsentligt mindre än då flera brottsmisstankar föreligger till samtidig prövning. Enligt riktlinjerna finns det dock ett visst utrymme för begränsning även i sådana fall, särskilt om det nya brottet kan förväntas föranleda ett förordnande från domstolen om att den gamla påföljden ska gälla också det nya brottet.

Mot bakgrund av de nu återgivna uttalandena kan det antas att en begränsad möjlighet att meddela konsumtionsdom kommer att leda till en viss begränsning även i åklagarnas möjlighet till åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning. Av processekonomiska skäl får det anses mindre ändamålsenligt att åklagarna lägger tid och resurser på att utreda brott som är av mindre allvarlig karaktär, särskilt om den misstänkte redan undergår påföljd för ett betydligt allvarligare brott. Med hänsyn till den koppling som finns mellan regleringen i 34 kap. BrB och bestämmelserna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning har vi därför övervägt att trots allt behålla möjligheten till konsumtionsdom för ny brottslighet som saknar nämnvärd betydelse i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen. Vid dessa överväganden har vi dock stannat vid att den tydliga markeringen av betydelsen av att ett

³² Prop. 1984/85:3 s. 51.

brott utgör återfall väger så tungt att nya brott inte i något fall bör kunna omfattas av en tidigare utdömd påföljd. Att åstadkomma en mer skärpt syn på och en mer konsekvent hantering av återfall – vilket vi bedömer följer av våra direktiv – kan av naturliga skäl leda till att lagföringarna ökar något. De processekonomiska effekterna kan inte vara ensamt styrande, om det är denna effekt som eftersträvas. Vi vill dock peka på att förutsättningarna för förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse avseende ny brottslighet bör uppmärksammas i den kommande översynen av de processrättsliga konsekvenserna av våra förslag (se avsnitt 2.4.2) och att det i det sammanhanget kan finnas anledning att överväga förändringar i de bestämmelser som styr dessa förutsättningar.

Enligt nuvarande reglering i 34 kap. 2 § BrB ska rätten alltid besluta att den tidigare utdömda påföljden ska omfatta även den tillkommande brottsligheten – oavsett om denna är ny eller nyupptäckt – om den tilltalade undergår fängelse på livstid. Ett livstidsstraff får således alltid omfatta brottslighet som prövas i en senare dom. Påföljdsutredningens förslag att konsumtionsdom endast ska kunna meddelas vid nyupptäckt brottslighet omfattar även situationer där den tidigare påföljden är fängelse på livstid. Även för den som är dömd till livstidsstraff, ska det alltså vid återfall i brott dömas ut en särskild påföljd för den nya brottsligheten. Utredningen föreslår dock att livstidsstraffet på verkställighetsstadiet ska träda i stället för den påföljd som döms ut för den nya brottsligheten. Utredningen uttalar sig om de effekter förslaget får för möjligheten till åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning enligt följande:³³

Med nuvarande ordning har regleringen i 34 kap. 2 § BrB utgjort stöd för åklagare att meddela åtalsunderlåtelse när personer som är dömda till livstids fängelse begår nya brott under verkställigheten av livstidsstraffet eller när det upptäcks att de har begått brott före livstidsdomen. Denna möjlighet kommer, framför allt när det gäller nya brott men även såvitt avser nyupptäckta brott av inte alltför ringa slag, att begränsas vid ett genomförande av den ändring som vi föreslår. Det kan övervägas om detta är en rimlig effekt, eller om det bör införas särskilda bestämmelser om åtalsunderlåtelse för brott begångna av livstidsdömda. Denna fråga bör övervägas när-

³³ SOU 2012:34 del 2 s. 358.

mare vid den kommande översynen av de processuella konsekvenserna av våra förslag, se avsnitt 2.4.2.

Sammantaget kan konstateras att det bör övervägas om – och i så fall på vilket sätt – regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB behöver ändras eller förtydligas vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att begränsa möjligheterna till konsumtionsdom och att även i övrigt göra en tydligare gränsdragning mellan ny och nyupptäckt brottslighet.

Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval

I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår ska det inte göras någon påföljdmässig särbehandling av något brott eller någon brottstyp till följd av att brottsligheten är av viss art. Att ett brott är av sådan art att det finns skäl att döma ut en strängare påföljd kan i nuvarande system bl.a. motiveras av att det av allmänpreventiva skäl finns anledning att se särskilt strängt på den aktuella brottsligheten. Några sådana hänsyn ska alltså inte tas i det system som Påföljdsutredningen föreslår.

I förarbetena till 20 kap. 7 § RB uttalas att ett skäl för att inte besluta om åtalsunderlåtelse även vid lindriga brott med hänvisning till att något väsentligt allmänt intresse därmed åsidosätts kan vara just allmänpreventiva synpunkter (se avsnitt 5.2.2 ovan). Det bör analyseras vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag får i detta avseende.

5.3.2 Unga lagöverträdare

Påföljdsutredningen har föreslagit att bestämmelsen i 17 § andra stycket LUL om åtalsunderlåtelse pga. okynne och förhastande utvidgas, så att den även omfattar situationer där brottsligheten är sådan att det om åtal hade väckts kan förväntas att den unge skulle ha dömts till den av utredningen föreslagna påföljden var-

ningsstraff.³⁴ I författningskommentaren påpekar utredningen särskilt att brottslighetens art inte längre ska utgöra grund för ett strängare påföljdsval, och att det innebär att art inte ska tillmätas betydelse vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse skulle strida mot ett väsentligt allmänt intresse, oavsett på vilken av grunderna det kan vara aktuellt att meddela åtalsunderlåtelse.³⁵

I övrigt torde inte Påföljdsutredningens förslag leda till några konsekvenser såvitt avser de bestämmelser om åtalsunderlåtelse som regleras i LUL.

5.4 Överväganden och förslag

5.4.1 Villkorlig dom-fallen

Vårt förslag: 20 kap. 7 § första stycket 2 RB ändras så att åklagare – under förutsättning att inte något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts – får besluta om åtalsunderlåtelse, om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Vid återfall i brott ska åtalsunderlåtelse dock kunna meddelas endast om det finns synnerliga skäl.

Vår bedömning: Den föreslagna ändringen innebär att även förundersökningsbegränsning får ske när det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl eller – vid återfall i brott – synnerliga skäl för åtalsunderlåtelse.

Nuvarande reglering i 20 kap. 7 § första stycket 1 och 2 RB innebär att åtalsunderlåtelse inte får beslutas om det kan antas att brottsligheten skulle föranleda en mer ingripande påföljd än villkorlig dom. I de fall då en villkorlig dom kan förväntas krävs

³⁴ Förslaget motiveras i SOU 2012:34 del 3, s. 523 ff.

³⁵ A.a. del 1, s. 332.

dessutom att det finns särskilda skäl för att åtalsunderlåtelse ska kunna beslutas.

Som anförts i avsnitt 5.2.2 ovan motiverades införandet av möjligheten till åtalsunderlåtelse i de s.k. villkorlig dom-fallen med att det av processekonomiska skäl är angeläget att antalet lagföringar för mindre allvarlig brottslighet begränsas.³⁶ En sådan begränsning är enligt vår bedömning alltjämt motiverad. Även om huvudregeln bör vara att åtal ska väckas för brott som hör under allmänt åtal, så måste det beaktas att rättsväsendets resurser är begränsade. Resurserna bör därför i första hand användas för lagföring av den mer allvarliga brottsligheten och när det är fråga om återfall i brott. För att detta ska kunna uppnås bör det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag ges möjlighet för åklagare att besluta om åtalsunderlåtelse inte bara i rena bötesfall, utan även om det kan antas att ett villkorligt fängelsestraff skulle dömas ut om åtal väcks.

Samtidigt måste beaktas att en åtalsunderlåtelse, även om den innebär en lagföring som antecknas i belastningsregistret och därmed kan tillmätas betydelse i olika sammanhang, innebär att den misstänkte undgår straffrättslig påföljd för brottet. En sådan ordning kan inte accepteras annat än för brottslighet av förhållandevis lindrig karaktär, om det inte i det enskilda fallet finns särskilda omständigheter som gör det motiverat att avstå från åtal.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska villkorligt fängelse ha ett brett tillämpningsområde. För brottslighet med ett straffmättningsvärde som motsvarar fängelse mellan 14 dagar och 11 månader är utgångspunkten att ett villkorligt fängelsestraff ska dömas ut, oavsett brottets art eller karaktär. Dessutom ska villkorligt fängelse kunna dömas ut vid återfall i brott på fängelsenivå.

Det måste också beaktas att villkorligt fängelse är en mer ingripande påföljd än villkorlig dom. Ett villkorligt fängelsestraff innebär att ett fängelsestraff av en viss längd mäts ut och det är

³⁶ Prop. 1984/85:3 s. 42.

detta fängelsestraff som den dömda riskerar att få verkställa i anstalt om han eller hon återfaller i brott eller inte fullgör den tilläggsstraff som straffet förenas med. Villkorligt fängelse ska dessutom alltid förenas med en tilläggsstraff, som kan vara av ingripande slag, som t.ex. kontraktsvård eller hemarrest.

En ordning där åklagare kan besluta om åtalsunderlåtelse i alla fall där det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff om åtal väcks, skulle innebära att personer som gjort sig skyldiga till brottslighet av förhållandevis allvarligt slag eller som tidigare gjort sig skyldiga till brott som föranlett annan påföljd än böter skulle kunna undgå straffrättslig påföljd. Det kan enligt vår bedömning inte godtas. Möjligheten till åtalsunderlåtelse i fall där det kan antas att påföljden skulle bli villkorligt fängelse måste därför begränsas i något avseende.

I dag krävs för åtalsunderlåtelse i fall där det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom att det finns *särskilda skäl* för åtalsunderlåtelse. Som redovisats i avsnitt 5.2.2 ovan innebär kravet på särskilda skäl att åtalsunderlåtelse endast kan meddelas i undantagssituationer, t.ex. när det är fråga om brottslighet av inte alltför allvarligt slag, när brottet har begåtts av obetänksamhet eller förhastande eller när det finns särpräglade omständigheter kopplade till den misstänktes person. Sannolikt beror den begränsade användningen av åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen (se närmare härom i avsnitt 5.2.2 ovan) på att kravet på särskilda skäl tolkas restriktivt. Enligt vår bedömning har kravet på särskilda skäl för åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen lett till en rimlig tillämpning. Vi föreslår därför att det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag på motsvarande sätt ska krävas särskilda skäl för att åtalsunderlåtelse ska kunna beslutas i fall där det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff.

Den nu angivna begränsningen kan dock knappast anses tillräcklig. Ett krav på särskilda skäl innebär visserligen att det ska vara fråga om en undantagssituation för att åtalsunderlåtelse ska kunna meddelas i situationer där det kan antas att påföljden skulle bli villkorligt fängelse. Det skulle dock inte i tillräcklig

utsträckning utesluta att åtalsunderlåtelse beslutas när det är fråga om återfall i brott på fängelsenivå och det villkorliga fängelsestraffet skulle ha förenats med en förhållandevis ingripande tilläggsanktion om åtal hade väckts. Möjligheterna till åtalsunderlåtelse i fall där det kan antas att påföljden skulle bestämmas till villkorligt fängelse bör därför begränsas ytterligare.

Ett sätt att åstadkomma en begränsning skulle kunna vara att åtalsunderlåtelse endast får beslutas om det kan antas att det villkorliga fängelsestraffet skulle förenas med en tilläggsanktion av mer begränsat slag. Det som kanske skulle ligga närmast till hands skulle vara att åtalsunderlåtelse får meddelas om det kan antas att påföljden skulle bli villkorligt fängelse i förening med dagsböter. En sådan ordning skulle emellertid leda till att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse blir mer begränsade än i dag, då åtalsunderlåtelse inte skulle tillåtas om det kan antas att ett villkorligt fängelsestraff skulle förenas med samhällstjänst eller en tilläggsanktion av motsvarande ingripandegrad, även om den misstänkte är tidigare ostraffad. Det problemet skulle möjligen kunna lösas om utrymmet vidgas något, så att åtalsunderlåtelse får beslutas om det kan antas att påföljden skulle bli villkorligt fängelse med dagsböter eller samhällstjänst eller med en sanktion som är likställd med någon av dessa sanktioner i ingripandegrad (och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse). Vad som emellertid talar emot en sådan ordning är att det inte blir en tillräcklig begränsning av möjligheten till åtalsunderlåtelse vid återfall i brott på fängelsenivå, eftersom samhällstjänst och därmed jämställda tilläggsanktioner kan användas vid kortare villkorliga fängelsestraff i återfallssituationer. Ytterligare ett skäl emot att koppla möjligheten till åtalsunderlåtelse i villkorligt fängelsefallen till valet av tilläggsanktion är att det inte är alldeles enkelt att på förhand avgöra vilken tilläggsanktion som skulle kunna bli aktuell.

En annan lösning skulle kunna vara att åtalsunderlåtelse endast får meddelas om det kan antas att påföljden skulle bli ett kortare villkorligt fängelsestraff, t.ex. villkorligt fängelse i högst sex månader, i likhet med vad vi föreslår när det gäller möjligheten

att utfärda strafföreläggande, se avsnitt 6.4.1. Enligt vår bedömning innebär emellertid inte heller en sådan ordning en tillräcklig begränsning av möjligheten till åtalsunderlåtelse vid återfall i brott på fängelsenivå.

Vi anser att det bör markeras tydligt att åtalsunderlåtelse endast ska kunna komma i fråga i undantagsfall, om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff. Nuvarande ordning, där åtalsunderlåtelse kan meddelas när det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom, innebär att åtalsunderlåtelse i praktiken i det närmaste är uteslutet i situationer där den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till brott som föranlett annan påföljd än böter. Enligt vår bedömning bör möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse vid återfall i brott vara begränsad även i ett system med villkorligt fängelse och detta bör komma till uttryck i lag. Vad som ytterligare talar i samma riktning är att Påföljdsutredningens förslag innebär att återfall i brott alltid ska beaktas vid påföljdsbestämningen och leda till en mer ingripande påföljd än om den tilltalade varit tidigare ostraffad. Den skärpta synen på återfall som utredningens förslag ger uttryck för skulle enligt vår bedömning motverkas om åtalsunderlåtelse i alltför stor utsträckning kan beslutas i återfallssituationer.

Samtidigt kan omständigheterna även vid återfallsbrottslighet undantagsvis vara så särpräglade att åtalsunderlåtelse kan vara motiverat. Det bör därför inte vara helt uteslutet att besluta om åtalsunderlåtelse om den misstänkte tidigare har gjort sig skyldig till brott. Enligt vår bedömning kan en rimlig avvägning mellan nu angivna intressen åstadkommas, om det införs ett krav på synnerliga skäl för att åtalsunderlåtelse ska få meddelas i situationer där det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff när det är fråga om återfall i brott.

Sammantaget föreslår vi att 20 kap. 7 § första stycket 2 RB ändras så att åklagare – under förutsättning att inte något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts – får besluta om åtalsunderlåtelse om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Om det är fråga om återfall i brott ska åtalsunderlå-

telse dock kunna meddelas endast om det finns synnerliga skäl. Den föreslagna ändringen innebär – till följd av regleringen i 23 kap. 4 a § RB – att även förundersökningsbegränsning får beslutas om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff och det finns särskilda skäl eller – vid återfall i brott – synnerliga skäl för åtalsunderlåtelse.

5.4.2 Konkurrensfallen

Vår bedömning: Bestämmelsen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB om åtalsunderlåtelse i konkurrensfall bör inte ändras.

Bestämmelsen ger ett visst utrymme för åtalsunderlåtelse, och genom bestämmelsen i 23 kap. 4 a § andra stycket 2 även förundersökningsbegränsning, i situationer där det kan antas att konsumtionsdom inte kommer att meddelas för det fall att åtal väcks. Det innebär att åklagaren undantagsvis kan besluta om åtalsunderlåtelse även för ny brottslighet av mindre allvarligt slag.

Som anförts i avsnitt 5.3.1 ovan påverkas bestämmelsen om åtalsunderlåtelse i s.k. konkurrensfall enligt 20 kap. 7 § första stycket 3 RB av Påföljdsutredningens förslag till ändringar i 34 kap. BrB.

Inledningsvis kan konstateras att Påföljdsutredningens förslag inte innebär någon ändring av bestämmelserna om straffmätning vid flerfaldig brottslighet, vilket innebär att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i s.k. samtidighetsfall och fall av nyupptäckt brottslighet inte påverkas av utredningens förslag. I sådana fall kommer alltså åklagare att kunna besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i samma utsträckning som i dag, även om utredningens förslag genomförs.

Vad som däremot kan komma att få betydelse för möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse (och därmed även förundersök-

ningsbegränsning) i konkurrensfall är utredningens förslag att domstol ska kunna besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta brottslighet som prövas i en senare rättegång endast om det är fråga om nyupptäckt brottslighet, dvs. brott som är begångna före det att den tidigare domen meddelades. Vid ny brottslighet, dvs. brott som är begångna efter den tidigare domen men innan den är helt verkställd, ska domstolen enligt utredningens förslag alltid döma ut en ny påföljd, och det oavsett om den nya brottsligheten är av begränsad omfattning. Som beskrivits i avsnitt 5.3.1 gäller detta även om den tidigare utdömda påföljden är livstids fängelse.

Regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB innebär att åtalsunderlåtelse får beslutas när den misstänkte redan undergår en påföljd, under förutsättning att det inte krävs någon ytterligare påföljd med anledning av den tillkommande brottsligheten. Det skulle kunna hävdas att Påföljdsutredningens förslag till ändringar i 34 kap. BrB får till följd att det alltid kommer att krävas ytterligare påföljd när den som tidigare dömts för brott gör sig skyldig till ny brottslighet innan den tidigare påföljden är verkställd. Därmed skulle det aldrig bli möjligt att meddela åtalsunderlåtelse vid ny brottslighet. Som Påföljdsutredningen antytt i sitt betänkande kan det ifrågasättas om en sådan ordning är ändamålsenlig från processekonomisk synpunkt.

Vi gör bedömningen att den ändrade regleringen i 34 kap. BrB innebär en viss minskning av utrymmet för åtalsunderlåtelse för ny brottslighet. Som huvudregel bör gälla att åtal ska väckas för brottslighet som är begången efter en tidigare dom. Detta får anses vara en rimlig konsekvens av den skärpta syn på återfall i brott som Påföljdsutredningen förespråkar. Regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB är dock inte direkt knuten till regleringen i 34 kap. BrB, utan åklagaren ska göra en egen bedömning av huruvida åtalsunderlåtelse bör beslutas. Den bedömningen ska grundas på om det finns behov av någon ytterligare påföljd och om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse skulle åsidosättas om åtalsunderlåtelse meddelas. Även om åklagarens bedömning – som angetts i tidigare förarbeten – inte bör avvika alltför

mycket från vad domstolen skulle komma fram till vid en tillämpning av bestämmelserna i 34 kap. BrB, får alltså utrymmet för åtalsunderlåtelse i konkurrensfall anses vara något vidare än utrymmet för domstolen att besluta om konsumtionsdom för det fall att åtal väcks. I undantagsfall bör åklagaren kunna göra bedömningen att det inte krävs någon påföljd med anledning av det nya brottet och att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts om åtalsunderlåtelse meddelas. Ett sådant beslut bör kunna motiveras av processekonomiska skäl, särskilt om den påföljd som kan förutses för den nya brottsligheten är av begränsat slag i förhållande till den tidigare utdömda påföljden. Vägledning kan härvid hämtas från bestämmelserna om konsumtion av påföljder på verkställighetsstadiet i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. (se 19 c § i Påföljdsutredningens förslag).

Vi anser att de nu beskrivna konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag är rimliga och att de ger tillräckligt utrymme för att beakta processekonomiska hänsyn vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse bör ske. Vi föreslår därför inte någon ändring av bestämmelsen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB.

5.4.3 Betydelsen av att brottslighetens art utmönstras som skäl för ett strängare påföljdsval

Vår bedömning: Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att brottslighetens art inte ska utgöra skäl för ett strängare påföljdsval får till följd att det inte kan hävdas att brottet är av sådan typ eller karaktär att ett väsentligt allmänt intresse skulle åsidosättas om åtalsunderlåtelse meddelas. Däremot kan det alltjämt utgöra skäl mot åtalsunderlåtelse att det är angeläget att få den straffrättsliga betydelsen av ett förfarande klarlagt.

I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår ska det inte göras någon påföljdmässig särbehandling av något brott eller någon brottstyp till följd av att brottsligheten är av viss art. I nuvarande system kan ett strängare påföljdsval till följd av brottslighetens art bl.a. motiveras med att det av allmänpreventiva skäl finns anledning att se särskilt strängt på den aktuella brottsligheten. Några sådana hänsyn ska alltså inte tas i det system som Påföljdsutredningen föreslår.

Enligt 20 kap. 7 § första stycket RB är en förutsättning för att åtalsunderlåtelse ska få meddelas att inte något väsentligt allmänt intresse därmed åsidosätts. I förarbetena till bestämmelsen uttalas att ett sådant väsentligt allmänt intresse kan vara just allmänpreventiva synpunkter, som t.ex. att en viss brottslighet har börjat förekomma i besvärande stor omfattning eller att det finns ett stort allmänt intresse av att domstol får bedöma en viss rättsfråga, se avsnitt 5.2.2 ovan.

Ett avskaffande av särbehandlingen vid påföljdsbestämningen av vissa brott eller brottstyper till följd av dess art bör enligt vår bedömning få till följd att det förhållandet att ett brott är av en viss typ eller karaktär inte heller kan åberopas som skäl mot att meddela åtalsunderlåtelse. Däremot bör det alltjämt kunna utgöra skäl mot åtalsunderlåtelse att det är angeläget att få den straffrättsliga betydelsen av ett förfarande klarlagt. Ett sådant skäl kan knappast sägas ha sin grund i allmänprevention, utan avser snarare att påföljdsfrågan i tveksamma fall bör avgöras i domstol.

5.4.4 Åtalsunderlåtelse enligt LUL

Vår bedömning: Regleringen om åtalsunderlåtelse i LUL bör inte ändras utöver vad Påföljdsutredningen föreslagit.

Som redovisats i avsnitt 5.3.2 har Påföljdsutredningen föreslagit att bestämmelsen i 17 § andra stycket LUL om åtalsunderlåtelse

för lagöverträdare under 18 år pga. okynne och förhastande ska utvidgas, så att den även omfattar situationer där brottsligheten är sådan att det om åtal hade väckts kan förväntas att den unge skulle ha dömts till den av utredningen föreslagna påföljden varningsstraff. Vi ser inte anledning att göra några ytterligare förändringar när det gäller förutsättningarna för åtalsunderlåtelse såvitt avser lagöverträdare under 18 år.

6 Strafföreläggande

6.1 Inledning

I detta kapitel behandlas frågor som rör strafföreläggande. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 6.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för möjligheten att utfärda strafföreläggande och vissa andra frågor som avser strafföreläggande (avsnitt 6.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag såvitt avser dessa frågor (avsnitt 6.4).

6.2 Nuvarande reglering

6.2.1 Strafföreläggande enligt rättegångsbalkens regler

Innebörden av strafföreläggande

Strafföreläggande innebär enligt 48 kap. 2 § RB att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff eller vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Strafförelägandet får också omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet samt förverkande, annan sådan särskild rättsverkan, särskild rättsverkan i form av avgift till brottsofferfonden och kostnad för olika typer av provtagning som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning av brottet.

Strafföreläggandet godkänns genom att den misstänkte undertecknar en förklaring att han erkänner gärningen och godtar det straff och den särskilda rättsverkan samt det enskilda anspråk som tagits upp i föreläggandet (se 48 kap. 9 § RB) eller – om strafföreläggandet avser böter – att han eller hon betalar det belopp som föreläggandet avser till behörig myndighet (se 48 kap. 11 § RB). Genom godkännandet eller betalningen avstår den misstänkte från domstolsprövning. Om godkännande inte sker ska normalt åtal väckas för den brottslighet som omfattas av strafföreläggandet.

Ett godkänt strafföreläggande gäller enligt 48 kap. 3 § andra stycket RB som en lagakraftvunnen dom. Strafföreläggandet innebär alltså en lagföring och antecknas i belastningsregistret.

Förutsättningar för strafföreläggande

Förutsättningarna för strafföreläggande regleras i 48 kap. 4-5 a §§ RB. Sedan strafföreläggandeinstitutet infördes 1948 har tillämpningsområdet successivt utvidgats. Ursprungligen fick strafföreläggande avse högst 20 dagsböter. Numera får åklagare utfärda strafföreläggande avseende bötesstraff – oavsett bötesstraffets storlek – och avseende villkorlig dom, både som ensam påföljd och i förening med böter.

Enligt 48 kap. 4 § första stycket RB får bötesstraff, dock inte normerade böter, föreläggas genom strafföreläggande, om böter ingår i straffskalan för brottet. Enligt paragrafens andra stycke får villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter föreläggas genom strafföreläggande i fall då det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Det gäller dock inte för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år eller om det finns anledning att förena den villkorliga domen med samhällstjänst.

Möjligheten att meddela strafföreläggande avseende villkorlig dom infördes 1997. Till grund för regleringen låg Åklagarutredningens förslag i betänkandet Ett reformerat åklagarväsende

(SOU 1992:61). Utredningen föreslog att åklagare skulle få meddela strafföreläggande i de fall det är uppenbart att påföljden ska bestämmas till villkorlig dom, alltså en reglering om i huvudsak motsvarar den som sedan kom att införas. Förslaget avvisades inledningsvis av regeringen, som motiverade sitt ställningstagande med att en sådan ordning skulle innebära en principiellt betydelsefull förskjutning av tyngdpunkten i rättsskipningen från domstolarna till åklagare, att det finns ett värde i att påföljden åläggs av domstol samt att det fanns en påtaglig risk att reformen skulle kunna få negativa verkningar i fråga om den enskildes syn på allvaret i olika lagstridiga handlingssätt och därmed för moralbildningen i samhället.¹

Efter regeringsskifte togs frågan upp till ny behandling. Regeringen konstaterade då att det givetvis kan finnas ett värde i att den misstänkte möter en myndighetsperson i samband med lagföringen för att inskräpa allvaret i samhällets reaktion. Detta syfte ansågs dock kunna uppnås om åklagaren delger den misstänkte strafföreläggandet muntligen. Vidare ansågs det ur kriminalpolitisk synvinkel vara väl så viktigt att samhällets reaktion på den begångna gärningen kommer i så nära anslutning som möjligt till tidpunkten för brottet, vilket kan uppnås i större utsträckning med strafföreläggandeinstitutet än om man måste avvakta en huvudförhandling i domstol.² Mot bakgrund härav gjorde regeringen bedömningen att det borde införas en möjlighet förelägga villkorlig dom genom strafföreläggande, men att denna möjlighet skulle vara förenad med vissa restriktioner. En sådan begränsning kom, i likhet med vad utredningen föreslagit, till uttryck genom kravet på att det ska vara *uppenbart* att rätten skulle döma till villkorlig dom om åtal väcks. Uppenbarhetskravet innebär enligt vad som anges i propositionen att brottet relativt sett ska framstå som mindre allvarligt. Det får inte föreligga några som helst tveksamheter beträffande påföljdsvalet. Om det krävs personutredning för att bedöma vilken påföljd som är

¹ Prop. 1994/95:23 s. 101.

² Prop. 1996/97:8 s. 13.

lämpligast, bör saken prövas i domstol.³ En annan restriktion, som inte utredningen hade föreslagit, var att strafföreläggande av villkorlig dom inte får komma i fråga om brottet begåtts av någon som inte fyllt 18 år. Den begränsningen motiverades med att påföljdssystemet för lagöverträdare i den åldersgruppen är rikt differentierat och att påföljdsfallet i det enskilda fallet därmed kan vara särskilt svårt. För att tillse att den som att den som lagförs med villkorlig dom som påföljd får möta en myndighetsperson i samband med lagföringen föreskrevs i 3 § förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål att åklagare som har utfärdat ett strafföreläggande som avser villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter bör underrätta den misstänkte om beslutet vid ett personligt sammanträffande.

Tillämplighet av bestämmelserna i 34 kap. BrB

Enligt 48 kap. 4 § första stycket RB (om strafföreläggande av böter) är bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket 2 BrB, som ger möjlighet att döma särskilt till påföljd för brott som begåtts före det att ett tidigare utdömt fängelsestraff eller en tidigare utdömd villkorlig dom, skyddstillsyn eller slutna ungdomsvård helt har verkställts, tillämplig vid föreläggande av bötesstraff. Även denna bestämmelse infördes genom 1996 års lagstiftningsärendet, då möjligheten till strafföreläggande avseende villkorlig dom infördes. Bestämmelsen motiverades med att åklagaren måste ges ett uttryckligt lagstöd för att bestämmelserna om sammanträffande av brott ska få tillämpas vid strafföreläggande. Motsvarande bestämmelse infördes inte såvitt avser möjligheten att besluta om strafföreläggande avseende villkorlig dom, vilket motiverades med att det ska vara uppenbart att påföljden ska bestämmas till villkorlig dom för att strafföreläggande ska kunna komma i fråga och att så inte kan anses vara fallet i de situationer

³ A. prop. s. 14.

som avses i 34 kap. BrB.⁴ Frågan behandlas i kommentaren till rättegångsbalken:⁵

Enligt motiven utesluts genom första stycket tredje meningen möjligheterna för åklagaren att tillämpa bestämmelsen i BrB vid föreläggande av villkorlig dom. Det finns emellertid inte någonstans bestämmelser som utesluter att en domstol dömer till eller en åklagare förelägger böter i en sådan situation som avses i 34 kap 1 § första stycket BrB. Som Lagrådet var inne på i sitt yttrande måste systemet därmed förstås på det sättet att åklagaren även utan bestämmelsen i första styckets tredje mening skulle ha kunnat besluta om böter utan hinder av tidigare dom. Betänk vad som annars skulle bli följden beträffande föreläggande av ordningsbot för vilka det saknas en hänvisning till paragrafen. Mot samma bakgrund kan man hävda att bestämmelsen inte heller genom motsatstolkning kan utesluta åklagaren från att i en sådan situation som avses i 34 kap 1 § första stycket BrB förelägga villkorlig dom. Emellertid är det som Lagrådet också var inne på närmast självklart att detta inte är ett praktiskt fall. Det kan ju knappast i något fall vara uppenbart att påföljden i en sådan situation som avses i BrB-bestämmelsen bör bestämmas till villkorlig dom. Ett påstående i motiven att åklagaren skall väcka åtal, om den som har godkänt ett strafföreläggande där påföljden bestämts till villkorlig dom har begått annat brott före godkännandet eller begår nytt brott efter godkännandet, bör i vart fall under inga omständigheter helt utesluta att åklagaren utfärdar ett bötesföreläggande.

I kommentaren anges vidare att det förhållandet att den miss-tänkte tidigare dömts för brott och en domstolsprövning enligt 34 kap. BrB bör komma till stånd kan vara ett skäl mot att straff-föreläggande utfärdas. Som exempel på när så kan vara fallet anges situationer där det inte står klart att det bör dömas ut ett fristående bötesstraff för det aktuella brottet eller där det finns behov av att pröva frågor om t.ex. förverkande av villkorligt medgiven frihet, övervakning, föreskrifter eller varning.⁶

Av 48 kap. 5 § RB framgår att strafföreläggande inte får utfärdas om det inte finns förutsättningar för allmänt åtal. Straffö-

⁴ A. prop. s. 17 och 20.

⁵ Rättegångsbalken – en kommentar på Internet, kommentaren till 48 kap. 4 §.

⁶ A.a., kommentaren till 48 kap. 5 §.

reläggande får alltså endast utfärdas om åklagaren gör bedömningen att det finns tillräckliga skäl för att väcka åtal. I kommentaren till rättegångsbalken anges att strafföreläggande inte torde kunna användas utanför gränsen för möjligheterna att enligt 46 kap. 15 § RB avgöra ett mål i den tilltalades utelämnade. Enligt vad som anges i kommentaren bör en utgångspunkt vara att strafföreläggande inte ska användas om det finns osäkerhetsmoment beträffande den eventuella utgången av en alternativ domstolsprocess som är så betydande att det inte kan godtas med hänsyn till brottets art och påföljdens storlek. Vidare anges att kraven måste ställas särskilt högt när föreläggandet avser villkorlig dom.⁷

Enligt 48 kap. 5 § RB får strafföreläggande inte heller utfärdas om inte alla brott av den misstänkte som åklagaren har vetskap om föreligger till bedömning tas upp i föreläggandet. Att ett brott ”föreligger till bedömning” innebär att förundersökningen för brottet har avslutats och att det ankommer på åklagare eller domstol att avgöra ärendet.⁸

Slutligen anges i 48 kap. 5 § RB att strafföreläggande inte får utfärdas om målsäganden har förklarat att han eller hon i anledning av brottet avser att föra talan om enskilt anspråk som avser annat än betalningsskyldighet. Om målsäganden har anmält enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet i anledning av brottet och omständigheterna är sådana att åklagaren enligt 22 kap. 2 § första stycket RB är skyldig att utföra målsägandens talan, ska strafföreläggandet enligt 48 kap. 5 a § RB omfatta även det enskilda anspråket.

Om förutsättningarna för strafföreläggande är uppfyllda bör enligt 1 § strafföreläggandekungörelsen (1970:60) åklagaren utfärda strafföreläggande i stället för att väcka åtal. Det finns inte något författningsmässigt stöd för att man i vissa fall av kriminalpolitiska skäl bör undvika strafföreläggande.⁹

⁷ A.a.

⁸ A.a.

⁹ Se Rättegångsbalken – en kommentar på Internet, kommentaren till 48 kap. 5 §, och SOU 1982:26 s. 289.

Användningen av strafföreläggande

År 2011 meddelades totalt 38 517 strafförelägganden. Av dessa avsåg 36 273 böter och 2 244 villkorlig dom. Samma år meddelades 35 237 domar med böter som påföljd och 11 797 domar med villkorlig dom som påföljd. Av domarna med villkorlig dom som påföljd var det 4 752 som avsåg villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst. Antalet domar med en ren villkorlig dom eller villkorlig dom och böter som påföljd uppgick alltså till 7 045.¹⁰

Godkännande av strafföreläggande genom ombud

I 48 kap. 10 § RB finns bestämmelser om godkännande av strafföreläggande genom ombud. Enligt paragrafens första stycke får skriftligt godkännande av strafföreläggande som inte avser villkorlig dom lämnas av den som är ombud för den misstänkte, om det ges in en fullmakt i original till åklagaren. Fullmakten ska innehålla

1. förklaring att ombudet har rätt att godkänna strafföreläggandet på den misstänktes vägnar,
2. uppgift om det brott som godkännandet får avse, varvid brottets art samt tid och plats för brottet ska anges, samt
3. uppgift om den högsta bötespåföljd, den särskilda rättsverkan och det enskilda anspråk som den misstänkte är villig att godta.

Om en sådan fullmakt har getts in till åklagaren, får ombudet enligt andra stycket ta emot handlingar i saken å den misstänktes vägnar.

När möjligheten att meddela strafföreläggande avseende villkorlig dom infördes 1997 övervägdes huruvida ett sådant strafföreläggande skulle kunna godkännas genom ombud. Regeringen fann dock – med hänsyn till den vikt man lade vid att den miss-

¹⁰ Uppgifter från Brottsförebyggande rådets kriminalstatistik, www.bra.se.

tänkte sammanträffar personligen med åklagaren när påföljden i ett strafföreläggande bestäms till villkorlig dom – att det inte borde finnas en sådan möjlighet.¹¹

Enligt 3 § strafföreläggandekungörelsen (1970:60) får inte polisman eller annan som håller förhör med den misstänkte föreslå att denne ska utfärda fullmakt, om inte den misstänkte har erkänt brottet och det finns särskild anledning att anta att saken inte eller bara med svårighet kan avgöras genom strafföreläggande om inte fullmakt utfärdas.

Klagan på strafföreläggande

Ett av den misstänkte godkänt strafföreläggande gäller enligt 48 kap. 3 § andra stycket RB som en lagakraftvunnen dom. Det innebär att strafföreläggandet inte kan överklagas. Däremot kan det angripas genom en klagan enligt 59 kap. 6 § RB.

Enligt 59 kap. 6 § första stycket RB ska ett godkänt strafföreläggande undanröjas

1. om godkännandet inte kan anses som en giltig viljeförklaring,
2. om det vid ärendets behandling har förekommit ett sådant fel att föreläggandet bör anses ogiltigt, eller
3. om föreläggandet av annan anledning inte stämmer överens med lag.

Rätt att klaga på strafföreläggande tillkommer både den som föreläggandet riktats mot och åklagaren.

Av 59 kap. 7 § RB framgår att klagan på strafföreläggande ska göras skriftligen till den tingsrätt som hade kunnat ta upp åtal för brottet. Skrivelsen ska ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet inte avser någon annan påföljd än villkorlig dom räknas fristen från prövotidens början.

¹¹ Prop. 1996/97:8 s. 15.

Det innebär att fristen för klagan på strafföreläggande som omfattar böter (dvs. även villkorlig dom med böter) löper ut ett år efter det att indrivningsåtgärder har inletts, medan motsvarande frist för strafförelägganden som omfattar en ren villkorlig dom löper ut ett år efter det att prövotiden för den villkorliga domen har börjat löpa.

6.2.2 Strafföreläggande enligt regleringen i LUL

Enligt 15 § LUL får åklagare, trots de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första meningen RB, utfärda strafföreläggande för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år, om det kan antas att den unge om åtal hade väckts skulle ha dömts till endast böter. Vid denna bedömning ska åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Regleringen i LUL innebär att strafföreläggande med böter som påföljd får utfärdas för ungdomar i åldersgruppen 15-17 år, även om böter inte ingår i straffskalan för brottet. Denna möjlighet har motiverats med att principen om att unga lagöverträdare så långt möjligt inte ska ställas inför domstol därmed kan upprätthållas mera konsekvent. I förarbetena anges också att åklagaren ges friare händer att på ett mer rationellt sätt hantera framför allt viss gränsfall vid sådana brottstyper som stöld/snatteri och bedrägeri/bedrägligt beteende.¹²

¹² Prop. 1987/88:135 s. 22.

6.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

6.3.1 Strafföreläggande enligt rättegångsbalkens regler

Strafföreläggande avseende villkorlig dom

Påföljdsutredningens förslag innebär att bl.a. villkorlig dom utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Om förslaget genomförs måste 48 kap. 4 § andra stycket RB, som ger möjlighet till strafföreläggande om det är uppenbart att rätten skulle döma till villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter, ändras.

Det bör övervägas om – och i så fall i vilken utsträckning – det ska finnas möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse. Om det ska finnas en sådan möjlighet, bör det övervägas om möjligheten till strafföreläggande ska begränsas av det villkorliga fängelsestraffets längd, vid vilka tilläggs-sanktioner strafföreläggande bör kunna komma i fråga och om strafföreläggande ska kunna utfärdas även om den misstänkte tidigare gjort sig skyldig till brott.

Tillämplighet av bestämmelserna i 34 kap. BrB

Enligt 48 kap. 4 § första stycket RB är bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket 2 BrB tillämplig när bötesstraff föreläggs genom strafföreläggande. Motsvarande bestämmelse finns inte såvitt avser strafförelägganden avseende villkorlig dom.

Påföljdsutredningen föreslår genomgripande förändringar av regleringen i 34 kap. BrB. Nuvarande bestämmelse om rätt för domstolen att döma särskilt till påföljd i 1 § första stycket 2 motsvaras i utredningens förslag närmast av 1 §, där det föreskrivs att rätten vid ny och nyupptäckt brottslighet ska bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten. Från den bestämmelsen görs undantag i 2 §, som reglerar de grundlägg-

gande förutsättningarna för att låta en tidigare utdömd påföljd omfatta även tillkommande brottslighet eller att undanröja den tidigare påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Enligt utredningens förslag får beslut om att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även tillkommande brottslighet (s.k. konsumtionsdom) endast meddelas om det är fråga om nyupptäckt brottslighet – dvs. brott som är begångna före den tidigare domen – som i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen är utan nämnvärd betydelse. Ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff får aldrig undanröjas och ersättas med en annan påföljd. Även när det gäller tidigare utdömda ovillkorliga fängelsestraff är möjligheterna till undanröjande begränsade, då det förutsätter att det finns särskilda skäl.

Det måste övervägas vilken betydelse förändringarna i 34 kap. BrB får för regleringen i 48 kap. 4 § första stycket RB.

Godkännande av strafföreläggande genom ombud

Möjligheten till godkännande av strafföreläggande genom ombud gäller enligt 48 kap. 10 § RB strafförelägganden som inte avser villkorlig dom. Även denna bestämmelse måste ändras vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom ur påföljdssystemet. På vilket sätt bestämmelsen bör ändras beror på hur frågan om strafföreläggande av villkorligt fängelse bedöms.

Klagan på strafföreläggande

Regleringen i 59 kap. 7 § andra stycket RB om fristen för klagan på strafföreläggande innehåller en särreglering när det gäller strafförelägganden som inte avser någon annan påföljd än villkorlig dom. Den bestämmelsen måste ändras om Påföljdsutredningens förslag genomförs. Utformningen av bestämmelsen be-

ror på hur frågan om strafföreläggande av villkorligt fängelse bedöms.

6.3.2 Strafföreläggande enligt regleringen i LUL

Regleringen i 15 § LUL innebär att strafföreläggande såvitt avser brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år endast får avse böter.

Det kan övervägas om ett införande av den av Påföljdsutredningen föreslagna påföljden varningsstraff ger anledning att utvidga möjligheten till strafföreläggande till att avse även situationer där det kan antas att den unge om åtal hade väckts skulle ha dömts till varningsstraff.

6.4 Överväganden och förslag

6.4.1 Förutsättningarna för strafföreläggande enligt RB

Vårt förslag: Villkorligt fängelse i högst sex månader får föreläggas genom strafföreläggande, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Den av Påföljdsutredningen föreslagna bestämmelsen i 34 kap. 1 § BrB om att ny påföljd ska dömas ut vid nyupptäckt och ny brottslighet ska gälla även vid utfärdande av strafföreläggande.

Vår bedömning: Det bör ankomma på Åklagarmyndigheten och Kriminalvården att i samråd utarbeta rutiner för inhämtande av personutredning inför utfärdande av strafföreläggande.

Det bör finnas möjlighet att utfärda straffföreläggande avseende villkorligt fängelse

Som anförts i avsnitt 6.3.1 innebär ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att regleringen i 48 kap. 4 § andra stycket RB om straffföreläggande avseende villkorlig dom måste ändras. Vad som därvid bör övervägas är om – och i så fall i vilken utsträckning – det ska finnas möjlighet att utfärda straffföreläggande avseende villkorligt fängelse.

Inledningsvis bör anmärkas att de förslag vi lämnar i detta avsnitt är anpassade till det system för straffföreläggande som finns i dag. Som redovisats i avsnitt 3.4 har Straffprocessutredningen i uppdrag att överväga bl.a. om ansvarsfördelningen mellan åklagare och domstol samt deras roller och funktioner kan tydliggöras och utvecklas. I Straffprocessutredningens direktiv (dir. 2010:78) anges att en fråga vid ett ställningstagande till i vilken utsträckning uppgifter av rättsskipningskaraktär bör ligga på åklagare är hur ordningen för detta ska vara konstruerad och att flera andra konstruktioner än nuvarande ordning är tänkbara. Bl.a. anges att ett alternativ skulle kunna vara en ordning som innebär att straffföreläggande som inte godkänns inom föreskriven tid gäller som stämning och kallelse till inställelse vid viss tidpunkt i domstol. Ett annat alternativ som nämns är att det för allvarigare fall införs en ordning som kräver att inte bara den misstänkte utan även domstolen ska godkänna föreläggandet för att det ska bli giltigt. En förändring i något av de nu angivna avseendena kan ge anledning att resonera annorlunda i frågan om huruvida straffföreläggande ska kunna meddelas avseende villkorligt fängelse och i så fall i vilken utsträckning straffföreläggande ska kunna komma i fråga.

Enligt nuvarande reglering får villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter föreläggas genom straffföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Straffföreläggande får dock inte meddelas beträffande lagöverträdare som inte har fyllt 18 år eller när det finns anledning att förena den villkorliga domen med samhällstjänst.

När möjligheten att utfärda strafföreläggande avseende villkorlig dom infördes 1997 motiverades det med att en effektiv användning av befintliga resurser för brottsbekämpning förutsätter att handläggningsformerna i olika avseenden förenklas utan att avkall görs på rättssäkerheten. I propositionen anfördes vidare att ett viktigt inslag i de senare årens reformarbete varit att minska belastningen på domstolarna och att ett mål med det arbetet varit att domstolsprövningen ska förbehållas mål där parterna inte är ense eller som avser allvarigare eller komplicerade brott. Enligt regeringens mening borde detta synsätt även fortsättningsvis präglade reformarbetet beträffande domstolarna.¹³ Som ett led i denna strävan infördes möjligheten att utfärda strafföreläggande avseende villkorlig dom.

De skäl som anförs i förarbetena till 1997 års lagändring väger alltså tungt. Domstolarnas resurser bör koncentreras till mål där den som misstänks för brott inte godtar den bedömning av skuld- och påföljdsfrågan som åklagaren gör samt till mål som avser allvarigare eller mer komplicerad brottslighet. Ur effektivitetssynpunkt bör strafföreläggande därför ges ett så brett tillämpningsområde som möjligt. Vad som ytterligare talar i den riktningen är att förfarandet med strafföreläggande – vilket regeringen också framhöll i 1997 års lagstiftningsärende – innebär fördelar både för den misstänkte och för eventuella målsägande, då det leder till ett snabbt avgörande där parterna inte behöver inställa sig till en domstolsförhandling.

En omständighet som skulle kunna anföras mot en möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse är att det villkorliga fängelsestraffet, till skillnad från dagens villkorliga dom, ska straffmätas i längd. Det skulle kunna hävdas att fastställande av ett fängelsestraffs längd i dagar eller månader är en uppgift som endast bör anförtros domstol och att strafföreläggande avseende villkorligt fängelse därför inte bör kunna komma ifråga. Vi delar dock inte den uppfattningen. Åklagare gör i olika sammanhang bedömningar av straffvärdet av brott och får där-

¹³ Prop. 1996/97:8 s. 12.

med anses väl skickade att även bestämma längden på ett villkorligt fängelsestraff. Inte heller kan det ses som ett rättssäkerhetsproblem att det villkorliga fängelsestraffets längd bestäms av åklagaren. För det fall att den misstänkte inte accepterar åklagarens bedömning har ju denne möjlighet att inte godkänna strafföreläggandet, vilket får till följd att åtal väcks och saken prövas av domstol. Det förhållandet att åklagaren bestämmer fängelsestraffets längd kan således inte anses strida mot rollfördelningen mellan åklagare och domstol.

Enligt vår bedömning bör ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag inte leda till att förutsättningarna för att utfärda strafföreläggande minskar i förhållande till vad som gäller i dag. Det bör därför finnas möjlighet att förelägga villkorligt fängelse genom strafföreläggande. I det följande överväger vi huruvida denna möjlighet bör vara begränsad i något avseende.

Möjligheten till strafföreläggande bör begränsas till att avse villkorligt fängelse i förening med vissa tilläggssanktioner

Ur effektivitetssynpunkt kan det finnas anledning att överväga en något vidare möjlighet till strafföreläggande än vad nuvarande ordning ger utrymme för. Detta är också något som har efterfrågats av rättsväsendets myndigheter.

I maj 2009 gav regeringen Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket i uppdrag att gemensamt vidta åtgärder för en ökad effektivitet och förbättrad samverkan vid mängdbrott. Åtgärderna skulle bl.a. resultera i kortare handläggningstider. Myndigheternas uppdrag redovisades i maj 2010 i rapporten Ökad effektivitet och förbättrad samverkan vid handläggning av mängdbrott. I rapporten konstateras att ingen annan enskild åtgärd skulle kunna öka effektiviteten inom rättsväsendet lika mycket som en som går ut på att lagföringen av ett brott sker tidigare i rättskedjan. Enligt myndigheterna finns det därför anledning att överväga om förutsättningarna för strafföreläggande kan öka. En fråga som enligt myndigheterna bör utredas är

om det är möjligt och lämpligt att låta åklagare utfärda strafföreläggande avseende strängare påföljder än böter och villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter. Som exempel anges att det kan övervägas om strafföreläggande skulle kunna utfärdas avseende villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst. Myndigheterna hänvisar i det sammanhanget till att det redan i dag är möjligt att döma till flera månaders fängelse efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro.¹⁴

Vi delar myndigheternas bedömning att det finns skäl som talar för att möjligheten till strafföreläggande utvidgas. En ordning där strafföreläggande kan utfärdas i större utsträckning innebär att effektiviteten inom rättsväsendet kan öka och att domstolarnas resurser kan koncentreras till den mer allvarliga brottsligheten.

Samtidigt bör inte strafföreläggandeinstitutet användas för alltför allvarlig brottslighet. Påföljder av mer ingripande slag bör alltjämt beslutas av domstol. Detta bör gälla även om den misstänkte accepterar den påföljd som åklagaren anser vara rimlig. Dessutom bör inte domstolsprövningens värde för att inskräpa allvaret i påföljden underskattas. Även om åklagaren – så som i dag gäller när strafföreläggande utfärdas avseende villkorlig dom – åläggs att underrätta den misstänkte muntligen om beslutet, så torde en förhandling vid domstol i regel uppfattas som en starkare markering av det allvar med vilket samhället ser på den begångna gärningen än vad ett sådant sammanträffande med åklagaren gör. Vid mer allvarlig brottslighet bör därför en prövning ske i domstol. Var denna gräns ska gå är dock givetvis en bedömningsfråga.

En följd av det nu sagda är att det enligt vår bedömning inte bör införas en generell möjlighet för åklagare att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse. I stället bör utrymmet för strafföreläggande vara begränsat till att avse villkorligt fängelse i förening med vissa särskilt angivna tilläggssanktioner.

¹⁴ Ökad effektivitet och förbättrad samverkan vid handläggning av mängdbrott – Redovisning i maj 2010 av ett regeringsuppdrag till Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket, s. 161 ff.

Strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i förening med böter

Nuvarande reglering i 48 kap. 4 § andra stycket RB innebär att strafföreläggande kan utfärdas avseende villkorlig dom med eller utan böter. Det får därmed anses ligga närmast till hands att först överväga om strafföreläggande avseende villkorligt fängelse bör kunna omfatta villkorligt fängelse i förening med böter.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska villkorligt fängelse förenas med böter, om inte fängelsestraffets längd eller den tilltalades tidigare brottslighet innebär att böter inte kan anses tillräckligt ingripande som tilläggssanktion (se förslaget till 31 kap. 3 § första stycket BrB). I författningskommentaren anges som riktlinje att böter kan anses tillräckligt som tilläggssanktion, om det villkorliga fängelsestraffets längd uppgår till högst tre månader och den tilltalade inte tidigare dömts för brott som föranlett annan påföljd än ett rent bötesstraff.¹⁵ Brottslighetens art eller karaktär saknar därvid betydelse.

En ordning där strafföreläggande får utfärdas avseende villkorligt fängelse i förening med böter skulle visserligen omfatta brottstyper för vilka strafföreläggande inte kommer i fråga i dag pga. brottslighetens art. Å andra sidan kan villkorligt fängelse med böter endast undantagsvis väljas som påföljd när brottslighetens straffvärde överstiger tre månader. I sådana fall finns det i dag möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende villkorlig dom, om inte brottslighetens art eller tidigare brottslighet talar för ett strängare påföljdsval. Det bör också beaktas att påföljdsvalet enligt Påföljdsutredningens förslag blir mer förutsebart än dagens system.

Vi föreslår därför att det ska vara möjligt att förelägga villkorligt fängelse i förening med böter genom strafföreläggande.

¹⁵ SOU 2012:34, del 1 s. 245.

Strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i förening med någon annan tilläggssanktion än böter

Ur effektivitetssynpunkt finns det anledning att överväga om möjligheten till strafföreläggande kan avse mer ingripande tilläggssanktioner och därigenom högre straffvärden. Ett argument för detta kan vara att strafföreläggande i dag kan utfärdas för brott som leder till villkorlig dom, även om straffvärdet är betydligt högre än tre månader. Det bör därför prövas om strafföreläggande kan komma i fråga avseende villkorligt fängelse med någon annan tilläggssanktion än böter.

Den tilläggssanktion vid vilken strafföreläggande i första hand bör kunna komma i fråga, utöver böter, är samhällstjänst. Samhällstjänst kan liksom böter lätt straffmätas i förhållande till fängelsestraffets längd. Påföljdsutredningen har också angett tydliga riktlinjer – grundat på den praxis som gäller i dag – för vilket antal timmar samhällstjänst som bör dömas ut beroende på det villkorliga fängelsestraffets längd. Det bör därmed sällan uppstå några tveksamheter kring vilken omfattning sanktionen ska ha i det enskilda fallet.

Påföljdsutredningens förslag innebär att samhällstjänst ska väljas som tilläggssanktion när det finns förutsättningar för villkorligt fängelse, men det pga. fängelsestraffets längd eller den misstänktes tidigare brottslighet inte är tillräckligt att förena det villkorliga fängelsestraffet med böter. Den tidigare brottsligheten får dock inte vara så omfattande att inte heller samhällstjänst kan anses vara en tillräckligt ingripande tilläggssanktion. Enligt de riktlinjer som utredningen angett kommer därmed villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst bli aktuellt dels när den misstänkte inte tidigare har gjort sig skyldig till brott som föranlett annan påföljd än böter och det finns anledning att bestämma påföljden till ett villkorligt fängelsestraff som är längre än tre månader, dels vid återfall i brott för vilket påföljden bör bestämmas till villkorligt fängelse i högst tre månader.

Enligt vår bedömning kan det inte anses olämpligt att lagföring i de fall som nu beskrivits sker genom strafföreläggande.

Inte heller kan samhällstjänst anses vara en sanktion av sådan karaktär att en domstolsprövning av det skälet bör vara obligatorisk. Vi gör därför bedömningen att det bör vara möjligt att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse med samhällstjänst. Vi återkommer i kommande avsnitt till frågan om fängelsestraffets längd och den misstänktes tidigare brottslighet bör påverka förutsättningarna för strafföreläggande.

De tilläggssanktioner som ska kunna träda i stället för dagsböter och samhällstjänst – övervaknings- och kontroll sanktion samt vård- eller påverkanssanktion – är inte så tydligt mätbara som böter och samhällstjänst. Därmed är straffmätningen av dessa sanktioner inte lika given. Det finns också andra skäl som talar emot att strafföreläggande utfärdas avseende villkorligt fängelse i förening med en vård- eller påverkanssanktion eller en övervaknings- och kontroll sanktion. Vård- eller påverkanssanktionen ska enligt Påföljdsutredningens förslag föregås av ett tydligt och preciserat förslag till åtgärder från Kriminalvården, och det förutsätts en bedömning av huruvida de föreslagna åtgärderna är tillräckligt ingripande med hänsyn till fängelsestraffets längd och eventuell tidigare brottslighet. Övervaknings- och kontroll sanktionen är avsedd att tillämpas i sista hand, när varken samhällstjänst eller en vård- eller påverkanssanktion kan komma i fråga. Därmed förutsätts ett tydligt ställningstagande till att samhällstjänst inte är en lämplig tilläggssanktion och att det inte heller finns förutsättningar för en vård- eller påverkanssanktion. Bedömningar av nu angivet slag bör enligt vår bedömning, i vart fall till dess att en tydlig praxis har skapats i det nya påföljdssystemet, lämpligen göras av domstol. Villkorligt fängelse med övervaknings- och kontroll sanktion eller vård- eller påverkanssanktion bör därför, än så länge, inte kunna lagföras genom strafföreläggande.

Inte heller bör det komma i fråga att utfärda strafföreläggande avseende de mest ingripande tilläggssanktionerna, hemarest och kontraktsvård. Dessa sanktioner är avsedda att användas i flagranta återfallssituationer (kontraktsvård även vid mycket långa villkorliga fängelsestraff), där brottslighetens straffvärde i

kombination med den tilltalades tidigare brottslighet talar starkt för ett ovillkorligt fängelsestraff. I sådana situationer bör enligt vår bedömning en prövning i domstol alltid komma till stånd.

Sammantaget gör vi bedömningen att strafföreläggande bör kunna meddelas avseende villkorligt fängelse, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst. Vi vill dock inte utesluta att det på sikt kan skapas goda förutsättningar att förutse valet av även andra tilläggssanktioner. Det kan t.ex. antas att Kriminalvården kommer att utveckla standardiserade påverkansprogram för vissa brottstyper, som t.ex. grovt rattfylleri och våldsbrottslighet av inte alltför allvarligt slag, och att det i vissa situationer kommer att framstå som uppenbart att påföljden skulle bestämmas till villkorligt fängelse i förening med en vård- eller påverkanssanktion bestående av skyldighet att genomgå programmet. Det kan därför finnas anledning att överväga om utrymmet för strafföreläggande bör öka ytterligare sedan systemet med villkorligt fängelse har varit i kraft under en tid.

Begränsning såvitt avser fängelsestraffets längd

Som anförts i det föregående bör enligt vår bedömning strafföreläggandeinstitutet inte användas för alltför allvarlig brottslighet. Skälen till detta är två; dels bör påföljder av mer ingripande slag av rättssäkerhetsskäl kunna åläggas endast efter prövning i domstol, dels bör samhällets syn på mer allvarlig brottslighet markeras genom att domstolsprövning sker.

Våra överväganden hittills har lett till slutsatsen att villkorligt fängelse bör kunna lagföras genom strafföreläggande, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst. Böter ska enligt Påföljdsutredningens förslag som huvudregel användas som tilläggssanktion till villkorliga fängelsestraff mellan 14 dagar och tre månader. Samhällstjänst ska användas som tilläggssanktion till villkorliga fängelsestraff mellan 14 dagar och 11 månader. Undantagsvis ska villkorliga fängelsestraff som

uppgår till mer än tre månader kunna förenas med böter och villkorliga fängelsestraff som uppgår till ett år eller mer kunna förenas med samhällstjänst. Det innebär att villkorligt fängelse med dessa båda tilläggssanktioner, och då särskilt samhällstjänst, kan komma i fråga för förhållandevis allvarlig brottslighet.

Härtill kommer att villkorligt fängelse i sig är en mer ingripande påföljd än villkorlig dom. Ett villkorligt fängelsestraff innebär ett tydligare krav på att den lagförde iakttar laglydnad under prövotiden och även i övrigt uppfyller de villkor som det villkorliga fängelsestraffet förenats med. Ingripandegraden blir än högre om det villkorliga fängelsestraffet förenas med samhällstjänst.

Mot bakgrund av det nu anförda gör vi bedömningen att det skulle föra för långt om villkorliga fängelsestraff uppemot ett år, eller däröver, får föreläggas genom strafföreläggande. Möjligheten till strafföreläggande av villkorligt fängelse bör därför begränsas såvitt avser fängelsestraffets längd.

Enligt vår bedömning är det rimligt att dra gränsen för hur långa villkorliga fängelsestraff som får föreläggas genom strafföreläggande vid sex månader. Ett villkorligt fängelsestraff som överstiger sex månader ska enligt Påföljdsutredningens förslag som utgångspunkt förenas med samhällstjänst, om den tilltalade är tidigare ostraffad. Enligt de riktlinjer som utredningen anger ska antalet timmar samhällstjänst då uppgå till 160 eller mer.¹⁶ Om samhällstjänst inte är en lämplig tilläggssanktion, ska det villkorliga fängelsestraffet förenas med en övervaknings- och kontrollstraffsanktion. När det villkorliga fängelsestraffet uppgår till sex månader eller mer ska övervaknings- och kontrollstraffsanktionen innefatta frihetsinskränkande inslag i form av t.ex. helghemarest. För att ett villkorligt fängelsestraff överstigande sex månader ska kunna förenas med en vård- eller påverkanssanktion krävs att de åtgärder som sanktionen innefattar i huvudsak motsvarar minst 160 timmar samhällstjänst i ingripandegrad. Ett villkorligt fängelsestraff som uppgår till mer än sex månader in-

¹⁶ SOU 2012:34, del 1 s. 202.

nebär därmed en förhållandevis ingripande påföljd. Vi föreslår därför att en förutsättning för strafföreläggande avseende villkorligt fängelse ska vara att det villkorliga fängelsestraffets längd uppgår till högst sex månader. Om åklagaren gör bedömningen att brottet bör föranleda ett villkorligt fängelsestraff som är längre än sex månader, ska alltså strafföreläggande inte utfärdas.

Strafföreläggande bör kunna utfärdas även om den misstänkte tidigare har gjort sig skyldig till brott

I dag kan strafföreläggande utfärdas avseende villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter. Dessa påföljder används så gott som uteslutande för personer som inte tidigare har gjort sig skyldiga till brott som föranlett annan påföljd än böter.

Påföljdsutredningens förslag innebär att kortare villkorliga fängelsestraff i förening med samhällstjänst ska kunna dömas ut även vid återfall i brott på fängelsenivå. En ordning där villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst kan föreläggas genom strafföreläggande innebär därmed en utvidgning i förhållande till vad som gäller i dag.

Vi ser dock inte något hinder mot att strafföreläggande utfärdas avseende villkorligt fängelse med samhällstjänst i återfallssituationer. Strafföreläggandet innebär inte att den misstänkte får en mindre ingripande påföljd än vad han eller hon skulle ha fått om åtal hade väckts, utan åklagaren ska vid sin bedömning av påföljdsfrågan göra samma överväganden som domstolen skulle ha gjort. Dessutom innebär Påföljdsutredningens förslag till ändringar av 34 kap. BrB att det när det döms till villkorligt fängelse vid återfall i brott inte ska göras några förordnanden såvitt avser tidigare utdömda påföljder. För det fall att åklagaren gör bedömningen att strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst kan utfärdas beträffande en person som tidigare dömts till villkorligt fängelse, ska alltså det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet kvarstå oförändrat.

Uppenbarhetskravet bör finnas kvar

Enligt nuvarande reglering får villkorlig dom föreläggas genom strafföreläggande endast om det är *uppenbart* att rätten skulle döma till sådan påföljd. Uppenbarhetskravet har, som angetts i avsnitt 6.2.1, motiverats med att det inte får råda några tveksamheter rörande påföljdsvalet.

I rapporten Ökad effektivitet och förbättrad samverkan vid handläggning av mängdbrott från 2010 (se närmare om rapporten ovan) förespråkar Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten och Domstolsverket en uppmjukning av uppenbarhetsrekvisitet. Enligt myndigheterna bör strafföreläggande avseende villkorlig dom kunna utfärdas i fall då *det finns grundad anledning att anta* att rätten skulle döma till sådan påföljd. Förslaget motiveras med att andelen villkorliga domar som meddelas genom strafföreläggande är låg, och att det kan antas ha ett samband med uppenbarhetskravet.

En uppmjukning av uppenbarhetskravet på det sätt som förespråkas i rapporten skulle eventuellt kunna komma i fråga i dagens påföljdssystem, där det förutom böter endast är villkorlig dom som kan föreläggas genom strafföreläggande. Villkorlig dom (med eller utan böter) är typiskt sett en påföljd som används när tidigare ostraffade personer gör sig skyldiga till brott vars art inte talar för en mer ingripande påföljd. Det torde därmed sällan råda någon större tveksamhet om påföljdsvalet.

Villkorligt fängelse i förening med böter eller samhällstjänst ska enligt Påföljdsutredningens förslag kunna dömas ut i betydligt fler situationer än dagens villkorliga dom (med eller utan böter). Dessutom ska villkorliga fängelsestraff av samma längd och i liknande återfallssituationer kunna förenas med olika tilläggssanktioner, beroende på den tilltalades personliga förhållande. Om den tilltalade är i behov av vård, behandling eller påverkansåtgärder, ska ett villkorligt fängelsestraff i stället för böter eller samhällstjänst kunna förenas med en vård- eller påverkanssanktion. Även om samhällstjänst är en tillräckligt ingripande tilläggssanktion med hänsyn till fängelsestraffets längd

och den tilltalades tidigare brottslighet, ska det villkorliga fängelsestraffet i stället förenas med en övervaknings- och kontroll-sanktion, om samhällstjänst inte bedöms vara en lämplig sanktion med hänsyn till den tilltalades förutsättningar att fullgöra sanktionen.

För att strafföreläggande ska kunna utfärdas avseende villkorligt fängelse bör det inte råda något tvivel om vare sig att domstolen skulle ha beslutat att fängelsestraffet ska vara villkorligt eller att det villkorliga fängelsestraffet skulle ha förenats med den tilläggsstraffsanktion som föreläggandet omfattar. För det fall det finns tveksamheter i något av dessa avseenden bör åtal väckas, så att saken får prövas av domstol. Enligt vår bedömning bör därför en förutsättning för strafföreläggande av villkorligt fängelse, oavsett om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst, vara att det är uppenbart att rätten skulle döma till den påföljd som föreläggandet avser. Uppenbarhetsrekvisitet bör alltså finnas kvar såvitt avser möjligheten att utfärda strafföreläggande beträffande påföljd över bötesnivån.

Ingen begränsning såvitt avser den misstänktes ålder

Enligt nuvarande reglering får strafföreläggande avseende villkorlig dom inte utfärdas för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år. Denna begränsning har motiverats med att påföljdssystemet för lagöverträdare i den åldersgruppen är rikt differentierat och att påföljdsvalet i det enskilda fallet därmed kan vara särskilt svårt.

I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår ska lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder så gott som alltid dömas till en ungdomspåföljd. Undantag görs endast om den tilltalade vid tidpunkten för domen är över 18 år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd (se förslaget till 32 kap. 1 § BrB). Villkorligt fängelse ska således i princip vara förbehållet lagöverträdare som var över 18 år när brottet begicks. I de undantagssituationer då villkorligt fängelse

kan komma i fråga för personer som begått brott före 18 års ålder kan det knappast anses uppenbart att rätten skulle döma till en sådan påföljd. Det finns därmed inte något behov av att begränsa möjligheten till strafföreläggande avseende villkorligt fängelse till brott som är begångna av personer som var över 18 år vid brottstillfället.

Behov av utredning från Kriminalvården

Våra förslag innebär att strafföreläggande får utfärdas avseende villkorligt fängelse i högst sex månader, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd.

Påföljdsutredningens förslag innebär att såväl böter som samhällstjänst kan ersättas av en vård- eller påverkanssanktion, om den tilltalade är i behov av vård, behandling eller påverkansåtgärder och Kriminalvården kan tillhandahålla sådana åtgärder som är tillräckligt ingripande med hänsyn till fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet. Oavsett om strafföreläggande ska utfärdas avseende ett villkorligt fängelsestraff med böter eller ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst förutsätts därför att åklagaren gör bedömningen att en vård- eller påverkanssanktion inte är aktuell. För att villkorligt fängelse ska kunna förenas med samhällstjänst förutsätts dessutom att samhällstjänst är en lämplig tilläggssanktion med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Möjligheten att ersätta böter eller samhällstjänst med en vård- eller påverkanssanktion och kravet på lämplighet för samhällstjänst innebär att åklagaren kommer att behöva underlag från Kriminalvården om den misstänktes personliga förhållanden innan ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse utfärdas. Underlaget behöver dock inte vara mer utförligt än att åklagaren på grundval därav kan göra bedömningen att en vård- eller påverkanssanktion inte är aktuell och – i samhällstjänstfallen – att samhällstjänst är en lämplig tilläggssanktion för den misstänkte.

Enligt 2 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. har åklagare möjlighet att innan åtal har väckts hämta in yttrande från Kriminalvården, s.k. personutredning. Beslut att hämta in ett sådant yttrande förutsätter att den misstänkte har erkänt gärningen eller det annars finns sannolika skäl för misstanken att han eller hon har begått brottet. Denna reglering är enligt vår bedömning tillräcklig för att tillgodose att åklagare kan hämta in de uppgifter som krävs för att avgöra om förutsättningarna för strafföreläggande är uppfyllda. Det är dock av vikt att det skapas goda rutiner för hur underlaget ska hämtas in och vilka uppgifter det ska innehålla. Det bör ankomma på Åklagarmyndigheten och Kriminalvården att i samråd utarbeta sådana rutiner.

Tillämplighet av bestämmelserna i 34 kap. BrB

Enligt nuvarande reglering i 48 kap. 4 § första stycket RB är bestämmelsen i 34 kap. 1 § första stycket 2 BrB, som ger möjlighet att döma särskilt till påföljd för brott som begåtts före det att ett tidigare utdömt fängelsestraff eller en tidigare utdömd villkorlig dom, skyddstillsyn eller slutet ungdomsvård helt har verkställts, tillämplig vid strafföreläggande avseende bötesstraff. Motsvarande bestämmelse finns inte beträffande strafföreläggande avseende villkorlig dom, vilket motiverats med att det ska vara uppenbart att påföljden ska bestämmas till villkorlig dom för att strafföreläggande ska kunna komma i fråga och att så inte kan anses vara fallet i de situationer som avses i 34 kap. BrB.

De förslag som vi lämnar innebär att strafföreläggande kan utfärdas avseende villkorligt fängelse, även om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott på fängelsenivå. Avsikten är att det i sådana fall ska föreläggas ett särskilt villkorligt fängelsestraff, och att tidigare utdömda påföljder ska lämnas oförändrade. Strafföreläggande ska alltså inte kunna innebära att en tidigare utdömd påföljd får omfatta även senare brottslighet eller att

en tidigare utdömd påföljd undanröjs och det föreläggs en ny påföljd för den samlade brottsligheten.

Det kan hävdas – vilket också gjorts i kommentaren till rättegångsbalken, se avsnitt 6.2.1 ovan – att det inte finns någon bestämmelse som utesluter att åklagare meddelar strafföreläggande med en särskild påföljd när den misstänkte redan undergår påföljd för annan brottslighet och att det därmed inte skulle finnas något behov av att reglera denna fråga i rättegångsbalken. Vi anser dock att det i förtydligande syfte bör framgå av regleringen om strafföreläggande att den av Påföljdsutredningen föreslagna bestämmelsen i 34 kap. 1 § BrB, som reglerar förutsättningarna att döma ut en särskild påföljd för nyupptäckt eller ny brottslighet, är tillämplig när strafföreläggande meddelas avseende böter eller villkorligt fängelse.

6.4.2 Godkännande av strafföreläggande genom ombud

Vårt förslag: Ombud ska inte kunna godkänna strafföreläggande som avser villkorligt fängelse.

Enligt nuvarande reglering i 48 kap. 10 § första stycket RB får skriftligt godkännande av strafföreläggande lämnas av den som är ombud för den misstänkte. Ett ombud får dock inte godkänna strafföreläggande som avser villkorlig dom. Detta undantag har motiverats med att ett strafföreläggande avseende villkorlig dom bör meddelas den misstänkte vid ett personligt sammanträffande med åklagaren.

Enligt vår bedömning bör ett strafföreläggande som avser villkorligt fängelse meddelas den misstänkte personligen vid ett sammanträffande med åklagaren. Det bör därför inte finnas möjlighet för den misstänkte att godkänna ett strafföreläggande avseende villkorligt fängelse genom ombud.

6.4.3 Klagan på strafföreläggande

Vårt förslag: Klagan på strafföreläggande som avser villkorligt fängelse i förening med böter ska ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte.

Klagan på strafföreläggande som avser villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst ska ha kommit in till tingsrätten inom ett år från det att prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet har börjat löpa.

Enligt nuvarande reglering i 59 kap. 7 § andra stycket RB ska klagan på strafföreläggande ha kommit in till tingsrätten inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Om föreläggandet inte avser någon annan påföljd än villkorlig dom, ska klagofristen i stället räknas från det att prövotiden för den villkorliga domen började löpa. Som anförts i avsnitt 6.2.1 innebär detta att fristen för klagan på strafföreläggande som avser böter eller villkorlig dom i förening med böter löper ut ett år efter det att indrivningsåtgärder har inletts såvitt avser bötesstraffet, medan motsvarande frist för strafförelägganden som avser en ren villkorlig dom löper ut ett år efter det att prövotiden för den villkorliga domen har börjat löpa.

Vårt förslag i avsnitt 6.4.1 innebär att villkorligt fängelse i förening med böter eller samhällstjänst ska kunna föreläggas den dömde genom strafföreläggande. Det måste övervägas vilken frist som ska gälla för klagan på ett sådant föreläggande.

När det gäller villkorligt fängelse i förening med böter finns det inget som hindrar att fristen – på samma sätt som vid strafföreläggande av ett rent bötesstraff – börjar löpa inom ett år efter det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte, dvs. inom ett år från det att indrivningsåtgärder har inletts såvitt avser böterna.

När villkorligt fängelse förenas med samhällstjänst är avsikten att samhällstjänsten ska börja verkställas i direkt anslutning till att provotiden för det villkorliga fängelsestraffet börjar löpa. Det framstår därför som mest lämpligt att fristen för klagan på ett sådant strafföreläggande knyter an till provotidens inledning. Vad som ytterligare talar för en sådan ordning är att provotidens start utgör startpunkten för den tid inom vilken det kan vidtas åtgärder med avseende på det villkorliga fängelsestraffet, t.ex. beslut om verkställighet i kriminalvårdsanstalt i anledning av återfall i brott eller bristande verkställighet av den tilläggsanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med.

Vi föreslår således att tiden för klagan på strafföreläggande som avser villkorligt fängelse i förening med böter ska räknas från det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte, medan tiden för klagan på strafföreläggande som avser villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst ska räknas från det att provotiden för det villkorliga fängelsestraffet har börjat löpa.

6.4.4 Förutsättningarna för strafföreläggande enligt LUL

Vår bedömning: Det bör inte införas någon möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende varningsstraff.

Enligt nuvarande reglering i 15 § LUL får åklagare utfärda strafföreläggande för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt 18 år, om det kan antas att den unge om åtal hade väckts skulle ha dömts endast till böter. Någon möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende någon av de särskilda ungdomspåföljderna finns däremot inte.

Påföljdsutredningen föreslår att påföljdssystemet för unga lagöverträdare ska kompletteras med ytterligare tre ungdomspåföljder. En av dessa påföljder är varningsstraff. Varningsstraffet har inget reellt verkställighetsinnehåll, utan innebär endast att

den unge av domstolen tilldelas en varning. För det fall att det redan på förundersökningsstadiet kan konstateras att brottsligheten är sådan att ett varningsstraff kan förväntas, ska det enligt vad utredningen föreslår vara möjligt att besluta om åtalsunderlåtelse.

Som anføres i avsnitt 6.3.2 kan det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag finnas anledning att överväga om det ska vara möjligt att utfärda strafföreläggande avseende varningsstraff. Vi har dock funnit att det med hänsyn till varningsstraffets funktion och syfte inte bör införas en sådan möjlighet. I de fall då det enligt åklagarens bedömning finns tillräckliga skäl för att väcka åtal för brottslighet för vilken det kan antas att ett varningsstraff kommer att dömas ut, bör målet prövas av domstol. Vi kan inte heller se att det skulle finnas något behov av att förelägga varningsstraff genom strafföreläggande, då åklagaren i de fall då han eller hon anser att det finns förutsättningar för ett sådant straff kan meddela åtalsunderlåtelse.

7 Förordnande av offentlig försvarare

7.1 Inledning

I detta kapitel behandlas frågor som rör förutsättningarna för att förordna offentlig försvarare för den som är misstänkt för brott. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 7.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för förutsättningarna för att förordna offentlig försvarare (avsnitt 7.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag (avsnitt 7.4).

7.2 Nuvarande reglering

7.2.1 Regleringen i rättegångsbalken

Enligt 21 kap. 3 § första stycket RB får den som misstänks för brott biträdas av försvarare vid sin talans förberedande och utförande. Rätten att anlita en försvarare är ovillkorlig och gäller vid alla brott.

En s.k. privat försvarare, vars arvode i första hand den misstänkte har att betala, utses enligt 21 kap. 3 § andra stycket RB av den misstänkte eller av den som har vårdnaden om honom eller henne.

I 21 kap. 3 a § RB finns bestämmelser om offentlig försvarare, som förordnas av rätten. Regleringen fick sin nuvarande utformning genom lagändringar som trädde i kraft 1984. I förarbetena till 1984 års reform uttalas att syftet med bestämmelserna är att skapa en garanti för att en misstänkt som inte själv har skaffat en försvarare inte lämnas utan möjlighet till juridisk hjälp när sådan hjälp behövs. Utgångspunkten för rättens bedömning av om offentlig försvarare ska förordnas ska vara om försvarare behövs med hänsyn till målets beskaffenhet o.d.¹

Enligt paragrafens första stycke ska offentlig försvarare förordnas åt den som är anhållen eller häktad, om han eller hon begär det. På begäran ska också offentlig försvarare förordnas för den som är misstänkt för ett brott för vilket det inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader. I propositionen till 1984 års lagändringar uttalas att sådana brott generellt sett är av så allvarlig art att en misstänkt nära nog undantagslöst har behov av en försvarare.²

Om den som är anhållen eller häktad eller som är misstänkt för ett brott för vilket minimistrafvet överstiger sex månader inte begär att få en offentlig försvarare, eller om den misstänkte inte omfattas av regleringen i första stycket, gäller regleringen i 21 kap. 3 a § andra stycket RB. Där anges tre olika situationer då offentlig försvarare ska förordnas:

1. om den misstänkte är i behov av försvarare med hänsyn till utredningen om brottet,
2. om försvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening, eller
3. om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till vad målet rör.

¹ Prop. 1983/84:23 s. 13.

² A. prop. s. 15.

När det gäller konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag är det särskilt den andra punkten som är av betydelse. Såvitt avser denna punkt anges i förarbetena att det i mål där det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas, krävs att den tilltalade biträds av offentlig försvarare för att man ska vara säker på att de relevanta omständigheterna kommer fram. Detta kan enligt motiven vara fallet även i mål som i övrigt är enkla. Försvarare bör dock inte förordnas om det inte råder någon egentlig tveksamhet om påföljdsvalet, som t.ex. om det står i det närmaste klart att påföljden kommer att bli skyddstillsyn, vilket enligt motiven kan vara fallet vid vissa förmögenhetsbrott. Inte heller om valet står mellan böter och villkorlig dom bör försvarare förordnas, då ingen av dessa påföljder anses vara så ingripande att försvarare behövs.³

Ofta är det den misstänktes personliga förhållanden som gör att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas. I rättsfallet NJA 1985 s. 694 hade tingsrätten dömt den tilltalade till fängelse för stöld. Den tilltalade överklagade och yrkade att påföljden skulle bestämmas till villkorlig dom. Han begärde samtidigt att offentlig försvarare skulle förordnas för honom. Hovrätten lämnade begäran om offentlig försvarare utan bifall. Högsta domstolen gjorde bedömningen att det fick anses vara tveksamt vilken påföljd som skulle väljas och att offentlig försvarare därför skulle förordnas. Samma bedömning gjordes i rättsfallet NJA 1988 s. 37, där tingsrätten hade dömt den tilltalade till fängelse för narkotikabrott. Högsta domstolen, som hänvisade till den tilltalades personliga förhållanden, konstaterade att omständigheterna fick anses vara sådana att det var tveksamt vilken påföljd som skulle väljas och att det därför fanns förutsättningar att förordna offentlig försvarare.

Även ny lagstiftning på påföljdsområdet kan göra påföljdsfrågan tveksam. I rättsfallet NJA 1999 s. 541 hade tingsrätten dömt den tilltalade, en tidigare ostraffad 21-åring, för våld och hot mot tjänsteman till fängelse. Den tilltalade överklagade domen och yrkade att han skulle dömas till en icke frihetsberövande påföljd.

³ A. prop. s. 17.

Han yrkade också att offentlig försvarare skulle förordnas för honom. Hovrätten lämnade begäran om förordnande av offentlig försvarare utan bifall. Den tilltalade överklagade beslutet till Högsta domstolen och anförde att han var i behov av försvarare för att få frågan om samhällstjänst kunde bli aktuellt som påföljd tillräckligt belyst. Högsta domstolen anförde att påföljdssystemet nyligen ändrats, bl.a. genom att systemet med samhällstjänst permanentats och utvidgats till att gälla även i kombination med villkorlig dom. Med hänsyn därtill ansåg Högsta domstolen att det var tveksamt vilken påföljd som skulle väljas och att offentlig försvarare skulle förordnas.

7.2.2 Offentlig försvarare för unga lagöverträdare

Enligt 24 § LUL ska offentlig försvarare förordnas för en misstänkt som inte har fyllt 18 år, om det inte är uppenbart att han eller hon saknar behov av försvarare.

Det finns alltså en stark presumtion för att försvarare ska förordnas för underåriga misstänkta. I förarbetena anges att offentlig försvarare inte bör förordnas i de fall då man klart kan säga att den misstänkte inte har behov av det stöd som en offentlig försvarare kan ge.⁴ Vidare anförts att behovet av offentlig försvarare i många fall inte är lika starkt innan åtal har väckts som vid rättegången. En misstänkt kan t.ex. sakna behov av offentlig försvarare vid bagatellartade brott eller i mål där åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande torde komma att meddelas. Det är då i många fall fråga om erkända brott av inte alltför svår beskaffenhet.⁵

⁴ Prop. 2000/01:56 s. 26.

⁵ A. prop. s. 33.

7.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom ur påföljdssystemet måste 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB, där det anges att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådan påföljder i förening, ändras. Vad som måste övervägas är i vilken utsträckning försvarare ska förordnas i fall där det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff. Det bör därvid övervägas om möjligheten till offentlig försvarare ska begränsas av det villkorliga fängelsestraffets längd eller av den tilläggssanktion som detta kan antas komma att förenas med.

Ett genomförande av utredningens förslag påkallar inte någon ändring av bestämmelserna om förordnande av offentlig försvarare i LUL.

7.4 Överväganden och förslag

Vårt förslag: Regleringen i 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ändras på så sätt att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

I 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB anges att offentlig försvarare – utöver vad som anges i paragrafens första stycke – ska förordnas om det behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare är alltså två; dels ska det råda tveksamhet om vilken påföljd som ska väljas, dels ska det finnas anledning att döma till annan påföljd än böter, villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter.

Även i ett påföljdssystem med villkorligt fängelse bör offentlig försvarare förordnas om påföljdsvalet är tveksamt och det finns anledning att döma ut en påföljd av inte alltför lindrigt slag. Den fråga som måste övervägas är i vilken utsträckning offentlig försvarare ska förordnas om det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff.

Det skulle kunna hävdas att förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare förändras minst om regleringen i 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ändras på så sätt att offentlig försvarare ska förordnas om förvarare behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller till villkorligt fängelse i förening med böter. Ett sådant ställningstagande bygger på att villkorligt fängelse med böter får anses motsvara villkorlig dom med böter i ingripandegrad. Därmed skulle det inte – om det inte finns andra skäl som talar för att försvarare förordnas – finnas anledning att förordna offentlig försvarare när den mest ingripande påföljd som kan förutses för brottsligheten är villkorligt fängelse med böter.

Enligt vår bedömning bör dock förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare när det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff vara något mer generösa än så.

Inledningsvis bör beaktas att villkorligt fängelse innebär att det döms ut ett fängelsestraff av viss längd och att den dömda riskerar att få verkställa detta straff i kriminalvårdsanstalt om inte han eller hon uppfyller de villkor som straffet förenas med. Den som döms till fängelse står således alltid en risk att få avtjäna fängelsestraffet i anstalt, även om det beslutas att detta ska vara villkorligt. Ett villkorligt fängelsestraff är därmed en förhållandevis ingripande påföljd, även om straffet förenas med en tilläggssanktion av mindre ingripande slag. Enligt vår bedömning är villkorligt fängelse, oavsett tilläggssanktion, alltid att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom.

Därtill kommer att påföljdsbestämningen vid villkorligt fängelse kan vara förenad med tveksamheter i flera avseenden. För det första ska det när ett fängelsestraff döms ut – oavsett om det

beslutas att straffet ska vara villkorligt eller inte – bestämmas hur långt straffet ska vara. Straffmätningen innefattar en bedömning av brottslighetens straffvärde och beaktande av eventuella s.k. billighets-skäl enligt regleringen i 29 kap. 5 § BrB.

Sedan fängelsestraffets längd bestämts, ska det avgöras om straffet kan dömas ut villkorligt. Vid den bedömningen beaktas inte bara straffets längd, utan även den tilltalades tidigare brottslighet.

Slutligen ska det villkorliga fängelsestraffet förenas med en tilläggssanktion. Valet av tilläggssanktion grundas på brottslighetens straffvärde och den tilltalades eventuella tidigare brottslighet. Vilken sanktion som ska väljas är dock inte alltid givet, eftersom villkorliga fängelsestraff av samma längd och i motsvarande återfallssituationer kan förenas med tilläggssanktioner av olika slag beroende på den tilltalades personliga förhållanden. Även om böter skulle vara en tillräckligt ingripande tilläggssanktion, kan det i stället bli aktuellt med en vård- eller påverkanssanktion. Om brottslighetens straffvärde i kombination med den tilltalades tidigare brottslighet leder till att det villkorliga fängelsestraffet bör förenas med samhällstjänst, kan en lämplighetsbedömning eller en bedömning av den tilltalades behov av vård eller behandling innebära att en övervaknings- och kontroll-sanktion eller en vård- eller påverkanssanktion i stället kommer i fråga.

I den mån det finns tveksamheter i något av nu angivna avseenden bör det enligt vår bedömning förordnas offentlig försvarare för den dömda. Vi föreslår därför att 21 kap. 3 a § andra stycket 2 RB ändras på så sätt att försvarare ska förordnas om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Det innebär att offentlig försvarare alltid ska förordnas om påföljdsfrågan är tveksam och det finns anledning att döma till fängelse – villkorligt eller ovillkorligt. Tveksamheten kan avse valet mellan böter och fängelse, fängelsestraffets längd, frågan om det ska beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt eller valet av tilläggssanktion till ett villkorligt fängelsestraff.

8 Rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål

8.1 Inledning

I detta kapitel övervägs frågor som rör rättegångsbalkens bestämmelser om rättegången i brottmål. De bestämmelser som behandlas är bestämmelserna om avgörande efter en huvudförhandling i den tilltalades utelämnade enligt 46 kap. 15 a § (avsnitt 8.2), bestämmelserna om avgörande av mål utan huvudförhandling i 45 kap. 10 a § och 51 kap. 13 § (avsnitt 8.3), bestämmelserna om dom i förenklad form i 30 kap. 6 § (avsnitt 8.4), bestämmelserna om omröstning i 29 kap. (avsnitt 8.5) samt förbudet mot reformatio in pejus i 51 kap. 25 § (avsnitt 8.6).

Varje avsnitt inleds med en beskrivning av nuvarande reglering. Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för den aktuella regleringen och slutligen redovisas våra överväganden och förslag.

8.2 Avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro

8.2.1 Nuvarande reglering

Huvudregeln i rättegångsbalken är att brottmål avgörs efter en muntlig huvudförhandling, vid vilken den tilltalade ska vara personligen närvarande. Under de förutsättningar som anges i 46 kap. 15 a § RB får dock målet avgöras trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandlingen endast genom ombud (dvs. inte är personligen närvarande) eller helt har uteblivit från förhandlingen. I dessa fall hålls huvudförhandlingen i den tilltalades utevaro.

Enligt 46 kap. 15 a § första stycket RB får målet avgöras efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro om saken kan utredas tillfredsställande och

1. det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller sådana påföljder i förening,
2. den tilltalade, sedan han eller hon har delgetts stämning, har avvikit eller håller sig undan på ett sådant sätt att han eller hon inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller
3. den tilltalade lider av en allvarlig psykisk störning och hans eller hennes närvaro därför inte är nödvändig.

Enligt paragrafens andra stycke likställs ett beslut enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB om att en tidigare utdömd påföljd ska avse också annan brottslighet med de påföljder som anges i första stycket 1. Det gäller dock inte om domstolen har för avsikt att samtidigt förklara villkorligt medgiven frihet om mer än tre månader förverkad.

När brottsbalken trädde i kraft 1965 var möjligheten att avgöra ett mål efter en huvudförhandling där den tilltalade inte varit närvarande begränsad till situationer där det inte fanns anledning att döma till annan påföljd än böter. Möjligheten att

döma till ett kortare fängelsestraff, villkorlig dom eller skyddstillsyn efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro infördes 1982. Utvidgningen motiverades av ett önskemål om att minska antalet huvudförhandlingar som måste ställas in pga. att den tilltalade inte inställt sig.¹ I 1982 års lagstiftningsärende anförde lagrådet att möjligheten att döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn i den tilltalades utevaro borde begränsas till fall då brottsligheten som sådan tveklöst inte kan förskylla mer än tre månaders fängelse. Lagrådet grundade sin bedömning på att domstolarna inte vid allvarigare brott bör döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn utan att ha någon personlig kontakt med den tilltalade. I propositionen uttalade departementschefen att han hade förståelse för lagrådets synpunkt och att avsaknaden av personlig kontakt i flertalet fall också torde göra påföljdsfrågan så tveksam att målet inte kan avgöras i den tilltalades utevaro. Departementschefen ansåg det dock mindre lämpligt att i lagen uttryckligen begränsa möjligheten att använda villkorlig dom eller skyddstillsyn till fall då brottsligheten annars skulle ha förskyllt högst tre månaders fängelse, eftersom domstolarna i så fall skulle tvingas till bedömningar som knappast förekommer och som skulle komplicera handläggningen. Han angav vidare att han inte kunde se något sakligt skäl mot att avgöra ett mål om t.ex. grov stöld i den tilltalades utevaro när denne erkänt och personutredningen klart visar att skyddstillsyn är den lämpligaste påföljden. Som ytterligare skäl för att inte begränsa möjligheten att döma till villkorlig dom eller skyddstillsyn i den tilltalades utevaro angavs att dessa påföljder torde framstå som lindrigare än t.o.m. ett mycket kortvarigt fängelsestraff.²

8.2.2 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet och i stället införa en möjlig-

¹ Prop. 1981/82:105 s. 5.

²A. prop. s. 24.

het att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt leder till konsekvenser för möjligheten att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro enligt 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB, då det i den bestämmelsen anges att målet får avgöras om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än bl.a. villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Vad som först måste övervägas är i vilken utsträckning ett brottmål ska kunna avgöras efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit närvarande, om det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff.

Nuvarande reglering ger inte möjlighet att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, om det finns anledning att döma till ungdomsvård, ungdomstjänst eller sluten ungdomsvård. Påföljdsutredningen föreslår förändringar i påföljdssystemet för unga lagöverträdare som bl.a. innebär att det införs nya ungdomspåföljder. Det bör därför också övervägas om – och i så fall i vilken utsträckning – det vid ett genomförande av utredningens förslag ska finnas möjlighet att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro om det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd.

Slutligen föreslår Påföljdsutredningen genomgripande förändringar av regleringen i 34 kap. BrB. Det bör övervägas i vad mån ett genomförande av de förslagen kräver följdändringar i 46 kap. 15 a § andra stycket RB om avgörande i utevaro om det finns anledning att besluta om s.k. konsumtionsdom.

8.2.3 Överväganden och förslag

Våra förslag och vår bedömning: Regleringen i 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB ändras så att det ges möjlighet att avgöra ett brottmål trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandling endast genom ombud eller uteblivit, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. En förutsättning för att avgöra ett mål

efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro ska alltjämt vara att saken kan utredas tillfredsställande.

Det bör inte vara möjligt att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro om det finns anledning att döma ut en ungdomspåföljd.

Möjligheten att avgöra ett mål i den tilltalades utevaro om det finns anledning att meddela en s.k. konsumtionsdom bör finnas kvar.

Avgörande av mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro när det finns anledning att döma till ett villkorligt fängelsestraff

Enligt 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB får ett mål avgöras efter en huvudförhandling där den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller uteblivit om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än bl.a. villkorlig dom och skyddstillsyn. Påföljdsutredningen föreslår att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn ska utmönstras ur påföljdssystemet och ersättas av en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Ett genomförande av utredningens förslag innebär därmed att 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB måste ändras. Som anförts i föregående avsnitt måste det övervägas om – och i så fall i vilken utsträckning – det ska finnas möjlighet att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro om det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff.

Möjligheten att avgöra ett mål trots att den tilltalades inte har inställt sig till huvudförhandlingen, eller endast har inställt sig genom ombud, har motiverats av samhällsekonomiska hänsyn. En inställd huvudförhandling leder till ökade kostnader för det allmänna för såväl domstol som åklagare och eventuell offentlig försvarare. Om målsägande eller vittnen ska höras vid huvudförhandlingen, måste de kallas till en ny förhandling med den risk för ytterligare inkomstbortfall och andra olägenheter som det innebär. Därtill kommer att det av utredningsskäl är angeläget

att huvudförhandling kan hållas i så nära anslutning till brottet som möjligt. Detta gäller särskilt om det finns muntlig bevisning, då målsägande och vittnen riskerar att få en sämre minnesbild av händelsen ju längre tid som förflyter. Det är därför i högsta grad angeläget att antalet huvudförhandlingar som får ställa in hålls nere.

Det nu anförda talar för att det ska finnas så goda förutsättningar som möjligt att avgöra brottmål trots att den tilltalade inte har inställt sig till huvudförhandlingen eller endast inställt sig genom ombud. Samtidigt måste dock beaktas att den från rättssäkerhetssynpunkt bästa ordningen många gånger är att den tilltalade är närvarande vid huvudförhandlingen och hörs både om den åtalade gärningen och om sina personliga förhållanden. I nuvarande reglering har detta markerats genom att det inledningsvis i 46 kap. 15 a § första stycket RB anges att en förutsättning för att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro är att saken kan utredas tillfredsställande. Kravet på tillfredsställande utredning avser både skuldfrågan och påföljdsfrågan. Om den tilltalade inte inställer sig till huvudförhandlingen och det uppstår tveksamheter rörande valet av påföljd som innebär att han eller hon bör höras om sina personliga förhållanden, ska alltså huvudförhandlingen ställas in och domstolen kalla till ny förhandling. Kravet på tillfredsställande utredning är enligt vår bedömning tillräckligt för att tillgodose att målet blir tillräckligt utrett i de fall då en mindre ingripande påföljd kan förutses. Om det kan bli aktuellt att döma till en påföljd av mer ingripande slag, bör det dock av rättssäkerhetsskäl inte vara möjligt att avgöra målet utan att först hålla en huvudförhandling där den tilltalade är personligen närvarande.

Det nu sagda innebär att förutsättningarna för att avgöra ett mål i den tilltalades utvaro måste bestämmas efter en avvägning mellan processekonomiska hänsyn och rättssäkerhetsskäl.

Påföljdsutredningens förslag innebär att påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare ska bestå av två påföljder; böter och fängelse, där fängelse kan dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Ett sätt att anpassa regleringen i 46 kap. 15 a § RB till det föreslagna

systemet skulle kunna vara att låta påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utgå ur första stycket 1. Därmed skulle det bli möjligt att avgöra brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse i högst tre månader. Då begreppet fängelse omfattar även fängelse som döms ut villkorligt, skulle det vara möjligt att döma till såväl villkorligt som ovillkorligt fängelse i högst tre månader även om den tilltalade inte inställt sig till huvudförhandlingen.

En ändring av det nu beskrivna slaget skulle dock innebära en inskränkning i förhållande till vad som gäller i dag. I nuvarande påföljdssystem anses villkorlig dom och skyddstillsyn kunna väljas som påföljd för brott vars straffvärde (eller straffmättningsvärde) motsvarar ett fängelsestraff om upp till ett år. I vissa situationer kan det bli aktuellt att döma till skyddstillsyn vid ännu högre straffvärden än så, t.ex. om påföljden förenas med en föreskrift om kontraktsvård. Det finns inget som talar för att nuvarande tillämpningsområde för möjligheten att avgöra brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro är för generöst. Möjligheten att avgöra mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro när det finns anledning att döma ut ett villkorligt fängelsestraff bör därför inte begränsas till situationer där fängelsestraffets längd uppgår till högst tre månader.

Ett alternativ, som skulle tillgodose önskemålet om att även något längre villkorliga fängelsestraff bör kunna dömas ut efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, är att höja den övre gränsen för hur långa fängelsestraff som får dömas ut till t.ex. sex månader. Även med en sådan höjning skulle dock möjligheten att döma ut ett villkorligt fängelsestraff efter en huvudförhandling i den tilltalades i utevaro vara begränsad till kortare strafftider. Vad som också talare emot en sådan lösning är att den övre gränsen för hur långa ovillkorliga fängelsestraff som får dömas ut efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro skulle höjas. Även om det i och för sig skulle kunna vara motiverat med en sådan höjning, bör den inte genomföras utan närmare överväganden kring de rättssäkerhetsproblem som eventuellt kan

uppstå. Sådana överväganden kan knappast göras inom ramen för detta uppdrag.

Vi förespråkar därför i stället en ordning som innebär att den övre gränsen för hur långa ovillkorliga fängelsestraff som får dömas ut efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro (tre månader) bibehålls, men där det samtidigt ges möjlighet att döma till villkorligt fängelse oavsett det villkorliga fängelsestraffets längd. Detta kan åstadkommas genom att det i 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB föreskrivs att målet får avgöras trots att den tilltalade har inställt sig endast genom ombud eller har uteblivit, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt.

Det skulle kunna invändas att en del av de tilläggsstraff som ett villkorligt fängelsestraff kan förenas med är av sådan karaktär att de inte bör kunna dömas ut utan att rätten har träffat den tilltalade och därmed getts möjlighet att bilda sig en uppfattning om hans eller hennes förutsättningar att fullgöra straffet. Förutsättningarna för att döma till villkorligt fängelse efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro skulle då behöva begränsas till att avse villkorligt fängelse i förening med vissa, särskilt angivna, tilläggsstraff.

De tilläggsstraff som det kanske framför allt kan ifrågasättas om det ska vara möjligt att döma ut efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit personligen närvarande är vård- eller påverkansstraff och kontraktsvård. Ett genomförande av dessa straff förutsätter att den dömda har ett behov av vård- eller påverkansinsatser och att han eller hon är tydligt motiverad att genomgå de åtgärder som föreslås. Även om dessa båda omständigheter ska beaktas av Kriminalvården vid upprättandet av förslag till vård- eller påverkansstraff respektive kontraktsvårdsplan, torde det i de allra flesta fall krävas att den tilltalade är personligen närvarande vid huvudförhandlingen, så att domstolen kan kontrollera att förhållandena inte har förändrats sedan personutredningen genomfördes.

Enligt vår bedömning bör dock inte möjligheten att avgöra mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro inskränkas till situationer där det kan antas att ett villkorligt fängelsestraff kommer att förenas med någon eller några särskilt angivna tilläggsanktioner. En förutsättning för att avgöra målet i utevaro bör – på samma sätt som i dag – vara att saken kan utredas tillfredsställande. I detta krav får anses ligga att målet inte bör avgöras i den tilltalades utevaro om omständigheterna är sådana att det finns ett behov av att höra honom eller henne om sina personliga förhållanden för att påföljdsfrågan – inbegripet valet av tilläggsanktion till ett villkorligt fängelsestraff – ska kunna avgöras. Som anförts i avsnitt 6.4.1 kan det inte uteslutas att det på sikt utvecklas standardiserade påverkansprogram för vissa brottstyper, vilka det kan finnas större möjligheter att döma ut trots att den tilltalade inte har inställt sig till huvudförhandlingen. I sammanhanget finns också anledning att påpeka att nuvarande reglering inte innefattar något formellt hinder mot att döma till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård eller annan vård eller behandling efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro.

Sammantaget föreslår vi därför att regleringen i 46 kap. 15 a § första stycket 1 RB ändras så att det ges möjlighet att avgöra ett brottmål trots att den tilltalade har inställt sig till huvudförhandling endast genom ombud eller uteblivit, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt.

Avgörande av mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro när det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd

Som anförts i avsnitt 8.2.2 innebär nuvarande reglering i 46 kap. 15 a § RB att det inte finns någon möjlighet att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, om det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd.

Påföljdsutredningens förslag såvitt avser påföljdssystemet för unga lagöverträdare innebär bl.a. dels att ungdomspåföljderna i princip uteslutande ska vara förbehållna lagöverträdare som inte fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet, dels att det införs tre nya påföljder för lagöverträdare i den åldersgruppen; varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. I vart fall när det gäller varningsstraff förutsätter utredningens förslag att den unge ska inställa sig personligen till huvudförhandlingen för att påföljden ska kunna dömas ut.³

Deltagande i huvudförhandling inför domstol får anses fylla ett särskilt syfte såvitt avser underåriga lagöverträdare, då det markerar för den unge att samhället ser allvarligt på brottslighet även om påföljden måhända inte alltid blir av alltför ingripande slag. De påföljder som är särskilt anpassade för lagöverträdare under 18 år, dvs. varningsstraff, ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård, bör därför enligt vår bedömning alltid dömas ut efter en huvudförhandling där den unge har varit personligen närvarande. Det bör således inte införas någon möjlighet att avgöra ett mål i vilket det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit personligen närvarande.

Regleringen i 46 kap. 15 a § andra stycket RB

Enligt 46 kap. 15 a § andra stycket RB ska ett förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB likställas med de påföljder som anges i första stycket 1 i paragrafen. Ett sådant förordnande innebär att rätten beslutar att en tidigare utdömd påföljd ska avse även brott som prövas i en senare rättegång, s.k. konsumtionsdom. Om det finns anledning att meddela en konsumtionsdom, får alltså målet avgöras trots att den tilltalade inte har varit närvarande vid huvudförhandlingen eller endast inställt sig genom

³ Se SOU 2012:34 del 1 s. 271 och del 3 s. 535.

ombud, under förutsättning att saken kan utredas tillfredsställande.

Påföljdsutredningens förslag innebär att 34 kap. BrB genomgår genomgripande förändringar. Bl.a. föreslås att möjligheten att meddela konsumtionsdom ska begränsas till att avse s.k. nyupptäckt brottslighet, dvs. brott som är begångna före det att den tidigare domen meddelades. Vid ny brottslighet, dvs. återfall i brott efter en tidigare dom, ska konsumtionsdom inte kunna dömas ut. Förutsättningarna för att besluta om konsumtionsdom regleras enligt utredningens förslag i 34 kap. 2 § 1 BrB.

Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag ger enligt vår bedömning inte anledning att ändra förutsättningarna för att avgöra ett mål efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro när det finns anledning att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också den brottslighet som prövas i den aktuella rättegången. Det bör alltså fortfarande finnas möjlighet att avgöra målet i utevaro om en konsumtionsdom kan förutses. Utredningens förslag till ändringar i 34 kap. BrB innebär dock att hänvisningen i 46 kap. 15 a § andra stycket RB måste ändras från 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB till 34 kap. 2 § 1 BrB.

8.3 Avgörande utan huvudförhandling

8.3.1 Nuvarande reglering

Inledning

Som anförts i föregående avsnitt ska ett brottmål enligt huvudregeln avgöras efter en muntlig huvudförhandling. Under vissa förutsättningar får dock målet avgöras utan huvudförhandling, efter endast skriftlig handläggning. Bestämmelser om detta finns i 45 kap. 10 a § och 51 kap. 13 § RB.

Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt

Av 45 kap. 10 a § första stycket RB framgår att tingsrätten utan huvudförhandling får

1. avgöra ett mål på annat sätt än genom dom,
2. meddela frikännande dom enligt 20 kap. 9 § andra stycket och
3. meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Innan ett mål avgörs med stöd av den tredje punkten ska den tilltalade informeras om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till sådan förhandling. Parterna ska dessutom ges tillfälle att slutföra sin talan.

Av 27 § fjärde stycket LUL framgår att möjligheten att meddela dom utan huvudförhandling i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter inte gäller om den tilltalade är under 18 år.

Möjligheten att i tingsrätt avgöra brottmål på handlingarna efter prövning av skuldfrågan infördes 2008 som en del av reformen En modernare rättegång. I den proposition som föregick reformen uttalade regeringen att det ofta saknas anledning att hålla en huvudförhandling om det inte förekommer någon muntlig bevisning som behöver tas upp och målet kan utredas tillfredsställande utan att den tilltalade hörs muntligt inför domstolen. Under remissbehandlingen av det betänkande som föregick reformen hade en av remissinstanserna uttalat att möjligheten att avgöra brottmål på handlingarna borde begränsas till erkända mål. Regeringen ansåg dock att det saknades skäl för en sådan begränsning och att frågan om en huvudförhandling behövs med hänsyn till utredningen i stället – på samma sätt som i tvistemål – bör bedömas utifrån vilken utredning och bevisning som ska presenteras i målet och vilket behov av muntlig förhandling som

därvid finns. Regeringen anförde vidare att det för ett avgörande på handlingarna bör krävas att den tilltalade kan förväntas ta till vara sin rätt – t.ex. föra fram sina synpunkter eller åberopa bevisning – lika väl i skrift som vid en huvudförhandling. I övrigt ansågs den praxis som utvecklats kring möjligheterna att avgöra mål i den tilltalades utevaro kunna vara vägledande.

Enligt regeringens mening borde en annan förutsättning för att ett brottmål ska kunna avgöras på handlingarna vara att det inte är aktuellt att döma till någon mer ingripande påföljd. Vissa remissinstanser hade anförts att inte bara böter, utan också fängelse och villkorlig dom borde kunna dömas ut utan huvudförhandling. Regeringen ansåg dock att en sådan ordning vid tillfället skulle föra för långt och att det var rimligt att dra gränsen vid mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

Regeringen gjorde vidare bedömningen att det, av rättssäkerhetsskäl och för att den enskilde ska uppleva att han eller hon får en rättvis rättegång, alltid bör hållas en huvudförhandling om den tilltalade begär det. En remissinstans hade framfört att det borde ställas upp ett krav på uttryckligt samtycke från den tilltalade för att avgöra målet utan huvudförhandling. Regeringen delade inte den uppfattningen, utan ansåg i stället att den tilltalade – på samma sätt som vid avgörande efter huvudförhandling i den tilltalades utevaro – före avgörandet ska upplysas om att målet kan komma att avgöras utan huvudförhandling och om sin rätt till muntlig förhandling.⁴

Avgörande utan huvudförhandling i hovrätt

Även i hovrätten ska brottmål som utgångspunkt avgöras efter en muntlig huvudförhandling. I 51 kap. 13 § RB finns dock bestämmelser som ger något större möjligheter att avgöra ett brottmål utan huvudförhandling i hovrätt än i tingsrätt.

⁴ Prop. 2004/05:131 s. 142.

Enligt 51 kap. 13 § andra stycket får hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling om saken kan utredas tillfredsställande och

1. åklagaren har överklagat endast till den tilltalades förmån,
2. endast den tilltalade har överklagat och hans eller hennes ändringsyrkande godtas av motparten,
3. det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller ådöma honom eller henne påföljd eller döma honom eller henne till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening,
4. parterna har begärt att målet ska avgöras utan huvudförhandling eller
5. ingen av parterna, sedan fråga väckts om avgörande utan huvudförhandling, haft någon invändning mot detta.

I fall som avses under punkterna 1-3 ska huvudförhandling hållas, om någon av parterna begärt det och det inte är uppenbart obehövligt.

Från tredje punkten görs undantag i andra meningen i paragrafens fjärde stycke, som föreskriver att det som sägs i tredje punkten om villkorlig dom inte gäller villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst.

I fjärde styckets första mening anges bl.a. att ett förordnande om att en tidigare utdömd påföljd ska avse även tillkommande brottslighet enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB ska likställas med de påföljder som anges i tredje punkten, om det inte samtidigt är fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet från fängelsestraff.

Vid tillämpning av andra stycket 3 och fjärde stycket är det inte den påföljd som tingsrätten dömt ut, utan den påföljd som hovrätten finner anledning att döma ut som är avgörande för handläggningsformen.⁵

⁵ Prop. 1983/84:78 s. 84.

Bestämmelserna om avgörande av brottmål utan huvudförhandling gäller enligt 55 kap. 11 § andra stycket RB även i Högsta domstolen. Förutsättningarna för avgörande utan huvudförhandling i Högsta domstolen är emellertid något vidare, vilket framgår av regleringen i 55 kap. 11 § första stycket RB.

8.3.2 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt

Möjligheten att i tingsrätt meddela dom utan huvudförhandling är begränsad till mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Det krävs därför inte någon ändring av regleringen i 45 kap. 10 a § RB för att Påföljdsutredningens förslag ska kunna genomföras. Då ett genomförande av utredningens förslag kräver ändringar i bestämmelserna om avgörande utan huvudförhandling i hovrätt enligt 51 kap. 13 § RB (se nedan) och om dom efter huvudförhandling i den tilltalades utvaro enligt 45 kap. 10 § RB (se avsnitt 8.2 ovan) anser vi dock att det finns anledning att överväga om även regleringen i 45 kap. 10 a § första stycket 3 bör ändras. Vad som därvid kan övervägas är om det är motiverat att något utvidga möjligheten att avgöra mål utan huvudförhandling i tingsrätt.

Avgörande utan huvudförhandling i hovrätt

Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom ur påföljdssystemet och att införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt leder till konsekvenser för möjligheten att avgöra ett mål utan huvudförhandling i hovrätten enligt 51 kap. 13 § andra stycket 3 och fjärde stycket andra meningen RB. Det måste övervägas vid vilka påföljdsalternativ det bör kunna komma i fråga att avgöra ett mål utan huvudförhand-

ling i hovrätten, såvitt avser såväl påföljderna för vuxna lagöverträdare som ungdomspåföljderna.

Även bestämmelsen i första meningen i paragrafens fjärde stycke om förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB påverkas av Påföljdsutredningens förslag. Utredningen föreslår genomgripande förändringar av regleringen i 34 kap. BrB. Det bör övervägas i vad mån och på vilket sätt ett genomförande av förslagen kräver följdändringar i 51 kap. 13 § fjärde stycket RB.

8.3.3 Överväganden och förslag

Avgörande utan huvudförhandling i tingsrätt

Vårt förslag: Regleringen i 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB ändras så att tingsrätten utan huvudförhandling får meddela dom i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst, om huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Vår bedömning: Det bör inte vara möjligt att avgöra ett mål utan huvudförhandling om den tilltalade inte har fyllt 18 år.

Avgörande av mål utan huvudförhandling när det finns anledning att döma till böter eller en vuxenpåföljd

I dag kan ett brottmål avgöras utan huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen om målet. Som redovisats i avsnitt 8.3.1 framfördes det i samband med att möjligheten att i sak avgöra ett mål i tingsrätt på handlingarna infördes 2008 –

som en del av reformen En modernare rättegång (EMR) – önskemål om att även fängelse och villkorlig dom skulle kunna dömas ut utan huvudförhandling. Regeringen valde då den mindre långtgående ordningen att endast tillåta att målet avgörs på handlingarna om påföljden bestäms till böter. Detta motiverades med att en möjlighet att döma ut andra påföljder utan huvudförhandling "för tillfället" skulle föra för långt.

EMR-reformen utvärderas för närvarande av EMR-utredningen (Ju 2011:10). EMR-utredningen har enligt sina direktiv (dir. 2011:79) i uppdrag att kartlägga och analysera bl.a. hur reglerna som syftar till att göra handläggningen av mål och ärenden mer flexibel har tillämpats samt överväga om det finns behov av ändringar i regelverket eller att vidta andra åtgärder. I detta sammanhang nämns bl.a. möjligheten att avgöra bötesmål på handlingarna med stöd av 45 kap. 10 a § RB.

EMR-utredningen har vid den tidpunkt då denna promemoria lämnas till tryck ännu inte redovisat sitt uppdrag. Enligt uppgifter som utredningen har lämnat till oss gör man dock bedömningen att möjligheten att avgöra bötesmål på handlingarna i tingsrätt har fallit väl ut. Enligt den kartläggning som utredningen gjort tillämpas den nya bestämmelsen i 45 kap. 10 a § första stycket 3 i stor utsträckning och den tycks ha bidragit till en ökad flexibilitet i brottmålshandläggningen. EMR-utredningens preliminära bedömning är att man inte kommer att föreslå några ändringar av regleringen.

Möjligheten att meddela dom på handlingarna i brottmål i tingsrätt har nu funnits en tid. Även om inte EMR-utredningen överväger någon ändring av regleringen, finns det enligt vår bedömning anledning att i samband med en reform av påföljdssystemet överväga om förutsättningarna för att avgöra brottmål på handlingarna i tingsrätt kan utvidgas något.

Vad som i första hand bör övervägas är om det bör införas en möjlighet att döma till villkorligt fängelse utan huvudförhandling. När en sådan utvidgning övervägs finns det anledning att jämföra med förutsättningarna för att meddela strafföreläggande. Ett avgörande på handlingarna innebär på samma sätt som ett

strafföreläggande att målet avgörs utan att den tilltalade behöver inställa sig i domstolen. En förutsättning för att ett strafföreläggande ska gälla är enligt 48 kap. 3 § RB att den misstänkte godkänner föreläggandet. Saken kan alltså inte avgöras mot den misstänktes vilja. På samma sätt innebär regleringen i 45 kap. 10 a § RB att en dom i brottmål inte kan meddelas utan huvudförhandling, om den tilltalade begär att huvudförhandling ska hållas. Under förutsättning att ingen av parterna begär att huvudförhandling ska hållas och det inte heller behövs med hänsyn till utredningen i målet, vilket kan vara fallet om någon av parterna åberopar muntlig bevisning eller om den tilltalade behöver höras om sina personliga förhållanden för att påföljdsfrågan ska kunna avgöras, kan vi därför inte se något hinder mot att brottmål kan avgöras utan huvudförhandling i tingsrätt i samma utsträckning som det finns möjlighet för åklagare att meddela strafföreläggande.

I avsnitt 6.4.1 har vi föreslagit att villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst ska kunna föreläggas genom strafföreläggande, om det är uppenbart att rätten skulle döma till sådan påföljd. Vi föreslår att regleringen i 45 kap. 10 a § första stycket 3 RB anpassas till detta förslag, så att rätten ges möjlighet att meddela dom utan att hålla huvudförhandling i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Som anförts ovan bör en förutsättning för dom på handlingarna i nu angivna fall alltså vara att huvudförhandling varken begärs av någon av parterna eller behövs med hänsyn till utredningen i målet.

Avgörande av mål utan huvudförhandling när den tilltalade inte har fyllt 18 år

Nuvarande reglering i 27 § fjärde stycket LUL innebär att det inte är möjligt för tingsrätten att avgöra ett mål utan huvudförhandling, om den tilltalade är under 18 år. Detta gäller även om

det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Enligt vår bedömning bör denna reglering inte ändras.

Avgörande utan huvudförhandling i hovrätt

Våra förslag: Regleringen i 51 kap. 13 § andra stycket 3 RB ändras så att hovrätten får avgöra brottmål utan huvudförhandling om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller döma honom eller henne till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt.

Vår bedömning: En förutsättning för att avgöra ett mål utan huvudförhandling i hovrätten bör alltså vara att saken kan utredas tillfredsställande. Vidare bör det alltså krävas att huvudförhandling hålls om någon av parterna begär det och det inte är uppenbart obehövligt.

Det bör inte vara möjligt att avgöra ett brottmål i hovrätten utan huvudförhandling om det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd.

Möjligheten att ge en s.k. konsumtionsdom på handlingarna bör finnas kvar.

Avgörande av mål utan huvudförhandling när det finns anledning att döma till böter eller en vuxenpåföljd

I 51 kap. 13 § första stycket 3 RB anges att hovrätten får avgöra ett mål utan huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma den tilltalade till ansvar eller ådöma honom eller henne påföljd eller döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening. Påföljdsutredningen föreslår att bl.a. villkorlig dom ska utmönstras ur påföljdssystemet och att det ska införas en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska

vara villkorligt. Ett genomförande av utredningens förslag innebär därför att 51 kap. 13 § första stycket 3 måste ändras.

Möjligheten för hovrätten att döma till villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter utan att hålla huvudförhandling infördes 1984.⁶ Dessförinnan var förutsättningarna för avgörande på handlingarna kopplad till dels vilken påföljd som dömts ut i tingsrätten, dels vilken påföljd som kunde antas komma att dömas ut i hovrätten. Enligt 51 kap. 21 § RB, som då reglerade förutsättningarna för avgörande på handlingarna, fick hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling bl.a. om underrätten dömt till böter och det inte fanns anledning att döma till någon annan påföljd i hovrätten.

Införandet av möjligheten för hovrätten att avgöra brottmål på handlingarna även om det finns anledning att döma till villkorlig dom motiverades av processekonomiska skäl.⁷ I den proposition som föregick lagändringen övervägdes inte om även andra påföljder, som t.ex. skyddstillsyn eller kortare fängelsestraff, skulle kunna dömas ut utan huvudförhandling. Inte heller gjordes det någon jämförelse med möjligheten för tingsrätten att avgöra brottmål efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro, vilken då nyligen hade utvidgats från att avse endast bötesbrott till att omfatta även situationer då det finns anledning att döma till fängelse i högst tre månader, villkorlig dom eller skyddstillsyn eller nu angivna påföljder i förening (se avsnitt 8.2.1).

I föregående avsnitt har vi föreslagit att förutsättningarna för att avgöra ett mål utan huvudförhandling i tingsrätt utvidgas, så att de motsvarar dem som gäller för utfärdande av strafföreläggande. På motsvarande sätt anser vi att undantagen från huvudregeln om att brottmål ska avgöras efter en huvudförhandling vid vilken den tilltalade är personligen närvarande skulle bli mer logiskt uppbyggda om förutsättningarna för att avgöra ett mål utan huvudförhandling i hovrätten blev desamma som för att avgöra

⁶ SFS 1984:131, prop. 1983/84:78.

⁷ A. prop. s. 51.

ett mål i tingsrätten efter en huvudförhandling vid vilken den tilltalade inte har varit närvarande.

Vi har i avsnitt 8.2.3 föreslagit att det ska vara möjligt för tingsrätten att avgöra ett brottmål i den tilltalades utevaro, om saken kan utredas tillfredsställande och det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. Vi kan inte se något hinder mot att hovrätten under motsvarande förutsättningar ges möjlighet att avgöra målet utan att hålla huvudförhandling. Tvärtom anser vi att det skulle vara en rimlig och sakligt sett motiverad ordning. Liksom när det gäller avgörande av ett mål i tingsrätten efter en huvudförhandling i den tilltalades utevaro, anser vi att kravet på att målet ska kunna utredas tillfredsställande är tillräckligt för att säkerställa att målet inte avgörs utan huvudförhandling om det finns ett behov av att höra den tilltalade om sina personliga förhållanden för att påföljdsfrågan – inbegripet valet av tilläggsstraff till ett villkorligt fängelsestraff – ska kunna avgöras. En följd av detta är att det endast undantagsvis torde finnas möjlighet att avgöra målet utan huvudförhandling om det finns anledning att bestämma påföljden till villkorligt fängelse i förening med en vård- eller påverkansstraff eller med kontraktsvård. Som anförts i avsnitt 6.4.1 och 8.2.3 är det dock inte uteslutet att det på sikt utvecklas standardiserade påverkansprogram, vilket innebär att det ges större utrymme för att döma ut villkorligt fängelse i förening med en vård- eller påverkansstraff utan att huvudförhandling hålls.

Alltjämt bör gälla att huvudförhandling ska hållas om en part har begärt det och det inte är uppenbart obehövligt.

Avgörande av mål utan huvudförhandling när det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd

Nuvarande reglering i 51 kap. 13 § RB innebär att det inte är möjligt för hovrätten att avgöra ett mål utan huvudförhandling, om det finns anledning att döma till en ungdomspåföljd. På

samma sätt som när det gäller förutsättningarna för att avgöra ett mål i tingsrätt efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit personligen närvarande (se avsnitt 8.2.3 ovan) gör vi bedömningen att det inte bör införas någon möjlighet att döma till en ungdomspåföljd utan huvudförhandling i hovrätten.

Regleringen i 51 kap. 13 § fjärde stycket RB

I 51 kap. 13 § fjärde stycket första meningen RB anges att med de påföljder som anges i andra stycket 3 i paragrafen ska likställas förordnande enligt 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB, om det inte samtidigt är fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Ett sådant förordnande innebär att rätten beslutar att en tidigare utdömd påföljd ska avse även brott som prövas i en senare rättegång, s.k. konsumtionsdom. Om det finns anledning att meddela en konsumtionsdom får alltså hovrätten avgöra målet utan huvudförhandling, under förutsättning att övriga förutsättningar i 51 kap. 13 § andra stycket 3 är uppfyllda.

På samma sätt som när det gäller förutsättningarna för att avgöra ett mål i tingsrätt efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit personligen närvarande (se avsnitt 8.2.3 ovan) gör vi bedömningen att ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag inte ger anledning att ändra förutsättningarna för att avgöra ett mål i hovrätten utan huvudförhandling när det finns anledning att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska avse också den brottslighet som prövas i den aktuella rättegången. Det bör alltså fortfarande finnas möjlighet att avgöra målet på handlingarna om en konsumtionsdom kan förutses. Utredningens förslag till ändringar i 34 kap. BrB innebär dock att hänvisningen i 51 kap. 13 § fjärde stycket första meningen RB måste ändras från 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB till 34 kap. 2 § 1 BrB.

8.4 Dom i förenklad form

8.4.1 Nuvarande reglering

I 30 kap. RB finns bestämmelser om dom och beslut i brottmål.

I 30 kap. 5 § regleras hur en dom ska utformas och vad den ska innefatta. I paragrafens första stycke anges att domen ska avfattas skriftligen och att den i skilda avdelningar ska ange

1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden och den tilltalades försvarare,
3. domslutet,
4. parternas yrkanden och de omständigheter som dessa grundas på och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

Enligt andra stycket ska en högre rätts dom i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för den lägre rättens dom. Om en part har rätt att överklaga domen, ska det enligt tredje stycket anges i domen vad han eller hon i så fall ska iaktta.

Bestämmelserna i 30 kap. 5 § RB kompletteras med regleringen i 30 kap. 6 § om dom i förenklad form.

Enligt 30 kap. 6 § första stycket RB får domen utfärdas i förenklad form, om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Vidare får en dom där högre rätt fastställer lägre rätts dom utfärdas i förenklad form. Om det i målet förs talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, får enligt andra stycket förenklad dom endast utfärdas om den tilltalade medger anspråket eller om rätten finner saken vara uppenbar.

Bestämmelserna i 30 kap. 6 § RB är fakultativa. Domen ska alltså inte alltid utfärdas i förenklad form då de förutsättningar

som anges i paragrafen är uppfyllda, utan det ankommer på rätten att pröva om det finns behov av en fullständig dom.

Regleringen fick huvudsakligen sin nuvarande utformning genom lagändringar som trädde i kraft 1982. Bestämmelsen om sluten ungdomsvård har dock tillkommit senare. Före 1982 års ändringar fick förenklad dom endast användas om påföljden bestämdes till böter. Syftet med reformen var att förenkla domskrivningen i de fall då parter eller andra inte har något befogat intresse av att få en fullständig dom. I förarbetena till 1982 års reform anförs att det för utfärdande av dom i förenklad form i allmänhet ska krävas att målet är av jämförelsevis enkel beskaffenhet och att påföljden inte avviker från vad som normalt brukar dömas ut. Om det är troligt att domen kommer att överklagas, bör förenklad dom inte användas.⁸ I de fall då förutsättningarna för förenklad dom är uppfyllda ska domstolen pröva i vad mån en fullständig dom behövs. Som exempel på omständigheter som bör föranleda en fullständig dom anges ”att den rättsliga bedömningen av gärningen är tveksam eller att individualpreventiva skäl har föranlett domstolen att bestämma påföljden till exempelvis fortsatt skyddstillsyn i stället för det frihetsstraff som normalt bort följa”.⁹

Rättegångsbalken innehåller inte några bestämmelser om vilka uppgifter en förenklad dom i brottmål ska innehålla. Enligt 21 § förordningen (1996:271) om mål och ärenden i allmän domstol får Domstolsverket meddela föreskrifter om utformningen av tingsrätters och hovrätters domar och beslut i brottmål. Med stöd av denna bestämmelse har Domstolsverket utfärdat föreskrifter om utformningen av dom och slutligt beslut i brottmål (DVFS 1998:4). Föreskrifterna innehöll tidigare uppgifter om hur domar i såväl tingsrätt som hovrätt ska utformas. Såvitt avsåg utformningen av dom i förenklad form i tingsrätt angavs då bl.a. att det inte behövde skrivas några domskäl, men att gärningsbeskrivning, brottsbenämning och lagrum skulle skrivas ut i sin

⁸ Prop. 1980/81:175 s. 7 f.

⁹ A. prop. s. 10 f.

helhet. År 2007 upphörde de bestämmelser i DVFS 1998:4 som avsåg utformningen av dom i tingsrätt att gälla (se DVFS 2006:10). De ersattes av Domstolsverkets föreskrifter för tingsrätt om registrering av mål och ärenden i Vera, utformningen av dom, slutligt beslut och avräkningsunderlag samt uppgift till RPS och Åklagarmyndigheten om dom och slutligt beslut i brottmål (DVFS 2006:9). Dessa föreskrifter innehåller inte några uppgifter avseende utformningen av dom i förenklad form. I praktiken torde dock sådana domar utformas på samma sätt som enligt tidigare föreskrifter, dvs. genom att domstolen anger åklagarens gärningsbeskrivning och eventuella andra yrkanden, det brott för vilken den tilltalade döms, tillämpligt lagrum samt utdömd påföljd, men inte redovisar några domskäl.

8.4.2 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska fängelse kunna dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Villkorligt fängelse är inte en särskild påföljd, utan utgör en verkställighetsform för fängelse. Regleringen i 30 kap. 6 § första meningen RB innebär att domen får utfärdas i förenklad form om påföljden bestäms till *annat än fängelse* eller slutet ungdomsvård eller till *fängelse i högst sex månader*. Om Påföljdsutredningens förslag genomförs utan att denna reglering ändras, får en dom till villkorligt fängelse utfärdas i förenklad form endast om fängelsestraffets längd uppgår till högst sex månader. Om det ska finnas möjlighet att utfärda dom i förenklad dom när det döms ut ett villkorligt fängelsestraff som är längre än sex månader, måste regleringen i 30 kap. 6 § första stycket första meningen RB ändras.

8.4.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: Regleringen i 30 kap. 6 § första stycket första meningen RB ändras, så att dom får utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och

1. påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård, eller
2. påföljden bestäms till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

Nuvarande ordning innebär att dom får utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till böter, villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård av annat slag än sluten ungdomsvård eller fängelse i högst sex månader. Det är således endast om påföljden bestäms till sluten ungdomsvård eller till fängelse i mer än sex månader som det är uteslutet att utfärda en dom i förenklad form.

Syftet med möjligheten att utfärda domar i förenklad form är att öka effektiviteten i domstolsförfarandet och att se till att domstolarnas resurser när det gäller skrivandet av domar i första hand läggs på mål och ärenden av något svårare karaktär. Det är angelägna syften, och enligt vår bedömning bör ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag inte leda till att förutsättningarna för att utfärda domar i brottmål i förenklad form minskar.

Nuvarande reglering innebär att en dom i vilken påföljden bestäms till villkorlig dom eller skyddstillsyn kan utfärdas i förenklad form oberoende av den begångna brottslighetens straffvärde. Möjligheten att utfärda dom i förenklad form är inte heller begränsad i fråga om vilka föreskrifter den villkorliga domen eller skyddstillsynen har förenats med. Det är alltså möjligt att utfärda domen i förenklad form även om en villkorlig dom eller en skyddstillsyn förenas med föreskrift om samhällstjänst eller om en skyddstillsyn förenas med föreskrift om kontraktsvård, och detta oavsett längden på det fängelsestraff som skulle ha

dömts ut om fängelse hade valts som påföljd. Möjligheten att utfärda dom i brottmål i förenklad form skulle därmed minska om en sådan dom inte kan utfärdas i mål där påföljden bestäms till ett villkorligt fängelsestraff överstigande en viss längd. Enligt vår bedömning bör regleringen i 30 kap. 6 § RB ändras så att det ges möjlighet att utfärda dom i förenklad form när ett villkorligt fängelsestraff döms ut, oavsett det villkorliga fängelsestraffets längd.

En förutsättning för att förenklad form ska få användas är att den tilltalade har erkänt gärningen. Den principen bör inte frångås. Inte heller bör möjligheten att utfärda dom i förenklad form när påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse utvidgas. Sammantaget föreslår vi därför att 30 kap. 6 § första stycket första meningen RB ändras, så att dom får utfärdas i förenklad form om den tilltalade har erkänt gärningen och påföljden bestäms till annat än fängelse eller sluten ungdomsvård eller till fängelse och fängelsestraffet uppgår till högst sex månader eller döms ut villkorligt.

8.5 Omröstning

8.5.1 Nuvarande reglering

Sedan huvudförhandlingen genomförts ska rätten överlägga till dom. Om det framförs skiljaktiga meningar vid överläggningen, ska enligt 29 kap. 1 § RB omröstning ske. Vid omröstningen ska ledamöterna ange sin mening i de frågor som rättegången avser. De närmare bestämmelserna om hur omröstningen ska gå till finns i 29 kap. 2 och 3 §§ RB.

Enligt 29 kap. 2 § andra stycket ska det röstas i ett sammanhang över frågor som avser ansvar. Om det kan påverka utgången i målet ska det dock röstas särskilt om

1. frågan om den tilltalade begått gärningen och hur denna i sådana fall ska bedömas,

2. frågor om åtgärder som inte avser påföljd men som har omedelbar betydelse för bestämmande av påföljd,
3. frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prøvotid eller verkställighet av påföljd,
4. återstående frågor som avser ansvar.

Såvitt avser konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag får särskilt regleringen i tredje punkten betydelse. Den bestämmelsen innebär att det ska göras en samlad omröstning rörande de flesta påföljdsfrågor. I förarbetena¹⁰ anges att en ledamot vid en omröstning enligt tredje punkten kan rösta för t.ex.

- att påföljd utesluts eller efterges enligt reglerna i BrB,
- att för gärningen döms ut viss tids fängelse, visst antal dagsböter, penningböter av viss storlek, villkorlig dom, villkorlig dom jämte visst antal dagsböter, skyddstillsyn, skyddstillsyn jämte visst antal dagsböter eller skyddstillsyn jämte viss tids fängelse.

Vidare anförs att omröstningen, om den tilltalade tidigare har dömts för annan brottslighet, kan avse att förordnanden ska ske enligt 34 kap. 1 § första stycket BrB eller att villkorligt medgiven frihet från ett tidigare fängelsestraff ska förverkas.

Som framgår av lagtexten omfattar omröstning enligt tredje punkten inte frågor som gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prøvotid eller verkställighet av påföljd. Sådana frågor tas i stället upp vid en särskild, senare omröstning enligt punkten 4. I förarbetena anges att omröstningar enligt fjärde punkten kan avse t.ex.¹¹

- storleken av dagsbot,
- behandlingsplan vid skyddstillsyn enligt 28 kap. 6 a § BrB,

¹⁰ Prop. 1988/89:2 s. 19.

¹¹ A. prop. s. 20.

- föreskrifter eller varning, eventuellt med tillämpning av 34 kap. 4, 5 eller 6 § BrB,
- förlängning av prövotid enligt 34 kap. 4 eller 6 § BrB,
- övervakning (se bl.a. 28 kap. 5 § fjärde stycket BrB),
- avräkning av anhållnings- och häktetid m.m. enligt 33 kap. BrB,
- omedelbar verkställighet av fängelse enligt 28 kap. 3 § tredje stycket BrB,
- förverkande, se bl.a. 36 kap. BrB och 6 § narkotikastrafflagen (1968:64).
- företagsbot enligt 36 kap. 7 § BrB,
- annan särskild rättsverkan av brottet,
- näringsförbud enligt lagen (1986:436) om näringsförbud.

Nuvarande ordning innebär således att det röstas i ett sammanhang om huruvida den tilltalade ska dömas till exempelvis fängelse, skyddstillsyn eller villkorlig dom (enligt punkten 3), men att det, om det beslutas att påföljden ska bestämmas till t.ex. villkorlig dom, röstas särskilt om huruvida den villkorliga domen ska förenas med en föreskrift om samhällstjänst (enligt punkten 4).

Om någon ledamot anser att den tilltalade ska överlämnas till särskild vård, ska det enligt 29 kap. 2 § tredje stycket RB röstas särskilt om den frågan före omröstning enligt andra styckets tredje punkt. Detta har motiverats med att överlämnande till vård inte anses kunna graderas i fråga om svårhet i förhållande till andra påföljder. Undantag görs dock för sluten ungdomsvård, som till skillnad från övriga vårdpåföljder anses kunna jämföras med andra påföljder i svårhetshänseende.¹² Omröstning i fråga om påföljden ska bestämmas till sluten ungdomsvård omfattas därmed av regleringen i andra stycket tredje punkten.

¹² Prop. 1997/98:96 s. 212.

I 29 kap. 3 § RB regleras själva omröstningsförfarandet. Enligt paragrafens första stycke ska den mening gälla som omfattas av mer än hälften av ledamöterna. Om någon mening har fått hälften av rösterna och det är det lindrigaste eller minst ingripande alternativet för den tilltalade, ska den meningen gälla. Om inte någon mening kan anses som lindrigare eller mindre ingripande, gäller den mening som fått hälften av rösterna och som biträds av ordföranden.

I andra stycket regleras situationer där fler än två meningar har framförts i en omröstning och inte någon av dem fått minst hälften av rösterna. I sådana fall ska de röster som är mest ogynnsamma för den tilltalade läggas samman med de röster som är näst minst förmånliga för honom eller henne. Därefter prövas om det därmed uppnås en majoritet enligt första stycket. Om det behövs, ska sammanläggningen fortsätta till dess att någon mening kan gälla. Om det inte är möjligt, gäller den mening som har samlat mest röster. Om flera meningar har fått lika många röster, gäller den som biträts av den främste bland den som röstat för någon av dessa meningar.

Av paragrafens tredje stycke framgår att ingen mening ska anses lindrigare eller mer ingripande än någon annan mening vid omröstning enligt 2 § tredje stycket om överlämnande till annan särskild vård än sluten ungdomsvård.

Bestämmelserna om omröstning i brottmål fick i sin huvudsakliga utformning genom lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1989. Innan dess tillämpades en s.k. ja- eller nej-metod, som innebar att ledamöterna röstade ja eller nej till varje mening som uttalades och att de olika meningarna inte ställdes mot varandra. Denna metod ledde ibland till tillämpningsproblem, då det kunde vara svårt att bestämma i vilken ordning de olika alternativen skulle tas upp till omröstning.¹³ Det kunde också uppstå mindre rimliga resultat, genom att vad som faktiskt måste

¹³ A. prop. s. 11.

bedömas som en lindrigare mening inte alltid vann i omröstningen vid lika röstetal.¹⁴

I propositionen till 1989 års ändringar ges vissa anvisningar för när en påföljd ska anses vara mer eller mindre ingripande än en annan. Inledningsvis anges att det är givet att enbart villkorlig dom är lindrigare än villkorlig dom med böter. Vidare anges att skyddstillsyn med fängelse – med hänsyn till då gällande bestämmelser om halvtidsfrigivning från fängelse – ska anses lindrigare än ett rent fängelsestraff, om det rena fängelsestraffet är mer än dubbelt så långt än det fängelsestraff som skyddstillsynen förenas med. Såvitt avser förhållandet mellan villkorlig dom och skyddstillsyn anförts att det är rimligt att vid omröstning anse en ren villkorlig dom som mindre ingripande än en ren skyddstillsyn. En uttrycklig regel som ger uttryck för detta ansågs dock bli alltför stel med tanke på de olika sätt på vilka de båda påföljderna kan utformas i det enskilda fallet. Som exempel angavs att villkorlig dom med böter, beroende på antalet dagsböter, kan anses mer ingripande än en ren skyddstillsyn. Lagstiftningen utformades därför så att domstolarna kan göra de avvägningar som behövs med hänsyn till förhållandena i det enskilda fallet.¹⁵

Rangordningen i ingripandegrad mellan olika påföljdsalternativ har även prövats i andra sammanhang. Av rättsfallet NJA 2009 s. 34, vilket rörde förbudet mot *reformatio in pejus* (se nedan), framgår att villkorlig dom och skyddstillsyn ska anses utgöra mindre ingripande påföljder än fängelse, även om de förenas med samhällstjänst. I fallet ansågs inte hovrätten på talan av endast den tilltalade kunna ersätta en dom på fängelse tre månader och en dom på villkorlig dom med samhällstjänst 100 timmar (alternativstraff fängelse tre månader) med en gemensam dom på fängelse fyra månader. I RH 2001:8, som avsåg rätten att överklaga tingsrättens dom, gjorde hovrätten bedömningen att villkorlig dom med samhällstjänst måste anses vara en mer ingripande påföljd än villkorlig dom med dagsböter.

¹⁴ Ds Ju 1987:19 s. 11.

¹⁵ Prop. 1988/89:2 s. 15.

8.5.2 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Påföljdsutredningens förslag att utmönstra påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet samt att i stället införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt leder till konsekvenser för omröstningsförfarandet.

Enligt utredningens förslag ska rätten – om påföljden inte bedöms kunna stanna vid böter – först avgöra längden av det fängelsestraff som ska dömas ut. Därefter ska man ta ställning till om det finns förutsättningar för att besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt och vilken tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet i så fall ska förenas med.

Regleringen i 29 kap. 2 § andra stycket 3 RB innebär att det ska röstas i ett sammanhang över de flesta frågor som avser påföljd. Utan ändring av bestämmelsen skulle ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag innebära att det ska röstas samlat om fängelsestraffets längd, beslut om att fängelsestraffet ska vara villkorligt och valet av tilläggssanktion. Det bör övervägas vilka konsekvenser detta får, om konsekvenserna är rimliga eller om det bör röstas särskilt om någon eller några frågor.

Det bör även övervägas om bestämmelsen i 29 kap. 2 § andra stycket 3 RB i övrigt behöver ändras och anpassas efter Påföljdsutredningens förslag.

Bestämmelserna om hur omröstningen ska gå till i 29 kap. 3 § RB bygger på att det i stor utsträckning är möjligt att avgöra hur olika påföljdsalternativ förhåller sig till varandra i ingripandegrad. Påföljdsutredningens förslag innebär att fängelse, oavsett om straffet döms ut villkorligt eller ovillkorligt, är att anse som svårare än böter och att ovillkorligt fängelse är att anse som mer ingripande än villkorligt fängelse (se förslaget till 1 kap. 5 § BrB). Utredningen uttalar sig i betänkandet om hur de olika tilläggssanktioner som villkorligt fängelse kan förenas med ska anses förhålla sig till varandra i ingripandegrad. Enligt utredningen hamnar villkorligt fängelse med *hemarrest* strax under ovillkorligt

fängelse i ingripandegrad. *Samhällstjänst* anses vara mindre ingripande än hemarrest och *dagsböter* mindre ingripande än samhällstjänst.¹⁶ *Övervaknings- och kontrollstraff* ska enligt utredningens förslag väljas som tilläggsstraff i stället för samhällstjänst och vara i huvudsak lika ingripande som det antal timmar samhällstjänst som annars skulle ha valts. *Vård- eller påverkansstraff* ska kunna ersätta både dagsböter, samhällstjänst och hemarrest som tilläggsstraff, under förutsättning att innehållet i straffet är i huvudsak lika ingripande som den straffet som den ersätter. *Kontraktsvård* måste enligt utredningen alltid utgöra en mer ingripande straff än en vård- eller påverkansstraff.¹⁷

När det gäller hemarrest, samhällstjänst och dagsböter finns det alltså en tydlig rangordning i ingripandegrad. Det torde också stå klart att övervaknings- och kontrollstraff – som ska motsvara samhällstjänst i ingripandegrad – ska anses mer ingripande än dagsböter men mindre ingripande än hemarrest. Däremot går det knappast att rangordna samhällstjänst och övervaknings- och kontrollstraff i förhållande till varandra. Ännu större problem uppstår när det gäller graderingen av vård- eller påverkansstraffet, som enligt förslaget kan vara jämställt med dagsböter, samhällstjänst eller hemarrest i ingripandegrad. Då kontraktsvård alltid måste utgöra en mer ingripande straff än en vård- eller påverkansstraff, bör den straffet anses vara mer ingripande än samtliga andra tilläggsstraff.

Det bör övervägas om regleringen i 29 kap. 3 § RB behöver ändras för att tydliggöra hur valet mellan tilläggsstraff som är att anses som lika ingripande ska ske, eller om nuvarande reglering leder till ett rimligt utfall.

¹⁶ SOU 2012:34 del 2 s. 214.

¹⁷ A.a. del 2 s. 237.

Ungdomspåföljderna

Påföljdsutredningen föreslår att regleringen om de påföljder som är anpassade för unga lagöverträdare samlas i ett kapitel i brottsbalken. Enligt förslaget ska påföljderna för unga lagöverträdare benämnas ungdomspåföljder, och de ska inte längre anses innebära överlämnande till särskild vård.

Utredningens förslag får konsekvenser för bestämmelserna i 29 kap. 2 § tredje stycket och 3 § tredje stycket RB om särskild omröstning beträffande frågan om överlämnande till särskild vård. Utan ändring av bestämmelserna kommer ungdomspåföljderna inte att undantas från den typ av omröstningsförfarande som andra påföljder omfattas av enligt 29 kap. 2 § andra stycket tredje punkten och 3 § första och andra styckena. Det måste övervägas vilka konsekvenser detta får och vilka ändringar som är påkallade i 29 kap. 2 och 3 §§ RB.

8.5.3 Överväganden och förslag

Våra förslag och vår bedömning: Vid bestämmandet av påföljd för brott ska det röstas särskilt angående frågan om vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med.

Ungdomspåföljderna ska omfattas av samma omröstningsregler som de påföljder som i första hand ska tillämpas för vuxna lagöverträdare. Bestämmelsen i 29 kap. 2 § tredje stycket RB upphävs.

Regleringen i 29 kap. 3 § RB bör inte ändras på annat sätt än att tredje stycket upphävs.

Inledning

Inledningsvis bör det påpekas att utgången av ett mål i domstol i de allra flesta fall växer fram under den diskussion som ledamö-

terna för under överläggningen. Omröstning enligt regleringen i 29 kap. RB kommer endast till stånd i de situationer då rättsens ledamöter har olika uppfattning om utgången. När så blir fallet är det dock viktigt att lagstiftaren tillhandahåller tydliga bestämmelser för hur omröstningen ska ske och vilken mening som ska gälla.

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Omröstning om påföljden enligt nuvarande 29 kap. 2 § andra stycket 3 och 3 § RB

Det påföljdssystem som Påföljdsutredningen har föreslagit innebär att påföljden för en vuxen lagöverträdare ska bestämmas till böter eller fängelse, där fängelsestraffet under vissa förutsättningar kan dömas ut villkorligt. I de fall då det döms ut ett villkorligt fängelsestraff ska detta förenas med en tilläggssanktion. Skyldigheten att utföra tilläggssanktionen åläggs inte den dömde genom en föreskrift till det villkorliga fängelsestraffet, utan utgör en del av den utdömda påföljden; ett villkor för att den dömde inte ska behöva avtjäna fängelsestraffet i anstalt.

Om inte regleringen i 29 kap. 2 § andra stycket RB ändras, skulle ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag innebära att rättsens ledamöter ska rösta i ett sammanhang över följande frågor:

1. Brottslighetens straffmättningsvärde – dvs. straffvärdet med beaktande av eventuella billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § BrB och eventuell ungdomsreduktion enligt 29 kap. 7 § BrB – från penningböter 200 kr till livstids fängelse.
2. För det fall straffmättningsvärdet motsvarar ett fängelsestraff på viss tid – om det ska beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

3. För det fall det beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt – vilket slags tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med (tilläggssanktionen är inte en föreskrift till det villkorliga fängelsestraffet och undantas därmed inte från omröstningen om påföljden enligt 29 kap. 2 § andra stycket 3 RB).
4. Tilläggssanktionens omfattning, dvs. antalet dagsböter, antalet timmar samhällstjänst, antalet månader övervaknings- och kontrollsanktion eller hemarrest, omfattningen av en vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård samt huruvida en vård- eller påverkanssanktion ska kombineras med någon annan tilläggssanktion och i så fall vilken.

Omröstningsförfarandet skulle ske i enlighet med bestämmelserna i 29 kap. 3 § första och andra styckena RB. Utfallet kan illustreras genom följande exempel:

Exempel 1

- Ordföranden och nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse tre månader i förening med 120 dagsböter.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse tre månader i förening med en av Kriminalvården föreslagen vård- eller påverkanssanktion.

Enligt 29 kap. 3 § första stycket RB ska den mening gälla som fått mer än hälften av rösterna. I denna situation har båda alternativen fått exakt hälften av rösterna. Därmed ska den mening gälla som är den lindrigaste eller minst ingripande för den tilltalade. Med hänsyn till att vård- eller påverkanssanktion och böter är formellt jämställda i ingripandegrad kan dock ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande än den andra. Därmed gäller ordförandens mening, vilket innebär att påföljden bestäms till villkorligt fängelse med böter.

Exempel 2

- Ordföranden anser att påföljden ska bestämmas till ovillkorligt fängelse tre månader.
- Nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse tre månader i förening med 120 dagsböter.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse fyra månader i förening med 100 timmar samhällstjänst.

Inte heller i denna situation har något alternativ fått mer än hälften av rösterna. Hälften av ledamöterna har röstat för villkorligt fängelse med samhällstjänst, men det är inte den för den tilltalade lindrigaste påföljden (då villkorligt fängelse tre månader i förening med 120 dagsböter måste anses mindre ingripande). Det alternativet omfattar inte heller ordförandens röst. Därmed ska enligt 29 kap. 3 § andra stycket RB en sammanläggning göras av den röst som är ogynnsammast för den tilltalade, dvs. ordförandens röst, och de röster som är näst minst gynnsamma, dvs. de röster som lämnats av nämndemännen B och C. Därigenom uppstår majoritet för det alternativet och påföljden ska alltså bestämmas till villkorligt fängelse fyra månader i förening med samhällstjänst.

Exempel 3

- Ordföranden anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse fyra månader i förening med 100 timmar samhällstjänst.
- Nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till ovillkorligt fängelse tre månader.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse fyra månader i förening med den vård- eller påverkanssanktion som Kriminalvården har föreslagit.

Inget alternativ har fått mer än hälften av rösterna. Hälften av ledamöterna har röstat för villkorligt fängelse med en vård- eller

påverkanssanktion. Det kan dock knappast hävdas att det är den för den tilltalade lindrigaste påföljden, eftersom vård- eller påverkanssanktion och samhällstjänst är formellt jämställda i ingripandegrad. Därmed ska enligt 29 kap. 3 § andra stycket RB nämndeman A:s röst (som får anses mest ogynnsam för den tilltalade) läggas samman med de röster som är näst minst förmanliga för den tilltalade. Detta är inte möjligt, eftersom det inte kan avgöras vilket av de två alternativ som ordföranden respektive nämndemännen B och C har röstat för som ska anses mest ingripande. Resultatet bör då bli att påföljden bestäms till villkorligt fängelse i förening med vård- eller påverkanssanktion (enligt nämndemännen B och C:s röster), eftersom det alternativet har fått flest röster.

Enligt vår bedömning blir det nu beskrivna utfallet av regleringen i 29 kap. 2 och 3 §§ RB många gånger rimligt. Det förhållandet att tilläggsstraff inte utgör föreskrifter till det villkorliga fängelsestraffet, och därmed inte blir föremål för särskild omröstning, innebär dock att det antal frågor över vilka det ska röstas samlat blir stort. Om en ledamot röstar för ett ovillkorligt fängelsestraff men omröstningen leder till att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, ges den överröstade ledamoten inte någon möjlighet att påverka vare sig valet av tilläggsstraff till det villkorliga fängelsestraffet eller tilläggsstraffets omfattning. Det gäller oavsett om ett villkorligt fängelsestraff med en viss tilläggsstraff fått mer än hälften av rösterna eller om det är en sammanläggning av röster som lett till att det alternativet ska gälla. Enligt vår uppfattning är det en mindre lämplig ordning. I stället anser vi att valet av tilläggsstraff bör bli föremål för en särskild omröstning, efter det att det stått klart att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff. Vi föreslår därför att 29 kap. 2 § andra stycket RB ändras, så att det där framgår att det ska röstas särskilt om frågan om vilken tilläggsstraff ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med. Förslaget innebär att det först ska röstas i ett sammanhang om brottslighetens straffmättningsvärde samt – för det fall att straffmättningsvärdet motsvarar ett fängelsestraff – om fängelsestraffet ska dömas ut villkorligt

eller ovillkorligt. För det fall att denna omröstning resulterar i att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, ska det sedan röstas särskilt i fråga om vilken slags tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med och vilken omfattning tilläggssanktionen ska ha. Efter denna omröstning följer slutligen särskild omröstning om övriga frågor om påföljd som inte omfattats av tidigare omröstningar (omröstning enligt nuvarande 29 kap. 2 § andra stycket 4 RB).

Följande exempel kan illustrera utfallet av den föreslagna ordningen:

Exempel 1

- Samtliga ledamöter anser att påföljden ska bestämmas till fängelse tre månader och att det ska beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.
- Ordföranden och nämndeman A anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med 120 dagsböter.
- Nämndemännen B och C anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med den vård- eller påverkanssanktion som Kriminalvården har föreslagit.

Samtliga ledamöter anser att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff om tre månader, vilket därmed ska gälla. Vid omröstningen om valet av tilläggssanktion till det villkorliga fängelsestraffet får inget alternativ mer än hälften av rösterna. Med hänsyn till att vård- eller påverkanssanktion och böter är formellt jämställda i ingripandegrad kan inte heller någon mening anses som lindrigare eller mindre ingripande än den andra. Därmed gäller ordförandens mening, vilket innebär att tilläggssanktionen blir 120 dagsböter.

Exempel 2

- Ordföranden anser att påföljden ska bestämmas till fängelse tre månader och att det inte bör beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

- Nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till fängelse tre månader och att det ska beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till fängelse fyra månader och att det ska beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

I denna situation har inget alternativ fått mer än hälften av rösterna. Hälften av ledamöterna har röstat för villkorligt fängelse fyra månader, men det är inte den för den tilltalade lindrigaste påföljden. Det alternativet omfattar inte heller ordförandens röst. Därmed ska enligt 29 kap. 3 § andra stycket RB ordförandens röst (som är den mest ogynnsamma för den tilltalade) läggas samman med de röster som lämnats av nämndemännen B och C (som är näst minst förmånliga för den tilltalade). Då uppstår majoritet för det alternativet – dvs. villkorligt fängelse fyra månader.

Därefter genomförs en särskild omröstning om valet av tilläggssanktion. Då kan t.ex. följande utfall uppstå:

- Ordföranden och nämndeman A anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med den vård- eller påverkanssanktion som Kriminalvården har föreslagit.
- Nämndemännen B och C anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med 100 timmar samhällstjänst.

Inget alternativ har fått mer än hälften av rösterna vid omröstningen. Inte heller kan något alternativ sägas vara den för den tilltalade lindrigaste påföljden, då båda tilläggssanktionerna är formellt lika ingripande. Därmed ska den mening som omfattas av ordförandens röst gälla. Påföljden ska alltså bestämmas till villkorligt fängelse fyra månader i förening med den föreslagna vård- eller påverkanssanktionen.

Exempel 3

- Ordföranden samt nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till fängelse fyra månader och att det ska beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.
- Nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till fängelse tre månader och att det inte finns förutsättningar att besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Det alternativ som förespråkas av ordföranden samt nämndemännen B och C har fått mer än hälften av rösterna. Den tilltalade ska därmed dömas till villkorligt fängelse fyra månader.

Därefter genomförs en särskild omröstning om valet av tilläggsstraff. Då kan t.ex. följande utfall uppstå:

- Ordföranden anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med 100 timmar samhällstjänst.
- Nämndemännen A och B anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med en övervaknings- och kontrollstraffsanktion.
- Nämndeman C anser att det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med den vård- eller påverkansstraffsanktion som Kriminalvården har föreslagit.

Här har hälften av ledamöterna röstat för en övervaknings- och kontrollstraffsanktion. Det kan dock knappast hävdas att det är den för den tilltalade lindrigaste påföljden, eftersom vård- eller påverkansstraffsanktion, övervaknings- och kontrollstraffsanktion samt samhällstjänst är formellt jämställda i ingripandegrad. Därmed kan det inte heller göras någon sammanläggning av röster. Resultatet bör då bli att påföljden bestäms till villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontrollstraffsanktion (som nämndemännen A och B förespråkade), eftersom det alternativet har fått flest röster.

Den nu beskrivna ordningen leder enligt vår bedömning till ett rimligt utfall. Vi har dock även övervägt vissa andra förändringar av de bestämmelser som styr omröstningen.

Som anförts i avsnitt 8.5.2 ovan bygger regleringen av omröstningsförfarandet i 29 kap. 3 § RB på att det i stor utsträck-

ning är möjligt att avgöra hur olika påföljdsalternativ förhåller sig till varandra i ingripandegrad. Enligt det förslag som Påföljdsutredningen lämnat rangordnas inte alla tilläggssanktioner i förhållande till varandra och det kan därmed uppstå situationer där ledamöterna förespråkar olika tilläggssanktioner som är av samma ingripandegrad. Vi har övervägt om omröstningsreglerna bör kompletteras med särskilda bestämmelser om hur de olika tilläggssanktionerna ska rangordnas i ingripandegrad just vid omröstning. Vi har dock för stannat för att inte föreslå någon sådan rangordning. Vårt ställningstagande grundas för det första på att det knappast är möjligt att rangordna samtliga tilläggssanktioner i förhållande till varandra, då sanktionerna ska kunna tillämpas i olika straffmättningsintervall och för olika återfallssituationer och därmed kunna variera i ingripandegrad från fall till fall. Det kanske mest tydliga exemplet på detta är vård- eller påverkanssanktionen, som ska kunna ersätta samtliga andra tilläggssanktioner undantaget kontraktsvård och därmed kan variera avsevärt i ingripandegrad beroende på det villkorliga fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet. Ett annat skäl som talar starkt emot en formell rangordning av samtliga tilläggssanktioner är att Påföljdsutredningens förslag bygger på att vissa av tilläggssanktionerna ska kunna vara lika ingripande och därmed kunna användas för brottslighet med samma straffmättningsvärde i likartade återfallssituationer, utan att kravet på proportionalitet och likabehandling åsidosätts. Det system som utredningen byggt upp förutsätter alltså att inte alla tilläggssanktioner kan rangordnas i ingripandegrad.

En annan fråga som vi har övervägt är om det bör införas en bestämmelse i 29 kap. 3 § RB som innebär att vård- eller påverkanssanktionen alltid ska ha företräde vid lika röstetal, om inte någon mening kan anses vara mindre ingripande för den tilltalade. Vad som skulle kunna tala för en sådan ordning är att ett villkorligt fängelsestraff enligt Påföljdsutredningens förslag alltid ska förenas med en vård- eller påverkanssanktion om förutsättningarna för den sanktionen är uppfyllda. Även om det visserligen anses vara tillräckligt att förena ett villkorligt fängelsestraff

med böter, eller om samhällstjänst bedöms vara en lämplig och tillräckligt ingripande tilläggsanktion, ska alltså vård- eller påverkansanktionen ha företräde om det finns förutsättningar för en sådan sanktion. En ordning som innebär att vård- eller påverkansanktionen får företräde framför övriga, lika ingripande, tilläggsanktioner även vid omröstningen skulle innebära att denna princip förstärks ytterligare. Vi anser dock att skälen mot en sådan reglering väger tyngre än de skäl som talar för den. Orsaken till att en eller flera ledamöter inte röstar för att ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med en vård- eller påverkansanktion kan vara att man inte anser att förutsättningarna för sanktionen är uppfyllda. Det förefaller då orimligt att vård- eller påverkansanktionen ska företräde även om en tillämpning av de sedvanliga omröstningsreglerna skulle ha lett till att det villkorliga fängelsestraffet skulle ha förenats med en annan tilläggsanktion.

Omröstning om övriga påföljdsfrågor enligt nuvarande 29 kap. 2 § andra stycket 4 och 29 kap. 3 § RB

Som framgått av föregående avsnitt föreslår vi att det, efter det att rätten har tagit ställning till att det ska dömas ut ett fängelsestraff av viss längd och att det ska beslutas att straffet ska vara villkorligt, ska röstas särskilt om vilken tilläggsanktion det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med. Nästa fråga att ta ställning till är i vilken mån Påföljdsutredningens förslag påkallar andra ändringar i 29 kap. 2 § andra stycket RB. Enligt tredje punktens i dess nuvarande lydelse ska det när det gäller påföljdsfrågan röstas särskilt (enligt punkten 4 i samma paragraf) såvitt avser

- storleken av dagsbot
- föreskrifter
- varning
- övervakning

- förlängning av provotid
- verkställighet av påföljd

Vid en första anblick kan det tyckas att den förenkling av regleringen i 34 kap. BrB som Påföljdsutredningens förslag innebär får till följd att många av de frågor som anges i 29 kap. 2 § andra stycket 3 inte kommer att uppstå. Föreskrifter, varning, övervakning m.m. även vid ett genomförande av utredningens förslag kommer dock att kunna beslutas av domstol vid ny påföljdsbestämning när den dömde har återfallit i brott efter ett tidigare utdömt ovillkorligt fängelsestraff. Följande kan sägas om de frågor som anges i punkten 3:

- **Storleken av dagsbot** behöver bestämmas särskilt även om Påföljdsutredningens förslag genomförs.
- **Föreskrifter** ska enligt Påföljdsutredningens förslag inte kunna meddelas när rätten dömer till en icke frihetsberövande påföljd (dvs. när det beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt). Som beskrivits ovan utgör inte tilläggs sanktionerna föreskrifter till det villkorliga fängelsestraffet. Rätten ska dock enligt 34 kap. 5 § tredje stycket BrB (som motsvarar nuvarande 34 kap. 4 § tredje stycket) alltså kunna besluta om åtgärder enligt 26 kap. 18 § BrB i stället för att besluta om förverkande av villkorligt medgiven frihet från ett ovillkorligt fängelsestraff. Sådana åtgärder innefattar bl.a. beslut om föreskrifter enligt 26 kap. 15 § BrB.
- **Varning** kan i dag beslutas om rätten beslutar att en tidigare utdömd skyddstillsyn eller villkorlig dom ska omfatta även ytterligare brottslighet eller dömer ut en särskild påföljd för ny eller nyupptäckt brottslighet vid återfall efter en skyddstillsyn eller villkorlig dom (se nuvarande 34 kap. 5 och 6 §§ BrB). Dessa möjligheter försvinner vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. Däremot kommer det fortfa-

rande finnas möjlighet att meddela varning vid återfall under prövotiden för villkorligt medgiven frihet från ett ovillkorligt fängelsestraff enligt 34 kap. 5 § tredje stycket (som motsvarar nuvarande 34 kap. 4 § tredje stycket) jämfört med 26 kap. 18 § BrB.

- **Förlängning av prövotid** kan i dag beslutas i samband med beslut om att en tidigare utdömd skyddstillsyn ska omfatta även ytterligare brottslighet eller när rätten dömer ut en särskild påföljd för ny eller nyupptäckt brottslighet vid återfall efter en tidigare utdömd skyddstillsyn (se nuvarande 34 kap. 6 § BrB). Denna möjlighet försvinner vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. Däremot kommer det fortfarande finnas möjlighet att besluta om förlängd prövotid vid återfall i brott inom prövotiden för villkorligt medgiven frihet från ett ovillkorligt fängelsestraff enligt 34 kap. 5 § tredje stycket (motsvarande nuvarande 34 kap. 4 § tredje stycket) BrB.
- **Förlängd övervakningstid** kan i dag beslutas om rätten beslutar att en tidigare utdömd skyddstillsyn ska omfatta även ytterligare brottslighet eller dömer ut en särskild påföljd för ny eller nyupptäckt brottslighet vid återfall efter en tidigare utdömd skyddstillsyn (se nuvarande 34 kap. 6 § jämfört med 28 kap. 7 och 9 §§ BrB). Dessutom finns det enligt 28 kap. 5 § fjärde stycket BrB möjlighet att besluta om förlängd övervakningstid om påföljden bestäms till skyddstillsyn med kontraktsvård. Dessa möjligheter försvinner vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. Däremot kommer det fortfarande finnas möjlighet att besluta om förlängd övervakningstid vid återfall inom prövotiden för villkorligt medgiven frihet från ett ovillkorligt fängelsestraff enligt 34 kap. 5 § tredje stycket (motsvarande nuvarande 34 kap. 4 § tredje stycket) jämfört med 26 kap. 18 § BrB.

- I dag kan rätten besluta att ett fängelsestraff som dömts ut tillsammans med en skyddstillsyn enligt 28 kap. 3 § BrB ska gå i omedelbar verkställighet. Någon motsvarande bestämmelse finns inte i Påföljdsutredningens förslag. Däremot ska rätten enligt utredningens förslag (se förslaget till 34 kap. 7 § BrB) i samband med att man dömer ut ett ovillkorligt fängelsestraff för ny eller nyupptäckt brottslighet kunna besluta att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt. Ett sådant beslut utgör en fråga om **verkställighet av påföljd**.

Sammantaget kan konstateras att de frågor som anges i 29 kap. 2 § andra stycket 3 RB kan uppstå vid en brottmålsrättegång även om Påföljdsutredningens förslag genomförs. Vi ser inte någon anledning att föreslå att någon av dessa frågor ska omfattas av den samlade omröstningen om påföljden för brottet. Inte heller har vi – utöver den ovan behandlade frågan om valet av tilläggs-sanktion till ett villkorligt fängelsestraff – kunnat identifiera några övriga frågor som rör påföljden över vilka det bör röstas särskilt. I sak föreslår vi därför att regleringen i 29 kap. 2 § andra stycket RB ändras endast på så sätt att det ska röstas särskilt om valet av tilläggs-sanktion till villkorligt fängelse.

Regleringen i 29 kap. 2 § andra stycket RB är enligt vår bedömning svåräst och svårtolkad, genom att det inledningsvis anges att det ska röstas i ett sammanhang över frågor som avser ansvar, att det därefter görs undantag i punkten 3 för frågor som avser påföljd, om vilka det ska röstas särskilt, och att det i samma punkt i sin tur görs undantag när det gäller vissa delfrågor (storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prövotid eller verkställighet av påföljd), vilka – underförstått – ska bli föremål för ytterligare en särskild omröstning enligt punkten 4. I syfte att förenkla och förtydliga regleringen föreslår vi i stället att de regler i 29 kap. 2 § andra stycket RB som avser omröstning om påföljd formuleras på så sätt att det ska röstas särskilt om

- val av påföljd, innefattande frågan om det ska beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt (p. 3),
- frågan om vilken sanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med (p. 4),
- återstående frågor om ansvar (p. 5).

Regleringen, som behandlas närmare i författningskommentaren, innebär inte någon ändring i sak, annat än att det ska röstas särskilt om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse och tilläggssanktionens omfattning i enlighet med vad som föreslagits i föregående avsnitt. De frågor som i dag undantas från omröstningen om påföljden enligt punkten 3 (storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prøvotid och verkställighet av påföljd) ska alltjämt bli föremål för särskild omröstning, nu enligt punkten 5.

Ungdomspåföljderna

Som angetts i avsnitt 8.5.2 innebär Påföljdsutredningens förslag att påföljderna för unga lagöverträdare, dvs. varningsstraff, ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård, inte ska anses utgöra överlämnande till särskild vård. Det innebär – om inte regleringen ändras – att ungdomspåföljderna inte längre kommer att bli föremål för särskild omröstning på det sätt som föreskrivs i 29 kap. 2 § tredje stycket RB. Ungdomspåföljderna kommer i stället att omfattas av samma omröstningsbestämmelser som övriga påföljder. Utfallet kan illustreras genom följande exempel.

Exempel 1

- Ordföranden och nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till ungdomsvård.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till 40 timmar ungdomstjänst.

Enligt 29 kap. 3 § första stycket RB ska den mening gälla som fått mer än hälften av rösterna. I denna situation har båda alternativen fått exakt hälften av rösterna. Därmed ska den mening gälla som är den lindrigaste eller minst ingripande för den tilltalade. Med hänsyn till att ungdomsvård och ungdomstjänst anses vara jämställda i ingripandegrad kan dock ingen mening anses som lindrigare eller mindre ingripande än den andra. Därmed gäller ordförandens mening, vilket innebär att påföljden bestäms till ungdomsvård.

Exempel 2

- Ordföranden anser att påföljden ska bestämmas till ungdomsövervakning åtta månader.
- Nämndeman A anser att påföljden ska bestämmas till ungdomsvård.
- Nämndemännen B och C anser att påföljden ska bestämmas till kontaktskyldighet för unga sex månader.

Inte heller här har något alternativ fått mer än hälften av rösterna. Hälften av ledamöterna har röstat för kontaktskyldighet för unga men det kan inte anses vara den för den tilltalade lindrigaste påföljden, då ungdomsvård anses vara lika ingripande. Det alternativet omfattar inte heller ordförandens röst. Därmed ska enligt 29 kap. 3 § andra stycket RB ordförandens röst, som är mest ogynnsam för den tilltalade, läggas samman med de röster som är näst minst förmånliga för honom eller henne. En sådan sammanläggning kan inte göras, eftersom ungdomsvård och kontaktskyldighet för unga får anses lika ingripande. Därmed ska det alternativ som har fått mest röster gälla, dvs. kontaktskyldighet för unga sex månader.

Exempel 3

- Ordföranden anser att påföljden ska bestämmas till slutna ungdomsvård åtta månader.

- Nämndemännen A och B anser att påföljden ska bestämmas till ungdomsövervakning ett år.
- Nämndeman C anser att påföljden ska bestämmas till ungdomsvård.

Återigen har inget alternativ fått mer än hälften av rösterna. Hälften av ledamöterna har röstat för ungdomsövervakning. Det är dock inte den för den tilltalade lindrigaste påföljden. Därmed ska ordförandens röst, som är mest ogynnsam för den tilltalade, läggas samman med nämndemännen A och B:s röster, som är näst minst förmånliga. Det innebär att det alternativ som nämndemännen A och B förespråkade får flest röster. Påföljden ska därmed bestämmas till ungdomsövervakning ett år.

Enligt vår bedömning är de konsekvenser som uppstår genom att ungdomspåföljderna inte längre utgör överlämnande till särskild vård och därmed omfattas av samma omröstningsregler som de påföljder som i första hand ska tillämpas för vuxna lagöverträdare fullt rimliga. Den successiva utvecklingen av ungdomspåföljdernas innehåll och förutsättningarna för att välja de olika ungdomspåföljderna, som inleddes genom 1999 års reform och som därefter fortsatt genom 2007 års reform och slutligen de förslag som Påföljdsutredningen lämnat, har lett till att dessa påföljder kan rangordnas i förhållande till varandra i ingripandegrad i samma utsträckning som de påföljder som är avsedda för vuxna lagöverträdare. Det finns därmed inte någon anledning att ha särskilda omröstningsregler när det gäller ungdomspåföljderna. Vi föreslår därför inte några förändringar av lagstiftningen för att åstadkomma en sådan särreglering.

Påföljdsutredningen föreslår att överlämnande åt socialnämnden att föranstalta om behövlig vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) inte längre ska kunna utgöra påföljd för brott. Vidare har en utgångspunkt för utredningens överväganden varit att inte heller överlämnande till rättspsykiatrisk vård ska kunna väljas som påföljd. Sammantaget innebär utredningens förslag därför att det inte kommer att finnas någon möjlighet att överlämna den som döms för brott till

särskild vård. Som en följd av detta bör bestämmelserna i 29 kap. 2 § tredje stycket och 3 § tredje stycket RB upphävas.

8.6 Förbudet mot reformatio in pejus

8.6.1 Nuvarande reglering

I 51 kap. 25 § RB finns bestämmelser om förbud mot ändring av påföljd till klagandens nackdel i högre instans, reformatio in pejus.

Enligt första meningen i paragrafens första stycke får hovrätten inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till den tilltalades förmån döma till en påföljd som är att anse som svårare eller mer ingripande för den tilltalade än den som tingsrätten dömt till. Bestämmelsen har motiverats med att det i fall där den tilltalade överklagat eller där åklagaren överklagat till den tilltalades fördel av billighetsskäl inte bör göras ändring till hans eller hennes nackdel.¹⁸

I samband med lagändringar som trädde i kraft den 1 januari 1989¹⁹ övervägdes huruvida förbudet mot reformatio in pejus skulle vara kvar och hur det i sådana fall kunde göras mer verkningfullt. I propositionen anförde departementschefen att förbudet borde behållas, då ett avskaffande skulle innebära ett förtäckt hot mot den som funderar på att överklaga den lägre rätts dom. Det dåvarande förbudet ansågs dock inte vara tillräckligt effektivt, eftersom påföljder som fängelse, skyddstillsyn och villkorlig dom formellt sett inte kunde rangordnas i ingripande grad i förhållande till varandra. Reglerna om reformatio in pejus ändrades därför så att de kom i samklang med reglerna om omröstning (se föregående avsnitt). Följden blev att förhållandet mellan alla olika tänkbara påföljders svårhet inte angavs i lag,

¹⁸ NJA II 1943 s. 674.

¹⁹ Prop. 1988/89:2, se avsnittet ovan om omröstningsreglerna.

utan att det i viss utsträckning överläts åt rätten att bedöma vilken av två påföljder som är svårast eller mest ingripande.²⁰

Angående rangordningen i svårhetshänseende mellan olika påföljder och påföljdsalternativ hänvisas till avsnitt 8.5.1 om omröstning, vilket har motsvarande bäring på bestämmelserna om förbud mot reformatio in pejus.

Av andra meningen i paragrafens första stycke framgår att hovrätten utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus får överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. BrB eller döma till annan påföljd om tingsrätten beslutat om sådan vård. Bestämmelsen kompletteras av andra stycket i paragrafen, som föreskriver att slutna ungdomsvård ska jämföras med fängelse vid tillämpning av första stycket. Regleringen innebär att förbudet mot reformatio in pejus gäller om tingsrätten dömt till slutna ungdomsvård eller om hovrätten har för avsikt att ändra den av tingsrätten utdömda påföljden till slutna ungdomsvård.

Undantaget från förbudet mot reformatio in pejus såvitt avser andra överlämnandepåföljder än slutna ungdomsvård är ett uttryck för att överlämnande till särskild vård inte kan jämföras med andra påföljder i ingripandegrad. Enligt förarbetena bör dock förbudet mot reformatio in pejus anses hindra att hovrätten på talan endast av den tilltalade eller av åklagaren till den tilltalades förmån förenar ett av tingsrätten beslutat överlämnande till särskild vård med ett bötesstraff.²¹

I paragrafens tredje stycke görs ett undantag från förbudet mot reformatio in pejus för fall där tingsrätten har förenat en villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och samtycket inte längre föreligger vid tidpunkten för hovrättens prövning av målet. I sådana situationer får hovrätten döma till en mer ingripande påföljd än vad tingsrätten gjort. Bestämmelsen, som infördes 1999 i samband med att samhällstjänst blev ett permanent inslag i påföljdssystemet, omfattar så-

²⁰ A. prop. s. 11 och 16 f.

²¹ A. prop. s. 23.

väl situationer där tingsrätten dömt till villkorlig dom eller skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst som där påföljden bestämts till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård.²²

I fjärde stycket finns bestämmelser om förbud för hovrätten att besluta om utvisning om tingsrätten inte meddelat ett sådant beslut eller att bestämma en längre tid för den utvisade att återvända till Sverige än vad tingsrätten gjort. Bestämmelserna påverkas inte av Påföljdsutredningens förslag och behandlas därför inte närmare här.

Bestämmelserna om förbud mot reformatio in pejus gäller enligt 55 kap. 15 § RB även vid rättegången i Högsta domstolen.

8.6.2 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Påföljdsutredningens förslag att utmönstra påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn samt att införa villkorligt fängelse i påföljdssystemet leder till konsekvenser för förbudet mot reformatio in pejus i 51 kap. 25 § första stycket RB och regleringen om samtycke i tredje stycket i samma paragraf.

Regleringen i första stycket första meningen innebär att hovrätten inte får döma till en för den tilltalade mer ingripande påföljd än den som tingsrätten dömt ut, om det endast är den tilltalade som överklagat eller om åklagaren överklagat till den tilltalades förmån. Liksom när det gäller omröstningsreglerna (se avsnitt 8.5 ovan) är således frågan om hur de olika påföljdsalternativen rangordnas i ingripandegrad avgörande för hur förbudet mot reformatio in pejus ska tolkas. Som beskrivits i avsnitt 8.5.2 innebär Påföljdsutredningens förslag att ovillkorligt fängelse alltid – oavsett fängelsestraffets längd – är mer ingripande än villkorligt fängelse. När det gäller tilläggssanktionerna kan dags-

²² Prop. 1997/98:96 s. 213 f.

böter, samhällstjänst, hemarrest och kontraktsvård rangordnas i förhållande till varandra i ingripandegrad. Det är också klart att övervaknings- och kontrollstraff är mer ingripande än dagsböter men mindre ingripande än hemarrest och kontraktsvård. Däremot är det inte möjligt att rangordna tilläggsstraff i förhållande till varandra. Vård- eller påverkansstraffen kan knappast graderas i ingripandegrad i förhållande till någon annan påföljd, undantaget kontraktsvård.

På samma sätt som när det gäller omröstningsreglerna kan det övervägas om regleringen om förbudet mot *reformatio in pejus* behöver ändras, för att tydliggöra vad som gäller dels vid valet mellan övervaknings- och kontrollstraff och samhällstjänst, dels vid valet mellan vård- eller påverkansstraff och övriga tilläggsstraff (utom kontraktsvård).

Regleringen i 51 kap. 25 § tredje stycket RB innebär att förbudet mot *reformatio in pejus* inte gäller om tingsrätten dömt till villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den dömde i hovrätten inte längre samtycker till en sådan föreskrift. Påföljdsutredningen föreslår att påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet, vilket innebär att bestämmelsen måste ändras. I det sammanhanget måste beaktas att Påföljdsutredningens förslag innebär att det inte ska krävas samtycke för att förena ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst. Däremot ska alljämt en förutsättning för kontraktsvård vara att den tilltalade förbinder sig att följa den upprättade kontraktsvårdsplanen.

Ungdomspåföljderna

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska en dom till en ungdomspåföljd inte längre anses utgöra ett överlämnande till särskild vård. Detta medför konsekvenser såvitt avser bestämmelsen i 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB, som undantar överlämnandepåföljderna från förbudet mot *reformatio in pejus*.

Utan ändring av bestämmelsen kommer ungdomspåföljderna att omfattas av förbudet mot reformatio in pejus. Det måste övervägas vilka konsekvenser detta får och om ändringar är påkallade i 51 kap. 25 § RB.

8.6.3 Överväganden och förslag

Vår bedömning och våra förslag: Bestämmelsen om förbud mot reformatio in pejus i 51 kap. 25 § första stycket första meningen RB bör inte ändras. Regleringen innebär att högre rätt inte kan döma till ovillkorligt fängelse om lägre rätt har dömt ut ett villkorligt fängelsestraff och det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller när åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. I en sådan situation kan högre rätt inte heller förena ett villkorligt fängelsestraff med en mer ingripande tilläggssanktion än den sanktion som den lägre rätten valt. Högre rätt kan dock byta ut en tilläggssanktion mot en annan sanktion som är lika ingripande som den som lägre rätt valt.

Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kommer de påföljder som är avsedda för unga lagöverträdare inte längre utgöra överlämnande till särskild vård. Det får till följd att även ungdomspåföljderna omfattas av förbudet mot reformatio in pejus. Högre rätt får således inte döma till en mer ingripande ungdomspåföljd än den som lägre rätt har dömt till, om det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Då det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag inte kommer att finnas någon möjlighet att överlämna den tilltalade till särskild vård som påföljd för brott, ska bestämmelsen i 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB upphävas.

Om lägre rätt har bestämt påföljden till villkorligt fängelse med kontraktsvård och den tilltalade vid tidpunkten för högre

rätts prövning av målet inte längre är villig att följa kontraktsvårdsplanen, ska den högre rätten utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus kunna döma till en svårare eller mer ingripande påföljd. Samma sak ska gälla om lägre rätt har bestämt påföljden till villkorligt fängelse med hemarrest och högre rätt gör bedömningen att hemarrest inte är en lämplig tilläggsstraff med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter.

Påföljderna för vuxna lagöverträdare

Regleringen i 51 kap. 25 § första stycket första meningen RB

Regleringen i 51 kap. 25 § första stycket första meningen RB innebär att högre rätt är förhindrad att döma till en för den tilltalade mer ingripande påföljd än den som lägre rätt har dömt ut, om det endast är den tilltalade som har överklagat domen eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. Denna princip har enligt vår bedömning goda skäl för sig. Som anförts i tidigare förarbetsuttalanden (se avsnitt 8.6.1 ovan) bör den tilltalade inte känna sig tvingad att avstå från att överklaga domen av det skälet att han eller hon då riskerar att dömas till en strängare påföljd även om inte åklagaren överklagar. Som utgångspunkt bör därför gälla att förbudet mot reformatio in pejus ska finnas kvar, även om påföljdssystemet ändras på det sätt som Påföljdsutredningen föreslår. Det måste dock undersökas vilka konsekvenser ett sådant förbud får i ett reformerat påföljdssystem och om det finns anledning att ändra eller komplettera lagstiftningen i något avseende.

Vid ett införande av det påföljdssystem med villkorligt fängelse som Påföljdsutredningen föreslår får förbudet mot reformatio in pejus för det första till följd att högre rätt är förhindrad att döma ut ett längre fängelsestraff än det som lägre rätt har

dömt ut, och detta oavsett om fängelsestraffet dömts ut villkorligt eller ovillkorligt.

Enligt Påföljdsutredningens förslag är ett ovillkorligt fängelsestraff alltid att anse som svårare än villkorligt fängelse (se förslaget till 1 kap. 5 § andra stycket BrB). Förbudet mot reformatio in pejus innebär därmed också att högre rätt inte får döma till ett ovillkorligt fängelsestraff, om lägre rätt har beslutat att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Detta gäller oavsett fängelsestraffets längd.

Slutligen innebär förbudet mot reformatio in pejus att högre rätt inte får förena ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggs-sanktion som är mer ingripande än den tilläggs-sanktion som lägre rätt har dömt ut. Som redovisats i föregående avsnitt är flera av de tilläggs-sanktioner som villkorligt fängelse kan förenas med tydligt rangordnade i förhållande till varandra. I de fall där det finns en sådan rangordning torde det inte uppstå några problem vid tillämpningen av förbudet mot reformatio in pejus. Som exempel kan nämnas att högre rätt inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till den tilltalades förmån får döma till villkorligt fängelse med samhällstjänst, om lägre rätt har dömt till villkorligt fängelse med böter. På motsvarande sätt får högre rätt inte döma till villkorligt fängelse med kontraktsvård eller hemarrest, om lägre rätt har dömt till villkorligt fängelse med t.ex. samhällstjänst eller en övervaknings- och kontrollsanktion.

Förbudet mot reformatio in pejus utgör däremot inte något hinder mot att högre rätt dömer till villkorligt fängelse med en tilläggs-sanktion som är lika ingripande som den tilläggs-sanktion som den lägre rätten dömt ut. Högre rätt är alltså oförhindrad att döma till villkorligt fängelse med övervaknings- och kontrollsanktion om lägre rätt har dömt till villkorligt fängelse med samhällstjänst, så länge det villkorliga fängelsestraffet är lika långt som (eller kortare än) det straff som den lägre rätten dömd ut.

De nu beskrivna effekterna av Påföljdsutredningens förslag är enligt vår bedömning rimliga och ändamålsenliga. Vi anser därför inte att ett genomförande av utredningens förslag såvitt avser

påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare bör föranleda någon ändring av regleringen i 51 kap. 25 § första stycket första meningen RB.

Regleringen i 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB

Enligt 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB får högre rätt utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus överlämna den tilltalade till särskild vård enligt 31 eller 32 kap. BrB eller, om lägre rätt beslutat om sådan vård, döma till annan påföljd. Även denna bestämmelse påverkas vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag.

Överlämnande till särskild vård enligt 31 kap. BrB omfattar överlämnande till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) (31 kap. 1 §) och överlämnande till rättspsykiatrisk vård (31 kap. 2 §). Påföljdsutredningen förslag innebär att möjligheten att överlämna den som döms för brott till vård enligt LVM utmönstras ur påföljdssystemet. Vidare har utredningen vid sina överväganden och förslag utgått från att det, i enlighet med vad Psykansvarskommittén och Psykiatrilagsutredningen har föreslagit, inte heller ska finnas möjlighet att överlämna den som döms för brott till rättspsykiatrisk vård. Vid ett genomförande av utredningens förslag bör därför hänvisningen till 31 kap. BrB utgå ur 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB.

Vi återkommer till undantaget från förbudet om reformatio in pejus vid överlämnande till vård enligt 32 kap. BrB i det följande, se avsnittet om påföljderna för unga lagöverträdare nedan.

Regleringen i 51 kap. 25 § tredje stycket RB

I 51 kap. 25 § tredje stycket RB görs undantag från förbudet mot reformatio in pejus i fall där lägre rätt har förenat en villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter sam-

tycke från den tilltalade och samtycke inte längre föreligger vid tidpunkten för högre rätts prövning av målet. I sådana situationer får högre rätt döma till en mer ingripande påföljd än vad lägre rätt gjort. Som anförts i avsnitt 8.5.1 omfattar denna bestämmelse enligt förarbetena såväl situationer där en villkorlig dom eller skyddstillsyn har förenats med en föreskrift om samhällstjänst som där en skyddstillsyn har förenats med en föreskrift om kontraktsvård.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska det inte krävas något samtycke från den tilltalade för att förena ett villkorligt fängelsestraff med samhällstjänst. I stället ska det vid bedömningen av om samhällstjänst är en lämplig tilläggssanktion beaktas om den tilltalade aktivt motsätter sig sanktionen. För det fall samhällstjänst inte bedöms vara en lämplig tilläggssanktion (och det inte heller finns förutsättningar för en vård- eller påverkanssanktion), ska det villkorliga fängelsestraffet i stället förenas med en övervaknings- och kontroll-sanktion. Övervaknings- och kontroll-sanktionen, som varken förutsätter lämplighet eller samtycke från den tilltalade, ska vara lika ingripande som den samhällstjänst som annars hade dömts ut. Det förhållandet att det finns en lika ingripande tilläggssanktion att ta till om den högre rätten inte anser att samhällstjänst är en lämplig sanktion, innebär att det vid ett genomförande av utredningens förslag inte finns något behov av en bestämmelse som ger undantag från förbudet mot reformatio in pejus om det inte längre finns förutsättningar för samhällstjänst vid tidpunkten för den högre rättens prövning av målet.

Som anförts ovan omfattar dock bestämmelsen i 51 kap. 25 § tredje stycket RB även situationer där lägre rätt dömt till skyddstillsyn med förskrift om kontraktsvård och den dömde inte längre samtycker till kontraktsvården. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska en förutsättning för att ett villkorligt fängelsestraff ska kunna förenas med kontraktsvård vara att den tilltalade har förbundit sig att följa den på förhand uppgjorda planen för kontraktsvården, se förslaget till 27 kap. 7 § BrB. Det innebär att högre rätt inte kan fastställa en dom till villkorligt fängelse med

kontraktsvård, om den dömde vid tidpunkten för den högre rätts dom inte längre är villig att följa kontraktsvårdsplanen. Om förutsättningarna för kontraktsvård brister, finns det enligt utredningens förslag inte någon möjlighet att döma ut ett villkorligt fängelsestraff i förening med någon annan tilläggssanktion av lika ingripande slag. I en sådan situation bör det därför finnas möjlighet att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff. Vi föreslår därför att det görs undantag från förbudet mot reformatio in pejus om lägre rätt har dömt till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård, och den dömde vid tidpunkten för högre rätts prövning inte längre är villig att följa kontraktsvårdsplanen.

En liknande situation kan uppstå om lägre rätt har dömt ut ett villkorligt fängelsestraff i förening med hemarrest. Enligt Påföljdsutredningens förslag är en förutsättning för att förena villkorligt fängelse med hemarrest att det är lämpligt med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter (se förslaget till 31 kap. 3 § fjärde stycket BrB). Högre rätt kan därmed inte fastställa en dom till villkorligt fängelse med hemarrest om hemarrest inte kan anses utgöra en lämplig tilläggssanktion. Om det i en sådan situation inte anses tillräckligt med en mindre ingripande tilläggssanktion och inte heller finns förutsättningar att förena det villkorliga fängelsestraffet med en vård- eller påverkanssanktion som är lika ingripande som den hemarrest som den lägre rätten dömt ut, är det inte möjligt att döma ut ett villkorligt fängelsestraff. Därmed måste det finnas utrymme för att döma till ovillkorligt fängelse. Vi föreslår därför att det även i situationer av det nu beskrivna slaget görs undantag från förbudet mot reformatio in pejus.

Påföljderna för unga lagöverträdare

Som anförts ovan innebär Påföljdsutredningens förslag att en dom till en ungdomspåföljd inte längre ska anses utgöra ett överlämnande till särskild vård. Utan ändring av regleringen i 51 kap. 25 § RB kommer ungdomspåföljderna därmed att omfattas av

förbudet mot reformatio in pejus enligt första styckets första mening.

En förutsättning för att låta ungdomspåföljderna omfattas av förbudet mot reformatio in pejus bör enligt vår bedömning vara att dessa kan rangordnas någorlunda väl i ingripandegrad i förhållande till varandra.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska påföljdssystemet för unga lagöverträdare bestå av böter, varningsstraff, ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård. Varningsstraff ska enligt förslaget till 32 kap. 2 § BrB kunna dömas ut om det inte med hänsyn till påföljdens straffvärde är påkallat med en mer ingripande påföljd än dagsböter. Så anses vara fallet om det bötesstraff som annars skulle ha dömts ut understiger 60 dagsböter. Det innebär att ett varningsstraff får anses jämställt i ingripandegrad med ett bötesstraff under 60 dagsböter, men mindre ingripande än högre bötesstraff och övriga ungdomspåföljder. Ungdomsvård, ungdomstjänst och kontaktskyldighet för unga får enligt utredningens förslag till 32 kap. 3, 6 och 7 §§ BrB dömas ut om påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. De tre påföljderna är inte graderade i förhållande till varandra och får därmed anses vara lika ingripande. De har alla ett sådant innehåll och tillämpningsområde att de får anses mer ingripande än ett varningsstraff. Ungdomsvård kan enligt förslaget till 32 kap. 8 § BrB förenas med ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller dagsböter, om det behövs för att påföljden ska anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet. En sådan kombinationspåföljd får anses mer ingripande för den unge än en ren ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga. Om vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är tillräckligt ingripande, får rätten enligt förslaget till 32 kap. 9 § BrB döma till ungdomsövervakning. Ungdomsövervakning får därmed anses mer ingripande än ungdomsvård (även med förstärkningspåföljd enligt 32 kap. 8 §), ungdomstjänst och kontaktskyldighet

för unga. Om det finns synnerliga skäl med hänsyn till brottets straffvärde eller den unges tidigare brottslighet får rätten enligt förslaget till 32 kap. 11 § BrB döma till sluten ungdomsvård. Sluten ungdomsvård får därmed anses utgöra den mest ingripande ungdomspåföljden.

Sammantaget kan konstateras att ungdomspåföljderna kan rangordnas i ingripandegrad i ungefär samma utsträckning som de påföljder som är avsedda för vuxna lagöverträdare. Det bör därmed inte möta något hinder mot att låta ungdomspåföljderna omfattas av förbudet mot reformatio in pejus. Med hänsyn till vad som anförts i föregående avsnitt om möjligheten att besluta om överlämnande till särskild vård enligt 31 kap. BrB föreslår vi därför att bestämmelsen i 51 kap. 25 § första stycket andra meningen RB upphävs.

Effekten av att ungdomspåföljderna omfattas av förbudet mot reformatio in pejus blir att högre rätt inte med anledning av den tilltalades överklagande eller av åklagarens överklagande till den tilltalades förmån får döma till en ungdomspåföljd som är mer ingripande för den unge än den påföljd som lägre rätt har dömt till. Det innebär att högre rätt inte får döma till ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga om den lägre instansen har dömt till varningsstraff, att högre rätt inte får döma till ungdomsövervakning om lägre rätt har dömt till ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga samt att högre rätt inte får döma till sluten ungdomsvård om lägre rätt har dömt till någon annan ungdomspåföljd. Upp till 60 dagsböter kan dömas ut i stället för ett varningsstraff, medan ungdomsvård, ungdomstjänst och kontaktskyldighet för unga kan dömas ut i stället för dagsböter, om antalet dagsböter uppgår till 60 eller mer. Det förhållandet att påföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och kontaktskyldighet för unga är formellt jämställda i ingripandegrad innebär att högre rätt inte är förhindrad att ”byta” mellan dessa påföljdsalternativ. Det bör dock beaktas att påföljden i det enskilda fallet inte får bli mer ingripande för den dömde än den påföljd som den lägre instansen dömt ut.

9 Bestämmelser om rättegången i LUL

9.1 Inledning

I detta kapitel övervägs vilka konsekvenser Påföljdsutredningens förslag får för de bestämmelser om rättegången i mål mot unga lagöverträdare som regleras i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) och huruvida regleringen bör ändras i något avseende. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 9.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för nu gällande reglering (avsnitt 9.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag (avsnitt 9.4).

9.2 Nuvarande reglering

9.2.1 Inledning

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) innehåller särskilda bestämmelser om handläggning hos polis, åklagare och domstol av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Lagen, som utgör ett komplement till rättegångsbalken, innehåller särskilda bestämmelser som ersätter och fyller ut regleringen i rättegångs-

balken. I den mån det inte finns några bestämmelser i LUL gäller rättegångsbalkens regler.¹

I 25-30 a §§ LUL finns bestämmelser om rättegången i mål mot unga lagöverträdare. Till skillnad från övriga bestämmelser i LUL, som avser mål och ärenden där den dömda inte har fyllt 18 år², avser flertalet av bestämmelserna om rättegången mål där den tilltalade inte har fyllt 21 år. I följande avsnitt ges en redogörelse för det närmare innehållet i de olika bestämmelserna.

9.2.2 Domare i ungdomsmål

Enligt 25 § första stycket LUL ska mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 21 år, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål. Detsamma gäller i fråga om nämndemän. I andra stycket görs undantag för mål som rör brott på vilka endast böter kan följa. Sådana mål får handläggas även av andra än särskilt utsedda ungdomsdomare.

Bestämmelser om särskilda nämndemän i ungdomsmål har funnits under lång tid. Kravet på att även lagfarna domare ska vara särskilt utsedda för att handlägga ungdomsmål tillkom genom en lagändring som trädde i kraft 1995. I förarbetena till ändringen anfördes följande såvitt avser vilken åldersgrupp regleringen bör avse:³

Regelns tillämpningsområde bör inte begränsas till mål mot den som är under 18 år utan bör gälla även de äldre ungdomarna. Det finns ju en rad särskilda bestämmelser om handläggningen av mål mot den som är under 21 år och vidare vissa särskilda bestämmelser om påföljdsval för den ålderskategorin. Det är vidare lämpligt att

¹ Prop. 1994/95:12 s. 37 och 95.

² Bestämmelsen i 9 § LUL om åtalsprövning vid misstanke om att brott har begåtts av den som med stöd av LVU har tagits in i ett sådant hem som avses i 12 § LVU omfattar dock lagöverträdare upp till 21 år, då omhändertagande enligt LVU kan beslutas för den åldersgruppen.

³ Prop. 1994/95:12. s. 84.

mål som hos polis och åklagare handlagts i särskild ordning omfattas av den bestämmelse som reglerar handläggningen i domstol.

Enligt den lydelse som bestämmelsen fick genom 1995 års lagändring skulle mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 21 år, om det inte möter hinder, handläggas av lagfarna domare som, med avseende på intresse och fallenhet för arbete med unga lagöverträdare, är särskilt lämpade för uppgiften. År 2001 fick bestämmelsen den lydelse den har i dag. Ändringarna var föranledda av att kravet på särskild lämplighet hade lett till praktiska problem i vissa domstolar. I 2001 års lagstiftningsärende gjordes inga uttalanden om den åldersgrupp som bestämmelsen omfattar.⁴

9.2.3 Offentlighet vid förhandling, m.m.

En förhandling i domstol ska som utgångspunkt vara offentlig, vilket framgår av 2 kap. 11 § andra stycket RF och anges även i 5 kap. 1 § första stycket RB. Under vissa förutsättningar kan dock rätten besluta att förhandlingen, eller delar av denna, ska hållas inom stängda dörrar. Möjligheten att besluta om stängda dörrar regleras i 5 kap. 1 § andra-fjärde styckena RB.

Enligt 5 kap. 1 § andra stycket RB får rätten, om det kan antas att det vid en förhandling kommer att läggas fram uppgift för vilken det hos domstolen gäller sekretess enligt offentlighets- och sekretesslagen (OSL) och det bedöms vara av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs, besluta att förhandlingen i den del som rör uppgiften ska hållas inom stängda dörrar. Även i vissa andra situationer kan rätten besluta om stängda dörrar pga. att det kan antas att sekretessbelagda uppgifter kommer att läggas fram under förhandlingen. I 5 kap. 1 § tredje stycket RB föreskrivs att förhör med den som är under 15 år eller lider av en psykisk störning får hållas inom stängda dörrar. Slutligen hänvisas i 5 kap. 1 § fjärde stycket RB till att det kan finnas särskilda föreskrifter om

⁴ Prop. 2000/01:56 s. 20 ff. och s. 33.

att förhandling får hållas inom stängda dörrar. Sådana föreskrifter finns bl.a. i 27 § LUL.

Enligt 27 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Enligt paragrafens andra stycke får rätten besluta att ett mål mot någon som inte har fyllt 21 år ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för. Om det finns skäl att besluta om stängda dörrar beträffande en tilltalad och det samtidigt finns en annan tilltalad i målet som har fyllt 21 år, ska rätten, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras, handlägga åtalet mot den som är under 21 år som ett särskilt mål. Även om ett beslut om stängda dörrar meddelas, får rätten enligt paragrafens tredje stycke medge att den tilltalades anhöriga och andra personer vars närvaro kan väntas bli till nytta får närvara vid handläggningen.

Såvitt avser åldersgränsen i första och andra styckena kan nämnas att bestämmelserna ändrades 1969 i samband med att myndighetsåldern sänktes från 21 till 20 år. Ändringarna innebar att det då använda begreppet ”den underårige” ändrades till ”den som inte har fyllt 21 år”. Den utredning vars betänkande låg till grund för ändringen hade föreslagit att de bestämmelser i LUL som avsåg personer under 21 år genomgående skulle ändras till att avse personer under 20 år, och därmed motsvara den nya myndighetsåldern. Departementschefen gjorde dock bedömningen att bestämmelserna i LUL byggde på kriminalpolitiska hänsyn och att brottsbalkens påföljdsregler inte borde påverkas av den sänkta myndighetsåldern. 21-årsgränsen lämnades därför oförändrad.⁵ År 1974 sänktes myndighetsåldern till 18 år. I det sammanhanget gjordes ingen förändring av regleringen i 25 § LUL.

⁵ NJA II 1969 s. 581 f.

9.2.4 Yttrande från socialnämnden

Enligt 28 § LUL får rätten döma till ungdomsvård endast om det i målet finns ett yttrande från socialnämnden i den kommun som har ansvaret för den unge. Om det inte finns särskilda skäl krävs ett sådant yttrande också för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader.

Utformningen av yttrandet regleras i 11 § LUL, som innehåller bestämmelser om åklagarens skyldighet att inhämta yttrande innan beslut fattas i åtalsfrågan i fråga om den som är misstänkt för att ha begått brott innan han eller hon fyllt 18 år. I 11 § tredje stycket anges att yttrandet ska innehålla en redogörelse för vilka åtgärder nämnden tidigare har vidtagit i fråga om den unge samt en bedömning av om den unge har ett särskilt behov av åtgärder som syftar till att motverka att han eller hon utvecklas ogynnsamt. Vidare ska yttrandet innehålla en redovisning av de åtgärder som nämnden avser att vidta. Dessa åtgärder ska redovisas i ett ungdomskontrakt om de vidtas med stöd av SoL och i en vårdplan om de vidtas med stöd av LVU. Av kontraktet eller vårdplanen ska arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna framgå. Om det begärs eller om nämnden finner det nödvändigt, ska yttrandet även innehålla en redogörelse för den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter i övrigt. För det fall åklagaren har hämtat in ett yttrande från socialnämnden i enlighet med regleringen i 11 § och det yttrandet fortfarande är aktuellt och är tillräckligt för att utgöra underlag för bedömningen i påföljdsfrågan, behöver rätten inte hämta in ett nytt yttrande.⁶

Bestämmelsen om att det ska finnas ett yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader infördes i LUL 1985. Redan vid LUL:s tillkomst anfördes dock i förarbetena att "Det torde få förutsättas, att yttrande från barnavårdsnämnden inhämtats av åklagaren eller domstolen, innan den som är under 18 år dömes

⁶ Prop. 1984/85:171 s. 35 och 45.

till fängelse, skyddstillsyn eller ungdomsfängelse”.⁷ I 1985 års lagstiftningsärende anfördes att det är angeläget att användningen av fängelsestraff för unga lagöverträdare minskar och att dessa i stället bereds vård inom socialtjänsten. Det ansågs därför vara väsentligt att domstolen har tillgång till yttrande från socialnämnden inte bara innan någon överlämnas till vård inom socialtjänsten (motsvarande dagens ungdomsvård), utan också när man överväger att döma en ung lagöverträdare till fängelse. Departementschefen anförde, med hänvisning till det ovan citerade uttalandet från propositionen till LUL, att det redan enligt då gällande ordning förutsattes att socialnämnden fick yttra sig innan den som är under 18 år döms till fängelse. Enligt departementschefen var det emellertid angeläget att socialnämnderna får yttra sig också beträffande ungdomar i åldern 18-20 år.⁸ I specialmotiveringen angavs att bestämmelsen har störst betydelse när det gäller ungdomar mellan 18 och 20 år. När det gäller kravet på särskilda skäl för döma ut ett fängelsestraff om mer än tre månader utan yttrande från socialnämnden anfördes att det bör höra till undantagen att en domstol dömer en ung lagöverträdare till ett längre fängelsestraff utan att det finns ett sådant yttrande. Som exempel på en situation då detta skulle kunna komma i fråga angavs att det med hänsyn till brottets svårhet och den unges bakgrund ter sig uteslutet att annan påföljd än fängelse kan väljas och det skulle fördröja målets handläggning att hämta i ett yttrande från socialnämnden.⁹

9.2.5 Tidsfrister och krav på skyndsam handläggning

Enligt 29 § första stycket LUL ska mål mot den som inte har fyllt 21 år behandlas skyndsamt. Om åtal väcks mot någon som inte har fyllt 18 år för brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska enligt paragrafens andra stycke de tids-

⁷ Prop. 1964:10 s. 165.

⁸ Prop. 1984/85:171 s. 34.

⁹ A. prop. s. 46.

frister som gäller för mål där den tilltalade är häktad tillämpas. Det innebär bl.a. att huvudförhandling ska påbörjas snarast och senast inom två veckor från den dag då åtal väcks (se 45 kap. 14 § andra stycket RB).

Bestämmelserna i 29 § har genomgått endast mindre förändringar sedan dess att LUL tillkom 1964. Bestämmelsen om skyndsam handläggning av mål mot den som inte har fyllt 21 år är helt oförändrad. Före LUL:s tillkomst fanns en bestämmelse av motsvarande innebörd i lagen (1946:862) med vissa bestämmelser om mål rörande brott av underårig.

9.2.6 Avkunnande av dom

Enligt 30 § första meningen LUL ska domen i mål mot den som inte har fyllt 21 år avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen, om det inte möter synnerliga hinder. Bestämmelsen infördes 1994. Den innebär att det krävs mycket starka skäl för att avstå från att avkunna domen muntligen om den tilltalade är under 21 år. I den proposition som låg till grund för bestämmelsen anfördes att domen kan förväntas göra ett starkare intryck på den unge om han eller hon får ta del av den muntligt och med rättegången i färskt minne. Rättens ordförande har då möjlighet att närmare förklara domens innebörd för den unge och även att framhålla betydelsen av att den unge iakttar det som kan vara föreskrivet i domen.¹⁰ Som exempel på situationer där det kan föreligga synnerliga hinder mot att avkunna domen muntligen angavs att det är fråga om ett mycket stort mål med många tilltalade och ett stort antal särskilda yrkanden.¹¹

Riksdagens justitieutskott förklarade i sitt yttrande¹² att vad som anförts i propositionen inte kan anses utgöra en uttömmande uppräkningslista. Utskottet framhöll särskilt att komplicerade rättsfrågor kan aktualiseras i mål ”av vitt skilda omfång”. Detta

¹⁰ Prop. 1994/95:12 s. 90.

¹¹ A. prop. s. 104 f.

¹² 1994/95:JuU1.

hindrade dock inte enligt utskottet att utgångspunkten ska vara en mycket restriktiv tolkning när det gäller möjligheten till undantag från huvudregeln om att domar i ungdomsmål ska avkunnas muntligen.

I propositionen föreslogs att domen skulle avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen *eller vid annat sammanträde som rätten håller*, om det inte möter synnerliga hinder. Regeringen gjorde dock bedömningen att det inte är praktiskt att mera regelmässigt hålla särskilda sammanträden för avkunnande av dom mot unga lagöverträdare.¹³ Justitieutskottet delade denna uppfattning och ansåg att rätten i en situation där det föreligger synnerliga skäl mot att avkunna domen vid huvudförhandlingen bör kunna välja mellan att avkunna den muntligen vid ett särskilt sammanträde eller att hålla den skriftliga domen tillgänglig på rättens kansli. Utskottet ansåg dock inte att den i propositionen föreslagna bestämmelsen gav uttryck för den uppfattningen och på utskottets initiativ utgick därför *eller vid annat sammanträde som rätten håller* ur paragrafen. Det innebär att det finns möjlighet att avkunna domen vid ett särskilt sammanträde, om det bedöms lämpligt.

Ungdomsbrottskommittén, vars betänkande Reaktion mot ungdomsbrott (SOU 1993:35) föregick 1994 års lagändringar, hade föreslagit att bestämmelsen om skyldighet att avkunna domen muntligen skulle avse mål mot personer som inte fyllt 18 år. Departementschefen ansåg dock det fanns skäl att även för de äldre ungdomarna – upp till 21 år – ha en något stramare reglering när det gäller avkunnande av dom.¹⁴

I de situationer då dom inte avkunnas direkt vid huvudförhandlingen gäller enligt 30 § andra meningen LUL bestämmelserna i 30 kap. 7 § RB. Även enligt dessa bestämmelser ska domen i första hand avkunnas muntligen, antingen samma eller sist nästa helgfria dag. Om rådrum för domens beslutande eller avfattande är oundgängligen erforderligt får dock rätten besluta att

¹³ Prop. 1994/95:12 s. 91.

¹⁴ A. prop. s. 91.

den ska meddelas senare. I sådana fall kan, som anförts ovan, domen avkunnas muntligen vid ett särskilt sammanträde till vilken den tilltalade kallas. Rätten kan också – vilket torde vara det vanliga – välja att meddela s.k. kanslidom, dvs. hålla den skriftliga domen tillgänglig på rättens kansli från och med en viss tidpunkt. Om inte synnerligt hinder möter, ska domen avfattas skriftligen och meddelas inom en vecka från det att huvudförhandlingens avslutades om den tilltalade är häktad och annars inom två veckor. I det sammanhanget måste särskilt beaktas att vid åtal mot den som inte har fyllt 18 år för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader ska enligt 29 § andra stycket LUL de tidsfrister iakttas som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad. Det innebär att domen i sådana fall ska meddelas inom en vecka, om det inte finns synnerliga hinder.

9.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

Nuvarande bestämmelser om påföljdsbestämning för unga lagöverträdare innebär att den som är under 21 år kan dömas till någon av de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst. Påföljden sluten ungdomsvård kan däremot endast dömas ut om den tilltalade har begått brottet innan han eller hon fyllt 18 år.

Påföljdsutredningens förslag innebär att det när det gäller påföljdsvalet görs en betydligt klarare skiljelinje mellan lagöverträdare som är under 18 år och lagöverträdare som har fyllt 18 år. Enligt utredningens förslag ska den som var under 18 år vid tidpunkten för brottet dömas till en ungdomspåföljd, dvs. varningsstraff, ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning eller sluten ungdomsvård, eller till böter (se förslaget till 32 kap. 1 § första stycket BrB). Undantag görs endast om den tilltalade vid tidpunkten för domen har hunnit fylla 18 år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd. I sådana fall ska påföljden (om den

inte kan stanna vid böter) bestämmas på samma sätt som för en vuxen lagöverträdare, dvs. till fängelse. Det ska dock krävas synnerliga skäl för att avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt om den tilltalade var under 18 år när brottet begicks (se andra stycket i paragrafen).

En annan huvudregel i utredningens förslag är att den som har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet inte ska kunna dömas till en ungdomspåföljd. Undantag görs endast när det gäller ungdomsvård, som ska kunna väljas som påföljd för den som vid tidpunkten för brottet fyllt 18 men inte 21 år, om det finns särskilda skäl (se förslaget till 32 kap. 1 § tredje stycket BrB). Särskilda skäl ska enligt författningskommentaren i första hand vara att socialtjänsten redan bedriver insatser enligt SoL eller LVU.¹⁵

Av betydelse när det gäller påföljdsbestämningen i mål mot unga lagöverträdare är också regleringen om beaktande av den tilltalades ungdom vid straffmätningen. Enligt nuvarande reglering i 29 kap. 7 § BrB ska den tilltalades ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen, om han eller hon har begått brottet före 21 års ålder. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Påföljdsutredningen har föreslagit att denna bestämmelse ändras, så att den tilltalades ungdom ska beaktas om han eller hon har begått brottet före 18 års ålder. Om brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde är sådant att fängelse kan följa, ska dock den tilltalades ungdom beaktas även om han eller hon vid tidpunkten för brottet har fyllt 18 men inte 21 år. Utredningen har motiverat den bibehållna 21-årsgränsen för beaktande av ungdom vid straffmätningen av brott på fängelsenivå med att utvecklingen från barn till vuxen är en process som inte tar slut vid 18-årsdagen och att en 18-20-åring typiskt sett inte har en med vuxna jämställd förmåga att ta ansvar. Vidare får enligt utredningen lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år typiskt sett anses vara mer sanktionskänsliga och ta mer skada av frihetsberövande straff – särskilt långvariga sådana – än äldre personer. Som ytterligare skäl anförs att en slopad

¹⁵ SOU 2012:34 del 1 s. 269.

ungdomsreduktion för åldersgruppen 18-20 år skulle leda till orimliga tröskeleffekter i förhållande till lagöverträdare under 18 år.

De flesta av de bestämmelser i LUL som reglerar rättegången avser mål mot den som inte har fyllt 21 år. Påföljdsutredningens förslag att lagöverträdare som var mellan 18 och 20 år vid tidpunkten för brottet i större utsträckning ska behandlas som vuxna vid påföljdsbestämningen ger enligt vår bedömning anledning att överväga om bestämmelserna bör ändras, så att de omfattar endast mål mot den som inte har fyllt 18 år.

9.4 Överväganden och förslag

9.4.1 Utgångspunkter

Vår bedömning: Som utgångspunkt bör gälla att bestämmelserna om rättegången i LUL ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Flertalet av bestämmelserna om rättegången i 25-30 a §§ LUL avser, till skillnad från övriga bestämmelser i lagen, som så gott som uteslutande omfattar misstänkta under 18 år, mål mot den som inte har fyllt 21 år. Att det har valts en högre åldersgräns när det gäller just bestämmelserna om rättegången synes i vart fall till viss del vara motiverat av att lagöverträdare under 21 år särbehandlas vid påföljdsbestämningen enligt brottsbalkens bestämmelser.¹⁶

Som beskrivits i avsnitt 9.3 innebär Påföljdsutredningens förslag att det vid påföljdsbestämningen dras en tydlig skiljelinje mellan lagöverträdare som är under 18 år och lagöverträdare som har fyllt 18 år. Det förhållandet att lagöverträdare mellan 18 och 20 år inte ska särbehandlas vid valet av påföljd talar enligt vår bedömning för att även bestämmelserna i LUL om rättegången i

¹⁶ Se t.ex. prop. 1994/95:12 s. 84.

mål mot unga lagöverträdare bör ändras, så att de endast omfattar mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Påföljdsutredningens förslag innebär visserligen att den tilltalades ungdom ska beaktas särskilt vid straffmätningen även om han eller hon fyllt 18 men inte 21 år vid tidpunkten för brottet i de fall då straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottsligheten. Det skulle kunna hävdas att de skäl som anförts för en bibehållen 21-årsgräns i dessa fall kan göras gällande även såvitt avser de särskilda handläggningsreglerna vid rättegången mot unga lagöverträdare. Vi delar dock inte den uppfattningen. Ungdomsreduktionen vid straffmätningen har särskilda skyddssyften; dels att skydda unga vuxna – som alltjämt befinner sig i en ålder då de anses vara särskilt sanktionskänsliga – från att dömas till ingripande påföljder, dels att det inte ska uppstå en alltför stor tröskel i förhållande till den ungdomsreduktion som tillämpas för lagöverträdare som inte har fyllt 18 år. De särskilda bestämmelserna om domstolarnas handläggning av ungdomsmål har andra syften, som mer anknyter till det förväntade påföljdsvalet. Som exempel kan nämnas bestämmelsen i 25 § LUL om särskilt utsedda domare och bestämmelsen i 28 § om inhämtande av yttrande från socialnämnden. Enligt vår bedömning är det därför rimligare att som utgångspunkt knyta tillämpningen av LUL:s bestämmelser om rättegången till bestämmelserna om valet av påföljd.

Ungdomspåföljderna ska enligt Påföljdsutredningens förslag vara tillämpliga om den tilltalade var under 18 år *vid tidpunkten för brottet*, medan LUL:s bestämmelser om rättegången avser personer som är under 21 år (i vissa fall under 18 år) *vid tidpunkten för rättegången*. Om de bestämmelser i 25-30 a §§ LUL som i dag omfattar personer under 21 år ändras till att avse personer under 18 år, kommer den som har begått ett brott före 18 års ålder inte omfattas av regleringen i LUL om han eller hon har hunnit fylla 18 år när målet handläggs i domstol. Det gäller även om den tilltalade var under 18 år under förundersökningen, och då omfattades av bestämmelserna i 2-8 §§ LUL. Vi har övervägt om de bestämmelser i LUL som avser rättegången bör omfatta

personer som inte har fyllt 18 år vid tidpunkten för brottet, men gjort bedömningen att det är en mindre lämplig ordning. Bestämmelserna i LUL syftar i första hand till att skapa ett särskilt skydd för den som är ung vid tidpunkten för handläggningen. De bör därför inte påverkas av hur gammal personen i fråga var när brottet begicks.

Sammantaget gör vi bedömningen att en utgångspunkt vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag bör vara att bestämmelserna i LUL om rättegången i mål mot unga lagöverträdare ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år. Det utesluter dock inte att det när det gäller någon eller några av LUL:s bestämmelser kan finnas skäl att behålla 21-årsgränsen. I det följande övervägs därför frågan om åldersgränsen ska sänkas för de enskilda bestämmelserna var för sig.

Om regleringen i 25-30 a §§ LUL ändras så att alla bestämmelser avser mål mot den som inte har fyllt 18 år, kan det förefalla som att det inte längre kommer att finnas några bestämmelser i lagen som avser personer över 18 år. Därmed skulle det finnas anledning att ändra 1 § första stycket LUL, där det föreskrivs att det i lagen finns särskilda bestämmelser om handläggning av mål och ärenden om brott där den misstänkte inte har fyllt 21 år. Enligt 9 § LUL ska emellertid åtalsprövning ske innan åtal väcks för brott som har begåtts av den som med stöd av LVU har tagits in i ett sådant hem som avses i 12 § LVU. Den bestämmelsen omfattar lagöverträdare upp till 21 år, då omhändertagande enligt LVU kan beslutas för den åldersgruppen. 1 § andra stycket LUL bör därför inte ändras, även om samtliga bestämmelser om rättegången kommer att avse personer under 18 år.

9.4.2 Domare i ungdomsmål

Vårt förslag: Regleringen i 25 § första stycket LUL ändras så att mål i tingsrätt och hovrätt mot den som *inte har fyllt 18 år*, om det inte möter hinder, ska handläggas av domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål.

Som redovisats närmare i avsnitt 9.2.2 innebär regleringen i 25 § första stycket LUL att mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 21 år, om det inte möter hinder, ska handläggas av domare som särskilt har utsetts av domstolen för att handlägga sådana mål. Kravet på särskilt utsedda domare i ungdomsmål gäller såväl lagfarna domare som nämndemän.

Som också beskrivits i avsnitt 9.2.2 har det förhållandet att bestämmelsen avser mål mot den som inte fyllt 21 år och inte endast mål mot den som inte fyllt 18 år i tidigare lagstiftningsärenden motiverats med att det redan finns särskilda bestämmelser om handläggningen av mål mot den som är under 21 år, att det finns särskilda bestämmelser om påföljdsval för den ålderskategorin samt att det är lämpligt att mål som handlagts i särskild ordning hos polis och åklagare omfattas av den bestämmelse som reglerar handläggningen i domstol.

Enligt vår bedömning saknar dessa skäl bärkraft vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. Som redovisats i avsnitt 9.4.1 innebär utredningens förslag att de särskilda påföljdsvalsreglerna för unga lagöverträdare, med endast något undantag, ska avse lagöverträdare under 18 år. Det förhållandet att det finns särskilda påföljdsvalsbestämmelser för lagöverträdare under 21 år kan därmed inte längre anföras som skäl för en 21-årsgräns i 25 § LUL. Vidare har vi i avsnitt 9.4.1 gjort bedömningen att utgångspunkten bör vara att bestämmelserna om rättegången i LUL ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år. Därmed kan inte heller det förhållandet att det finns andra bestämmelser som avser handläggningen av mål mot den som är under 21 år utgöra ett självständigt skäl mot att sänka ålders-

gränsen till 18 år när det gäller kravet på särskilt utsedda ungdomsdomare. Slutligen kan konstateras att de bestämmelser i LUL som reglerar handläggningen hos polis och åklagare inte i något fall avser lagöverträdare som är äldre än 18 år. Inte heller handlägningsformen hos polis och åklagare kan således anföras som ett skäl för att behålla 21-årsgränsen.

Vad som skulle kunna anföras som skäl för att behålla en högre åldersgräns – eller att i vart fall låta bestämmelsen omfatta personer som var under 18 år vid tidpunkten för brottet – är att det inte är alldeles ovanligt förekommande att personer som var under 18 år vid tidpunkten vid brottet har hunnit fylla 18 år när rättegången inleds. I sådana fall innebär Påföljdsutredningens förslag att det kan dömas ut en ungdomspåföljd för brottet. Det kan därmed vara lämpligt att målet handläggs av domare som har goda kunskaper om just ungdomspåföljderna. Enligt vår bedömning är detta dock inte ett tillräckligt skäl för att behålla ett formellt krav på särskilt utsedda ungdomsdomare när det gäller mål mot personer som har fyllt 18 år, eller för den delen att just i denna bestämmelse knyta tillämpningsområdet till den tilltalades ålder vid brottstillfället. Vi vill dock peka på att det naturligtvis inte finns något hinder mot att domstolen gör bedömningen att mål av det nu angivna slaget ska handläggas av domare som särskilt har utsetts att handlägga ungdomsmål, även om det inte ställs upp något formellt krav på sådan handläggning i LUL.

Mot bakgrund härav, och då vi inte heller kan se något annat skäl som talar för att brottmål mot den som har fyllt 18 men inte 21 år bör handläggas av särskilda utsedda domare, föreslår vi att regleringen i 25 § första stycket LUL ändras så att mål i tingsrätt och hovrätt mot den som inte har fyllt 18 år, om det inte nöter hinder, ska handläggas av domare som särskilt har utsetts av domstolen att handlägga sådana mål.

9.4.3 Offentlighet vid förhandling, m.m.

Vårt förslag: Regleringen i 27 § första stycket LUL ändras så att mål mot den som *inte har fyllt 18 år* som avser brott på vilket fängelse kan följa såvitt möjligt ska sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet.

Vidare ändras regleringen i 27 § andra stycket LUL så att rätten, om offentlighet vid förhandling i mål mot den som *inte har fyllt 18 år* är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för, får besluta att målet ska handläggas inom stängda dörrar. Om rätten anser att ett sådant beslut bör meddelas och det också finns någon tilltalad i målet som har fyllt 18 år, får rätten handlägga målet mot den som är under 18 år som ett särskilt mål.

Som beskrivits närmare i avsnitt 9.2.3 ska enligt 27 § första stycket LUL mål mot den som inte har fyllt 21 år, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Vidare får rätten enligt paragrafens andra stycke besluta att ett mål mot någon som inte har fyllt 21 år ska handläggas inom stängda dörrar, om offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet den tilltalade kan antas bli föremål för.

Utgångspunkten i svensk rätt är att en förhandling vid domstol ska vara offentlig, se 2 kap. 11 § andra stycket RF. Offentligheten får visserligen enligt 2 kap. 20 § RF begränsas genom lag (eller i vissa fall genom bemyndigande i lag), men en sådan begränsning får enligt 2 kap. 21 § RF aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. Det finns alltså anledning att iaktta restriktivitet vid införandet av bestämmelser som innebär att undantag görs från principen om offentlighet vid domstolsförhandling. På samma sätt bör det

beaktas att offentlighetsprincipen ska utgöra huvudregel när det övervägs förändringar av de bestämmelser som medger sådana undantag.

Undantagen från principen om offentlighet vid domstolsförhandling regleras i första hand i 5 kap. 1 § RB. De där angivna möjligheterna att besluta att en förhandling ska hållas inom stängda dörrar har motiverats av ett önskemål att behålla sekretessen för uppgifter som är sekretessbelagda hos domstolen i enlighet med regleringen i OSL. När det gäller brottmål kan det t.ex. avse uppgifter om den tilltalades personliga eller ekonomiska förhållanden eller uppgifter som hänför sig till förundersökningen om brottet.

Bestämmelserna i 27 § LUL har ett annat syfte, då de avser att skydda unga personer från den uppmärksamhet som kan uppstå under handläggningen av ett brottmål, just på grund av att de är unga och därmed kan antas lida större skada av att brottmålsprocessen uppmärksammas. Det kan naturligtvis hävdas att sådan uppmärksamhet kan vara till olägenhet inte bara för personer som är under 18 år, samt att det därför finns skäl att handlägga målet på ett sådant sätt att det inte tilldrar sig uppmärksamhet och att ge möjlighet att besluta om att huvudförhandlingen ska hållas inom stängda dörrar även om den tilltalade är något äldre än så. Någonstans måste dock gränsen dras för när det inte längre kan bli aktuellt att beakta den tilltalades ungdom vid handläggningen i syfte att skydda honom eller henne mot onödig uppmärksamhet. Vi anser att det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag är mer naturligt att dra den gränsen vid 18 års ålder. Vi grundar detta ställningstagande dels på att utredningens förslag innebär att personer som har fyllt 18 år i princip inte ska särbehandlas vid valet av påföljd, dels på att tilltalade under 18 år inte är myndiga och därmed fortfarande är barn, vilket innebär att det finns ett starkare skyddssyfte såvitt avser dem. Vad som ytterligare talar för en 18-årsgräns, särskilt när det gäller möjligheten att besluta om stängda dörrar vid förhandling, är den försiktighet som enligt vad som beskrivits ovan bör iaktas när det gäller att medge undantag från offentlighets-

principen. Vi föreslår därför att regleringen i 27 § första och andra styckena LUL om handläggning av ungdomsmål ändras så att de avser mål mot den som inte har fyllt 18 år.

Det finns anledning att påpeka att möjligheten att med stöd av 5 kap. 1 § andra stycket RB besluta om stängda dörrar i samband med att det läggs fram uppgifter som är sekretessbelagda enligt OSL inte begränsas av den tilltalades ålder. Även om regleringen i 27 § LUL ändras så att den endast gäller för tilltalade som inte har fyllt 18 år, innebär således inte det att det saknas möjlighet att besluta om stängda dörrar t.ex. vid föredragning av uppgifter ur yttrande från socialnämnden eller Kriminalvården, om uppgifterna är sådana att de omfattas av sekretess.

Om förutsättningarna för att besluta om stängda dörrar är uppfyllda och det i målet också finns någon tilltalad som har fyllt 21 år, ska rätten enligt 27 § andra stycket andra meningen LUL handlägga åtalet mot den som är under 21 år som ett särskilt mål, om det kan ske utan att utredningen avsevärt försvåras. Denna bestämmelse bör, som följd av vad som föreslagits beträffande förutsättningarna för att besluta om stängda dörrar, ändras till att avse situationer där det finns medtilltalade som är över 18 år.

Nuvarande reglering innebär att huvudregeln är att rätten *ska* dela upp målet i situationer av det angivna slaget. Undantag kan dock göras om en uppdelning skulle innebära att utredningen avsevärt försvåras. I sådana fall får förhandlingen hållas inom stängda dörrar såvitt avser samtliga tilltalade. Det torde höra till ovanligheterna att det inte uppstår avsevärda svårigheter om handläggningen av åtalet delas upp i två mål. En uppdelad handläggning innebär att målsäganden och vittnen måste kallas till två huvudförhandlingar, och många gånger torde också de tilltalade behöva höras vid varandras huvudförhandlingar. Även åklagare och eventuella målsägandebiträden måste delta i båda rättegångarna. Utöver de kostnader som uppstår, innebär den uppdelade handläggningen att många personer måste avsätta dubbel tid för medverkan i målen, med de olägenheter som det kan innebära. Det framstår därmed som mindre lämpligt att ange som huvudregel att åtalet mot den som är under 18 år ska handläggas som

ett särskilt mål. Vad som ytterligare talar i den riktningen är att det kan antas att det vid en sänkt åldersgräns för handläggning inom stängda dörrar kommer att bli vanligare att både personer som omfattas av regleringen i 27 § LUL (tilltalade under 18 år) och personer som inte omfattas av bestämmelserna (tilltalade som fyllt 18 år) kommer att förekomma i samma åtal.

Vi föreslår därför att bestämmelsen i 27 § andra stycket andra meningen LUL ändras, så att det där anges att rätten *får* handlägga åtalet mot den som är under 18 år som ett särskilt mål.

9.4.4 Yttrande från socialnämnden

Vårt förslag: Bestämmelsen i 28 § andra meningen LUL om att den som är under 21 år endast om det finns särskilda skäl får dömas till fängelse i mer än tre månader om det inte i målet finns ett yttrande från socialnämnden upphävs.

Som redovisats närmare i avsnitt 9.2.4 innebär regleringen i 28 § andra meningen LUL att den som är under 21 år endast om det finns särskilda skäl får dömas till fängelse i mer än tre månader, om det inte i målet finns ett yttrande från socialnämnden. Som också beskrivits i avsnitt 9.2.4 infördes bestämmelsen i syfte att minska användningen av fängelsestraff för unga lagöverträdare och i stället se till att dessa bereds vård inom socialtjänsten. Den i bestämmelsen angivna åldersgränsen, 21 år, motiverades med att det ansågs angeläget att socialnämnderna får yttra sig inte bara avseende de omyndiga lagöverträdarna utan också beträffande ungdomar i åldern 18-20 år.

Påföljdsutredningens förslag innebär att den som har fyllt 18 år alltid ska dömas till fängelse, om inte böter är en tillräckligt ingripande påföljd. Det finns möjlighet att döma den som fyllt 18 men inte 21 år till ungdomsvård, men den möjligheten är avsedd att tillämpas endast i undantagssituationer, då det redan pågår åtgärder inom socialtjänsten med stöd av SoL eller LVU.

Påföljdsutredningens förslag innebär således att det inte finns några särskilda begränsningar när det gäller att döma den som har fyllt 18 men inte 21 år till fängelse. Därmed bör det inte krävas att det hämtas in ett yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma personer i den åldersgruppen till fängelse, vare sig fängelsestraffet döms ut villkorligt eller ovillkorligt.

Det nu angivna förslaget innebär inte någon försämring i fråga om personutredningens omfattning i förhållande till vad som gäller i dag. Påföljdsutredningens förslag innebär att personutredning i form av yttrande från Kriminalvården i princip alltid kommer att behöva hämtas in, om inte brottet är sådant att det kan antas att det kommer att dömas ut ett rent bötesstraff. Uppgifter om den tilltalades personliga förhållanden kommer således att finnas tillgängliga för rätten, även om det inte hämtas in något yttrande från socialnämnden.

Nästa fråga att överväga är om det bör krävas att det finns ett yttrande från socialtjänsten för att den som inte har fyllt 18 år ska kunna dömas till fängelse. Enligt Påföljdsutredningens förslag (se förslaget till 32 kap. 1 § andra stycket BrB) får påföljden för den som begått brott innan han eller hon fyllt 18 år bestämmas till fängelse, om han eller hon vid tidpunkten för domen är över 18 år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd. Rätten får dock endast om det finns synnerliga skäl avstå från att besluta att ett fängelsestraff som ådöms någon som var under 18 år vid tidpunkten för brottet ska vara villkorligt. Vidare får den som var under 18 år vid tidpunkten för brottet dömas till fängelse om det finns synnerliga skäl för slutna ungdomsvård, men den påföljden inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde (se förslaget till 32 kap. 11 § BrB). Det är således endast i fall av sistnämnda slag – där det finns synnerliga skäl för slutna ungdomsvård – som det är möjligt att döma den som vid tidpunkten för domen är under 18 år till fängelse. I sådana fall torde åklagaren alltid ha hämtat in ett yttrande från socialnämnden i den unges kommun innan beslut fattats i åtalsfrågan, i enlighet med de regler som gäller enligt 11 § LUL. Därmed finns det inte något behov av en bestämmelse

som kräver att det finns ett yttrande från socialnämnden för att fängelse ska få dömas ut för lagöverträdare i den åldersgruppen. Bestämmelsen i 28 § andra meningen LUL bör därför upphävas.

9.4.5 Tidsfrister och krav på skyndsam handläggning

Vårt förslag: Regleringen i 29 § första stycket LUL ändras så att mål mot den som *inte har fyllt 18 år* alltid ska behandlas skyndsamt.

Som beskrivits närmare i avsnitt 9.2.5 ovan ska enligt 29 § första stycket LUL mål mot den som inte har fyllt 21 år behandlas skyndsamt. Om den tilltalade är under 18 år och åtalet avser ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än sex månader, ska enligt paragrafens andra stycke de tidsfrister som gäller för mål där den tilltalade är häktad tillämpas.

Som en allmän utgångspunkt bör gälla att brottmål alltid ska behandlas så skyndsamt som möjligt, oavsett den tilltalades ålder. Att handläggningen inte drar ut på tiden är dock särskilt angeläget om den tilltalade är ung, då det för unga lagöverträdare får anses vara av särskild vikt att den straffrättsliga reaktionen kommer i så nära anslutning till brottet som möjligt. Dessutom bör de åtgärder som innefattas i en ungdomspåföljd inledas så snart det kan ske efter brottet. Av denna anledning finns det bestämmelser i 4 § LUL om att förundersökningen mot den som inte har fyllt 18 år ska bedrivas med särskild skyndsamhet och att beslut i åtalsfrågan för misstänkta i den åldersgruppen ska ske inom viss tid från delgivning av misstanke om brottet, om fängelse kan följa på brottet.

Enligt vår bedömning finns det goda skäl för att i LUL särskilt erinra om att rätten ska behandla mål där unga personer åtalats för brott med särskild skyndsamhet. Vi kan dock inte se att det skulle finnas någon anledning att låta skyndsamhetskravet i 29 § första stycket LUL omfatta personer som har fyllt 18 år.

Som en följd av detta föreslår vi att bestämmelsen ändras så att mål mot den som *inte har fyllt 18 år* alltid ska behandlas skyndsamt. Vi föreslår inte någon ändring av bestämmelserna i paragrafens andra stycke.

9.4.6 Avkunnande av dom

Vårt förslag: Regleringen i 30 § LUL ändras så att domen i mål mot den som *inte har fyllt 18 år*, om det inte möter synnerliga hinder, ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen.

Som redovisats närmare i avsnitt 9.2.6 ska enligt 30 § första meningen LUL domen i mål mot den som inte har fyllt 21 år avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen, om det inte möter synnerliga hinder. Även när det gäller lagöverträdare som är 21 år eller äldre är huvudregeln att domen ska avkunnas i direkt anslutning till överläggningen i målet. Som beskrivs i avsnitt 9.2.6 får dock rätten avvakta i upp till två veckor med att meddela dom, om det är "oundgängligen erforderligt". I praktiken torde denna möjlighet tillämpas i förhållandevis stor utsträckning.

Enligt vår bedömning är kravet på synnerliga hinder för att rätten ska kunna avstå från att avkunna domen muntligen vid huvudförhandlingen väl motiverat när det gäller lagöverträdare under 18 år. För underåriga lagöverträdare får det anses vara av särskild stor vikt att utgången av målet, inklusive den påföljd som döms ut, meddelas i direkt anslutning till huvudförhandlingen och att detta sker muntligen. Därigenom ges tillfälle för rätten att muntligen förklara domens innebörd för den unge och även inskräpa vikten av att påföljden verkställs. Vad som ytterligare talar för ett sådant krav är att den av Påföljdsutredningen föreslagna påföljden varningsstraff har utformats med utgångspunkt i att domen avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen.

När det gäller lagöverträdare över 18 år innebär Påföljdsutredningens förslag, som beskrivits i avsnitt 9.4.1 ovan, att påföljden i princip alltid ska bestämmas till en vuxenpåföljd, dvs. böter eller fängelse. För den gruppen ska det endast undantagsvis kunna dömas ut en ungdomspåföljd, och den enda ungdomspåföljd som ska kunna komma i fråga är ungdomsvård. Vi kan inte se några skäl att behålla kravet på synnerliga hinder för att inte avkunna domen muntligen vid huvudförhandlingen för denna åldersgrupp. På grund härav, och med beaktande av att vår grundläggande utgångspunkt enligt vad som angetts i avsnitt 9.4.1 är att bestämmelserna om rättegången i LUL ska avse mål mot den som inte har fyllt 18 år, föreslår vi att regleringen i 30 § LUL ändras så att den avser mål mot den som *inte har fyllt 18 år*.

10 Lagstiftning om internationell straffverkställighet, m.m.

10.1 Inledning

I detta kapitel övervägs vilka konsekvenser ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för lagstiftningen om internationell straffverkställighet samt om utlämning och överlämnande för brott. Kapitlet inleds med en beskrivning av nuvarande reglering (avsnitt 10.2). Därefter följer en analys av vilken betydelse ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle få för nu gällande reglering (avsnitt 10.3). Slutligen redovisas våra överväganden och förslag (avsnitt 10.4).

10.2 Nuvarande reglering

Bestämmelser om internationell straffverkställighet finns i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (NVL), lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL) samt lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet. Lagarna kompletteras med följande förordningar: förordningen (1963:194) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., förordningen (1977:178) med vissa be-

stämmelser om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt förordningen (1979:163) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

Utöver de nu angivna lagarna finns det bestämmelser om utlämning för brott och om överlämnande enligt en arresteringsorder, vilka också kan påverkas av Påföljdsutredningens förslag. Dessa bestämmelser finns i lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder och lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder. Även dessa lagar kompletteras med förordningar: förordningen (1982:306) med vissa bestämmelser om utlämning för brott till Sverige, förordningen (2003:1178) om överlämnande till Sverige enligt en europeisk arresteringsorder, förordningen (2003:1179) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder, förordningen (2012:565) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder och förordningen (2012:566) om överlämnande till Sverige enligt en nordisk arresteringsorder.

10.2.1 Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)

Inom Norden kan domar och beslut i brottmål verkställas i ett annat nordiskt land än domslandet. Detta sker med stöd av enhetlig lagstiftning i de nordiska staterna och bygger på ett samarbete staterna emellan. De svenska reglerna finns i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (NVL).

I 1–4 a §§ NVL finns bestämmelser om verkställighet av bl.a. böter och viten. De berörs inte av Påföljdsutredningens förslag och behandlas därför inte närmare här.

I 5–9 §§ NVL finns bestämmelser om verkställighet av frihetsstraff, dvs. påföljder som innebär att den dömde berövas

friheten. Enligt 5 § får en i Danmark meddelad dom till faengsel eller haefte, en i Finland meddelad dom till tukthus eller fängelse, en i Island meddelad dom till fangelsi eller vardhald och en i Norge meddelad dom till fengsel eller hefte på begäran verkställas i Sverige, om den dömden när verkställighet ska ske är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige. Domen får även verkställas i Sverige om den dömden uppehåller sig här i riket och det med hänsyn till omständigheterna anses lämpligast att verkställighet sker här. Om en framställning om verkställighet i Sverige bifalls, ska enligt 6 § det utdömda straffet omvandlas till fängelse på lika lång tid.

Enligt 8 § får en i Sverige meddelad dom till fängelse verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge, om den dömden när verkställighet ska ske är medborgare eller har hemvist i den staten. Domen får även verkställas i en annan nordisk stat om den dömden uppehåller sig i den staten och det med hänsyn till omständigheterna anses lämpligast att verkställighet sker där.

I 9 § finns bestämmelser om villkor om att den som ska överföras till en annan nordisk stat för verkställighet av en svensk dom till fängelse dels inte får åtalas eller straffas för något annat brott som har begåtts före överförandet, dels inte får överlämnas eller utlämnas vidare till en stat utanför Norden.

I 10–16 §§ NVL finns bestämmelser om övervakning av villkorligt dömda m.m. Dessa bestämmelser reglerar möjligheten att flytta över verkställigheten av övervakningen av den som blivit dömd till en icke frihetsberövande påföljd från eller till en annan nordisk stat. Det är endast övervakningen av den dömden som kan flyttas över. I den mån den villkorligt utdömda påföljden – för Sveriges del skyddstillsynen – har förenats med föreskrifter som inte kan anses innebära övervakning, som t.ex. skyldighet att fullgöra samhällstjänst, kan inte fullgörandet av dessa flyttas över till eller från en annan nordisk stat. Enligt uppgift från Justitiedepartementets enhet för brottmålsärenden och internationellt rättsligt samarbete (Ju BIRS) pågår det inom Nordiska Ministerrådet arbete som syftar till att skapa möjlighet att överföra verkställigheten av samhällstjänst mellan de nordiska län-

derna. Det är dock oklart när en sådan möjlighet kan komma att införas.

Enligt 10 § får övervakningen av den som i Danmark, Finland, Island eller Norge blivit villkorligt dömd med föreskrift om övervakning på begäran anordnas i Sverige. Av 11 § framgår att det i sådana fall är Kriminalvården som har hand om övervakningen och förordnar övervakare för den dömd. Vad som har bestämts om provotid och övervakningstid i den stat där domen meddelades, ska enligt 12 § gälla som om domen hade meddelats här. Föreskrifter om den dömdes åligganden som meddelats i eller i anslutning till domen ska tillämpas, om inte övervakningsnämnden beslutar annat. I övrigt tillämpas vad som i svensk lag är föreskrivet om skyddstillsyn.

Om någon som har dömts villkorligt i Danmark, Finland, Island eller Norge i Sverige övertygas om annat brott som har begåtts under provotiden eller före dess början, får enligt 14 § svensk rätt undanröja den påföljd som dömts ut i den andra nordiska staten och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten. Den tidigare påföljden ska då anses som skyddstillsyn. Möjligheten till undanröjande gäller även om övervakning i anledning av den tidigare domen inte har anordnats i Sverige.

Enligt 15 § får övervakning av den som i Sverige har dömts till skyddstillsyn flyttas över till Danmark, Finland, Island eller Norge. Beslut om ändrade bestämmelser med avseende på skyddstillsynen som meddelas i den andra staten ska i sådana fall gälla även här. Åtgärd i fråga om skyddstillsynen får dock beslutas i Sverige, om den dömd övertygas om annat brott här eller om behörig myndighet i det land där verkställighet sker hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd till svensk myndighet. Ett sådant hänskjutet ärende ska tas upp av övervakningsnämnd.

Om det i Danmark, Finland, Island eller Norge beslutas om undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn som har dömts ut i Sverige, ska det beslutet enligt 16 § gälla även här.

I 17–23 §§ NVL finns bestämmelser om övervakning av villkorligt frigivna m.m. och i 24–36 §§ NVL finns för lagen gemen-

samma bestämmelser. Dessa bestämmelser påverkas inte av Påföljdsutredningens förslag och behandlas därför inte närmare här.

10.2.2 Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL)

I lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL) finns bestämmelser om överförande av verkställighet av frihetsberövande påföljder till en annan stat. Lagen baserades ursprungligen på 1970 års europeiska konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar (brottmålsdomskonventionen), men den har senare kompletterats med bestämmelser som grundas på 1983 års Europarådskonvention om överförande av dömda personer (överförandekonventionen) och ett tilläggsprotokoll till den konventionen samt på tillämpningskonventionen till Schengenavtalet (Schengenkonventionen). Lagens olika bestämmelser gäller i förhållande till de stater som tillträtt respektive konvention och tilläggsprotokollet. Av förordningen (1977:178) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom framgår att lagen också tillämpas gentemot vissa länder som ingått bilaterala avtal med Sverige.

Inledande bestämmelser

I 1–4 §§ IVL finns inledande bestämmelser. Av dessa framgår bl.a. att lagen reglerar möjligheten till verkställighet i Sverige av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande som dömts ut eller beslutats i en annan främmande stat samt möjligheten att verkställa sådan dom eller sådant beslut som meddelats i Sverige i en annan stat. Av 1 § andra stycket och 3 § första stycket framgår att lagen inte är tillämplig såvitt avser verkställighet av något

annat beslut om överlämnande till särskild vård än överlämnande till rättspsykiatrisk vård.

Verkställighet enligt brottmålsdomskonventionen

I 5–24 och 26–34 §§ IVL finns bestämmelser om verkställighet enligt brottmålsdomskonventionen. Bestämmelserna i 5–24 §§ avser verkställighet av en utländsk dom i Sverige, medan 26–34 §§ reglerar verkställighet utomlands av en i Sverige utdömd påföljd.

Om svensk rätt bifaller en framställning om att en utländsk brottmålsdom ska verkställas i Sverige med stöd av brottmålsdomskonventionen, ska rätten enligt 11 § bestämma ny påföljd för brottsligheten enligt svensk lagstiftning. Om den utländska domen avser en frihetsberövande påföljd, får rätten enligt 12 § inte bestämma en strängare påföljd än den som ursprungligen dömts ut. Är påföljden böter, ska rätten bestämma ett bötesbelopp som i svenska kronor motsvarar beloppet av böterna. Om det i svensk lag är föreskrivet penningböter för motsvarande brott, får det dock inte bestämmas ett högre bötesbelopp än 4 000 eller, om påföljden avser flera brott, 10 000 kr. Om det i svensk lag inte är föreskrivet svårare straff än böter, får det inte bestämmas ett högre bötesbelopp än 150 000 eller, om påföljden avser flera brott, 200 000 kr.

I fråga om verkställigheten av påföljden gäller enligt 24 § vad som i allmänhet är föreskrivet om verkställighet av påföljd som dömts ut genom svensk domstols lagakraftägande dom. Verkställigheten ska dock upphöra, om den stat i vilken den ursprungliga domen meddelades beviljar den dömde nåd eller amnesti, tar upp domen till ny prövning eller meddelar annat beslut som innebär att påföljden inte längre får verkställas. Om påföljden är böter, får åtgärd för verkställighet inte äga rum för bötesbelopp som den dömde har betalat till behörig myndighet i den främmande staten innan framställningen om verkställighet delgavs honom eller henne.

Enligt 26 § tas en fråga om verkställighet av en påföljd som har dömts ut i Sverige upp av Kriminalvården, om det inte är fråga om överlämnande till rättspsykiatrisk vård, böter eller förverkande. En sådan får inte göras bl.a. om den dömde är svensk medborgare och motsätter sig åtgärden. När en framställning om att påföljden ska verkställas i en främmande stat har vidarebefordrats till behörig myndighet i den främmande staten, får verkställigheten enligt 29 § påbörjas i Sverige endast om den dömde är häktad och det är fråga om en påföljd som innebär frihetsberövande. Den utdömda påföljden ska dock verkställas här, om framställningen återkallas eller om den främmande staten meddelar att framställningen har avslagits, att den avstår från att verkställa påföljden eller att verkställighet inte kan ske där.

Verkställighet enligt överförandekonventionen och Schengenkonventionen

I 25 a-h samt 34 a och b §§ finns bestämmelser om verkställighet enligt överförandekonventionen. Vissa av dessa bestämmelser avser också verkställighet enligt Schengenkonventionen. Bestämmelserna i 25 a-h §§ avser verkställighet av en utländsk dom i Sverige, medan 34 a och b §§ avser verkställighet utomlands av en i Sverige utdömd påföljd.

Enligt 25 a § får verkställigheten av en frihetsberövande påföljd som dömts ut i en stat som tillträtt överförandekonventionen ske i Sverige om den dömde är svensk medborgare eller har hemvist här och har samtyckt till att verkställighet sker i Sverige, under förutsättning att den gärning som påföljden avser motsvarar brott enligt svensk lag och att den tid för frihetsberövande som återstod när framställning om verkställighet kom in uppgick till minst sex månader eller att särskilda skäl tala för att verkställigheten ändå överförs till Sverige. Under vissa förutsättningar får verkställighet ske här även om den dömde inte har lämnat sitt samtycke.

Om verkställighet ska ske här, kan regeringen enligt 25 g § antingen själv meddela de närmare föreskrifter som behövs för verkställigheten eller överlämna åt Riksåklagaren att ansöka hos rätten om att ny påföljd ska bestämmas enligt svensk lag. Om regeringen själv meddelar föreskrifter för verkställigheten, får verkställighet äga rum även om påföljden är strängare än vad som hade kunnat följa på brottsligheten enligt svensk lag. Innebär den utdömda påföljden frihetsberövande, gäller bestämmelserna i svensk lag om verkställighet av påföljd av närmast motsvarande art. Om regeringen överlämnar åt Riksåklagaren att ansöka om att ny påföljd ska bestämmas gäller bl.a. regleringen i 11 och 12 §§ (se föregående avsnitt). I övrigt gäller bestämmelserna i 24 § (se föregående avsnitt) för verkställigheten.

När det gäller verkställighet utomlands av en i Sverige utdömd påföljd gäller enligt 34 a § bl.a. regleringen i 25 a § om hinder mot att verkställigheten flyttas över och regleringen i 29 § om vad som ska gälla sedan framställning om överflyttning har lämnats över till den främmande staten. Bestämmelserna har beskrivits i föregående avsnitt.

Översyn av IVL

IVL har under senare år genomgått omfattande förändringar för att anpassas till överförandekonventionen och dess tilläggsprotokoll samt till Schengenkonventionen. Det har medfört att lagen har blivit komplicerad, svåröverskådlig och svårtillämpad. Mot bakgrund härav har en särskild utredare fått i uppdrag att göra en översyn av IVL och föreslå en tydligare och mer ändamålsenlig reglering (dir. 2011:28). Samma utredare ska också föreslå hur de inom EU utarbetade rambesluten om överförande av frihetsberövande påföljder, om erkännande och övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder samt om utevarodomar ska genomföras i svensk rätt. Utredaren ska redovisa sitt uppdrag till regeringen senast den 31 mars 2013.

10.2.3 Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Överförande av verkställighet av frivårdspåföljder utanför Norden regleras i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet. Lagen bygger på 1964 års euro-parådskonvention rörande övervakning av villkorligt dömda eller villkorligt frigivna personer. Den ska enligt förordningen (1979:163) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet tillämpas i förhållande till Albanien, Belgien, Bosnien och Hercegovina, Estland, Frankrike, Italien, Kroatien, Luxemburg, Makedonien, Montenegro, Nederländerna, Portugal, Serbien, Slovakien, Slovenien, Tjeckien, Ukraina och Österrike, vilka har tillträtt konventionen. Därutöver ska lagen tillämpas i förhållande till Thailand, med stöd av en särskild överenskommelse.¹ Lagen har i praktiken inte tillämpats.²

Enligt 2 § avser samarbete enligt lagen

- verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom varigenom den dömda har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en provotid undergå kriminalvård i frihet,
- verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom avseende frihetsberövande påföljd sedan den dömda enligt beslut i den främmande staten har frigetts villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt,
- verkställighet i främmande stat av svensk dom på skyddstillsyn, och
- verkställighet i främmande stat av svensk dom på fängelse, sedan den dömda enligt beslut här i landet har frigetts villkorligt.

¹ Överenskommelse den 26 september 1989 mellan Sverige och Thailand om samarbete rörande verkställighet av straffrättsliga påföljder.

² Se dir. 2011:28 s. 2.

Vid samarbete enligt lagen ska enligt 3 § den stat i vilken en brottmålsdom har meddelats överlämna åt en annan stat att aningen anordna kriminalvård i frihet enligt domen (begränsad verkställighet) eller helt överta verkställigheten av domen (fullständig verkställighet).

Verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom

I 4–20 §§ finns bestämmelser om verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom.

Bestämmelserna i 4–7 §§ reglerar hinder mot verkställighet. Dessa bestämmelser torde inte påverkas av Påföljdsutredningens förslag och beskrivs därför inte närmare här.

Bestämmelserna i 8–14 §§ avser begränsad verkställighet. Om en begäran om begränsad verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom bifalles gäller enligt 11 § de föreskrifter om prøvotid och om den dömdes åligganden under prøvotiden som följer av domen eller av ett särskilt beslut som under prøvotiden har meddelats i den främmande staten, om motsvarande föreskrifter skulle ha kunnat meddelas eller annars gälla enligt svensk lag. Om så inte är fallet, ska föreskriften jämkas av övervakningsnämnden. Jämkning får dock inte medföra att föreskriften skärps. Om inte annat följer av domen eller av ett särskilt beslut som meddelats i den främmande staten, ska den dömda enligt 12 § stå under övervakning under prøvotiden. Övervakningsnämnden kan besluta att övervakningen ska upphöra, om den inte längre behövs. Enligt 13 § ska i övrigt 26 kap. 12–18 §§ BrB tillämpas i fråga om kriminalvården under prøvotiden. I 14 § finns bestämmelser om Kriminalvårdens skyldighet att underätta den främmande staten om den dömdes skötsamhet under prøvotiden.

I 15–20 §§ finns bestämmelser om fullständig verkställighet. En framställning om fullständig verkställighet provas enligt 16 § av domstol på ansökan av riksåklagaren. Vid bifall till framställningen, ska rätten enligt 18 § bestämma ny påföljd för brottslig-

heten enligt svensk lag. Den nya påföljden får inte innebära att den dömda berövas friheten och den får inte heller bestämmas till endast böter.

Om en villkorlig dom eller skyddstillsyn som dömts ut enligt 18 § undanröjs och det i stället döms ut ett fängelsestraff på viss tid, ska den dömda enligt 20 §, i den mån det med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt, tillgodoräknas dels vad han eller hon har utstått av frihetsberövande påföljd som dömts ut genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen av verkställighet, dels tid under vilken han eller hon varit anhållen eller häktad i den främmande staten med anledning av brottsligheten.

Verkställighet utomlands av svensk dom

I 21–25 §§ finns bestämmelser om verkställighet utomlands av en svensk brottmålsdom.

Bestämmelserna i 23–24 §§ avser begränsad verkställighet. Om begränsad verkställighet ska ske i ett annat land och övervakning har anordnats här i Sverige, ska Kriminalvården enligt 23 § entlediga den övervakare som förordnats för den dömda.

Om den stat i vilken begränsad verkställighet sker beslutar om ändrade föreskrifter om vad den dömda har att iaktta under prövotiden eller tiden för vård utom anstalt, ska enligt 24 § första stycket beslutet gälla i Sverige om motsvarande beslut skulle ha kunnat meddelas enligt svensk lag och beslutet inte innebär skärpning för den dömda. När verkställigheten har flyttats över, får enligt 24 § andra stycket åtgärd i fråga om den utdömda påföljden beslutas här i landet endast om den dömda övertygas om annat brott här eller om behörig myndighet i den främmande staten hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd hit. Ett sådant hänskjutet ärende tas upp av övervakningsnämnd.

I 25 § finns bestämmelser om fullständig verkställighet. Om en svensk framställning om fullständig verkställighet utomlands bifalls, ska Kriminalvården förklara verkställigheten överförd till

den främmande staten. Påföljden får då inte längre verkställas i Sverige och det får inte beslutas om någon annan åtgärd enligt brottsbalken i fråga om påföljden.

10.2.4 Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder

Lagen (1957:668) om utlämning för brott

Lagen (1957:668) om utlämning för brott (utlämningslagen) reglerar förutsättningarna för att utlämna en person som uppehåller sig i Sverige, men som är misstänkt, tilltalad eller dömd för brott i en annan stat. Lagen gäller inte om lagen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder eller lagen om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder är tillämplig i förhållande till den andra staten (se närmare om dessa båda lagar nedan). Det innebär att lagen tillämpas i förhållande till stater utanför EU och Norden.

Vid utlämning eller överlämnande till de internationella tribunalerna, den Internationella brottmålsdomstolen och Specialdomstolen för Sierra Leone kompletteras utlämningslagen med särskilda lagar om samarbete med dessa domstolar; lagen (1994:569) om Sveriges samarbete med de internationella tribunalerna för brott mot internationell humanitär rätt, lagen (2002:329) om samarbete med Internationella brottmålsdomstolen respektive lagen (2006:615) om samarbete med Specialdomstolen för Sierra Leone.

Förutsättningarna för utlämning till en annan stat regleras i 2 och 4–13 §§ utlämningslagen. Av 2 § framgår att den som är svensk medborgare inte får utlämnas. I 4 § finns bestämmelser om vilken brottslighet utlämnande får beviljas för. Enligt första stycket får utlämning beviljas endast om den gärning för vilken utlämning begärs motsvarar brott för vilket enligt svensk lag är föreskrivet fängelse i ett år eller mer. Om personen i fråga har dömts för gärningen i den ansökande staten, får han eller hon

utlämnas endast om påföljden utgör minst frihetsstraff i fyra månader eller annat omhändertagande på anstalt under motsvarande tid. Om en gärning omfattas av de nu angivna bestämmelserna, får enligt andra stycket utlämning samtidigt beviljas även för annan gärning, under förutsättning att den gärningen motsvarar brott enligt svensk lag. Om den person som begärs utlämnad har dömts till gemensam påföljd för dels gärning som motsvarar brott för vilket det enligt svensk lag är föreskrivet fängelse i ett år eller mer, dels annan gärning som motsvarar brott enligt svensk lag, får enligt tredje stycket utlämning beviljas om den gemensamma påföljden utgör minst frihetsstraff i fyra månader eller annat omhändertagande på anstalt under motsvarande tid.

I 5–13 §§ finns bestämmelser som begränsar förutsättningarna för utlämning och som ger möjlighet att ställa upp villkor för att utlämning ska ske. Begränsningarna avser bl.a. vissa brottstyper, humanitära skäl och situationer där den gärning för vilken överlämnande begärs redan har prövats i Sverige. Av intresse när det gäller konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag är 11 § första stycket, där det anges att den som här i riket är åtalad för annat brott, för vilket är stadgat fängelse, eller som enligt dom ska "undergå fängelse eller eljest omhändertagas på anstalt" inte får utlämnas så länge hindret består. Samma sak gäller om förundersökning har inletts för ett sådant brott. Vad som avses med begreppet "eljest omhändertagas på anstalt" står inte helt klart. I propositionen till utlänningslagen föreslogs ursprungligen en reglering som innebar att det skulle föreligga hinder mot utlämning om den person som begärs utlämnad i Sverige dömts att "undergå frihetsstraff för annat brott än det som avses med framställningen", men att hindret skulle upphöra när den dömde frigives eller skrivs ut från fångvårdsanstalten.³ Den formuleringen ändrades sedan på inrådan av lagrådet till den nu gällande.⁴ Vare sig lagrådet eller departementschefen anförde emellertid något om innebörden av begreppet "eljest omhändertagas på anstalt". I

³ Prop. 1957:156 s. 103.

⁴ A. prop. s. 121.

rättsfallet NJA 1978 s. 477 hade svensk tingsrätt beslutat att den man som begärdes utlämnad skulle överlämnas till slutna psykiatrisk vård och mannen var till följd därav intagen på sjukhus. Högsta domstolen gjorde bedömningen att hinder mot utlämning förelåg på grund av att mannen var omhändertagen på anstalt.

I 14–22 §§ utlämningslagen finns bestämmelser om förfarandet vid utlämning, i 23 § bestämmelser om tvångsmedel och i 24–27 §§ vissa övriga bestämmelser. Dessa bestämmelser påverkas inte av Påföljdsutredningens förslag och behandlas därför inte närmare här.

Det kan anmärkas att Utlämningsutredningen (Ju 2009:16) har gjort en översyn av utlämningslagstiftningen. I betänkandet Utlämning (SOU 2011:71), som överlämnades till regeringen i november 2011, föreslås en ny utlämningslag.

Lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder

Som anförts ovan gäller inte utlämningslagen om lagen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder är tillämplig i förhållande till den stat som begär utlämning.

Lagen om europeisk arresteringsorder grundas på rådets rambeslut 2002/584/RIF av den 13 juni 2002 om en europisk arresteringsorder och överlämnande mellan medlemsstaterna. Den tillämpas mellan EU:s medlemsstater, om inte EU genom ett särskilt beslut har avbrutit tillämpningen av rambeslutet i förhållande till en medlemsstat.

Med en arresteringsorder avses enligt 1 kap. 3 § ett rättsligt avgörande som utfärdats av en rättslig myndighet i en EU-stat och som innebär en begäran om att en rättslig myndighet i en annan medlemsstat ska gripa och överlämna en eftersökt person för lagföring eller för verkställighet av en frihetsberövande påföljd.

De närmare förutsättningarna för överlämnande regleras i 2 kap. Enligt 2 kap. 2 § första stycket får överlämnande beviljas endast för en gärning som motsvarar brott enligt svensk lag och för vilken – när överlämnandet avser lagföring – enligt den utfärdande medlemsstatens lagstiftning en frihetsberövande påföljd i ett år eller mer är föreskriven, eller – när överlämnandet avser verkställighet – en frihetsberövande påföljd i minst fyra månader har dömts ut.

I en bilaga till lagen finns angivet ett antal brottstyper för vilka särskilda bestämmelser gäller. Om det i arresteringsordern har angetts att gärningen är sådan som anges i bilagan och det för gärningen enligt den utfärdande medlemsstatens lagstiftning är föreskrivet en frihetsberövande påföljd i tre år eller mer, ska enligt 2 kap. 2 § andra stycket överlämnande beviljas även om gärningen inte motsvarar brott enligt svensk lag. Följande brottstyper anges i bilagan.

1. Deltagande i en kriminell organisation
2. Terrorism
3. Människohandel
4. Sexuellt utnyttjande av barn samt barnpornografi
5. Olaglig handel med narkotika och psykotropa ämnen
6. Olaglig handel med vapen, ammunition och sprängämnen
7. Korruption
8. Bedrägeri, inbegripet bedrägeri som riktar sig mot Europeiska gemenskapernas ekonomiska intressen enligt konventionen av den 26 juli 1995 om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen
9. Penningtvätt
10. Penningförfalskning, inklusive förfalskning av euron
11. IT-brottslighet
12. Miljöbrott, inbegripet olaglig handel med hotade djurarter, växtarter och växtsorter
13. Hjälptill olovlig inresa och olovlig vistelse
14. Mord och grov misshandel
15. Olaglig handel med mänskliga organ och vävnader
16. Människorov, olaga frihetsberövande och tagande av gisslan
17. Rasism och främlingsfientlighet
18. Organiserad stöld och väpnat rån

19. Olaglig handel med kulturföremål, inbegripet antikviteter och konstverk
20. Svindleri
21. Beskyddarverksamhet och utpressning
22. Förfalskning och piratkopiering
23. Förfalskning av administrativa dokument och handel med sådana förfalskningar
24. Förfalskning av betalningsmedel
25. Olaglig handel med hormonsubstanser och andra tillväxsubstanser
26. Olaglig handel med nukleära och radioaktiva ämnen
27. Handel med stulna fordon
28. Våldtäkt
29. Mordbrand
30. Brott som omfattas av Internationella brottmålsdomstolens behörighet
31. Kapning av flygplan eller fartyg
32. Sabotage

Om överlämnande beviljas för en gärning som omfattas av bestämmelserna i första eller andra stycket får enligt 2 kap. 2 § tredje stycket överlämnande beviljas även för annan gärning som, även om den inte omfattas av regleringen i första eller andra stycket, motsvarar brott enligt svensk lag.

I 2 kap. 3–6 §§ finns bestämmelser om hinder mot överlämnande. Av bestämmelserna i 3–5 §§ följer att överlämnande inte får beviljas bl.a. om begäran om överlämnande är bristfällig, om gärningen har ägt rum innan den eftersökte har fyllt 15 år eller om gärningen redan har prövats genom lagakraftvunnen dom. Enligt 6 § första stycket får överlämnande för verkställighet av påföljd inte beviljas om den eftersökte är svensk medborgare och begär att påföljden ska verkställas i Sverige. Om den eftersökte vid tiden för gärningen sedan minst två år stadigvarande har vistats i den utfärdande medlemsstaten, gäller dock detta enligt paragrafens andra stycke endast om det med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden eller av någon annan anledning finns särskilda skäl till att verkställigheten sker i Sverige.

I 3 kap. finns bestämmelser om särskilda villkor för överlämnande. Om en svensk medborgare begärs överlämnad för lagföring och han eller hon begär att en frihetsberövande påföljd som döms ut efter överlämnandet ska verkställas i Sverige, får enligt 3 kap. 2 § överlämnande beviljas endast om den utfärdande myndigheten lämnar garantier för att den eftersökte kommer att återföras till Sverige för verkställighet. Om den eftersökte vid tiden för gärningen sedan minst två år stadigvarande har vistats i den utfärdande medlemsstaten, får dock överlämnande beviljas utan sådana garantier, såvida det inte med hänsyn till den eftersöktes personliga förhållanden eller av någon annan anledning finns särskilda skäl till att verkställigheten sker i Sverige.

I 7 kap. finns bestämmelser om överförande av verkställighet av en frihetsberövande påföljd till Sverige. Om rätten avslår en begäran om överlämnande från en annan stat med stöd av 2 kap. 6 § ska enligt 7 kap. 1 § ansvarig myndighet i Sverige⁵ besluta om överförande av verkställigheten hit, om inte den utfärdande staten motsätter sig det. Enligt 7 kap. 2 § ska den ansvariga myndigheten också besluta om överförande av verkställigheten till Sverige när någon som har överlämnats ska återföras hit i enlighet med ett sådant villkor som avses i 3 kap. 2 §. Om det krävs för att verkställigheten ska kunna ske i Sverige, får enligt 7 kap. 3 § första stycket den ansvariga myndigheten antingen själv meddela de närmare föreskrifter som behövs eller överlämna åt åklagare att göra en framställning hos tingsrätten om att ny påföljd ska bestämmas. I förarbetena anges att verkställigheten i flertalet fall torde kunna överföras till Sverige utan att det meddelas närmare föreskrifter eller att det sker påföljdsomvandling. Närmare föreskrifter torde enligt förarbetena behöva meddelas om det finns en motsvarighet till den utländska påföljden i svensk lag, men den utländska påföljden inte direkt låter sig

⁵ Ansvarig myndighet är enligt 23 § förordningen (2003:1179) om överlämnande från Sverige enligt en europeisk arresteringsorder Kriminalvården när påföljden i Sverige ska verkställas som fängelse, Socialstyrelsen när påföljden i Sverige ska verkställas som rättspsykiatrisk vård och Statens institutionsstyrelse när påföljden i Sverige ska verkställas som sluten ungdomsvård.

verkställas i någon av de verkställighetsformer som förekommer enligt svensk lag. Som exempel nämns att det kan krävas föreskrifter om att ett straff på ungdomsfängelse som har meddelats i en annan medlemsstat ska verkställas som slutna ungdomsvård i Sverige.⁶ Vid framställning om ny påföljd ska rätten enligt 7 kap. 3 § andra stycket i ny dom bestämma en frihetsberövande påföljd som motsvarar den utländska påföljden, särskilt i fråga om dess art och längd. Med påföljdens art avses enligt förarbetena bl.a. hur ingripande den utländska påföljden är.⁷ Den nya påföljden får inte vara strängare än den utländska påföljden.

Lagen (2011:1165) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder

Mellan de nordiska länderna gäller lagen om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder, som trädde i kraft i oktober 2012. Lagen grundas på konventionen av den 15 december 2005 om överlämnande mellan de nordiska staterna på grund av brott (nordisk arresteringsorder).

Med en nordisk arresteringsorder avses enligt 1 kap. 2 § ett rättsligt avgörande utfärdat av en rättslig myndighet i en nordisk stat, som innebär en begäran om att en rättslig myndighet i en annan nordisk stat ska gripa och överlämna en eftersökt person för lagföring eller för verkställighet av en frihetsberövande påföljd.

De närmare förutsättningarna för överlämnande regleras i 2 kap. Enligt 2 kap. 2 § första stycket får överlämnande beviljas endast för en gärning för vilken det enligt den utfärdande statens lagstiftning är föreskrivet en frihetsberövande påföljd eller för vilken det har dömts ut en sådan påföljd. Om en nordisk arresteringsorder avser flera gärningar, är det dock enligt paragrafens andra stycke tillräckligt att förutsättningarna för överlämnande är uppfyllda för en av dem.

⁶ Prop. 2003/04:7 s. 204 f.

⁷ A. prop. s. 205.

I 2 kap. 3–6 §§ finns bestämmelser om hinder mot överlämnande. På samma sätt som när det gäller överlämnande enligt en europeisk arresteringsorder får överlämnande för verkställighet av påföljd inte beviljas om den eftersökte är svensk medborgare och begär att påföljden ska verkställas i Sverige. Om den eftersökte vid tiden för gärningen sedan minst två år stadigvarande har vistats i den utfärdande medlemsstaten, gäller dock detta enligt paragrafens andra stycke endast om det med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden eller av någon annan anledning finns särskilda skäl till att verkställigheten sker i Sverige. Om den eftersökte är utländsk medborgare och vid tiden för gärningen sedan minst två år stadigvarande har vistats i Sverige, får enligt tredje stycket överlämnande inte beviljas om den eftersökte begär att påföljden ska verkställas i Sverige och det med hänsyn till hans eller hennes personliga förhållanden eller av någon annan anledning finns särskilda skäl till att verkställigheten sker i Sverige.

I 6 kap. finns bestämmelser om överförande av verkställighet av en frihetsberövande påföljd till Sverige. När rätten har avslagit en begäran om överlämnande med stöd av 2 kap. 6 §, ska enligt 6 kap. 1 § ansvarig myndighet i Sverige⁸ besluta om överförande av verkställigheten hit, om inte den utfärdande medlemsstaten motsätter sig det. I 6 kap. 2 och 3 §§ regleras vad som ska gälla för verkställigheten i Sverige. Om påföljden omfattas av 5 § lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m. (se närmare om den lagen i avsnitt 10.2.1 ovan), ska enligt 6 kap. 2 § vissa av bestämmelserna i den lagen gälla. Om påföljden inte omfattas av den bestämmelsen, ska enligt 6 kap. 3 § bestämmelserna i 7 kap. 3–6 §§ lagen (2003:1156) om överlämnande från Sverige enligt en

⁸ Ansvarig myndighet är enligt 7 § förordningen (2012:565) om överlämnande från Sverige enligt en nordisk arresteringsorder Kriminalvården när påföljden i Sverige ska verkställas eller kan antas komma att verkställas som fängelse, Socialstyrelsen när påföljden i Sverige ska verkställas eller kan antas komma att verkställas som rättspsykiatrisk vård och Statens institutionsstyrelse när påföljden i Sverige ska verkställas eller kan antas komma att verkställas som sluten ungdomsvård.

europaisk arresteringsorder (se närmare om den lagen i föregående avsnitt) tillämpas.

10.3 Betydelsen av Påföljdsutredningens förslag

10.3.1 Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)

Påföljdsutredningens förslag att ersätta villkorlig dom och skyddstillsyn med en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt påverkar bestämmelserna i 6, 8 och 9 §§ NVL om verkställighet i Sverige av ett frihetsstraff som dömts ut i en annan nordisk stat. I de nu angivna bestämmelserna talas om verkställighet av fängelse. Om utredningens förslag genomförs kommer begreppet fängelse att omfatta inte bara fängelse i anstalt utan också villkorligt fängelse, dvs. kriminalvård i frihet. Det bör övervägas vilken betydelse detta får regleringen i NVL.

Påföljdsutredningens förslag att avskaffa påföljden skyddstillsyn får konsekvenser för bestämmelserna i 12, 14 och 15 §§ NVL om överflyttning av övervakning till och från Sverige, där det talas om just skyddstillsyn. Även 16 §, om verkan av ett beslut om undanröjande av en i Sverige utdömd villkorlig dom eller skyddstillsyn som meddelats i ett annat nordiskt land, påverkas av utredningens förslag. Det måste övervägas vilka ändringar som krävs för att regleringen i 12 och 14–16 §§ ska kunna anpassas till Påföljdsutredningens förslag.

10.3.2 Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL)

IVL innehåller inte några bestämmelser som anger specifika påföljder annat än böter. I 1 § anges att lagen gäller verkställighet av frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande. Enligt 11 §

ska rätten vid beslut om att verkställighet ska ske i Sverige bestämma ny påföljd i enlighet med svensk lag. Något särskilt påföljdsslag anges dock inte i bestämmelsen. Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag torde därmed inte förutsätta några större förändringar av IVL.

I 1 § andra stycket och 3 § första stycket IVL finns dock bestämmelser som påverkas av Påföljdsutredningens förslag. Som beskrivits i avsnitt 10.2.2 görs det i sista meningen i dessa båda stycken undantag från möjligheten att flytta över verkställigheten när det gäller andra beslut om överlämnande till särskild vård än rättspsykiatrisk vård. Då Påföljdsutredningens förslag innebär att överlämnande till annan särskild vård än rättspsykiatrisk vård inte ska kunna utgöra påföljd för brott, måste bestämmelserna ändras.

10.3.3 Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Samarbete enligt lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet avser enligt 2 § första stycket 2 bl.a. verkställighet i främmande stat av svensk dom på skyddstillsyn. Påföljdsutredningen föreslår att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet, vilket innebär att denna bestämmelse måste ändras om utredningens förslag genomförs. Den fråga som framför allt bör övervägas är om, och i så fall i vilken utsträckning, samarbete enligt lagen ska avse verkställighet i främmande stat av svensk dom på villkorligt fängelse.

I övrigt föranleder Påföljdsutredningens förslag överväganden såvitt avser vissa bestämmelser som rör verkställigheten av en utländsk brottmålsdom i Sverige.

Såvitt avser begränsad verkställighet hänvisas i 13 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet till regleringen i 26 kap. 12–18 §§ BrB. Dessa bestämmelser reglerar frågor om verkställighet av kriminalvård i frihet, såvitt avser dels innehållet i verkställigheten, dels vilka åtgärder som ska vidtas

om den dömd missköter sina åligganden. Bestämmelserna omfattar både personer som är villkorligt frigivna från fängelse och personer som dömts till skyddstillsyn (se 28 kap. 6 § BrB). Påföljdsutredningens förslag innebär att bestämmelserna endast ska tillämpas efter villkorlig frigivning från ett ovillkorligt fängelsestraff. Verkställigheten av villkorligt fängelse ska enligt vad utredningen föreslår i stället regleras i en särskild lag, lagen om villkorligt fängelse. Därutöver föreslås särskilda bestämmelser i brottsbalken om åtgärder i anledning av bristande verkställighet av tilläggsanktionerna till villkorligt fängelse, se förslaget till 27 kap. 8–13 §§ BrB. Det måste övervägas vilken betydelse dessa förändringar får för regleringen i 13 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

Vid beslut om fullständig verkställighet av utländsk dom i Sverige ska rätten enligt 18 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet bestämma ny påföljd enligt svensk lag. Därefter ska verkställigheten ske helt i enlighet med svensk verkställighetslagstiftning. Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag torde inte få några konsekvenser för den regleringen. Däremot leder utredningens förslag att avskaffa påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn till konsekvenser för bestämmelserna i 20 § om vilka frihetsberövanden den dömd ska tillgodoräknas vid beslut om undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn som beslutats enligt 18 §. Dessa bestämmelser måste därför ses över.

10.3.4 Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder

Förutsättningarna för utlämning för brott enligt utlämningslagen samt för överlämnande till en annan stat enligt lagarna om europeisk och nordisk arresteringsorder styrs av straffskalan för den brottslighet för vilken utlämning eller överlämnande begärs och av den påföljd som dömts ut i andra staten, se 4 § utlämningslagen, 2 kap. 2 § lagen om europeisk arresteringsorder och

2 kap. 2 § lagen om nordisk arresteringsorder. Detta är faktorer som inte påverkas av Påföljdsutredningens förslag. Ett genomförande av förslagen föranleder således inte någon ändring i dessa bestämmelser.

Inte heller förutsättningarna för att överföra verkställigheten av en frihetsberövande påföljd till Sverige i samband med att begäran om överlämnande enligt en arresteringsorder har avslagits påverkas av utredningens förslag, eftersom möjligheten till ett sådant överförande endast avser frihetsberövande påföljder, se 7 kap. lagen om europeisk arresteringsorder och 6 kap. lagen om nordisk arresteringsorder. Enligt 7 kap. 3 § lagen om europeisk arresteringsorder ska rätten visserligen i ny dom bestämma en svensk påföljd för brottsligheten. I paragrafen anges dock endast att det ska vara fråga om en frihetsberövande påföljd som motsvarar den utländska påföljden, särskilt i fråga om dess art och längd. Det förhållandet att Påföljdsutredningen föreslår förändringar i det svenska påföljdssystemet bör därmed inte få någon betydelse för den regleringen.

Däremot bör regleringen i 11 § första stycket utlämningslagen ses över. Enligt den bestämmelsen får utlämning inte ske bl.a. om den person som begärs utlämnad ska undergå fängelse eller annars omhändertas på anstalt här i riket. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag kommer begreppet fängelse omfatta såväl villkorligt fängelse som fängelse som inte dömts ut villkorligt. Det bör övervägas vad den förändringen innebär för regleringen i 11 § första stycket utlämningslagen och om bestämmelsen bör ändras.

10.4 Överväganden och förslag

10.4.1 Utgångspunkter

Den lagstiftning som behandlas i detta kapitel grundar sig på internationella överenskommelser i form av EU-rättsakter, europarådskonventioner och nordiskt samarbete av olika slag.

Många gånger är en förutsättning för att sådan lagstiftning ska kunna förändras att förhandling sker med övriga stater som är del av samma överenskommelse. Hur omfattande förhandlingarna behöver bli, torde bero på omfattningen av de föreslagna ändringarna. Ju större ändringar i sak, desto mer omfattande förhandlingsarbete torde krävas. Detta är något som talar för att de ändringar som vi föreslår i dessa delar bör vara av så begränsat slag som möjligt.

Vad som ytterligare talar i samma riktning är att delar av lagstiftningen om internationell straffverkställighet är föremål för översyn. Utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen (Ju 2011:03), som ska redovisa sitt uppdrag till regeringen senast den 31 mars 2013, har i uppdrag att göra en översyn av IVL. Den utredningen ska också föreslå hur de inom EU utarbetade rambesluten om överförande av frihetsberövande påföljder, om erkännande och övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder samt om utevarodomar ska genomföras i svensk rätt. Ett genomförande av rambesluten kommer att få stor betydelse för den internationella straffverkställigheten och innebär att övrig lagstiftning på området delvis kommer att vara överspelad i förhållande till övriga EU-länder. Det kan alltså förutses att i vart fall delar av den lagstiftning som behandlas i detta kapitel kommer att genomgå förhållandevis stora förändringar inom de närmaste åren.

Mot bakgrund av det nu anförda har en utgångspunkt för våra överväganden när det gäller lagstiftningen om internationell straffverkställighet varit att vi endast bör föreslå ändringar som är direkt föranledda av Påföljdsutredningens förslag och som är nödvändiga för att utredningens förslag ska kunna genomföras. Därmed är det naturligtvis inte uteslutet att det i vissa avseenden kan krävas ändringar som får betydelse i sak.

10.4.2 Lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.(NVL)

Som beskrivs i avsnitt 10.3.1 innehåller NVL ett flertal bestämmelser som påverkas vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. I detta avsnitt övervägs hur bestämmelserna bör förändras för att anpassas till utredningens förslag.

Vi vill inledningsvis påpeka att det vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag framstår som angeläget att det införs en möjlighet att överföra verkställigheten av samhällstjänst mellan de nordiska länderna. Som anförts i avsnitt 10.2.1 pågår det för närvarande ett arbete inom Nordiska Ministerrådet som syftar till att möjliggöra sådant överförande. Inom ramen för det arbetet bör Påföljdsutredningens förslag och den fortsatta beredningen av förslagen beaktas.

Verkställighet i Sverige av frihetsstraff som dömts ut i en annan nordisk stat

Vårt förslag: Vid omvandling till fängelse av ett frihetsstraff som dömts ut i Danmark, Finland, Island eller Norge men ska verkställas här i riket, får det inte beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

I 5–7 §§ NVL finns bestämmelser om verkställighet i Sverige av frihetsstraff som dömts ut i en annan nordisk stat. Av 5 § följer att en i Danmark meddelad dom till faengsel eller haefte, en i Finland meddelad dom till tukthus eller fängelse, en i Island meddelad dom till fangelsi eller vardhald och en i Norge meddelad dom till fengsel eller hefte under vissa förutsättningar får verkställas här i Sverige. De påföljder i de andra nordiska länderna som omfattas av bestämmelserna är alla sådana som innebär att den dömda helt berövas friheten. Att det är verkställighet av frihetsberövande påföljder som avses framgår också av att den

rubrik som föregår bestämmelserna har lydelsen ”Om verkställighet av frihetsstraff”.

Av betydelse vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag är bestämmelsen i 6 § om att det straff som har dömts ut i den nordiska staten här ska omvandlas till fängelse på lika lång tid. I nuvarande påföljdssystem verkställs fängelse enligt huvudregeln genom att den dömdes tas in i kriminalvårdsanstalt. Under vissa förutsättningar kan dock kortare fängelsestraff avtjänas i den dömdes hem genom intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV, eller i dagligt tal elektronisk fotboja). Enligt Påföljdsutredningens förslag ska fängelse kunna dömas ut antingen villkorligt eller ovillkorligt. Medan ovillkorligt fängelse avtjänas i anstalt, och därmed innebär att den dömdes frihetsberövas, ska villkorligt fängelse verkställas i frihet, genom att den dömdes avhåller sig från fortsatt brottslighet och fullgör den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med. Begreppet fängelse ska omfatta båda verkställighetsformer-
na.

Även om vissa av de tilläggssanktioner som villkorligt fängelse enligt utredningens förslag ska kunna förenas med – i första hand hemarrest men också kontraktsvård – innebär en påtaglig inskränkning i den dömdes frihet att vistas fritt i samhället, kan ett villkorligt fängelsestraff enligt vår bedömning aldrig anses utgöra ett frihetsstraff i den mening som avses i NVL. Inte heller kan ett villkorligt fängelsestraff i ingripandegrad anses jämförbart med de nordiska påföljder för vilka verkställigheten enligt 5 § kan flyttas över. Vi förslår därför att det i 6 § NVL anges att det vid omvandling till fängelse av ett frihetsstraff som dömts ut i Danmark, Finland, Island eller Norge men som ska verkställas här i riket inte får beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Enligt vår bedömning föranleder inte ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag i övrigt någon ändring av bestämmelserna i NVL om verkställighet i Sverige av ett frihetsstraff som dömts ut i en annan nordisk stat.

Verkställighet i en annan nordisk stat av fängelsestraff som dömts ut i Sverige

Vårt förslag: Den reglering som avser verkställighet i en annan nordisk stat av fängelsestraff som dömts ut i Sverige ska endast omfatta ovillkorligt fängelse.

I 8–9 §§ NVL finns bestämmelser om verkställighet i en annan nordisk stat av fängelsestraff som har dömts ut i Sverige. I 8 § anges att en här i riket meddelad dom varigenom dömts till fängelse under vissa förutsättningar får verkställas i Danmark, Finland, Island eller Norge. I 9 § föreskrivs att det ska ställas upp vissa villkor när någon som i Sverige har dömts till fängelse ska överföras till ett annat nordiskt land för verkställighet.

Som beskrivits i föregående avsnitt innebär Påföljdsutredningens förslag att fängelse kan dömas ut villkorligt eller ovillkorligt och att båda verkställighetsformerna omfattas av begreppet fängelse. Som också angetts där kan enligt vår bedömning ett villkorligt fängelsestraff aldrig anses utgöra ett frihetsstraff på det sätt som avses i NVL. Vi föreslår därför att det i 8 och 9 §§ NVL förtydligas att det endast är domar i vilka det dömts till fängelse som inte är villkorligt som omfattas av bestämmelserna.

Övervakning i Sverige av den som blivit villkorligt dömd i en annan nordisk stat

Vårt förslag: Vid anordnande av övervakning i Sverige av den som blivit villkorligt dömd med föreskrift om övervakning i en annan nordisk stat ska, i den mån prövotid, övervakningstid och föreskrifter om den dömdes övriga åligganden inte har angetts i eller anslutning till den utländska domen, under verkställigheten tillämpas vad som i svensk lag är stadgat om villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kon-

trollsanktion. Regleringen i 3 kap. 3–6 §§ lagen om villkorligt fängelse ska dock inte tillämpas.

I 10–13 §§ NVL finns bestämmelser om övervakning i Sverige av den som blivit villkorlig dömd i en annan nordisk stat. Som beskrivits i avsnitt 10.3.1 påverkas dessa bestämmelser vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag.

Enligt 10 § får övervakning av den som i Danmark, Finland, Island eller Norge blivit villkorligt dömd med föreskrift om övervakning på begäran anordnas i Sverige. Av 11 § framgår att det i sådana fall är Kriminalvården som har hand om övervakningen och förordnar övervakare för den dömd. Dessa bestämmelser påverkas inte av Påföljdsutredningens förslag.

I 12 § finns bestämmelser om prøvotid och övervakningstid samt om den dömdes övriga åligganden under verkställigheten. Utgångspunkten är att vad som är bestämt om prøvotid och övervakningstid i den stat där domen meddelades ska gälla även under verkställigheten i Sverige. Samma sak gäller beträffande föreskrifter om den dömdes åligganden som har meddelats i anslutning till domen. I den mån det inte finns några anvisningar från den stat i vilken domen meddelades, ska enligt vad som anges avslutningsvis i paragrafen vad som i svensk lag är stadgat om skyddstillsyn äga motsvarande tillämpning.

Påföljdsutredningens förslag innebär att skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet. Vid ett genomförande av utredningens förslag måste därför sistnämnda bestämmelse ändras. Den fråga som måste övervägas är vad som ska gälla om det inte finns några anvisningar om verkställigheten i eller från den stat i vilken domen meddelades.

Det alternativ som förefaller enklast, är att vad som i svensk lag är föreskrivet om villkorligt fängelse i sådana fall ska gälla. Därmed skulle – om inte frågan reglerats i den stat i vilken domen utfärdats eller i eller i anslutning till domen – de allmänna bestämmelserna om villkorligt fängelse i 1 kap. i den av Påföljdsutredningen föreslagna lagen om villkorligt fängelse bli tillämp-

liga. En sådan ordning framstår som logisk, då villkorligt fängelse enligt utredningens förslag är den icke frihetsberövande påföljd som kan förenas med övervakning. Vad som dock talar emot en sådan generell hänvisning till bestämmelserna om villkorligt fängelse är att lagen om villkorligt fängelse bygger på att det villkorliga fängelsestraffet förenas med en tilläggsanktion. Om det inte finns någon tilläggsanktion får påföljden inte något reellt verkställighetsinnehåll och den kan inte heller innefatta övervakning av den dömd. Då syftet med regleringen i 10–13 §§ NVL är att övervakning ska anordnas i Sverige är detta inte någon lämplig ordning.

Vad som i stället bör övervägas är om de bestämmelser som enligt svensk rätt gäller vid verkställighet av villkorligt fängelse som förenats med någon eller några särskilt angivna tilläggsanktioner kan tillämpas. Den tilläggsanktion som får anses ligga till närmast till hands när det gäller anordnande av övervakning är övervaknings- och kontrollanktionen, vars grundläggande inslag är skyldighet för den dömd att hålla kontakt med en av Kriminalvården förordnad övervakare.

Enligt vår bedömning lämpar sig de bestämmelser i lagen om villkorligt fängelse som avser kontakt- och anmälningsskyldighet vid en övervaknings- och kontrollanktion (bestämmelserna i 3 kap. 1 och 2 §§) väl för att tillämpas även vid övervakning av den som blivit villkorligt dömd i ett annat nordiskt land. Regleringen i lagen om villkorligt fängelse innebär dock att övervaknings- och kontrollanktionen, i de fall då den ska pågå i sex månader eller mer, även ska innefatta helghemarrest eller något annat frihetsinskränkande inslag av motsvarande ingripandegrad, som förbud för den dömd att vistas på en särskilt angiven plats eller förbud för den dömd att lämna ett särskilt angivet område (se 3 kap. 3 och 4 §§ i Påföljdsutredningens förslag till lag om villkorligt fängelse). Enligt vår bedömning är sådana inslag alltför ingripande för att innefattas i en övervakning som har flyttats över från en annan nordiskt stat, om de inte föreskrivits i den stat där domen meddelades, antingen genom den statens lagstiftning eller i eller i anslutning till domen. Bestämmelserna om

helghemarrest och andra frihetsinskränkande inslag bör därför inte tillämpas vid verkställigheten av den nordiska domen.

Vi föreslår därmed att vad som i svensk lag är stadgat om villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontroll-sanktion ska tillämpas under övervakningen här, om det inte finns några anvisningar i eller i anslutning till domen. Undantag ska dock göras för de bestämmelser i lagen om villkorligt fängelse som avser skyldighet för den dömda att fullgöra helghemarrest eller att underkasta sig andra frihetsinskränkande inslag under verkställigheten.

Hanteringen av en tidigare utdömd nordisk icke frihetsberövande påföljd när den dömda övertygas om brott i Sverige

Vårt förslag: Om en påföljd som dömts ut villkorligt i en annan nordisk stat undanröjs med stöd av 14 § NVL, ska den tidigare domen anses som en dom på villkorligt fängelse.

I 14 § NVL finns bestämmelser som ger möjlighet för svensk rätt att undanröja en påföljd som dömts ut villkorligt i en annan nordisk stat och döma till gemensam påföljd för brottsligheten i den domen och för brott som den dömda har begått i Sverige under provotiden eller före det att provotiden börjat löpa. Denna möjlighet gäller oavsett om övervakning i anledning av den nordiska domen har anordnats i Sverige eller inte. Enligt vad som anges i paragrafen ska den nordiska domen i sådana fall anses som en dom på skyddstillsyn.

Påföljdsutredningen föreslår att skyddstillsyn ska utmönstras ur påföljdssystemet. Den nu angivna bestämmelsen måste därför ändras vid ett genomförande av utredningens förslag. De frågor som måste övervägas är dels om det ska finnas möjlighet att undanröja en påföljd som dömts ut villkorligt i ett annat nordiskt land och döma till gemensam påföljd, dels vilken påföljd den

nordiska påföljden i sådana fall ska anses motsvara vid den gemensamma påföljdsbestämningen.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska det inte finnas någon möjlighet att undanröja ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff. Det framstår därmed som rimligt att inte heller en påföljd som dömts ut villkorligt i en annan nordisk stat ska kunna undanröjas här. Vi har därför övervägt att föreslå att 14 § NVL ska upphävas. Då regleringen i NVL har sin grund i ett nordiskt samarbete som bygger på enhetlig lagstiftning i de nordiska länderna har vi dock – mot bakgrund av vad som anförts i avsnitt 10.4.1 ovan – stannat vid att inte lämna ett sådant förslag.

Möjligheten att vid återfall i brott undanröja en påföljd som dömts ut villkorligt i en annan nordisk stat och döma ut en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten bör således finnas kvar. Nästa fråga att ta ställning till blir då vilken svensk påföljd den undanröjda påföljden ska anses motsvara vid den gemensamma påföljdsbestämningen.

Det förslag som lämnats i föregående avsnitt när det gäller övervakning som dömts ut i ett annat nordiskt land men ska anordnas i Sverige, är att bestämmelserna om villkorligt fängelse med övervaknings- och kontroll sanktion ska tillämpas under övervakningen (om inte anvisningar getts i eller i anslutning till den nordiska domen). På motsvarande sätt skulle det i 14 § NVL kunna föreskrivas att den undanröjda domen ska anses som en dom på villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontroll sanktion. När det gäller beslut om gemensam påföljd för brottsligheten i flera domar är det dock i första hand den tidigare utdömda brottslighetens straffvärde som bör tillmätas betydelse. Enligt vår bedömning är det därför tillräckligt – och mer ändamålsenligt – att föreskriva att den undanröjda domen ska anses som en dom på villkorligt fängelse, utan angivande av tilläggs sanktion.

Övervakning i en annan nordisk stat av den som blivit dömd till villkorligt fängelse i Sverige

Vårt förslag: Övervakning av den som dömts till villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontroll sanktion eller med en vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård som enligt domen omfattar skyldighet att ha kontakt med en övervakare, får flyttas över till Danmark, Finland, Island eller Norge.

Beslut som den stat till vilken övervakningen har flyttats över har meddelat avseende övervakningen ska gälla även här i Sverige.

Även om övervakningen har flyttats över, får åtgärder i fråga om det villkorliga fängelsestraffet beslutas här i Sverige om den dömda har övertygats om annat brott här eller om behörig myndighet i den nordiska staten hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd hit.

I 15 § NVL finns bestämmelser om överflyttning till Danmark, Finland, Island eller Norge av övervakningen av den som här i riket har dömts till skyddstillsyn. Bestämmelserna måste ändras vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag, då utredningen föreslår att skyddstillsyn ska utmönstras ur påföljdssystemet.

Regleringen i 15 § NVL innebär att övervakning av den som här i riket har dömts till skyddstillsyn får flyttas över till någon av de övriga nordiska staterna. Om det i den stat till vilken övervakningen flyttas över beslutas om ändrade bestämmelser avseende skyddstillsynen, ska beslutet gälla även här. Åtgärder i fråga om skyddstillsynen kan beslutas även i Sverige, om den dömda övertygas om annat brott här eller om behörig myndighet i den nordiska staten hänskjuter ärende om sådan åtgärd hit. Ett sådant hänskjutet ärende ska tas upp av övervakningsnämnd.

Överflyttning till en annan nordisk stat av övervakning som ingår i en icke frihetsberövande påföljd bör kunna ske även vid

ett införande av det påföljdssystem med villkorligt fängelse som Påföljdsutredningen föreslår. Enligt utredningens förslag ska villkorligt fängelse inte alltid innebära att den dömda ställs under övervakning. Den dömda ska dock vara skyldig att hålla kontakt med en övervakare om det villkorliga fängelsestraffet förenas med en övervaknings- och kontrollsanktion. Sådan kontaktskyldighet ska också kunna ingå som en del av andra tilläggssanktioner. Om villkorligt fängelse förenas med en vård- eller påverkanssanktion eller med kontraktsvård, ska kontaktskyldighet kunna föreskrivas i domen, genom att sådan skyldighet omfattas av det förslag till vård- eller påverkanssanktion som Kriminalvården lämnat eller att den vårdplan som upprättats för kontraktsvården innehåller kontaktskyldighet. Om villkorligt fängelse förenas med samhällstjänst, ska Kriminalvården på verkställighetsstadiet kunna besluta att en mindre del av samhällstjänsten ska utgöras av annan verksamhet än oavlönat arbete, vilket bl.a. kan vara skyldighet att hålla kontakt med en övervakare (se förslaget till 2 kap. 1 § första stycket lagen om villkorligt fängelse och kommentaren till den bestämmelsen). Vidare ska Kriminalvården, om den dömda brister i sin skyldighet att fullgöra en tilläggssanktion, kunna meddela särskilda föreskrifter om kontroll- och övervakningsåtgärder (se förslaget till 7 kap. 1 § 1 lagen om villkorligt fängelse). Sådana åtgärder ska bl.a. kunna bestå av skyldighet för den dömda att hålla kontakt med en övervakare.

Sammantaget kan konstateras att övervakning i det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår kan beslutas på flera olika sätt och i många olika situationer. Frågan är då i vilka situationer övervakning bör kunna flyttas över till ett annat nordiskt land med stöd av NVL.

Enligt vår bedömning bör det finnas möjlighet att flytta över övervakningen i de fall då det framgår av domen att påföljden innefattar skyldighet för den dömda att ha kontakt med en övervakare. Så är fallet för det första när villkorligt fängelse förenas med en övervaknings- och kontrollsanktion. Skyldighet att ha kontakt med en övervakare framgår emellertid också av domen

när påföljden bestäms till villkorligt fängelse i förening med en vård- eller påverkanssanktion eller en kontraktsvård som enligt förslaget till vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvårdsplanen omfattar sådan skyldighet.

Övervakning som beslutas av Kriminalvården, antingen som en del av samhällstjänst eller som en åtgärd i anledning av bristande verkställighet av en tilläggssanktion till villkorligt fängelse, är av något annan karaktär. I de situationerna beslutas övervakningen först på verkställighetsstadiet, utan inblandning av domstol. Enligt vår bedömning bör den typen av övervakning inte kunna flyttas över till någon av de andra nordiska staterna med stöd av NVL.

Sammantaget föreslår vi alltså att övervakning av den som dömts till villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontrollsanktion eller med en vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård som enligt domen omfattar skyldighet att ha kontakt med en övervakare får flyttas över till Danmark, Finland, Island eller Norge.

När övervakningen har flyttats över till en annan nordisk stat bör bestämmelser av motsvarande slag som de som i dag regleras i 15 § andra och tredje stycket NVL gälla. Det innebär dels att beslut som den stat till vilken övervakningen har flyttats över har meddelat i fråga om övervakningen ska gälla även här i Sverige, dels att åtgärder i fråga om det villkorliga fängelsestraffet ska kunna beslutas här i Sverige, om den dömde har övertygats om annat brott här eller om behörig myndighet i den nordiska staten hänskjuter ett ärende om sådan åtgärd hit.

Betydelsen av att det i ett annan nordisk stat fattas beslut angående ett villkorligt fängelsestraff som dömts ut i Sverige

Vårt förslag: Ett i Danmark, Finland, Island eller Norge meddelat beslut om att ett villkorligt fängelsestraff som dömts ut här i riket ska undanröjas eller verkställas i anstalt, ska gälla även här.

I 16 § NVL finns bestämmelser om vad som ska gälla om det i Danmark, Finland, Island eller Norge har beslutats att en här i riket utdömd villkorlig dom eller skyddstillsyn ska undanröjas. Även denna paragraf måste ändras vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag.

Regleringen i 16 § innebär att ett i en annan nordisk stat meddelat beslut om undanröjande av en villkorlig dom eller en skyddstillsyn som har dömts ut i Sverige ska gälla även här. Enligt vår bedömning bör motsvarande gälla om det i en annan nordisk stat görs förordnanden som innebär att ett i Sverige utdömt villkorligt fängelsestraff inte längre ska gälla. Enligt de förslag som Påföljdsutredningen har lämnat ska det enligt svensk rätt inte finnas någon möjlighet att undanröja ett villkorligt fängelsestraff. I stället ska det i vissa situationer kunna beslutas att fängelsestraffet ska verkställas i anstalt. Det kan dock inte uteslutas att undanröjande kan komma i fråga enligt lagstiftningen i något av de övriga nordiska länderna. Båda dessa situationer bör därför omfattas av regleringen i 16 § NVL. Vi föreslår därmed att ett i Danmark, Finland, Island eller Norge meddelat beslut om att ett villkorligt fängelsestraff som har dömts ut i Sverige ska undanröjas eller verkställas i anstalt ska gälla i även här.

10.4.3 Lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (IVL)

Utgångspunkter

Vår bedömning: IVL omfattar bl.a. verkställighet av frihetsberövande påföljder. I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår bör begreppet frihetsberövande påföljder tolkas på så sätt att det inte omfattar villkorligt fängelse.

Som beskrivits i avsnitt 10.2.2 reglerar IVL överförande av verkställighet av frihetsberövande påföljder, böter eller förverkande. IVL innehåller inte några bestämmelser som anger specifika påföljder annat än böter. I stället är det begreppet ”frihetsberövande påföljd” som avgör vilka påföljder som får verkställas i en främmande stat. Begreppet ”frihetsberövande påföljd” får i dag anses omfatta påföljderna fängelse och slutna ungdomsvård, dvs. påföljder som innebär att den dömda helt berövas friheten under större delen av verkställigheten.⁹ Däremot omfattas inte påföljderna villkorlig dom eller skyddstillsyn av detta begrepp.

Påföljdsutredningens förslag innebär att fängelse ska kunna dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Ovillkorligt fängelse ska avtjänas i kriminalvårdsanstalt, medan villkorligt fängelse verkställs i frihet genom att den dömda avhåller sig från fortsatt brottslighet och fullgör den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med. Enligt vår bedömning bör begreppet frihetsberövande påföljder tolkas på så sätt att det inte omfattar villkorligt fängelse.

IVL anger inte vilka specifika påföljder för vilka verkställigheten får flyttas över till en annan stat och inte heller vilken påföljd som ska bestämmas om verkställigheten av en påföljd som dömts ut i en annan stat flyttas över hit. Ett genomförande av

⁹ Huruvida slutna ungdomsvård omfattas av begreppet frihetsberövande påföljd enligt IVL torde inte ha blivit föremål för prövning i något enskilt ärende. Med hänsyn till den slutna ungdomsvårdens karaktär kan det dock antas att den omfattas av detta begrepp.

Påföljdsutredningens förslag påkallar därför inte någon mer genomgripande förändring av regleringen i IVL. Som anförts i avsnitt 10.3.2 och utvecklas i följande avsnitt finns det dock bestämmelser i IVL om möjligheten att flytta över verkställigheten av påföljder som innebär överlämnande till särskilt vård, som måste ändras.

Överlämnande till särskild vård

Vårt förslag: De i 1 § andra stycket och 3 § första stycket IVL angivna undantagen från möjligheten att flytta över verkställigheten av en frihetsberövande påföljd såvitt avser andra beslut om överlämnande till särskild vård än rättspsykiatrisk vård utmönstras ur lagstiftningen.

Som beskrivits i avsnitt 10.3.2 finns det i 1 § andra stycket och 3 § första stycket IVL bestämmelser om verkställighet av överlämnande till särskild vård, vilka påverkas av Påföljdsutredningens förslag. I den sista meningen i respektive stycke görs undantag från möjligheten att flytta över verkställigheten när det gäller verkställighet av andra beslut om överlämnande till särskild vård än rättspsykiatrisk vård.

Påföljdsutredningens förslag innebär att överlämnande till annan särskild vård än rättspsykiatrisk vård inte längre ska kunna komma i fråga som påföljd för brott. Det finns därmed inte längre något behov av de undantag som föreskrivs i de båda bestämmelserna. Vi föreslår därför att undantagen utmönstras ur lagstiftningen.

10.4.4 Lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

Lagens tillämpningsområde

Vårt förslag: Samarbete enligt lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska – såvitt avser verkställighet av svensk brottmålsdom i främmande stat – avse

1. dom på villkorligt fängelse och
2. dom på fängelse som inte är villkorligt, sedan den dömdes enligt beslut här i landet har frigetts villkorligt.

Enligt 2 § första stycket lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet avser samarbete enligt lagen

- verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom varigenom den dömdes har erhållit villkorligt anstånd med ådömande av straff eller verkställighet av frihetsstraff eller på annat liknande sätt ålagts att under en provotid undergå kriminalvård i frihet (punkten 1 a)),
- verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom avseende frihetsberövande påföljd sedan den dömdes enligt beslut i den främmande staten har frigetts villkorligt eller annars överförs till kriminalvård utom anstalt (punkten 1 b)),
- verkställighet i främmande stat av svensk dom på skyddstillsyn (punkten 2 a), och
- verkställighet i främmande stat av svensk dom på fängelse sedan den dömdes enligt beslut här i landet har frigetts villkorligt (punkten 2 b)).

Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra skyddstillsyn ur påföljdssystemet och att införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt måste regleringen i punkten 2 a) ändras. Den fråga som måste övervägas är om – och i så fall i vilken utsträckning – samarbete enligt

lagen ska avse verkställighet i främmande stat av svensk dom där ett villkorligt fängelsestraff har dömts ut.

Av betydelse i detta sammanhang är regleringen i 1964 års europarådskonvention rörande övervakning av villkorligt dömda eller villkorligt frigivna personer, vilken utgör grunden för lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet. I artikel 2.1 i konventionen anges:

For the purposes of this Convention, the term "offender" shall be taken to mean any person, who, in the territory of one of the Contracting Parties, has:

- a) been found guilty by a court and placed on probation without sentence having been pronounced;
- b) been given a suspended sentence involving deprivation of liberty, or a sentence of which the enforcement has been conditionally suspended, in whole or in part, either at the time of the sentence or subsequently.

Villkorligt fängelse i den form som Påföljdsutredningen föreslagit faller enligt vår bedömning väl inom ramen för vad som anges under punkten b) i konventionsbestämmelsen. Det bör gälla oavsett vilken tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

Som framgår av 24 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet gäller vid begränsad verkställighet utomlands av en dom som meddelats i Sverige de ändrade föreskrifter om vad den dömde har att iaktta under prövotiden som beslutas i den främmande staten, i den mån motsvarande beslut skulle ha kunnat meddelas enligt svensk lag och beslutet inte innebär skärpning för den dömde i förhållande till vad som har bestämts här i landet. Vid fullständig verkställighet tar den främmande staten helt över verkställigheten och bestämmer ny påföljd för brottsligheten enligt den lagstiftning som gäller där. Oavsett verkställighetsform finns det således möjlighet för den främmande staten att anpassa innehållet i det villkorliga fängelsestraffet till vad som är möjligt att verkställa där.

Sammantaget finner vi att det finns förutsättningar att låta regleringen i 2 § första stycket 2 a) lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet avse svensk dom på villkorligt fängelse, oavsett valet av tilläggssanktion.

Aven regleringen i 2 § första stycket 2 b) lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet måste ändras vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag. I dag anges att samarbete enligt lagen avser verkställighet i främmande stat av svensk dom på fängelse, sedan den dömde enligt beslut här i landet har frigetts villkorligt. Då fängelse enligt vad Påföljdsutredningen föreslår ska avse såväl villkorligt som ovillkorligt fängelse och villkorligt frigivning endast kan komma i fråga från ovillkorliga fängelsestraff, bör det framgå av bestämmelsen att det endast är fängelse som inte är villkorligt som avses.

Begränsad verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom

Vårt förslag: Vid begränsad verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom tillämpas, om inte annat följer av 11 eller 12 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet,

1. såvitt avser verkställighet enligt 2 § första stycket 1 a) vad som föreskrivs i 27 kap. 8–13 §§ BrB och i lagen om villkorligt fängelse samt

2. såvitt avser verkställighet enligt 2 § första stycket 1 b) vad som föreskrivs i 26 kap. 12–18 §§ BrB.

Som beskrivits i avsnitt 10.2.3 finns det i 8–14 §§ lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet bestämmelser om begränsad verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom. I 11 § regleras vad som ska gälla avseende prøvotid och den dömdes åligganden under prøvotiden. Huvudregeln är att de föreskrifter som följer av domen eller av särskilt beslut som meddelats i den främmande staten ska gälla även här i Sverige.

Föreskrifter som inte kan meddelas eller annars gälla enligt svensk lag, ska dock jämkas av övervakningsnämnden. Under prövotiden ska den dömda enligt 12 § stå under övervakning, om inte annat följer av domen eller särskilt beslut som har meddelats i den främmande staten. I övrigt tillämpas enligt 13 § bestämmelserna i 26 kap. 12–18 §§ BrB i fråga om kriminalvården under prövotiden.

Som beskrivits i avsnitt 10.3.3 omfattar regleringen i 26 kap. 12–18 §§ BrB i dag dels personer som är villkorligt frigivna från fängelse, dels personer som dömts till skyddstillsyn. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska bestämmelserna endast tillämpas för personer som frigetts villkorligt från ett ovillkorligt fängelsestraff, medan verkställigheten av villkorligt fängelse i stället ska regleras i en särskild lag, lagen om villkorligt fängelse. Åtgärder i anledning av bristande verkställighet av en tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska enligt utredningens förslag vidtas med stöd av särskilda bestämmelser i brottsbalken, se förslaget till 27 kap. 8–13 §§ BrB.

Reglerna om verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom omfattar, i enlighet med vad som anges i 2 § första stycket 1 lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet, både villkorligt dömda personer och personer som blivit villkorligt frigivna från en frihetsberövande påföljd. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag är det enligt vår bedömning mest ändamålsenligt att kriminalvården under prövotiden vid begränsad verkställighet av en villkorligt utdömd påföljd styrs av de bestämmelser som gäller för villkorligt fängelse, om inte annat framgår av domen eller av ett särskilt beslut från den främmande staten. Det innebär att de av utredningen föreslagna bestämmelserna i 27 kap. 8–13 §§ BrB och i lagen om villkorligt fängelse bör vara tillämpliga, om inte annat följer av 11 eller 12 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet. När det gäller begränsad verkställighet av en frihetsberövande påföljd från vilken den dömda blivit villkorligt frigiven bör dock alltjämt bestämmelserna i 26 kap. 12–18 §§ BrB tillämpas.

Fullständig verkställighet i Sverige av utländsk brottmålsdom

Vårt förslag: Om det beslutas att ett villkorligt fängelsestraff som har dömts ut med stöd av 18 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ska verkställas i anstalt, ska den dömde, i den mån det med hänsyn till omständigheterna bedöms som skäligt, räknas till godo dels vad han eller hon kan ha utstått av frihetsberövande påföljd som dömts ut genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen om verkställighet, dels tid under vilken han eller hon med anledning av sådant brott varit anhållen eller häktad i den främmande staten. Därvid får bestämmas lindrigare straff än vad som är föreskrivet för gärningen.

Som beskrivits i avsnitt 10.2.3 innehåller 15–20 §§ lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet bestämmelser om fullständig verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom. Regleringen i 18 § innebär att rätten vid beslut om att en utländsk brottmålsdom ska verkställas här ska bestämma ny påföljd enligt svensk lag för brottsligheten. Den nya påföljden får inte innebära att den dömde berövas friheten och den får inte heller bestämmas till enbart böter. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag torde detta innebära att den påföljd som dömts ut i den främmande staten ska ersättas med ett villkorligt fängelsestraff. Utredningens förslag föranleder inte någon ändring av bestämmelsen.

I 20 § förskrivs att den dömde vid undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn som dömts ut enligt 18 §, i den mån det med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt, ska tillgodoräknas dels vad han eller hon har utstått av frihetsberövande påföljd som dömts ut genom den utländska domen för brott som omfattades av framställningen av verkställighet, dels tid under vilken han eller hon varit anhållen eller häktad i den främmande staten med anledning av brottsligheten. Som anförts i avsnitt 10.3.3 innebär Påföljdsutredningens förslag att utmönstra på-

följderna villkorlig dom och skyddstillsyn att denna bestämmelse måste ändras. Den fråga som måste övervägas är vad som ska gälla för det fall att det görs förordnanden i anledning av ett villkorligt fängelsestraff som innebär att straffet ska verkställas i anstalt.

Enligt Påföljdsutredningens förslag ska det inte finnas möjlighet att undanröja ett villkorligt fängelsestraff. Däremot ska det under vissa förutsättningar kunna beslutas att fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt, se utredningens förslag till 27 kap. 10 § och 34 kap. 7 § BrB. Vid beslut om verkställighet i anstalt ska i skäligen utsträckning hänsyn tas till vad den dömden har undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet, se förslaget till 27 kap. 10 § andra stycket och 34 kap. 10 § BrB. På motsvarande sätt bör den dömden vid beslut om verkställighet i anstalt av ett villkorligt fängelsestraff som dömts ut med stöd av 18 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet i skäligen utsträckning tillgodoräknas de frihetsberövanden som han eller hon tidigare har fått utstå i anledning av den brottslighet som omfattas av påföljden. Vi föreslår därför att regleringen i 20 § lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet ändras så att den omfattar situationer där det beslutas att ett enligt 18 § utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt.

Verkställighet utomlands av svensk dom

Vår bedömning: Påföljdsutredningens förslag föranleder inte någon ändring av bestämmelserna om verkställighet utomlands av svensk dom.

Regleringen om verkställighet utomlands av en svensk dom i 21–25 §§ lagen om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet innehåller inte några bestämmelser som uttryckligen anger särskilda påföljder eller hänvisar till bestämmelser i brottsbalken

eller andra lagar som Påföljdsutredningen föreslår förändringar av. Påföljdsutredningens förslag föranleder därmed inte någon ändring av denna reglering.

10.4.5 Lagstiftningen om utlämning för brott och överlämnande enligt en arresteringsorder

Lagen (1957:668) om utlämning för brott

Vår bedömning och vårt förslag: Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag föranleder inte någon ändring av regleringen i 4 § utlämningslagen.

Regleringen i 11 § utlämningslagen förtydligas så att det framgår att utlämning inte får ske om den person som begärs utlämnad ska undergå fängelse *som inte är villkorligt* eller annars omhändertas på anstalt.

Förutsättningarna för utlämning för brott enligt 4 § utlämningslagen styrs av vilken straffskala som gäller för brottsligheten i Sverige och av den påföljd som dömts ut i den stat som ansöker om utlämning. Påföljdsutredningen föreslår inte några ändrade straffskalor eller i övrigt några förändringar i den lagstiftning som styr vilket straff som är föreskrivet för olika gärningar. Inte heller frågan om vilken påföljd som dömts ut i den stat som ansöker om utlämning påverkas av utredningens förslag. Ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag föranleder således inte någon ändring av regleringen i 4 § utlämningslagen.

Däremot påverkas regleringen i 11 § första stycket utlämningslagen av utredningens förslag. Som beskrivits i avsnitt 10.2.4 och 10.3.4 innebär bestämmelsen att utlämning inte får ske bl.a. om den person som begärs utlämnad ska undergå fängelse eller annars omhändertas på anstalt i Sverige. Enligt Påföljdsutredningens förslag ska begreppet fängelse omfatta såväl villkorligt fängelse som fängelse som inte dömts ut villkorligt.

11 § utlämningslagen måste därför ändras så att det framgår att det endast är dom till ovillkorligt fängelse som utgör hinder mot utlämning.

Vi har övervägt en reglering som innebär att det är hinder mot utlämning om den person som begärs utlämnad enligt svensk dom ska undergå en *fribetsberövande påföljd*. Då en sådan förändring skulle riskera att innebära sakliga förändringar i förhållande till vad som gäller i dag, inte minst mot bakgrund av den något osäkra betydelsen av det nuvarande begreppet ”eljest omhändertagas på anstalt”¹⁰, har vi dock stannat vid att inte föreslå en sådan lösning. I stället föreslår vi att det förtydligas i 11 § utlämningslagen att hinder mot utlämning råder om den person som begärs utlämnad enligt dom mot honom eller henne ska undergå fängelse *som inte är villkorligt* eller annars omhändertas på anstalt.

Som anförts i avsnitt 10.2.4 har Utlämningsutredningen föreslagit att det ska införas en ny utlämningslag. För det fall att en ny utlämningslag införs innan Påföljdsutredningens förslag och förslagen i denna promemoria leder till lagstiftning, måste det i de eventuella bestämmelser i den nya utlämningslagen som avser personer som undergår fängelse på motsvarande sätt förtydligas att det endast är ovillkorligt fängelse som avses.

Lagstiftningen om överlämnande enligt en arresteringsorder

Vår bedömning: Lagstiftningen om överlämnande från Sverige enligt en europeisk eller en nordisk arresteringsorder påverkas inte av Påföljdsutredningens förslag.

Förutsättningarna för överlämnande av en person från Sverige till en annan stat för lagföring eller verkställighet av påföljd enligt lagen om europeisk arresteringsorder och lagen om nordisk arresteringsorder styrs av straffskalan för brottsligheten i den

¹⁰ Se avsnitt 10.2.4 ovan.

stat som begärt överlämnande och av den påföljd som dömts ut i den staten, se 2 kap. 2 § lagen om europeisk arresteringsorder och 2 kap. 2 § lagen om nordisk arresteringsorder. Detta är faktorer som inte påverkas av Påföljdsutredningens förslag. Ett genomförande av utredningens förslag föranleder således inte någon ändring i dessa bestämmelser.

Inte heller förutsättningarna för att överföra verkställigheten av en frihetsberövande påföljd till Sverige i samband med att begäran om överlämnande enligt en arresteringsorder har avslagits påverkas av Påföljdsutredningens förslag, då möjligheten till ett sådant överförande endast avser frihetsberövande påföljder, se 7 kap. lagen om europeisk arresteringsorder och 6 kap. lagen om nordisk arresteringsorder. Enligt 7 kap. 3 § lagen om europeisk arresteringsorder ska rätten visserligen under vissa förutsättningar i ny dom bestämma en svensk påföljd för brottsligheten. I paragrafen anges dock endast att det ska vara fråga om en frihetsberövande påföljd som motsvarar den utländska påföljden, särskilt i fråga om dess art och längd. Det förhållandet att Påföljdsutredningen föreslår förändringar i det svenska påföljdssystemet får därmed inte någon betydelse för den regleringen.

11 Konsekvenser

11.1 Inledning

I vår uppdragsbeskrivning anges att vi ska redovisa de ekonomiska konsekvenserna som de förslag som lämnas kan komma att medföra. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska vi lämna förslag till hur dessa ska finansieras.

Utöver vad som anges i uppdragsbeskrivningen finns det i förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning särskilda bestämmelser om skyldighet att genomföra konsekvensutredningar i samband med att nya eller förändrade föreskrifter föreslås.

I detta kapitel redogör vi för våra överväganden när det gäller de konsekvenser som våra förslag kan antas medföra.

11.2 Författningenliga krav på utredning av konsekvenserna av förslagen i en departementspromemoria

I förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning föreskrivs skyldighet för förvaltningsmyndigheter under regeringen att genomföra en konsekvensutredning innan föreskrifter eller allmänna råd beslutas. Konsekvensutredningen ska enligt 6 § i förordningen innehålla följande.

1. en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå,
2. en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd,
3. uppgifter om vilka som berörs av regleringen,
4. uppgifter om vilka kostnadsmissiga och andra konsekvenser regleringen medför och en jämförelse av konsekvenserna för de övervägda regleringsalternativen,
5. en bedömning av om regleringen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen, och
6. en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

Om regleringen kan få effekter av betydelse för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt, ska konsekvensutredningen enligt 7 §, utöver vad som följer av 6 § och i den omfattning som är möjlig, innehålla en beskrivning av följande.

1. antalet företag som berörs, vilka branscher företagen är verksamma i samt storleken på företagen,
2. vilken tidsåtgång regleringen kan föra med sig för företagen och vad regleringen innebär för företagens administrativa kostnader,
3. vilka andra kostnader den föreslagna regleringen medför för företagen och vilka förändringar i verksamheten som företagen kan behöva vidta till följd av den föreslagna regleringen,
4. i vilken utsträckning regleringen kan komma att påverka konkurrensförhållandena för företagen,

5. hur regleringen i andra avseenden kan komma att påverka företagen, och
6. om särskilda hänsyn behöver tas till små företag vid reglernas utformning.

Förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning omfattar förvaltningsmyndigheter under regeringen (se 1 §). År 2008 fastställdes riktlinjer för arbetet med konsekvensutredningar i Regeringskansliet. Av dessa riktlinjer framgår att det när det inom Regeringskansliet tas fram förslag till nya eller ändrade regler så tidigt som möjligt ska göras en konsekvensutredning som ska dokumenteras samt att kostnadsmässiga och andra konsekvenser då ska utredas i den omfattning som behövs i det enskilda fallet. I riktlinjerna anges vidare att 6 och 7 §§ förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning bör tjäna som vägledning vid utarbetandet av en konsekvensutredning.¹ Mot bakgrund härav har vi gjort bedömningen att vi inom ramen för vårt arbete bör genomföra en konsekvensutredning och att utredningen bör redovisas i enlighet med vad som föreskrivs i 6 och 7 §§ förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

11.3 Problembeskrivning och målsättning

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en problembeskrivning och en målsättning.

Vi har enligt vår uppdragsbeskrivning haft i uppdrag att utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå de författningsförslag som befinner påkallade. En närmare beskrivning av bakgrunden till uppdraget

¹ Riktlinjer för arbetet med konsekvensutredningar i Regeringskansliet utfärdade den 13 juni 2008 och undertecknade av statssekreterarna för Statsrådsberedningen, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Finansdepartementet, Jordbruksdepartementet, Miljödepartementet, Näringsdepartementet, Integrations- och jämställdhetsdepartementet samt Arbetsmarknadsdepartementet.

och en analys av dess innehåll finns i kapitel 1. I kapitel 3 har vi angett de allmänna utgångspunkterna för vårt arbete.

Vår målsättning har varit att utreda de processrättsliga konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag och att föreslå ändringar i lagstiftningen i enlighet med de syften som anges i de allmänna utgångspunkterna.

11.4 Alternativa lösningar

Av 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning framgår att en konsekvensutredning ska innehålla en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd.

Vi har valt att kontinuerligt i promemorian beskriva alternativa lösningar till de förslag som vi lämnar och motivera varför vi valt just det föreslagna alternativet. I den mån vi har kunnat se alternativa lösningar anges de alltså i direkt anslutning till respektive förslag.

De förslag som vi lämnar är föranledda av Påföljdsutredningens förslag. Om inte Påföljdsutredningens förslag genomförs, finns det inte någon anledning att genomföra de ändringar som föreslås i denna promemoria. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag krävs det dock förändringar inom de områden som vi överväger för att straffprocessen ska kunna fungera. För det fall att inte de förslag som vi lämnar genomförs, måste alltså andra förändringar göras så att det straffprocessuella regelverket anpassas till Påföljdsutredningens förslag.

11.5 Vilka berörs av de föreslagna ändringarna?

Vår bedömning: Ett genomförande av de förslag som lämnas i denna promemoria påverkar i olika avseenden personer som misstänks, åtalas och döms för brott, polismyndigheterna, Åklagarmyndigheten, personer som anlitas som försvarsadvokater, de allmänna domstolarna och Kriminalvården.

11.5.1 Personer som misstänks, åtalas och döms för brott

De förslag som vi lämnar påverkar i första hand personer som misstänks, åtalas och döms för brott.

I kapitel 4 har vi gjort bedömningen att bestämmelserna om gripande, anhållande och häktning i 24 kap. RB och 23 § LUL inte bör ändras. Enligt vår bedömning kan straffprocessuella frihetsberövanden i princip tillämpas i samma utsträckning som i dag, även om Påföljdsutredningens förslag genomförs. Våra överväganden såvitt avser gripande, anhållande och häktning torde därmed inte innebära några märkbara förändringar för personer som misstänks för brott.

Våra förslag i kapitel 5 om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning innebär att åtalsunderlåtelse enligt 20 kap. 7 § första stycket 2 RB får beslutas om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff för brottsligheten och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse. Om brottet utgör återfall, får dock åtalsunderlåtelse beslutas endast om det finns synnerliga skäl. Enligt 23 kap. 4 a § första stycket 2 RB kan åklagare under motsvarande förutsättningar besluta om förundersökningsbegränsning. Den ändrade regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 2 RB syftar till att medge åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i situationer där det kan antas att påföljden skulle bli villkorligt fängelse i samma utsträckning som det i dag finns möjlighet att besluta om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning när det kan antas att påföljden skulle bli

villkorlig dom. Ändringen bör därmed inte medföra annat än marginella förändringar för personer som misstänks för brott.

Vidare gör vi i kapitel 5 bedömningen att regleringen i 20 kap. 7 § första stycket 3 RB om åtalsunderlåtelse i s.k. konkurrensfall inte bör ändras. Mot bakgrund av vad Påföljdsutredningen har föreslagit såvitt avser möjligheten att meddela konsumtionsdom vid återfall i brott, torde förutsättningarna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i konkurrensfall därmed begränsas något. Detta är något som påverkar personer som misstänks för brott, genom att de i större utsträckning kommer att påföras en påföljd.

Slutligen gör vi i kapitel 5 bedömningen att Påföljdsutredningens förslag att brottslighetens art inte ska utgöra skäl för ett strängare påföljdsval innebär att det förhållandet att brottet är av viss typ eller karaktär inte kan anföras som skäl mot att besluta om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning. Förutsättningarna för att meddela beslut om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning utvidgas därmed något, vilket påverkar personer som misstänks för brott på så sätt att de i mindre utsträckning kommer att påföras en påföljd.

Våra förslag i kapitel 6 innebär att möjligheten att utfärda strafföreläggande avseende villkorlig dom eller villkorlig dom i förening med böter ersätts av en möjlighet att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Förändringen får till följd att strafföreläggande – till skillnad från i dag – inte kan meddelas för brott vars straffmättningsvärde överstiger sex månader, men att det i större utsträckning blir möjligt att meddela strafföreläggande för annat än bötesbrottslighet trots att det är fråga om återfall i brott. Vidare innebär Påföljdsutredningens förslag att brottslighetens art inte ska utgöra skäl för ett strängare påföljdsval att strafföreläggande kommer att kunna utfärdas oavsett brottslighetens typ eller karaktär. Båda dessa förändringar påverkar personer som misstänks för brott.

Våra förslag i kapitel 7 innebär att offentlig försvarare ska förordnas för den som är misstänkt för brott, om försvarare be-

hövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Då det för att offentlig försvarare ska förordnas alltjämt ska krävas att påföljdsfrågan är tveksam, torde förutsättningarna för sådant förordnande inte förändras i någon märkbar utsträckning. Det kan dock antas att antalet förordnanden kommer att öka något i ett inledningsskede, innan praxis kring det nya påföljds-systemet har hunnit utvecklas.

Våra förslag i kapitel 8 innefattar bl.a. ändrade bestämmelser om förutsättningarna för att avgöra ett mål utan huvudförhandling eller efter en huvudförhandling till vilken den tilltalade inte har inställt sig personligen. Ändringarna får till följd att fler mål kommer att kunna avgöras utan att den tilltalade behöver inställa sig till huvudförhandling. Den tilltalades rätt att begära att huvudförhandling hålls begränsas dock inte.

Våra förslag i kapitel 9 innebär att de bestämmelser i LUL som avser rättegången endast ska omfatta mål mot den som inte har fyllt 18 år. Ändringarna får betydelse för personer mellan 18 och 20 år som åtalas för brott, eftersom LUL:s bestämmelser om rättegången inte längre kommer att omfatta dem.

Slutligen lämnar vi i kapitel 10 förslag till ändringar i lagstiftningen om internationell straffverkställighet. Dessa ändringar innebär att regleringen anpassas till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår. De torde inte innebära några större förändringar för personer som dömts för brott, vare sig om domen meddelats i Sverige eller i någon annan stat som omfattas av de lagar som ändras.

11.5.2 Polismyndigheterna

Ett genomförande av förslagen i promemorian, och då särskilt förslagen i kapitel 5 om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning kommer att beröra polismyndigheterna.

Enligt en lagändring som träder i kraft den 1 januari 2013 får beslut om att lägga ned en förundersökning meddelas av den

polismyndighet som leder förundersökningen, under förutsättning att beslutet grundas på att det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § första stycket RB eller om särskild åtalsprövning. Vid ett genomförande av våra förslag om ändrade förutsättningar för åtalsunderlåtelse kommer därmed polismyndigheternas arbete att påverkas.

11.5.3 Åklagarmyndigheten

Våra förslag påverkar i hög grad Åklagarmyndigheten. Det gäller i första hand förslagen om ändrade förutsättningar för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i kapitel 5 och förslagen till ändrade bestämmelser om strafföreläggande i kapitel 6, men också ändringarna i bestämmelserna om avgörande av mål på handlingarna och efter en huvudförhandling i den tilltalades utelämnande i kapitel 8 får betydelse för Åklagarmyndighetens arbete.

11.5.4 Försvarsadvokater

De i kapitel 7 förslagna ändringarna av de bestämmelser som reglerar förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare är av betydelse för personer som anlitas som försvarsadvokater.

11.5.5 De allmänna domstolarna

Många av de förslag som vi lämnar påverkar de allmänna domstolarnas arbete. Det gäller särskilt förslagen till ändringar av bestämmelserna om förordnande av offentlig försvarare (21 kap. 3 a § RB), omröstning i brottmål (29 kap. 2 och 3 §§ RB), utfärdande av dom i förenklad form (30 kap. 6 § RB), avgörande av mål utan huvudförhandling (45 kap. 10 a § och 51 kap. 13 § RB), avgörande av mål efter en huvudförhandling i den tilltalades ute-

varo (46 kap. 15 a § RB), förbudet mot reformatio in pejus (51 kap. 25 § RB) samt bestämmelserna om rättegången i LUL.

11.5.6 Kriminalvården

Ett genomförande av våra förslag till ändringar i lagstiftningen om internationell straffverkställighet påverkar Kriminalvården, då förslagen omfattar bestämmelser som ger möjlighet att flytta över verkställigheten av påföljder som dömts ut i Sverige till andra länder och bestämmelser om vad som ska gälla under verkställigheten när verkställigheten av påföljder som har dömts ut i ett annat land har flyttats över hit.

11.6 Ekonomiska konsekvenser

11.6.1 Inledning

Som angetts i avsnitt 11.1 ska vi enligt vår uppdragsbeskrivning redovisa de ekonomiska konsekvenserna som ett genomförande av de förslag vi lämnar kan komma att medföra. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska vi lämna förslag till hur dessa ska finansieras. En skyldighet att redovisa kostnadsmissiga konsekvenser av förslagen följer också av regleringen i 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

11.6.2 Konsekvenser för staten

Vår bedömning: Ett genomförande av de förslag vi lämnar kommer på sikt sammantaget inte att medföra några kostnadsökningar för det allmänna.

Påföljdsutredningens förslag att avskaffa möjligheten att meddela konsumtionsdom vid återfall i brott kan antas leda till viss kostnadsökning för polismyndigheterna, Åklagar-

myndigheten och de allmänna domstolarna, genom att förut-sättningarna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbe-gränsning i s.k. konkurrensfall minskar. Kostnadsökningen kan till viss del – men knappast fullt ut – antas bli kompense-rad av att det ges ett utvidgat utrymme för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning vid brott som i dag anses utgöra artbrott.

De förslag vi lämnar såvitt avser möjligheten att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse torde på sikt leda till att strafföreläggandeinstitutet kan utnyttjas i något större utsträckning än i dag. Detta är något som kan antas leda till kostnadsbesparingar för Åklagarmyndigheten och för de allmänna domstolarna.

Förslagen till ökade möjligheter att avgöra brottmål utan huvudförhandling kan, sedan det nya påföljdssystemet varit i kraft under en tid, antas leda till viss kostnadsbesparing för de allmänna domstolarna och för Åklagarmyndigheten.

Inledningsvis kommer det att uppstå utbildnings- och om-ställningskostnader för de domstolar och myndigheter som har att tillämpa de ändrade bestämmelserna. De kostnader som är föranledda av förslagen i denna promemoria kan dock antas bli marginella i förhållande till den totala kostnaden för omställningen till det påföljdssystem som Påföljdsutredning-en föreslår.

De allmänna domstolarna

Som angetts i avsnitt 11.5.5 påverkar våra förslag arbetet i de allmänna domstolarna. Enligt vår bedömning är det emellertid endast ett fåtal av förslagen som får bestående ekonomiska kon-sekvenser för domstolarna.

Våra överväganden och förslag i kapitel 4 och 7 om häktning och förordnande av offentlig försvarare påverkar de allmänna domstolarnas arbete, då ett genomförande av Påföljdsutredning-ens förslag leder till att det måste göras något annorlunda be-

dömningar i dessa frågor. Det torde dock inte uppstå några kostnadsmissiga effekter om förslagen genomförs.

Våra överväganden och förslag i kapitel 5 om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning kan antas medföra en viss kostnadsökning för de allmänna domstolarna. Som redovisats i avsnitt 11.5.1 torde Påföljdsutredningens förslag att avskaffa möjligheten att meddela konsumtionsdom vid återfall i brott innebära att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i s.k. konkurrensfall begränsas något. En följd av detta är att fler brott kommer att leda till åtal och därmed till rättegång i allmän domstol. Den kostnadsökning som detta kan komma att medföra kan till viss del – men knappast fullt ut – kompenseras av att utrymmet för åtalsunderlåtelse och förundersökning vid brott som i dag anses utgöra artbrott utvidgas till följd av Påföljdsutredningens förslag.

Våra förslag i kapitel 6 innebär att förutsättningarna för strafföreläggande utvidgas något i förhållande till vad som gäller i dag. Det kan därmed antas att antalet brott som lagförs genom strafföreläggande – i vart fall sedan det nya påföljdssystemet varit i kraft under en tid – kommer att öka något. Detta innebär en besparing för de allmänna domstolarna, genom att färre brott kommer att leda till åtal.

De förslag vi lämnar i avsnitt 8.3 innebär att förutsättningarna för avgörande av brottmål utan huvudförhandling både vid tingsrätt och i hovrätt utvidgas något i förhållande till vad som gäller i dag. Ett genomförande av dessa förslag – som innebär att brottmål i större utsträckning kan avgöras efter endast skriftlig handläggning – torde på sikt kunna leda till kostnadsbesparingar för de allmänna domstolarna. Det finns dock anledning att påpeka att en förutsättning för meddelande av dom på handlingarna i tingsrätt alltså ska vara att huvudförhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och att det för avgörande på handlingarna i hovrätt fortfarande ska krävas att saken kan utredas tillfredsställande. Möjligheten till avgörande utan huvudförhandling kommer därför sannolikt inte kunna utnyttjas fullt ut förrän det har hunnit utvecklas viss praxis i det nya påföljdssy-

stemet. Den kostnadsbesparing som förändringarna kan medföra kommer därmed inte att uppstå förrän de nya bestämmelserna har varit i kraft under en tid.

Ett genomförande av förslagen i kapitel 9 om ändringar i LUL:s bestämmelser om rättegången får till följd att domstolarna inte kommer att behöva tillämpa de i 25-30 a §§ LUL intagna särreglerna för unga lagöverträdare såvitt avser personer som har fyllt 18 men inte 21 år. Även dessa förändringar kan antas leda till en viss kostnadsbesparing för domstolarna, då de bl.a. innebär att man vid handläggningen av mål mot personer mellan 18 och 20 år inte behöver upprätthålla kraven på skyndsamhet och inte heller behöver handlägga målen på ett sätt som innebär att de inte tilldrar sig uppmärksamhet. Den besparing som detta kan medföra kan dock antas bli marginell.

Åklagarmyndigheten

Som anförts i avsnitt 11.5.3 får våra överväganden och förslag i kapitel 5 om ändrade förutsättningar för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning samt förslagen till ändrade bestämmelser om strafföreläggande i kapitel 6 betydelse för Åklagarmyndighetens arbete. Även ändringarna i bestämmelserna om avgörande av mål på handlingarna och efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro i kapitel 8 påverkar Åklagarmyndigheten. Utöver det förhållandet att åklagarna kommer att få tillämpa ändrade bestämmelser, kan de nu angivna förslagen komma att leda till ekonomiska konsekvenser för myndigheten.

Som beskrivits i avsnitt 11.5.1 innebär våra överväganden och förslag i kapitel 5 i kombination med Påföljdsutredningens förslag till nytt påföljdssystem att förutsättningarna för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i s.k. konkurrensfall minskar något. Samtidigt innebär det förhållandet att brottslighetens art inte längre ska tillmätas betydelse vid påföljdsbestämningen ett utvidgat utrymme för att meddela åtalsunderlåtelse och att besluta om förundersökningsbegränsning för brott som i

dag anses utgöra artbrott. Den sammantagna effekten av förslagen torde enligt vår bedömning bli att åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning kan beslutas i något mindre utsträckning än i dag. Det innebär att förundersökningen måste fortsätta och att lagföring genom strafföreläggande eller dom kommer att krävas i fler fall än i dag. Detta leder till kostnadsökningar för Åklagarmyndigheten.

Som anförts i föregående avsnitt kan våra förslag i kapitel 6 antas medföra att strafföreläggande på sikt kommer att kunna utfärdas i något större utsträckning än i dag. De förslagen bör därmed leda till vissa kostnadsbesparingar för Åklagarmyndigheten.

Den utvidgade möjligheten för domstolarna att avgöra brottmål utan huvudförhandling (se avsnitt 8.3) innebär att åklagare kommer att behöva inställa sig till huvudförhandling i färre fall än i dag. Denna förändring kan antas leda till en viss kostnadsbesparing för Åklagarmyndigheten. På samma sätt som när det gäller effekten för domstolarna, finns det dock anledning att påpeka att den kostnadsbesparing som förslaget kan innebära för Åklagarmyndigheten inte kommer att uppstå förrän de nya bestämmelserna har varit i kraft under en tid.

Polismyndigheterna

Som angetts i avsnitt 11.5.2 påverkar förslagen i kapitel 5 om ändrade bestämmelser om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning även polismyndigheterna. Som beskrivits i föregående avsnitt torde den sammantagna effekten av de förslagen bli att åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning kommer att kunna beslutas i något mindre utsträckning än i dag. Det innebär att polismyndigheterna kommer att behöva färdigställa fler förundersökningar, med den kostnadsökning som det kan innebära som följd.

Kostnader för försvarsadvokater

Som anförts i avsnitt 11.5.1 torde våra förslag i kapitel 7 leda till att antalet förordnande av offentliga försvarare på sikt blir ungefär detsamma som med nuvarande ordning. Som också anges i avsnitt 11.5.1 kan det dock antas att antalet förvararförordnanden kommer att öka något i ett inledningsskede, innan praxis kring det nya påföljdssystemet har hunnit utvecklas. Den ökade kostnad som därmed uppstår kommer delvis att belasta staten, då kostnaden för offentlig försvarare åläggs den dömda endast i den utsträckning som han eller hon anses ha ekonomiska förutsättningar för detta.

Kriminalvården

Som angetts i avsnitt 11.5.6 påverkar de i kapitel 10 föreslagna ändringarna i lagstiftningen om internationell straffverkställighet Kriminalvårdens arbete. Då ändringarna endast är avsedda att innebära en anpassning av regleringen till det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår torde de dock inte leda till några ekonomiska konsekvenser för myndigheten.

Särskilt om utbildnings- och omställningskostnader

Påföljdsutredningen har i sitt betänkande konstaterat att ett genomförande av de förslag som utredningen lämnar kommer att leda till utbildnings- och omställningskostnader för domstolarna och för de myndigheter som har att tillämpa det nya regelverket. Utredningen har dock inte haft möjlighet att beräkna kostnaderna för omställningsarbetet, utan konstaterar att detta är något som bör analyseras närmare inför ett genomförande av reformen.

Även de förslag som lämnas i denna promemoria kommer att medföra utbildnings- och omställningskostnader för berörda domstolar och myndigheter, särskilt i form av kostnader för

utbildning av de personer som ska tillämpa den nya regleringen. Också dessa kostnader bör beaktas vid den fortsatta analysen av de ekonomiska konsekvenserna av utredningens förslag. Vi bedömer dock att utbildnings- och omställningskostnaderna till följd av de nu lämnade förslagen kommer att vara marginella sett i förhållande till den totala kostnad för sådana åtgärder som ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle medföra.

Sammantagen bedömning

Vi gör bedömningen att vissa av de förslag som lämnas i denna promemoria kommer att leda till något ökade kostnader för det allmänna medan andra förslag kan antas leda till något minskade kostnader. Hur stora kostnadsökningarna respektive kostnadsminskningarna kommer bli låter sig knappast sägas på ett så här tidigt stadium. Enligt vår bedömning kommer emellertid förslagen sammantaget inte att medföra några bestående kostnadsökningar för det allmänna. Tvärtom tror vi att de kostnadsbesparingar som våra förslag när det gäller förutsättningarna för straffföreläggande avseende villkorligt fängelse och för att avgöra brottmål utan huvudförhandling kan antas medföra på sikt – sedan det nya påföljdssystemet varit i kraft under en tid – väl kommer att överstiga de kostnadsökningar som en del övriga förslag kan leda till.

Förslagen kommer i ett inledningsskede föranleda vissa utbildnings- och omställningskostnader för de allmänna domstolarna och de myndigheter som har att tillämpa den nya regleringen. Dessa kostnader bedöms dock bli marginella i förhållande till den totala kostnad för sådana åtgärder som ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag skulle medföra.

11.6.3 Konsekvenser för företag eller andra enskilda

Vår bedömning: Våra förslag kommer inte att medföra några ekonomiska konsekvenser för företag eller andra enskilda.

Vi gör bedömningen att de förslag som lämnas i denna promemoria inte kommer att medföra några ekonomiska konsekvenser för företag eller andra enskilda. Förslaget i kapitel 7 om ändring av bestämmelsen om förordnande av offentlig försvarare påverkar visserligen de personer som anlitas som offentliga försvarare och därmed även de företag som de är verksamma vid. Förändringen torde emellertid inte innebära att antalet försvararförordnanden förändras i någon mer avgörande omfattning i förhållande till vad som gäller i dag.

11.7 Konsekvenser för Sveriges anslutning till Europeiska unionen

Vår bedömning: Våra förslag påverkar inte Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen.

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

Vi gör bedömningen att våra förslag inte påverkar Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen. Det bör samtidigt understrykas att det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår totalt sett torde vara bättre anpassat till det internationella samarbetet på det straffrättsliga området än dagens system.

11.8 Ikraftträdande och informationsinsatser

Vår bedömning: Våra överväganden om tidpunkten för ikraftträdande av de förslag vi lämnar redovisas i avsnitt 12.2.

Våra förslag utgör följdändringar till de förslag som Påföljdsutredningen lämnat. De informations- och utbildningsinsatser som krävs vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag bör omfatta även de förändringar som föreslås i denna promemoria.

11.8.1 Ikraftträdande

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

Vi föreslår i avsnitt 12.2 att de flesta av de författningsändringar som vi föreslår ska träda i kraft den 1 juli 2015. Våra närmare överväganden kring tidpunkten för ikraftträdande framgår av det avsnittet.

11.8.2 Informationsinsatser

De förslag som lämnas i denna promemoria utgör följdändringar till det mycket omfattande förslag till nytt påföljdssystem som Påföljdsutredningen har lämnat. Som utredningen anför i sitt betänkande kommer ett genomförande av förslagen att kräva omfattande informations- och utbildningsinsatser för de personer som ska tillämpa den nya lagstiftningen.² Informationen och utbildningen bör omfatta även de förslag som omfattas av denna promemoria.

² SOU 2012:34 avsnitt 30.8.2, del 4 s. 39 i betänkandet.

11.9 Konsekvenser som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning

Vår bedömning: Våra förslag kommer inte att medföra några konsekvenser av det slag som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

Enligt 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en beskrivning av ett antal olika omständigheter om förslagen kan få effekter för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt, se avsnitt 11.2.

Vi gör bedömningen att våra förslag inte kommer att medföra några sådana konsekvenser.

12 Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

12.1 Inledning

I detta kapitel redogör vi för våra överväganden avseende ikraftträdande av de ändringar som föreslås och behovet av övergångsbestämmelser.

12.2 Dag för ikraftträdande

Våra förslag: Ändringarna i lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

Övriga ändringar träder i kraft den 1 juli 2015.

Påföljdsutredningen har i sitt betänkande föreslagit att de lagändringar som föreslås ska träda i kraft den 1 juli 2015. Då förslagen i denna promemoria utgör följdändringar till Påföljdsutredningens förslag, bör de så långt möjligt träda i kraft vid samma tidpunkt som utredningens förslag.

När det gäller de förslag som avser lagstiftningen om internationell straffverkställighet, dvs. ändringarna i lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet, måste dock beaktas att lagstiftningen till större eller mindre del grundas på internationella överenskommelser. En förutsättning för att förslagen i dessa delar ska kunna genomföras torde därför vara att förhandling sker med övriga stater som är del av samma överenskommelse. När sådana förhandlingar kan komma till stånd och vid vilken tidpunkt de kan vara genomförda är omständigheter som inte kan förutses inom ramen för detta uppdrag. Vi föreslår därför att ändringarna i lagstiftningen om internationell straffverkställighet träder i kraft den dag regeringen bestämmer. Av naturliga skäl kan dock inte ändringarna träda i kraft före ikraftträdandet av de ändringar som Påföljdsutredningen har föreslagit.

Övriga lagändringar bör träda i kraft samma dag som de ändringar som Påföljdsutredningen föreslår, dvs. den 1 juli 2015.

12.3 Övergångsbestämmelser

Våra förslag: De ändrade bestämmelserna i rättegångsbalken ska tillämpas också beträffande gärningar som har begåtts före ikraftträdandet. Dock ska 59 kap. 7 § RB tillämpas i dess äldre lydelse såvitt avser strafförelägganden som utfärdats före ikraftträdandet och 51 kap. 25 § tredje stycket RB tillämpas i dess äldre lydelse om den överklagade domen har meddelats före ikraftträdandet.

De ändrade bestämmelserna i lagstiftningen om internationell straffverkställighet ska tillämpas i sina äldre lydelse be-

träffande påföljder som har dömts ut i Sverige före den 1 juli 2015.

Vår bedömning: De ändrade bestämmelserna i LUL ska tillämpas också beträffande gärningar som har begåtts före ikraftträdandet. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Inledning

Enligt allmänna principer tillämpas nya regler på processrättens område så snart de har trätt i kraft. Utgångspunkten är således att de ändringar som föreslagits i denna promemoria ska tillämpas direkt från den dag då ikraftträdande sker. Det måste dock beaktas att ändringarna är en följd av Påföljdsutredningens förslag. Utredningens förslag innebär att påföljdssystemet, för både vuxna och unga lagöverträdare, blir föremål för stora och grundläggande förändringar. Gamla påföljder utmönstras och nya införs. Sedan utredningens förslag har trätt i kraft kommer det under en tid att finnas påföljder som är utdömda i såväl det gamla som det nya systemet. Detta är något som måste kunna hanteras även inom processrättens ram. Det kan därför finnas behov av övergångsbestämmelser som reglerar förfarandet när en påföljd har dömts ut enligt nuvarande påföljdssystem, men ska bli föremål för åtgärder sedan det nya systemet har trätt i kraft. Av betydelse i det sammanhanget är de övergångsbestämmelser som Påföljdsutredningen har föreslagit såvitt avser de ändringar som föreslås i brottsbalken.

Påföljdsutredningens förslag till övergångsbestämmelser

Påföljdsutredningen föreslår i sitt betänkande att de nya bestämmelser som ger rätten möjlighet att besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt och att förena ett villkorligt

fängelsestraff med tilläggssanktioner ska tillämpas också på gärningar som har begåtts före ikraftträdandet. Samma sak ska enligt utredningens förslag gälla beträffande de nya bestämmelserna om ungdomspåföljder. Det innebär att de nya påföljderna, både för vuxna och unga lagöverträdare, ska börja tillämpas direkt när lagstiftningen träder i kraft, oavsett om gärningarna har begåtts före eller efter det att de nya bestämmelserna har trätt i kraft.

När det gäller regleringen avseende verkställighet av utdömda påföljder samt hantering av misskötsamhet och återfall i brott som begåtts före det att en tidigare utdömd påföljd är helt verkställd föreslår Påföljdsutredningen att upphäva och ändrade bestämmelser ska tillämpas i sina äldre lydelse när det gäller påföljder som har dömts ut före ikraftträdandet. För det fall att en skyddstillsyn eller en villkorlig dom har dömts ut före det att de nya bestämmelserna har trätt i kraft, ska alltså de vid tidpunkten för domen gällande bestämmelserna om verkställighet av påföljden tillämpas under hela verkställighetstiden.

Övergångsbestämmelser till förslagen till ändringar i rättegångsbalken

Som anförts inledningsvis gäller som utgångspunkt att ändringar på processrättens område börjar tillämpas direkt när de träder i kraft. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs därmed som regel inte. Vi kan inte se något problem med den principen när de gäller de allra flesta av de föreslagna ändringarna i rättegångsbalken. Enligt vår bedömning finns det inget som hindrar att bestämmelserna om åtalsunderlåtelse (20 kap. 7 §), offentlig försvarare (21 kap. 3 a §), omröstning (29 kap. 2 och 3 §§), dom i förenklad form (30 kap. 6 §), avgörande av mål utan huvudförhandling (45 kap. 10 a § och 51 kap. 13 §), avgörande av mål i utevaro (46 kap. 15 a §) samt strafföreläggande (48 kap. 2, 4 och 10 §§) i sina nya lydelse börjar tillämpas vid ikraftträdandet och att detta ska gälla även beträffande gärningar som har begåtts

före ikraftträdandet. Tvärtom talar det förhållandet att Påföljdsutredningen har föreslagit att de nya bestämmelserna i brottsbalken om villkorligt fängelse och om nya ungdomspåföljder ska tillämpas också på gärningar som har begåtts före ikraftträdandet för att bestämmelserna i rättegångsbalken börjar tillämpas direkt när de träder i kraft.

När det gäller ett par av de föreslagna ändringarna i rättegångsbalken behövs det dock övergångsbestämmelser för att reglera vad som ska gälla såvitt avser påföljder som har dömts ut före det att den nya lagstiftningen har trätt i kraft. Det gäller för det första bestämmelsen i 59 kap. 7 § RB om klagan på strafföreläggande. Strafförelägganden som har meddelats före det att Påföljdsutredningens förslag och de förslag som lämnas i denna promemoria har trätt i kraft kan bl.a. avse villkorlig dom. Klagan på ett sådant strafföreläggande bör även efter det att ändringarna i 59 kap. 7 § har trätt i kraft ske i enlighet med de regler som gällde när strafföreläggandet utfärdades. Det bör därför föreskrivas i en övergångsbestämmelse att 59 kap. 7 § RB i dess äldre lydelse ska tillämpas såvitt avser strafförelägganden som utfärdats före ikraftträdandet.

Även ändringarna i 51 kap. 25 § tredje stycket RB bör förse med en övergångsbestämmelse. I bestämmelsen föreskrivs i dag att hovrätten trots förbudet mot reformatio in pejus får döma till en svårare eller mer ingripande påföljd om tingsrätten har förenat villkorlig dom eller skyddstillsyn med en föreskrift som förutsätter samtycke och den dömde inte längre samtycker till föreskriften. Vi föreslår i avsnitt 8.6.3 att regleringen ändras, så att förbudet mot reformatio in pejus inte hindrar att hovrätten dömer till en svårare eller mer ingripande påföljd om tingsrätten har dömt till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård och den dömde inte längre är villig att följa kontraktsvårdsplanen eller om tingsrätten har dömt till villkorligt fängelse i förening med hemarrest och hovrätten gör bedömningen att hemarrest inte är en lämplig tilläggssanktion och det inte heller finns förutsättningar att förena det villkorliga fängelsestraffet med en vård- eller påverkanssanktion. Också dessa ändringar bör som ut-

gångspunkt börja tillämpas direkt vid tidpunkten för ikraftträdandet. Även här kan det dock uppstå situationer där tingsrätens dom är meddelad före det att de nya bestämmelserna har trätt i kraft och påföljden bestämts till villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med en föreskrift som kräver den tilltalades samtycke (dvs. samhällstjänst eller kontraktsvård). I sådana situationer bör 51 kap. 25 § tredje stycket RB i dess äldre lydelse tillämpas. Det bör därför finnas en särskild övergångsbestämmelse av den innebörden.

Övergångsbestämmelser till förslaget till ändringar i LUL

Vi gör bedömningen att de ändringar som vi föreslår i LUL kan börja tillämpas direkt vid ikraftträdandet och att detta bör gälla även när rättegången avser gärningar som har begåtts före ikraftträdandet. Några särskilda övergångsbestämmelser krävs inte.

Övergångsbestämmelser till förslagen till ändringar i lagstiftningen om internationell straffverkställighet

Regleringen i lagstiftningen om internationell straffverkställighet¹ avser verkställighet av utdömda påföljder. Som anges i Påföljdsutredningens betänkande och också konstaterats i tidigare lagstiftningsärenden torde de principer som ligger till grund för 2 kap. 10 § RF och 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken därmed inte gälla.² Även när det gäller ändringarna i dessa lagar bör därför utgångspunkten vara att de ändrade bestämmelserna ska gälla direkt från dagen för ikraftträdande.

¹ Härmed avses lagen (1957:668) om utlämning för brott, lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

² SOU 2012:34 del 4 s. 46, se även prop. 1965:159 s. 36 ff., prop. 1987/88:120 s. 113 och prop. 1997/98:96 s. 172.

En del av ändringarna i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m., lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom samt lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet avser dock bestämmelser som reglerar verkställigheten av påföljder som dömts ut i Sverige. När det gäller dessa ändringar bör det föreskrivas att bestämmelserna i sina äldre lydelse ska tillämpas om påföljden har dömts ut före den 1 juli 2015.

13 Författningskommentar

13.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

20 kap.

7 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för åklagare att besluta om åtalsunderlåtelse, är ändrad. Ändringarna motiveras i avsnitt 5.4.

I *första stycket* har *andra punkten* ändrats. Ändringen innebär att åklagare får besluta om åtalsunderlåtelse om det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff om åtal väcks. På samma sätt som hittills gällt såvitt avser möjligheten att meddela åtalsunderlåtelse i situationer där det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom, förutsätter åtalsunderlåtelse enligt denna punkt dels att inte något väsentligt allmänt eller enskilt intresse åsidosätts, dels att det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse.

När det gäller kravet på att inte något väsentligt allmänt eller enskilt intresse får åsidosättas kan huvudsakligen hänvisas till nuvarande praxis. Vid ett genomförande av Påföljdsutredningens förslag att brottslighetens art inte ska utgöra skäl för ett strängare påföljdsval kan det dock inte hävdas brottets typ eller karak-

tär innebär att ett väsentligt allmänt intresse skulle åsidosättas om åtalsunderlåtelse meddelas. Se närmare härom i avsnitt 5.4.3.

Kravet på särskilda skäl för åtalsunderlåtelse innebär att åtalsunderlåtelse endast får meddelas i undantagssituationer, t.ex. när det är fråga om brottslighet av inte alltför allvarligt slag, när brottet har begåtts av obetänksamhet eller förhastande eller när det finns särpräglade omständigheter kopplade till den misstänktes person. Tillämpningen bör ske på i huvudsak samma sätt som när det gäller hittillsvarande möjlighet att besluta om åtalsunderlåtelse när det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom.¹ Praxis som den hittills har utvecklats bör därvid vara ledande.

Enligt *andra stycket*, som är nytt, får åtalsunderlåtelse i de fall då det kan antas att det skulle dömas ut ett villkorligt fängelsestraff beslutas endast när det finns synnerliga skäl, om det är fråga om återfall i brott. Kravet på synnerliga skäl innebär att åtalsunderlåtelse endast får meddelas i mycket tydliga undantagssituationer, där det framstår som orimligt att väcka åtal för brottet.

Med återfall avses ny brottslighet som begåtts efter en tidigare lagföring. På samma sätt som när det gäller beaktande av återfall när påföljd bestäms för ny brottslighet, bör kravet på synnerliga skäl lösas ut endast när det är fråga om ett relevant återfall. Vägledning för när ett återfall ska anses relevant kan hämtas från regleringen om beaktande av tidigare brottslighet vid bedömningen av om det ska beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt, se Påföljdsutredningens förslag till 31 kap. 8 och 9 §§ BrB och kommentaren till de bestämmelserna.² Som framgår av utredningens förslag ska ett återfall i brott alltid betraktas som relevant om det nya brottet har begåtts under prövotiden för ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff. Även återfall som skett senare än så kan vara relevanta, beroende på vilken tid som förflutit mellan det tidigare avgörandet och den nya brottsligheten, huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är

¹ Se prop. 1984/85:3 s. 42 och 53 samt RÅR 2008:2.

² Författningskommentaren till 31 kap. 8 och 9 §§ BrB finns i SOU 2012:34 del 1 s. 254 ff.

likartad samt om brottsligheten i båda fallen är allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten. Som anges i kommentaren till 31 kap. 9 § BrB bör ett återfall dock aldrig anses relevant om det förflutit mer än fyra år mellan det tidigare avgörandet och den nya brottsligheten.

21 kap.

3 a §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare, är ändrad. Ändringarna motiveras i avsnitt 7.4.

I *första stycket* har endast gjorts språkliga ändringar.

I *andra stycket* har *andra punkten* ändrats. Ändringen innebär att offentlig försvarare ska förordnas även om inte förutsättningarna i första stycket är uppfyllda, om det behövs med hänsyn till att det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter.

En första förutsättning för förordnande av offentlig försvarare med stöd av andra punkten är att det finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Om det på förhand kan konstateras att brottet – vid bifall till åtalet – kommer att föranleda ett rent bötesstraff, kan alltså offentlig försvarare inte förordnas med stöd av denna punkt. Däremot begränsas inte förutsättningarna för förordnande av offentlig försvarare av att det kan antas att det kommer att dömas ut ett villkorligt fängelsestraff. Även om det inte finns anledning att döma till en mer ingripande påföljd än villkorligt fängelse i förening med en mindre ingripande tilläggssanktion, som t.ex. böter, ska offentlig försvarare förordnas om övriga förutsättningar som anges i punkten är uppfyllda.

Ytterligare en förutsättning för förordnande av offentlig försvarare enligt andra punkten är att det råder tveksamhet kring påföljdsvalet. Om det kan antas att det kommer att dömas ut ett fängelsestraff för brottsligheten, kan tveksamheten avse fängelsestraffets längd, huruvida det ska beslutas att fängelsestraffet

ska vara villkorligt eller vilken tilläggssanktion ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med. Tveksamhet kan också uppstå kring frågan om påföljden ska bestämmas till böter eller fängelse. Om det inte råder någon tvekan om påföljdsvalet, kan offentlig försvarare inte förordnas med stöd av denna punkt.

I *tredje stycket* har endast gjorts språkliga ändringar.

29 kap.

2 §

Paragrafen, som reglerar vilka frågor som ska vara föremål för särskild omröstning i brottmål, är ändrad. Ändringarna motive-
ras i avsnitt 8.5.3.

I *första stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

Andra stycket har ändrats i sak i två avseenden. För det första har *tredje punkten* ändrats så att det där anges att det ska röstas särskilt rörande val av påföljd, där påföljdsvalet innefattar frågan om ett fängelsestraff ska dömas ut villkorligt. För det andra har det införts en ny *fjärde punkt*, enligt vilken frågan om valet av tilläggssanktion till villkorligt fängelse ska bli föremål för en särskild omröstning.

Som beskrivits närmare i avsnitt 8.5.3 innebär regleringen att det först ska röstas i ett sammanhang om brottslighetens straffmättningsvärde uttryckt i böter eller fängelse samt – för det fall att straffmättningsvärdet motsvarar ett fängelsestraff – om det finns förutsättningar att besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt (omröstning enligt punkten 3). Om den omröstningen resulterar i att det ska dömas ut ett villkorligt fängelsestraff, ska det därefter röstas särskilt i fråga om valet av tilläggssanktion till det villkorliga fängelsestraffet (omröstning enligt punkten 4). Den omröstningen ska avse både vilken slags tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet ska förenas med och hur omfattande sanktionen ska vara, dvs. antalet dagsböter, antalet timmar samhällstjänst eller antalet månader övervaknings- och kontroll-sanktion eller hemarrest. Om det kan bli aktuellt att förstärka ett

villkorligt fängelsestraff som förenas med en vård- eller påverkanssanktion med dagsböter, samhällstjänst eller en övervaknings- och kontrollsanktion enligt 31 kap. 4 § andra stycket BrB, ska även den frågan omfattas av omröstningen enligt punkten 4. För exempel på hur omröstning enligt tredje och fjärde punkterna ska ske hänvisas till avsnitt 8.5.3.

I den tredje punkten har hittills angetts att det ska röstas särskilt angående frågan om påföljd, utom såvitt gäller storleken av dagsbot, föreskrifter, varning, övervakning, förlängning av prøvotid eller verkställighet av påföljd. De frågor som undantas från omröstningen enligt punkten 3 ska enligt vad som hittills har gällt i stället bli föremål för särskild omröstning enligt punkten 4 (som enligt förslaget motsvaras av punkten 5). Som beskrivits i avsnitt 8.5.3 kan samtliga de frågor som undantagits i den hittillsvarande tredje punkten bli aktuella även i det påföljdssystem med villkorligt fängelse som Påföljdsutredningen föreslagit. Den nya regleringen i första stycket är inte avsedd att innebära några sakliga ändringar i det avseendet, utan dessa frågor ska alltjämt bli föremål för särskild omröstning – nu enligt punkten 5.

Hitillsvarande *tredje stycket* har upphävts, som en följd av att överlämnande till särskild vård enligt Påföljdsutredningens förslag inte längre ska kunna utgöra påföljd för brott. Upphävandet innebär att samtliga ungdomspåföljder, vilka hittills har ansetts utgöra överlämnande till särskild vård, omfattas av samma omröstningsregler som övriga påföljder. Frågan om den tilltalade ska dömas till en ungdomspåföljd och vilken omfattning påföljden ska ha, som t.ex. antalet timmar ungdomstjänst eller antalet månader kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning, ska alltså omfattas av den samlade omröstningen om påföljd enligt andra stycket 3.

3 §

Paragrafen, som reglerar omröstningsförfarandet i brottmål, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.5.3.

I *första och andra styckena* har endast gjorts språkliga ändringar.

Hittillsvarande *tredje stycket* har upphävts som en följd av att 2 § tredje stycket har upphävts. Som anförts i kommentaren till 2 § innebär detta att ungdomspåföljderna omfattas av samma omröstningsregler som övriga påföljder. Om ledamöterna har olika uppfattning om huruvida en ungdomspåföljd ska dömas ut och vilken påföljd som ska väljas, får det göras en bedömning av hur de olika påföljdsalternativ som förespråkas förhåller sig till varandra i ingripandegrad och därefter – med stöd av bestämmelserna i första och andra styckena – avgöras vilken mening som ska gälla. I avsnitt 8.5.3 finns exempel på vilket utfall omröstningen kan ge i några olika situationer.

30 kap.

6 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att utfärda dom i brottmål i förenklad form, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.4.3.

Ändringarna i *första stycket* innebär att dom i förenklad form får utfärdas i tre situationer; om påföljden bestäms till annat än fängelse eller slutet ungdomsvård (punkten 1), om påföljden bestäms till ovillkorligt fängelse i högst sex månader (del av punkten 2) och om påföljden bestäms till fängelse och det beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt (del av punkten 2). I samtliga situationer krävs enligt vad som anges inledningsvis i stycket att den tilltalade har erkänt gärningen.

Det bör beaktas att paragrafen föreskriver att domen *får* utfärdas i förenklad form. Det finns således inte något krav på att domen ska utfärdas i sådan form om de förutsättningar som anges i paragrafen är uppfyllda. Som angetts i tidigare lagstiftningsärenden bör det för utfärdande av dom i förenklad form i allmänhet krävas att målet är av jämförelsevis enkel beskaffenhet

och att påföljden inte avviker från vad som normalt brukar dömas ut för gärningar av det aktuella slaget.³

Regleringen i *punkten 1* innebär att domen får utfärdas i förenklad form om påföljden bestäms till böter eller till en annan ungdomspåföljd än slutet ungdomsvård.

Regleringen i *punkten 2* innebär för det första att domen får utfärdas i förenklad form om det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff som uppgår till högst sex månader. Den delen av bestämmelsen motsvarar vad som hittills gällt såvitt avser möjligheten att utfärda dom i förenklad form när det döms ut ett fängelsestraff. *Punkten 2* ger också möjlighet att utfärda domen i förenklad form om det döms ut ett villkorligt fängelsestraff. Det görs inte någon begränsning såvitt avser det villkorliga fängelsestraffets längd eller valet av tilläggssanktion. Oavsett hur långt det villkorliga fängelsestraffet är och vilken tilläggssanktion det förenas med får alltså domen utfärdas i förenklad form, om övriga förutsättningar som anges i paragrafen är uppfyllda.

Andra stycket motsvarar utan ändring i sak vad som hittills föreskrivits i slutet av första stycket.

Tredje stycket motsvarar hittillsvarande andra stycket. Hänvisningen till första stycket första meningen har ändrats till första stycket, som en följd av att styckeindelningen i paragrafen har ändrats. Någon ändring i sak är inte avsedd.

45 kap.

10 a §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att avgöra ett brottmål utan huvudförhandling i tingsrätt, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.3.3.

I *första stycket* har *tredje punkten* ändrats. Ändringen innebär att förutsättningarna för tingsrätten att meddela annat än frikännande dom utan att hålla huvudförhandling utvidgas. Hittills har

³ Prop. 1980/81:175 s. 7 f.

bestämmelsen endast omfattat fall där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter. Genom ändringen ges möjlighet att meddela dom utan huvudförhandling i mål där det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst.

En förutsättning för att målet ska kunna avgöras på handlingarna är alltså att huvudförhandling inte begärs av någon av parterna och inte heller behövs med hänsyn till utredningen i målet. Det innebär bl.a. att målet inte bör avgöras utan huvudförhandling i de fall då det finns behov av att höra den tilltalade om sina personliga förhållanden för att påföljdsfrågan ska kunna avgöras. Så kan t.ex. vara fallet om det råder tveksamhet om huruvida lämplighetskravet för samhällstjänst är uppfyllt eller om påföljdsfrågan annars är osäker med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden.

I *andra stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

46 kap.

15 a §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att avgöra ett brottmål efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har varit personligen närvarande, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.2.3.

I *första stycket* har *första punkten* ändrats. Ändringen innebär att brottmål får avgöras efter en huvudförhandling i den tilltalades utvaro, om det inte finns anledning att bestämma påföljden till annat än böter, ovillkorligt fängelse i högst tre månader eller villkorligt fängelse. Ett villkorligt fängelsestraff kan dömas ut i den tilltalades utvaro oberoende av fängelsestraffets längd och oavsett vilken tilläggsstraffet förenas med. Enligt vad som anges inledningsvis i paragrafen krävs dock för att målet ska få avgöras efter en huvudförhandling där den tilltalade inte har inställt sig personligen att saken kan utredas tillfredsställande. Så

kan inte anses vara fallet om den tilltalade behöver höras om sina personliga omständigheter för att valet av tilläggssanktion ska kunna avgöras, vilket ofta torde behövas om villkorligt fängelse ska förenas med en vård- eller påverkanssanktion, kontraktsvård eller hemarrest.

I *andra stycket* har hänvisningen till 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB ändrats till 34 kap. 2 § 1 BrB. Ändringen är föranledd av att Påföljdsutredningens förslag innebär att bestämmelserna om möjlighet att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta också brottslighet som prövas i en senare dom har flyttats till 34 kap. 2 § 1 BrB. Någon ändring i sak är inte avsedd.

48 kap.

2 §

I paragrafen, som beskriver innebörden av strafföreläggande, har första stycket ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 6.4.1.

Genom ändringen klargörs att strafföreläggande får avse villkorligt fängelse. De närmare förutsättningarna för att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse anges i 4 § andra stycket, se även kommentaren till den bestämmelsen.

4 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att förelägga påföljd genom strafföreläggande, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 6.4.1.

I *första stycket* har tredje meningen upphävts. Regleringen återfinns i stället, något förändrad, i tredje stycket.

Andra stycket har ändrats, som en följd av Påföljdsutredningens förslag att villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Ändringen innebär att villkorligt fängelse i högst sex månader får föreläggas genom strafföreläggande, om det villkorliga fängelsestraffet förenas med böter eller samhällstjänst och det är uppenbart att rätten skulle

döma till sådan påföljd. Uppenbarhetskravet innebär för det första att strafföreläggande inte får utfärdas om det råder något tvivel om att det om åtal hade väckts skulle ha dömts ut ett villkorligt fängelsestraff av den längd som anges i strafföreläggandet. Därutöver ska det vara uppenbart att domstolen skulle ha förenat det villkorliga fängelsestraffet med den tilläggssanktion som strafföreläggandet omfattar. Det avser både det slags tilläggssanktion det är fråga om och tilläggssanktionens omfattning. Om det råder tveksamhet i något av nu angivna avseenden, får inte strafföreläggande utfärdas. Strafföreläggande får alltså inte utfärdas om det finns omständigheter som talar för att ett villkorligt fängelsestraff skulle kunna förenas med en vård- eller påverkanssanktion eller om domstolen skulle kunna göra bedömningen att samhällstjänst inte är en lämplig tilläggssanktion. Det nu sagda innebär att praxis avseende valet av tilläggssanktion bör ha vunnit erforderlig stadga innan möjligheten att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse börjar utnyttjas. Vidare torde en förutsättning för strafföreläggande avseende villkorligt fängelse vara att det har inhämtats yttrande från Kriminalvården om den misstänktes personliga förhållanden.

Andra meningen i andra stycket har tagits bort. Det innebär att det inte finns något formellt hinder mot att meddela strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst om den misstänkte är under 18 år. I det påföljdssystem som Påföljdsutredningen föreslår ska dock villkorligt fängelse i princip vara förbehållet lagöverträdare som var över 18 år när brottet begicks. I de undantagssituationer då villkorligt fängelse kan komma i fråga för personer som begått brott före 18 års ålder kan det knappast anses uppenbart att rätten skulle döma till en sådan påföljd. I praktiken torde det därmed knappast bli aktuellt att meddela strafföreläggande avseende villkorligt fängelse för lagöverträdare under 18 år.

Tredje stycket är nytt. Det ersätter hittillsvarande sista meningen i första stycket. Bestämmelsen innebär att åklagare, i situationer där den misstänkte redan undergår påföljd för annan

brottslighet, får förelägga en särskild påföljd för ny eller nyupptäckt brottslighet genom strafföreläggande. Strafföreläggandet får, i enlighet med vad som föreskrivs i första och andra styckena, omfatta böter eller villkorligt fängelse i högst sex månader i förening med böter eller samhällstjänst. Bestämmelsen kan komma till tillämpning t.ex. om den misstänkte tidigare har dömts till villkorligt fängelse i förening med dagsböter och prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet alltjämt löper när det blir aktuellt att utfärda strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst. I sådana fall får åklagaren förelägga ett särskilt villkorligt fängelsestraff för den brottslighet som omfattas av strafföreläggandet (och förena det villkorliga fängelsestraffet med samhällstjänst). Det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet står kvar oförändrat och de båda prövotiderna löper parallellt till dess att prövotiden för det först utdömda straffet löper ut.

10 §

Paragrafen, som reglerar möjligheten att godkänna ett strafföreläggande genom ombud, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 6.4.2.

Av *första stycket* framgår att strafföreläggande som inte avser villkorligt fängelse kan godkännas genom ombud. Ändringen innebär inte någon ändring i sak i förhållande till vad som hittills gällt, utan bestämmelsen ger alltjämt möjlighet för den misstänkte att godkänna ett strafföreläggande genom ombud så länge den påföljd som föreläggandet avser är böter.

I *andra stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

51 kap.

13 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att avgöra ett brottmål utan huvudförhandling i hovrätt, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.3.3.

I *andra stycket* har *tredje punkten* ändrats i sak. Ändringen innebär att hovrätten får avgöra målet utan huvudförhandling, om det inte finns anledning att döma den tilltalade till annan påföljd än böter eller fängelse, där fängelsestraffet uppgår till högst tre månader eller döms ut villkorligt. Hovrätten har alltså möjlighet att meddela dom på handlingarna om påföljden bestäms till böter, till ett ovillkorligt fängelsestraff om högst tre månader eller till ett villkorligt fängelsestraff. När det gäller villkorligt fängelse finns inte någon begränsning såvitt avser fängelsestraffets längd eller valet av tilläggsanktion. Som anges i inledningen av *andra stycket* är dock en förutsättning för att målet ska få avgöras utan huvudförhandling att saken kan utredas tillfredsställande. Det innebär att målet inte kan avgöras på handlingarna om det finns behov av att höra den tilltalade om sina personliga förhållanden för att påföljdsfrågan – inbegripet valet av tilläggsanktion till ett villkorligt fängelsestraff – ska kunna avgöras. Så kan ofta vara fallet om den tilltalade har överklagat och yrkat att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse med en vård- eller påverkansanktion eller om det är oklart om samhällstjänst är en lämplig tilläggsanktion. Som framgår av *tredje stycket* ska huvudförhandling hållas om någon av parterna begär det och det inte är uppenbart obehövligt.

I *tredje stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

I *fjärde stycket* har hänvisningen till 34 kap. 1 § första stycket 1 BrB ändrats till 34 kap. 2 § 1 BrB. Ändringen är föranledd av att Påföljdsutredningens förslag innebär att bestämmelserna om möjlighet att besluta att en tidigare utdömd påföljd ska omfatta även brottslighet som prövas i en senare dom har flyttats till 34 kap. 2 § 1 BrB. Någon ändring i sak är inte avsedd. Därutöver har *andra mening* utgått. Ändringen är en följd av ändringen i *andra stycket tredje punkten*, som innebär att målet får avgöras utan huvudförhandling oavsett vilken tilläggsanktion ett villkorligt fängelsestraff förenas med. Villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst kan alltså dömas ut även om det inte har hållits någon huvudförhandling i hovrätten, om övriga förutsättningar i *andra stycket punkten 3* och *tredje stycket* är uppfyllda.

25 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om förbud mot s.k. reformatio in pejus, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 8.6.3.

I *första stycket* har andra meningen utgått. Ändringen är en följd av att överlämnande till särskild vård enligt Påföljdsutredningens förslag inte längre ska kunna utgöra påföljd för brott. Genom att regleringen i andra meningen utmönstras gäller bestämmelserna om reformatio in pejus för alla påföljder, även ungdomspåföljderna. Oavsett vilken påföljd tingsrätten dömt ut får alltså hovrätten endast i de situationer som anges i tredje stycket döma ut en svårare eller mer ingripande påföljd, om det är den tilltalade som har överklagat eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades fördel. Vad som ska anses vara en mer eller mindre ingripande påföljd får avgöras från fall till fall. Viss vägledning kan dock hämtas från den rangordning av påföljdsalternativ som beskrivits i avsnitt 8.6.2 och 8.6.3.

I *andra stycket*, som reglerar hur sluten ungdomsvård ska förhålla sig till fängelse i ingripandegrad, har förtydligats att sluten ungdomsvård ska jämföras med *fängelse som inte är villkorligt*. Motsatsvis gäller därmed att sluten ungdomsvård ska anses mer ingripande än villkorligt fängelse, oavsett vilken tilläggssanktion det villkorliga fängelsestraffet förenas med. Hänvisningen till det lagrum i brottsbalken som reglerar förutsättningarna för sluten ungdomsvård har utgått, då det inte finns något behov av en sådan hänvisning.

I *tredje stycket* finns undantag från förbudet mot reformatio in pejus. Undantag görs i vissa situationer där tingsrätten har dömt till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård eller hemarest. Om tingsrätten har dömt till villkorligt fängelse i förening med kontraktsvård och den dömde vid tidpunkten för hovrättens avgörande inte längre samtycker till den upprättade kontraktsvårdsplanen, har hovrätten enligt tredje stycket möjlighet att döma till en mer ingripande påföljd än vad tingsrätten dömt ut, även om det endast är den tilltalade som har överklagat do-

men eller om åklagaren har överklagat till den tilltalades förmån. I situationer av det nu angivna slaget kan alltså hovrätten utan hinder av förbudet mot reformatio in pejus döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff. Denna del av bestämmelsen innebär inte någon förändring i förhållande till vad som hittills har gällt. I tredje stycket ges dock hovrätten också möjlighet att döma ut en mer ingripande påföljd, dvs. ovillkorligt fängelse, om tingsrätten har dömt till villkorligt fängelse i förening med hemarrest och hovrätten gör bedömningen att hemarrest inte är en lämplig tilläggs-sanktion med hänsyn till den till talades person och övriga omständigheter samt att det inte heller finns förutsättningar att förena det villkorliga fängelsestraffet med en vård- eller påverkanssanktion.

59 kap.

7 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om klagan på strafföreläggande, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 6.4.3.

I första stycket har endast gjorts språkliga ändringar.

Andra stycket har ändrats. Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom ur påföljdssystemet och att införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Regleringen innebär att klagan på strafföreläggande som avser böter eller villkorligt fängelse i förening med böter ska ha kommit in till tingsrätten inom ett år från det att åtgärd för verkställighet av föreläggandet företogs hos den misstänkte. Tidsfristen för klagan på strafföreläggande avseende villkorligt fängelse i förening med samhällstjänst börjar dock löpa vid den tidpunkt då provotiden för det villkorliga fängelsestraffet inleds.

13.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

19 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om betydelsen av att den som döms för brott är intagen i anstalt eller omhändertagen, har ändrats.

Ändringarna i *första stycket* är en följd av att bestämmelserna om slutna ungdomsvård respektive omhändertagande enligt Påföljdsutredningens förslag flyttas till nya paragrafer.

I *andra stycket* har endast gjorts språkliga ändringar.

13.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare

25 §

Första stycket i paragrafen, som innehåller bestämmelser om särskilt utsedda domare vid handläggning av ungdomsmål i tingsrätt och hovrätt, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 9.4.1 och 9.4.2.

Genom ändringen föreskrivs att mål mot den som inte har fyllt 18 år, om det inte möter hinder, ska handläggas av särskilt utsedda domare. Kravet avser både lagfarna domare och nämndemän. Det finns inte något hinder mot att domstolen väljer att också låta mål mot den som är något äldre än 18 år handläggas av särskilt utsedda ungdomsdomare. Som framgår av Påföljdsutredningens förslag till ändringar i 32 kap. BrB ska det enligt huvudregeln dömas ut en ungdomspåföljd om den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet. Det kan därmed bli aktuellt att döma till en ungdomspåföljd om den tilltalade var under 18 år när brottet begicks, men har hunnit fylla 18 år vid tidpunkten för rättegången. I sådana situationer kan det vara motiverat att målet

handläggs av ungdomsdomare, även om det inte finns något lagligt krav på sådan handläggning.

27 §

Paragrafen, som reglerar frågor om offentlighet vid handläggning av ungdomsmål i domstol, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 9.4.1 och 9.4.3.

Enligt *första stycket* ska mål mot unga lagöverträdare, om målet avser brott på vilket fängelse kan följa, såvitt möjligt sättas ut till handläggning i sådan ordning att målet inte tilldrar sig uppmärksamhet. Bestämmelsens tillämpningsområde har ändrats till att avse mål mot den som inte har fyllt 18 år.

I *andra stycket* ges möjlighet att handlägga mål mot unga lagöverträdare inom stängda dörrar. Även här har tillämpningsrådet ändrats till att avse mål mot den som inte har fyllt 18 år. Det finns anledning att påpeka att stängda dörrar med stöd av denna bestämmelse ska motiveras av att offentlighet vid förhandlingen är till uppenbar olägenhet till följd av den uppmärksamhet som den tilltalade kan antas bli föremål för. Ändringen i bestämmelsen innebär inte någon begränsning när det gäller möjligheten att besluta om handläggning inom stängda dörrar pga. sekretess med stöd av bestämmelserna i 5 kap. 1 § RB. De bestämmelserna omfattar alla personer som åtalats för brott, oavsett ålder.

I andra stycket finns också bestämmelser om hur rätten ska förfara om det finns skäl att besluta om handläggning inom stängda dörrar beträffande en tilltalad och det samtidigt finns en annan tilltalad för vilken det inte finns förutsättningar att meddela ett sådant beslut, eftersom han eller hon inte uppfyller det angivna ålderskravet. Enligt den lydelse som bestämmelsen hittills har haft ska rätten i situationer av det angivna slaget handlägga åtalet mot den person för vilken det finns skäl att besluta om handläggning inom stängda dörrar som ett särskilt mål, om det kan ske utan att handläggningen avsevärt försvåras. Bestämmelsen har ändrats så att rätten *får* handlägga målet mot den som är under 18 år som ett särskilt mål. Ändringen innebär att det i

situationer där det finns en eller flera tilltalade i målet som är över 18 år är upp till rätten att i varje enskilt fall avgöra om handläggningen av målet bör delas upp, eller om målet i dess helhet – beträffande samtliga tilltalade – ska avgöras inom stängda dörrar.

I *fjärde stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

28 §

Paragrafen, som föreskriver skyldighet för rätten att i vissa fall inhämta yttrande från socialnämnden, har ändrats. Ändringen, som har motiverats i avsnitt 9.4.1 och 9.4.4, innebär att kravet på att det, om det inte finns särskilda skäl, ska finnas ett yttrande från socialnämnden för att rätten ska få döma den som inte har fyllt 21 år till fängelse i mer än tre månader upphävs.

29 §

I paragrafen, som innehåller bestämmelser om tidsfrister och skyndsamt handläggning av ungdomsmål, har *första stycket* ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 9.4.1 och 9.4.5.

Ändringen innebär att det allmänna kravet på skyndsamt handläggning av ungdomsmål ändras från att avse mål mot den som inte har fyllt 21 år till att gälla mål mot den som inte har fyllt 18 år. Det särskilda skyndsamhetskravet i paragrafens andra stycke ändras däremot inte. Sammantaget innebär detta att mål mot den som inte har fyllt 18 år alltid ska behandlas skyndsamt, men att i de fall då åtal väcks mot den som inte har fyllt 18 år för brott för vilket är föreskrivet fängelse i mer än sex månader gäller de tidsfrister som är föreskrivna för åtgärder i mål där den tilltalade är häktad.

30 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om avkunnande av dom i ungdomsmål, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 9.4.1 och 9.4.6. Den innebär att kravet på att domen ska avkunnas muntligen vid huvudförhandlingen om det inte möter synnerliga hinder ändras från att avse mål mot den som inte har fyllt 21 år till att gälla mål mot den som inte har fyllt 18 år.

30 a §

I paragrafen, som innehåller bestämmelser om tillämpning av 26 och 30 §§ i mål om undanröjande av påföljd, har hänvisningen till 32 kap. 4 § BrB ändrats till 32 kap. 10 § BrB. Ändringen är föranledd av att Påföljdsutredningens förslag innebär att de bestämmelser som hittills har funnits i 32 kap. 4 § BrB i stället regleras i 32 kap. 10 § BrB. Någon saklig ändring är inte avsedd.

13.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1957:668) om utlämning för brott

11 §

Paragrafen, som innehåller bestämmelser om hinder mot utlämning på grund av att den person som begärs utlämnad är åtalad eller dömd för brott i Sverige, är ändrad. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.5.

Första stycket har ändrats på så sätt att det har förtydligats att det endast är tidigare domar som innebär att den dömd ska undergå *ovillkorligt* fängelse eller annars omhändertas på anstalt som utgör hinder mot utvisning. Det förhållandet att personen i fråga har dömts till villkorligt fängelse i Sverige utgör därmed inte hinder mot utlämning, oavsett vilken tilläggsanktion det villkorliga fängelsestraffet förenats med. Genom att intensivövervakning med elektronisk kontroll (s.k. fotboja) enligt Påföljdsutredningens förslag ska övergå från att vara en verkställighetsform för fängelse till att vara en tilläggsanktion till villkorligt fängelse, kommer det förhållandet att personen i fråga är dömd till sådan övervakning (i form av villkorligt fängelse i förening med hemarrest) inte att utgöra hinder mot utlämning. Övriga ändringar i första stycket är endast av språklig karaktär.

I *andra stycket* har endast gjorts språkliga ändringar.

13.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.

6 §

Paragrafen, som anger vad som ska gälla i Sverige vid bifall till en framställning om att en dom till frihetsstraff som har meddelats i en annan nordisk stat ska verkställas här, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Genom ändringen klargörs att det vid beslut om att ett straff som har dömts ut i en annan nordisk stat ska omvandlas till fängelse inte får beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att fängelse ska kunna dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Någon ändring i sak är inte avsedd.

Övriga ändringar i bestämmelsen är endast av språklig karaktär.

8 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att en svensk dom till frihetsstraff ska kunna verkställas i en annan nordisk stat, är ändrad. Ändringarna har motiverats i avsnitt 10.4.2.

I *första stycket* har klarlagts att verkställighet med stöd av paragrafen endast avser domar till ovillkorligt fängelse. Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att fängelse ska kunna dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Någon ändring i sak är inte avsedd. Övriga ändringar i stycket är endast av språklig karaktär.

I *andra-fjärde styckena* har endast gjorts språkliga ändringar.

9 §

I paragrafen, som anger vilka villkor som ska ställas upp när verkställigheten av ett svenskt frihetsstraff förs över till en annan nordisk stat, har *första stycket* ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Genom ändringen har klarlagts att bestämmelsen endast avser överförande av verkställighet av ovillkorligt fängelse. Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att fängelse ska kunna dömas ut villkorligt eller ovillkorligt. Någon ändring i sak är inte avsedd.

12 §

Paragrafen, som reglerar vad som ska gälla under verkställigheten när övervakningen av den som har blivit villkorligt dömd med föreskrift om övervakning i en annan nordisk stat flyttas över till Sverige, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Regleringen i *första stycket* innebär att de bestämmelser om prøvotid och övervakningstid som gäller i den stat där domen har meddelats ska gälla även under verkställigheten i Sverige. Samma sak gäller såvitt avser föreskrifter om den dömdes åligganden som har meddelats i anslutning till domen, om inte föreskrifterna ändras av övervakningsnämnd. Så långt motsvarar bestämmelsen vad som hittills har gällt. Resterande del av bestämmelsen, som reglerar vad som ska gälla under verkställigheten om vare sig den utländska statens lagstiftning eller föreskrifter i eller i anslutning till domen ger vägledning, har dock ändrats. Ändringen innebär att svenska bestämmelser om villkorligt fängelse i förening med en övervaknings- och kontroll sanktion ska tillämpas i sådana situationer. Det görs dock uttryckligen undantag för de bestämmelser i lagen om villkorligt fängelse som avser helghemarrest och andra därmed jämställda förstärkningsinslag. Sådana förstärkningsinslag får därmed endast tillgripas om det framgår antingen av domen eller i föreskrifter som meddelats i anslutning till domen.

I *andra stycket* har endast gjorts språkliga ändringar.

14 §

Paragrafen, som ger svensk rätt möjlighet att vid återfall i brott undanröja en villkorligt utdömd påföljd som har dömts ut i en annan nordisk stat, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet och att införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Genom ändringen slås fast att en villkorligt utdömd påföljd som dömts ut i en annan nordisk stat ska anses som en dom på villkorligt fängelse, om påföljden undanröjs i Sverige. Om den dömda återfaller i brott i Sverige och svensk domstol beslutar att undanröja en villkorlig påföljd som en annan nordisk stat har dömt ut och döma ut en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten, ska alltså den tidigare domen betraktas som ett villkorligt fängelsestraff. Om det i den ursprungliga domen har mätts ut en strafftid, bör det villkorliga fängelsestraffets längd anses motsvara denna tid.

Det kan anmärkas att möjligheten att undanröja en påföljd som har dömts ut i en annan nordisk stat, med hänsyn till de begränsade möjligheterna att undanröja tidigare utdömda påföljder i påföljdssystemet i övrigt, sannolikt kommer att tillämpas mycket sparsamt.

15 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för att flytta över övervakningen av den som dömts till en icke frihetsberövande påföljd i Sverige till en annan nordisk stat, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Genom ändringen *första stycket* slås fast att övervakning kan flyttas över till en annan nordisk stat i tre olika situationer: när villkorligt fängelse har förenats med en övervakning- och kontrollsanktion, när villkorligt fängelse har förenats med en vård- eller påverkanssanktion som enligt domen omfattar skyldighet för den dömda att ha kontakt med en övervakare och när villkorligt fängelse har förenats med kontraktsvård som enligt kontraktsvårdsplanen omfattar skyldighet för den dömda att hålla kontakt med en övervakare. När det gäller villkorligt fängelse med övervaknings- och kontrollsanktion torde verkställigheten av sanktionen i dess helhet kunna flyttas över till den andra nordiska staten. I övriga situationer är det dock inte verkställigheten

av tilläggssanktionen som flyttas över, utan endast den övervakning som ingår som en del av sanktionen. Övriga delar av tilläggssanktionen, som t.ex. skyldighet att delta i olika former av vård och behandling eller andra påverkansinsatser, måste verkställas i Sverige.

Andra former av övervakning än de som angetts i första stycket kan inte flyttas över till en annan nordisk stat. Det gäller t.ex. när Kriminalvården med stöd av 2 kap. 1 § lagen om villkorligt fängelse har beslutat att en mindre del av en samhällstjänst ska fullgöras genom att den dömda har kontakt med en övervakare eller vid beslut om övervakningsåtgärder enligt 7 kap. 1 § i samma lag beträffande den som brustit i sin skyldighet att fullgöra en tilläggssanktion. I sådana fall måste övervakningen genomföras i Sverige.

I *andra stycket* har, som följd av ändringarna i första stycket, begreppet "skyddstillsynen" ersattas med "övervakningen". I övrigt har stycket endast genomgått språkliga ändringar.

I *tredje stycket* har, som följd av ändringarna i första stycket, begreppet "skyddstillsynen" ersatts med "det villkorliga fängelsestraffet". I övrigt har stycket endast genomgått språkliga ändringar.

16 §

Paragrafen, som reglerar betydelsen av att det i en annan nordisk stat meddelas beslut som innebär att en svensk icke frihetsberövande påföljd omvandlas till ett frihetsstraff, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.2.

Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet och i stället införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Den innebär att ett beslut i en annan nordisk stat om att ett villkorligt fängelsestraff som har dömts ut i Sverige ska undanröjas eller verkställas i kriminalvårdsanstalt ska gälla här.

13.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom

1 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för överförande av verkställighet av en frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande enligt lagen, har ändrats på så sätt att den sista meningen i paragrafens *andra stycke* har utgått. Ändringen är en följd av att överlämnande till annan särskild vård än rättspsykiatrisk vård enligt Påföljdsutredningens förslag inte ska kunna utgöra påföljd för brott. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.3. Övriga ändringar är endast av språklig karaktär.

3 §

Paragrafen, som reglerar förutsättningarna för överförande av verkställighet av en frihetsberövande påföljd, böter eller förverkande i situationer där Sverige inte har ingått någon överenskommelse om verkställighet med den stat till eller från vilken överförande begärs, har ändrats på så sätt att den sista meningen i paragrafens *första stycke* har utgått. Ändringen är en följd av att överlämnande till annan särskild vård än rättspsykiatrisk vård enligt Påföljdsutredningens förslag inte ska kunna utgöra påföljd för brott. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.3. Övriga ändringar är endast av språklig karaktär.

13.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet

2 §

Paragrafen, som reglerar lagens tillämpningsområde, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 10.4.4.

I *första stycket* har *punkterna 2 a)* och *2 b)* ändrats. Ändringarna innebär att lagen såvitt avser verkställighet i främmande stat av svensk brottmålsdom omfattar dels dom på villkorligt fängelse, dels dom på ovillkorligt fängelse sedan den dömde har frigetts villkorligt från fängelsestraffet. De närmare förutsättningarna för att flytta över verkställigheten och vad som ska gälla under verkställigheten utomlands regleras i 21–25 §§.

13 §

Paragrafen, som reglerar vad som ska gälla under prövotiden vid begränsad verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom om inte annat framgår av 11 och 12 §§, har ändrats. Ändringarna har motiverats i avsnitt 10.4.4.

Enligt *första stycket punkten 1* ska vid verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom där påföljden bestämts till kriminalvård i frihet, om inte annat framgår av regleringen i 11 och 12 §§, tillämpas vad som föreskrivs i 27 kap. 8–13 §§ BrB och i lagen om villkorligt fängelse. I 27 kap. 8–13 §§ BrB finns bestämmelser om åtgärder vid bristande verkställighet av en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Dessa bestämmelser ska alltså tillämpas även när verkställigheten avser en icke frihetsberövande påföljd som har dömts ut i en annan stat, om verkställigheten har överförts med stöd av denna lag. I lagen om villkorligt fängelse finns bestämmelser om den dömdes åligganden under verkställigheten av ett villkorligt fängelsestraff. Dessa bestämmelser är tillämpliga när verkställigheten har flyttats över till Sverige från en annan stat, om inte annat följer av domen eller av särskilt beslut som har meddelats i den andra staten under prövotiden (se 11 §).

Enligt *första stycket punkten 2* ska – om inte annat framgår av regleringen i 11 och 12 §§ - bestämmelserna i 26 kap. 12–18 §§ gälla vid verkställighet i Sverige av en utländsk brottmålsdom avseende en frihetsberövande påföljd sedan den dömde har frigetts villkorligt eller annars överförts till kriminalvård utom anstalt. Detta innebär inte någon förändring i förhållande till vad som hittills har gällt.

I *andra stycket* har endast gjorts en språklig ändring.

20 §

Paragrafen, som föreskriver att avräkning under vissa förutsättningar ska ske för frihetsberövanden som den dömden har undergått i den stat som meddelat en dom som verkställs här, har ändrats. Ändringen har motiverats i avsnitt 10.4.4.

Ändringen är en följd av Påföljdsutredningens förslag att utmönstra villkorlig dom och skyddstillsyn ur påföljdssystemet och i stället införa en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt.

Bilaga - Uppdraget

REGERINGSKANSLIET

Promemoria

§ 200

2012-04-24

Ju2012/3351/P

Justitiedepartementet

Straffrättsenheten

Processrättsliga konsekvenser av Påföljdsutredningens förslag

Bakgrund och behovet av en utredning

Med stöd av regeringens bemyndigande den 25 juni 2009 (dir. 2009:60) gav chefen för Justitiedepartementet en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare. Utredningen har antagit namnet Påföljdsutredningen (Ju 2009:11). Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2012.

I uppdraget ingår bl.a. att ta ställning till om det ska införas ett system med villkorligt fängelse. Vidare ska de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare ses över.

Påföljdsutredningens förslag kommer, enligt utredaren, att leda till ett antal processrättsliga konsekvenser. För att förslagen ska kunna genomföras måste dessa konsekvenser analyseras och nödvändiga följdåtgärder göras. En sådan analys omfattas inte uttryckligen av kommittédirektiven och kommer inte heller att kunna behandlas av utredningen inom föreskriven tid. En generell genomgång av de processrättsliga konsekvenserna ingår inte i det uppdrag som regeringen i juli 2010 (dir. 2010:78) lämnade till Straffprocessutredningen (Ju 2010:10).

Bedömningen görs därför att de processrättsliga frågorna bör övervägas i särskild ordning.

Uppdraget

En utredare ska utreda vilka processrättsliga konsekvenser Påföljdsutredningens förslag leder till och föreslå de författningsändringar som utredaren finner påkallade.

Utredaren ska hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och utredningsväsendet på det område som uppdraget avser. Samråd ska ske med Straffprocessutredningen samt, vid behov, med andra myndigheter, bl.a. Åklagarmyndigheten, och övriga som verkar inom detta område.

2

Utredaren ska redovisa de ekonomiska konsekvenser som förslagen kan komma att medföra. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 december 2012.